

FEJEZETEK SOMORJA VÁROS TÖRTÉNETÉBŐL

**Történelmi konferencia a Zsigmond
király által adományozott városi
kiváltságok elnyerésének
600. évfordulója alkalmából**

DISPUTATIONES SAMARIENSES, 4.

Sorozatszerkesztő
Csanda Gábor és Tóth Károly

FÓRUM KISEBBSÉGGKUTATÓ INTÉZET
Somorja – Šamorín

FEJEZETEK SOMORJA VÁROS TÖRTÉNETÉBŐL

Történelmi konferencia a Zsigmond király
által adományozott városi kiváltságok
elnyerésének 600. évfordulója alkalmából

Somorja, 2005. szeptember 9.

Összeállította és szerkesztette

Strešňák Gábor

Végh László

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Lilium Aurum Könyvkiadó

Somorja–Dunaszerdahely

2005

A konferencia rendezője:
Pro Urbe Alapítvány, Somorja
Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

A könyv kiadását támogatta:
a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma, Pozsony
és az Illyés Közalapítvány, Budapest

A borítón:
repülő angyal Somorja gótikus pecsétjének képével a város
1777-es határtérképén (részlet).
Állami Levéltár Pozsony.

© Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2005
ISBN 80-8062-270-1

TARTALOM

Előszó	7
JOZEF URMINSKÝ:	
A középkori Somorja a régészeti leletek tükrében	9
STREŠŇÁK GÁBOR:	
Az 1405-ös privilégium hatása Somorja fejlődésére a középkorban	21
IFJ. NOVÁK VERONIKA:	
A somorjai városi közigazgatás a 16. század végétől a 18. század közepéig.....	53
JÁN KÚKEL:	
Somorja és Pozsony kapcsolatai a 16–17. században	93
RADOSLAV RAGAČ:	
A somorjai mészárosceh jegyzőkönyve	119
TOMÁŠ TANDLICH:	
A somorjai kereskedőceh és keletkezése a 18. század első felében.....	131
RADOSLAV RAGAČ–STREŠŇÁK GÁBOR:	
Somorja pecsétérténetének forrásai a 19. század derekáig	145
PROKOPP MÁRIA:	
Somorja középkori temploma	157
RASTISLAV PETROVIČ:	
A somorjai paulánus kolostor – a Csallóköz jelentős barokk emlékműve.....	181
HORVÁTH LAJOS:	
Somorja az 1848–49-es polgári forradalom és szabadságharc idején	193
ÉDES ENIKŐ:	
Somorja 1920–1945 között	221
Meghívó	254
Szerzőink	255

ELŐSZÓ

Az 1405-ben Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából a somorjai Pro Urbe Alapítvány és a Fórum Kisebbségkutató Intézet könyvtára és levéltára, a Bibliotheca Hungarica 2005. szeptember 9-én nemzetközi tudományos konferenciát szervezett *Fejezetek Somorja város történetéből* címmel. A konferencia résztvevői kivétel nélkül a város történelmével aktívan foglalkozó levéltárosok, történészek, művészettörténészek és műemlékvédelmi szakemberek voltak. Kötetünk a konferencián elhangzott előadások anyagát tartalmazza.

A város történetéről szóló eddigi publikációk kevés kivétellel régebbi történeti-geográfiai művek, leírások és a sajtóban megjelent közlemények alapján készültek, igaz, így is számos, ma már hozzáférhetetlen mű adatait őrizték meg. Kisfaludy Zsigmond (†1926) tudományos ígénnel megírt történelmi monográfiájának mindmáig kiadatlan kézírata pedig befejezetlen maradt.

Az elmúlt években több egyetemi szakdolgozat is foglalkozott Somorja város történelmével (Édes Enikő, ifj. Novák Veronika, Strešňák Gábor), ezek átdolgozott és kibővített változata alkotja a kötet gerincét. Tanulmányaikhoz kapcsolódnak a mindennapi élet mozzanatait is felvillantó munkák, amelyek Somorja más városokkal fenntartott kapcsolatait, kereskedelmi, gazdasági életét tárják elénk (Ján Kúkel, Tomáš Tandlich). Az 1848–49-es események somorjai vonatkozásait Horváth Lajos tanulmánya ismerteti. A helyi építészeti-művészeti emlékekkel foglalkozó tanulmányok szerzői (Prokopp Mária, Rastislav Petrovič) az eddigi feltáró munkák eredményeinek összefoglalásán túl új szempontokkal gazdagítják ismereteinket. A somorjai mészárosceh eddig ismeretlen jegyzőkönyvének elemzésével foglalkozó tanulmány, valamint a 2005 tavaszán végzett régészeti ásatások leleteit bemutató dolgozat szerzői (Radoslav Ragač, Jozef Urminský) eddig publikálatlan írott és tárgyi forrásokat tárnak fel.

Somorja érdekes történelmi keresztmetszetét tartja tehát kezében az olvasó. Bízva abban, hogy az új kutatási eredményeket bemutató kötet nemcsak a szakemberek érdeklődésére tarthat számot, a régi kiváltságlevelek szellemében ajánljuk mindazok figyelmébe kötetünket, akik többet szeretnének tudni Somorja múltjáról: „*Civibus et Hospitibus civitatis Samariae, ad usum eorum...*”, vagyis Somorja város polgárai és vendégei hasznára.

Strešňák Gábor

A KÖZÉPKORI SOMORJA A RÉGÉSZETI LELETEK TÜKRÉBEN

Jozef Urminský

Somorja mint város – amely a korai középkorban fejlődött ki az eredeti településből – történelmének vitathatatlan részét képezik a régészeti leletek mint hiteles bizonyítékok a lakosság életéről. Bár Somorja arculata az elmúlt ötven évben jelentősen megváltozott, és a központból eltűnt több tekintélyes történelmi épület, a régészeknek eddig nem sok alkalomuk nyílt a kutatásra.¹

Az első komplex régészeti vizsgálat

A részletes kutatásra 2005-ben került sor. A februári hűvös, nyirkos időben újra kotrógépek túrták fel a földet a somorjai Fő utcán. A teherautók naponta több tonna földet szállítottak el a város történelmi magjából, és így könnyörtelenül felaprították történelmének utolsó maradványait, amelyek évszázadok óta a földben rejtőztek. Az első februári napokban minden jel arra mutatott, hogy ez az ősrégi Duna menti város ismét nem vár semmiféle elégtételt történelmének ötvenévnyi ellopásáért; amikor az új építkezésekkel könnyörtelenül eltemettetett történelmi magja anélkül, hogy a régészek közelebbről megvizsgálhatták volna.

A két üzletház felépítése a Fő utca négy régi telkén azonban végül sok adalékot nyújtott a középkori Somorja lakosságának életéről. Hála a két befektető – a Pozsonyi Építkezési Társaság és Vörös Károly mérnök az OSP Danubius cégtől – megértésének, a nagyszombati Nyugat-szlovákiai Múzeum és a szintén nagyszombati székhelyű kerületi műemlékvédelmi hivatal alapos kutatást folytathatott.² 2005. február 18–március 30. között a terep teljes szintjét 350 cm-rel csökkentet-

ték. Már az első terepszemlén, február 18-án érdeklődve figyeltük az érdekes valóságot. A középkor és újkor kultúrák rétegei elérték a figyelemreméltó 2,5 méteres vastagságot, noha ez a jelenség inkább a fejlett városi agglomerációkra jellemző, mint például Pozsony, Nagyszombat vagy Nyitra. A hulladék felhalmozódása ezekben a középkori városokban együtt járt a bővülő kiépítéssel, a népességnövekedéssel és a város általános prosperitásával.³

A lelőhely

Az első feladat az volt, hogy megállapítsuk a terep eredeti, még a település megalapítása (12–13. század) előtti konfigurációját. Látszott, hogy a terep elrendeződése alapjaiban befolyásolta a település kiépítését a mai Fő utca helyén és a román kori Szűz Mária templom környékén, amelynek kezdetei a 13. század húszas, harmincas éveire nyúlnak vissza.⁴ Még ha a terep a Fő utca és a Gazdasor között ma egyenletes is, a középkorban nem volt az.

A Duna bal partját ezeken a helyeken harmadkori homokos iszap és dunai kavicsok alkotják, amelyeket egyes helyeken sárga lösz és odahordott homok fed. Efféle, löszből és homokból álló hosszanti magaslat – szemben a Duna-ágak alacsonyabban fekvő terepével – emelkedett a későbbi Fő utca helyén is. Több mint 2, 5–3 méterrel fölényezett környezetének, ami elegendő volt a település létrehozásához. A kutatás kimutatta, hogy a Fő utca házai a 12–15. században a kimagasló részen a löszön álltak; de a terep az udvarokban, az utca mindkét oldalán már meredekebben lejtett. A 2245. számú parcellán az utcánál 15. századi, középkori terepet találtunk 120–150 cm mélységben, ugyanazon parcella udvarának végén a terep 330–350 cm mélységben feküdt. Körülbelül a parcella közepén húzódott a löszterasz széle (1. ábra, szaggatott vonal), tőle jobbra található a jól megfigyelhető, vízzel álmósított alap, amelyet kavicsok és vastag iszapüledék alkotott. Az építkezési gödör fenekének szintjén, 355 cm mélységben a feláztatott iszapüledékbe állított éles facölöpök sokaságába ütköztünk. A 6–30 cm átmérőjű fák sorokba és négy-

szögletű alakzatokba voltak rendezve (2. ábra, 1. és 2. kontextus). Meglepő lelet volt a feltárt, kihegyezett 50–70 cm hosszú fákból (éger – *Alnus* és nyír – *Betula*) és vesszőből (fűzfa – *Salix*) álló összefüggő kerítés (1. kontextus, A-Á metszet). A kerítés a kerámialeletek alapján időben a 13. század második felére tehető. Ebben a korszakban a házak udvarai a tereplejtőn feküdtek, amely tartósan alámosott rész volt és árvíz idején a víz is keresztülfolyt rajta (a kutatás eddigi eredményi alapján nem tudjuk megmondani, hogy a Fő utca és a Gazda sor között a 13. században volt-e a Dunának lefolyásos ága, vagy kiszáradt, időnként elöntött völgye. A kerítések – mint egyfajta gát a magasabb víz ellen – szokványos részét képezték a középkori településeknek; Szlovákiában és Magyarországon több helyen is előfordulnak.⁵ A 2244. számú parcella kerítése egymás utáni sorokba volt rendezve, ami bizonyítja, hogy a gát az évtizedek során áthelyeződött az ág víz-mennyiségétől függően. A tereplejtőt fokozatosan feltöltötték és beszórták hulladékkal, építkezési törmelékkel. Az iszapos üledékben konyhai kerámia, állati (sertés, marha, hal és szárnyas) csontok maradványaira bukkantak a 13. század második és a 14. század első feléből. Előkerült egy kutya alsó állkapcsa, továbbá magvak és növények termése, gyümölcsök csonthéjas magháza (cseresznye, szőlő), megmunkált fadarabok, megmunkált bőr maradványa; üveg pohár fenekének darabja és égetett agyag – festék, vesszőlenyomatokkal.

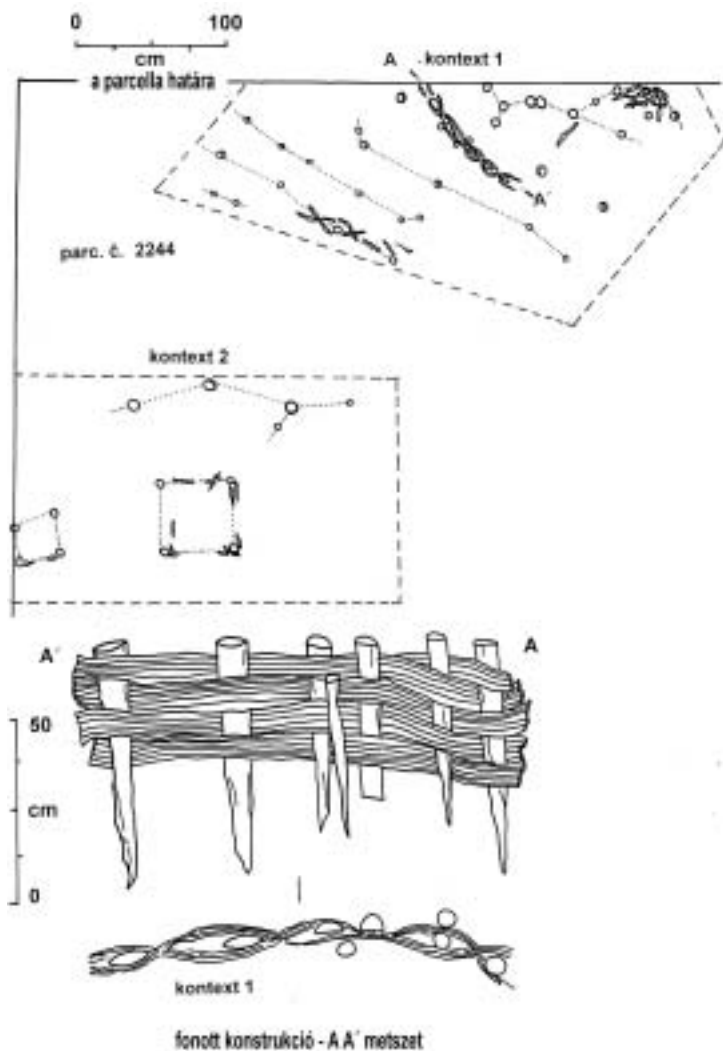
A somorjai középkori ház gazdasági részét képezték a további mélyített gödrök, amelyeket emésztőgödörként, kútként és tárolóként használtak. Építésük technikája hasonló volt az összes kiásott konstrukcióéhoz. A 2. számú kontextusban vizsgált objektumok egyikének négyzet alakú alaprajza volt 50x50 cm-es méretekkkel, amely fonott fallal összekötött kihegyezett cölöpökből állt. A konstrukciót, mivel a vesszőből font kerítés helyén deszkafalazás volt, csak a 3. számú kontextusban jelöltük. Itt 350 cm mélységben egy bemélyített cölöpkonstrukcióval betöltött objektum sarka volt. Sajnos, a nem teljes alaprajz nem tette lehetővé funkciójának megállapítását. Ebben az esetben lakóépítményről is lehetett szó, mivel

1. Somorja, Fő utca. A régészeti ásatások terepe.

az objektumot kitöltő anyagban házfalak agyagfestékének maradványai is előkerültek.

Ahogy azt a kutatás kimutatta, a süppedékes terepbe mélyesztett fatárgyak pusztulása a 14. század második felében következett be. A lakók a terepet az udvaron elegyengették, és körülbelül 50 cm-es réteg agyagot és törmeléket szórtak

2. Fából készült konstrukciók a 13–14. századból. (magyar képmel-
léletek közül kell betenni!)

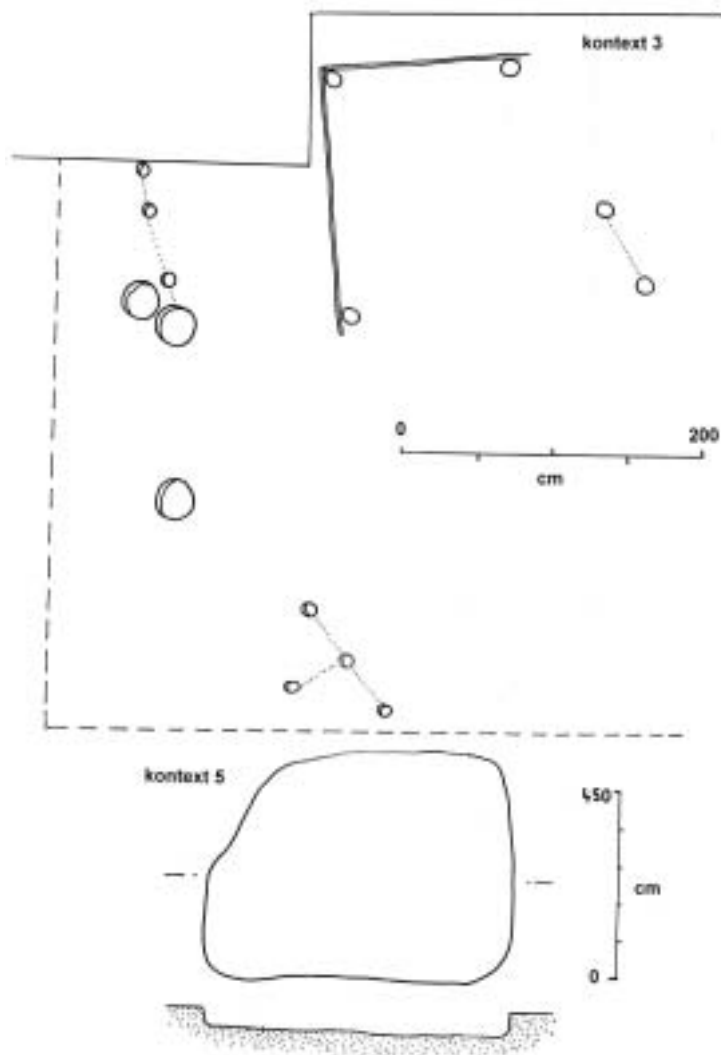
rá. A 15. század végén és a 16. század elején a Fő utca e részén újra építkeztek. A vizsgált parcellákon álló házak radikálisan átépültek, és az udvarokat újabb, mintegy 150 cm vastag rétegben agyaggal és szeméttel hordták be, ami által a terep az utcához képest majdhogynem kiegyenlítőddött.

Az efféle javításokhoz szükséges nagy mennyiségű agyagot a kiásott alagsorokból és pincékből nyerték. A felszín alatt 200 cm-rel a 2245. számú parcellán az így átépített ház nagy halom építkezési hulladékába ütköztünk, amely középkori téglákon kívül (méretei 11x 23,5x 5,5 cm) konyhai kerámiát, harang alakú fedő, szürke és grafitfial kevert fazekakat (a gyártó fazekasjelével megjelölve), valamint nagy mennyiségű csempetöredéket is tartalmazott. Különleges figyelmet érdemel az akrotéria – edényfedő csempe – szíromlevelű díszítéssel a kerületén és egy tölgyágakon átszaladó szarvast ábrázoló kamracsempe. Ezek a tárgyak a ház pompás kivitelezéséről és a tulajdonosok magasabb társadalmi rangjáról árulkodnak. További, csempékemencéből származó töredékek, amelyekkel a Fő utca gótikus házait díszítették, már csak közönséges edénycsempékből maradtak fenn, reliefszerű díszítés nélkül.

A beépítés és a felhasznált építőanyagok

A somorjaiak lakóházait illetően a 13–14. századból csak nagyon kevés régészeti adat áll rendelkezésre. Egy esetben sem sikerült feltárni ebből a korszakból származó lakóhelyet. Csak a 2246. számú parcella 5. számú része tartozott lakóobjektumhoz. Az építkezésnek szabályos gödör jellege van, 40 cm-es maximális mélységgel és 8x 6 méteres oldalakkal. A gödör tele volt égetett festékkal, amely a ház töltött falának maradványa.

Úgy tűnik tehát, hogy Somorja benépesítésének kezdetén, a 13. században a leginkább hozzáférhető építőanyag az agyaggal kombinált fa volt. A töltőanyagból épített házfalak legalább a 14. század végéig megmaradtak, amikor is a világi építészetben általánosan elkezdtek használni a gótikus téglákat, többnyire azonban csak a házak alapozására. A 16.

2a. Fából készült konstrukciók lakóház alaprajzával.

század közepe táján megjelenik Somorja reneszánsz építészetiében az új, szubtilisebb (könnyebb, vékonyabb) típusú téglá 15x 22x 6 cm-es méretekkkel. Ezekből építették fel a

3. Válogatás a régészeti leletek közül.

vizsgált parcellákon álló házak föld feletti és pincefalainak többségét. A házak az utcára néztek, és a parcella egész szélességét kitöltötték. (1. számú kép, folyamatos vastag vonal). Ahogy Somorja 1778-as katasztrális térképéből is kitűnik, a 2244. és a 2245. számú parcellák udvari részét csak a 19. században építették be (1. számú kép, pontvonal). Az építőanyagok közül fokozatosan túlsúlyba került a házilag gyártott téglá. A kezdetben jelöletlen téglákat a 18. századtól kezdődően CSM rövidítéssel látták el (méretei 15x 28x 5,5–6 cm). A somorjai téglák jellemző vonása a halványásárgától az okkerig terjedő színük, amely a helyi téglagyagnak volt köszönhe-

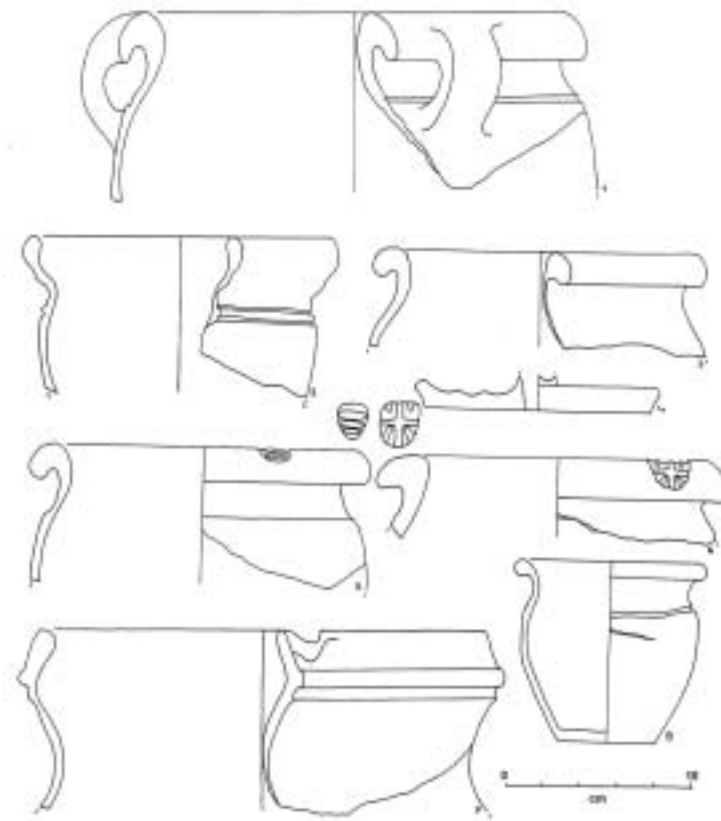
tő. Készítettek belőle gótikus téglákat, valamint reneszánsz és barokk téglákat egyaránt.

A kerámialeletek

A középkori kerámialeleteket a rétegek alapján sikerült két időszakra osztani. Az első csoportot a 13–14. század kerámiái alkotják, amikor is a Fő utca és a Gazda sor között elkezdett terjeszkedni a település. A kerámia a maga profiljával korábbi formákhoz kapcsolódott. Jellemzőek az egyszerű, "s" alakú metszetvonalú fazekasdíszek, körbefutó vájattal a domborulaton (4: 8 kép), a tál alakú fedők (4: 4), a hordó alakú fazekak éles karimával. A kerámia döntő többségében szürke volt vagy grafittal kevert. A füles fazekak (4: 5, 6 kép) és kancsók (4: 7 kép) főleg a 14. században terjedtek el.⁶ A fazekasjeggyel ellátott kerámia (4: 5, 6 kép), a jelentős mértékben hozzákevert grafittal a 15. században a Pozsony környékéhez való tartozás jele; pontosabban Dél-Ausztriához, ahonnan elterjedt.⁷ Az áru egy része kétségkívül kereskedelem útján került a városba, de döntő többségét a hazai fazekasok termékei alkották, akik saját kerámiákat készítettek dél-ausztriai, illetve pozsonyi mintára. A város ilyen irányú fejlődését követte a történeti fejlődés is, amikor 1405-ben a pozsonyi minta alapján megkapta a szabad királyi városi privilégiumokat. A kulturális érettségről, a lakosság ízlésének magas szintjéről a 15. században a fűtőberendezések gótikus csempéi is árulkodnak. A szarvasdomborművel díszített szürke kamracsempéknek eredetileg piros színbe hajló festett háttere volt, amely kiemelte az állat mozgásának dinamikáját.⁸ A többi kerámialelet (tál alakú mécses és harang alakú fedő, piros kerámiaanyagból készült tárgyak) a 15. és 16. századból való.

A teljesség kedvéért a leletegyüttesből még meg kell említeni két megégett réteget, amelyet a 16. századból tártak fel. 100 és 130 cm-rel a terepszint alatt voltak; égett fa és hamu kísérték őket. Aránylag nagy tűzről tanúskodnak, amely lángba borította a házakat a török pusztítás idején a 16. században.

4. Válogatás a régészeti leletek közül.

Somorja múltja, ahogy azt a 2005-ös lelethelyzetben olvastuk, csak részben fedi fel gazdag történelmét és kulturális, társadalmi fejlettségét az érett és kései középkorban. A régészet ebben a tekintetben csak kiegészíti az írásos forrásokat, mert azok sokkal gazdagabbak, mint az eddigi archeológiai leltár. Régészeti szempontból unikumnak tekinthetjük a felfedezett faszerkezeteket a házak udvarán, a fából és bőrből készült termékek maradványait. Mindezek a szerves eredetű tárgyak ugyanis idővel felbomlanak, és csak a talajvíznek köszönhető fennmaradásuk. Somorja – Pozsony és Nagyszom-

bat mellett – azon kevés város közé tartozik, ahol a nem tartós anyagokból készült konstrukciók máig megmaradtak. Minden régészeti feltevést az igazolja, hogy a város az érett középkorban jelentős fellendülésen ment keresztül, ami a leletekben és a helyenként 250 cm-t is elérő kultúrrétegek vastagságában nyilvánult meg. Az már csak feltevézés, hogy a legrégebbi középkori Somorja több mint két méterrel a jelenlegi terepszint alatt fekszik és méltán ébreszt csodálatot és tiszteletet bennünk.

(Fordította: Koncz Zsuzsanna)

Jegyzetek

- 1 2004-ben Mgr. Tomáš König (a Komenský Egyetem Bölcsészettudományi Karának régészet szakáról) a Fő utcán kisebb kutatást végzett. Feltárta a megégett újkori rétegeket annak keramikájával – még publikálatlan. A Fő utca és a Gazdasor északnyugati részét a 18. és 19. századi leletekkel ugyanabban az évben Mgr. Jozef Urminský, a nagyszombati Nyugat-szlovákiai Múzeum munkatársa kutatta. Kutatási jelentés ZsM Trnava č. 02/2004.
- 2 A település régészeti vizsgálatát Mgr. Jozef Urminský és Mgr. Mária Mikulčíková végezte el. Az ott talált famintákat dendrokronológiai vizsgálatra küldtük. A kézirat benyújtásakor a vizsgálat eredményeit még nem ismertük.
- 3 Urminský, Jozef 2001: Stredoveká Trnava vo svetle nových archeologických náleзов. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* č. 4. Trnava, s. 21–26.
- 4 Vácha, Zdeňek 1998: K pozdněgotické etapě reformovaného kostela v Šamoríně. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* č. 2., Trnava, s. 35–40.
- 5 Polla, Belo 1979: Bratislava – západné suburbium. *Fontes Archeologického ústavu SNM v Bratislave*, Bratislava, s. 109.
- 6 Holl, Imre 1966: *Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda*. Budapest.
- 7 Polla, Belo 1979: 117.
- 8 Pavlík, Čeňek–Vitanovský, Michal 2004: *Encyklopedie kachlů v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. LIBRI, Praha; a szarvasmotívumos csempelelet a 2245. sz. parcelláról került elő 200 cm mélységből, ahol a 16. századból származó, összefüggő megégett réteget találtuk.

Az 1405-ös PRIVILÉGIUM HATÁSA SOMORJA FEJLŐDÉSÉRE A KÖZÉPKORBAN

Strešňák Gábor

Az írott forrásokban először 1285-ben említett Somorja szabadalmait megalapozó privilégium adományozása Luxemburgi Zsigmond nevéhez kötődik. A hajdani városi levéltárnak ez volt a legrégebbi olyan dokumentuma, amely Somorját *civitasként*, azaz *városként* említi. Az oklevél eredetije sajnos, nem maradt fenn. Szövege I. Habsburg Lipót király 1689. június 18-án Bécsben kiadott konfirmációjának (megerősítésének) köszönhetően ismert.¹

A privilégium keltezésének hibás interpretációi

Az említett konfirmáció a Zsigmond-féle privilégium keltezését kétféleképpen tünteti fel. A konfirmáció narrációja az összes, 22 megerősített oklevél tételes felsorolásakor a privilégium kiadásának időpontját 1415. április 16-ára teszi. A privilégium szövege szó szerinti átírásának keltezése viszont a következőképpen hangzik: „*Anno Domini millessimo quadringentesimo decimo quinto septimo calendas maii*” – tehát 1415. április 25.² Az ilyen hiba keletkezése leginkább annak tulajdonítható, hogy az eredeti oklevél az 1689-es megerősítéskor rossz fizikai állapotban volt, ami törvényszerűen a meghibásodott szövegrészek rekonstruálásának szükségességét vonta maga után.

A konfirmációban feltüntetett keltezési időpontok tekintében már az egykori somorjai városi levéltár jeles ismerője, Kisfaludy Zsigmond néhai somorjai esperes is kételkedését fejezte ki.³ Somorja város történetének szentelt, a 19. sz. má-

sodik felében készült kéziratában mindenekelőtt arra mutatott rá, hogy Luxemburgi Zsigmond somorjaiak részére kiadott privilégiumának szövege nagymértékben megegyezik az 1405. április 15-én kiadott ún. kisebbik dekrétumával. Kiemelte továbbá, hogy Zsigmond a római királyi cím 1411-es elnyerése után intitulációjában már nem az 1689-es konfirmáció által feltüntetett „*Sacri Romanorum Imperii archi Camerarius*”, hanem a „*Romanorum Rex semper Augustus*” címet használta. Végezetül pedig az átiratot, valamint a privilégium eredetijének akkor még meglévő torzóját egybevetve arra a következtetésre jutott, hogy a „*millessimo*”, a „*decimo*” és a „*septimo*” szavak közti szövegghiány az eredetiben sokkal nagyobb, hogysem ezek az oklevél kiadásának pontos dátumát jelenthetnék. Következtetései szerint sokkal inkább a kiadás keltezését, valamint Zsigmond uralkodási éveit jelző szövegtöredékekről lehet szó ugyanúgy, ahogy az az 1405-ös kisebbik dekrétumban látható. Mindezek függvényében Kisfaludy a somorjai privilégium kiadását az 1415-ös évvel ellentétben 1405-re teszi. Ugyanakkor sajnálatának ad hangot, hogy a kiadás napra pontos keltezését nem sikerült megállapítania, feltételezte viszont, hogy az a kisebbik dekrétum kiadását megelőző budai országgyűlés idejére tehető.⁴

Kisfaludy következtetéseivel teljes mértékben egyetértünk. Hozzá kell viszont tennünk, hogy a somorjai privilégium 1405-ös keltezése – néhány kivételtől eltekintve – a régebbi történeti-geográfiai művek által is elfogadott. Hasonlóképpen kész tényként kezeli a – legtöbb esetben régebbi munkákon alapuló – újabb történelmi irodalom is.⁵ Végezetül pedig a privilégium kiadását a kritikai forráskiadványok sorába tartozó Mályusz-féle oklevéltár is az 1405-ös évre teszi.⁶

Kisfaludy nyomában haladva kísérletet tettünk az 1405-ös privilégium napra pontos keltezésének megállapítására. Vele ellentétben Luxemburgi Zsigmond kisebbik (második) dekrétumának keltezése alapján a somorjai privilégium keltezésének olyan torzóját próbáltuk rekonstruálni, amilyennel az megerősítésének idején rendelkezhetett. Zsigmond király dekrétumának keltezése a következőképpen néz ki:

*„Anno Domini millesimo Quadringentesimo quinto, decimo septimo calendarum mensis maii, regni autem nostri decimo septimo.”*⁷

Amennyiben ezt követve, az 1689-es megerősítés keltezését alapul véve néhány szót kihagyunk, olyan szövegmaradványt kaphatunk, amelyik a privilégium szó szerinti átírásakor az 1415. április 25-i hibás keltezést eredményezhette:

„Anno Domini millesimo quadringentesimo [quinto], decimo quinto calenda[rum mensi]s maii, [regni autem nostri decimo] septimo.”

Mindezek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy az 1405. évi somorjai privilégiumot május 15. kalendájának napján, tehát április 17-én adták ki, ellentétben az említett Mályusz-féle oklevéltár április 15-i keltezésével. Véleményünket továbbá az is alátámasztja, hogy ugyanezen a napon (április 17-én) Zsigmond király a somorjaiak részére a királyi vámokon való mentességük biztosítására két példányban (!) királyi mandátumot (parancslevelet) is kiadatott.⁸

Az 1405-ös privilégium által biztosított jogok és előírt kötelezettségek

Ahogy azt már a fentiekben jeleztük, a somorjai privilégium teljes egészében Zsigmond király II. vagy kisebbik dekrétumának határozatain alapult. A dekrétum a magyarországi királyi városokban politikai támaszt kereső uralkodó igyekezetének eredményeként lett kiadva, és a városok jogi, valamint társadalmi szerepének megerősödését volt hivatott szolgálni, mintegy elősegítve a kiváltságos városoknak mint harmadik társadalmi rendnek a kialakulását.⁹ Minderről az is árulkodik, hogy a dekrétum kiadását megelőző országos tanácskozáson elsősorban a királyi városok és mezővárosok képviselői vettek részt. Példaképpen Besztercebányát, Debrecent, Eperjest, Híbbét, Kassát, Korponát, Lőcsét, Rózsashegyet, Sárvárt, Sopront, Szegedet, Zágrábot, Zólyomot, Zsolnát és másokat említhetnénk. A tanácskozás két hétig, 1405. április 2-ától április 15-ig tartott.¹⁰ A dekrétum egyértelmű különbséget tett a „*civitas*” (város) és az „*oppidum*” (mezőváros) fogalmak

közt, amelyek ezidőtájt – ellentétben a 13–14. század gyakorlatával, mikor egyazon település írásbeli említésének esetén az efféle fogalmak többrendbeli variációit is megfigyelhetjük – már világos és pontos tartalmi töltettel rendelkeztek.

Luxemburgi Zsigmond a királyi városok fejlődésének biztosítására széleskörű szabadalmakat adományozott. Ezenkívül előírta a városok fallal való megerősítését is.¹¹

Zsigmond király dekrétumából kiindulva Somorja privilégiumát négy tartalmi főcsoportra oszthatjuk:

1. A város fallal való megerősítésének joga és kötelessége,
2. Pozsony város szokásai szerinti jogok adományozása,
3. Fizetési kötelezettségek (cenzum, descenzum, a királyi udvar részére előírt ajándékok) megszabása,
4. A városi vagyonnal való szabad rendelkezés joga.

A következőkben figyelmünket a fenti csoportoknak szenteljük.

1. A város védműveinek biztosítására Somorjának jogában állt az addig évente fizetett adó (*cenzus*) 88 aranyforintnyi teljes összegét, valamint Gelle mezővárosnak addig évente fizetett, közelebbről nem ismert 12 aranyforintnyi illetékét felhasználnia.¹² Ez utóbbi esetében valószínűnek tartjuk, hogy a somorjaiak által Gelle mezővárostól a „*Cozmefölde*” nevezetű birtok bérbe vett részéért fizetett rendszeres illetékről volt szó. Az említett bérbeadásról szóló egyezség még 1394-ben köttethetett, mivel Zsigmond király bérbeadást jóváhagyó oklevelét ennek az évnek március 29-én, nagyszombati tartózkodásának idején adta ki.¹³

A városfalak építési jogának ily módon való támogatása általánosan vett gyakorlatnak mondható. Például az 1378-as eperjesi, nagysárosi és szebeni évi adó teljes összege az eperjesi védművek építésének kiadásait fedezte. Hasonlóképpen 1404-ben Eperjes és Késmárk 12, illetve 6 évre az adózásnak minden formája alól mentesült, hogy a felszabaldult összeget a városfalak építésére fordíthassa. További pél-

da Kolozsvár, ahol a városi bevételek után fizetett adó egy részét voltak kötelesek e célra felhasználni.¹⁴

Sajnos az általunk vizsgált privilégium a somorjaiak adómentességének idejét nem határozza meg, így az akkori építkezési munkálatok viszonylagos nagyságára sem következtethetünk. Városfalak nyomait a mai Somorján már nem találunk. Egykori létükről a városi számadáskönyvek és jegyzőkönyvek bejegyzései tanúskodnak. A városi kapuk és védművek javítására kiadott összegek feljegyzései még a 17. sz. folyamán is felbukkannak.¹⁵ Hasonlóképpen a városi jegyzőkönyv 1678. november 26-i feljegyzése a felső kapu megbízott őreként Csizmadia Dánielt, az alsó kapu őreként pedig Kovács Istvánt említi.¹⁶ A somorjai fortifikáció minőségére nehezen következtethetünk. Véleményünk szerint inkább lehetett szó védőölöpös, körbeárkolással, földhányásokkal megerősített, helyenként talán falazott szakaszokkal megtűzdelt, az alsó és felső végeken kapukba torkolló védrendszerről, mint teljes egészében falazott komplexumról. A várost a legveszedelmesebb időszakok egyikében, a közvetlen török veszedelem idején ábrázoló festményen ugyanis semmilyen fal- vagy bástyarendszer nem látható.¹⁷ Ezzel ellentétben Somorja nemrégiben fellelt 1777-es határtérképén a védőölöpökkel, földhányásokkal és árkokkal megerősített védvonal jól látható és hangsúlyozottan van jelölve.¹⁸ Ezidőtájt még városkapumaradványok is állhattak, hiszen Kisfaludy szerint az alsó kapu maradványainak eltávolítása a 19. sz. első felére tehető.¹⁹

2. A somorjai privilégium legjelentősebb hozadékát a pozsonyi városjogok mintájára adományozott szabadalmak jelentették. Ettől kezdve a város mindazon szokásokkal, szabadsalakkal, joghatósággal élhetett, amellyel ez a hozzá közel fekvő szabad királyi város és polgárai rendelkeztek.²⁰ Az ilyen általános megfogalmazáson kívül a privilégium külön kiemelte a somorjaiak szabad bíró- és esküdtszékválasztó jogát, aki és akik joghatóságába a somorjai ügyek korlátlan körű, a pozsonyi szokásoknak megfelelő bíraskodási joga tartozott.²¹ A somorjai városi törvényszék fellebbezési fórumaként a pozsonyi városi törvényszéket jelölték ki. Végleges fellebbviteli

fórumként a tárnokmester törvényszéke szolgált.²² Az ő személye testesítette meg ugyanis az uralkodónak azt a bíráskodási jogát, amelyet az a szabad királyi városok egy csoportja feletti joghatóságaként ráruházott. A szabad királyi városoknak ebbe a csoportjába, az ún. tárnoki városok körébe pedig Pozsony is beletartozott.

A pozsonyi mintára adományozott szabadalmak esetében minden jel szerint a 15. század eleji Somorján már létező és működő jogrendszer utólagos kodifikálásának lehetünk tanúi. Ezen állításunkat alátámasztandó az 1405-ös privilégium kiadását megelőző időszaknak több példáját is megemlíthetjük. Ezek közé tartozik Luxemburgi Zsigmond 1397. július 29-ei mandátuma, amelyben – a somorjaiak panasza következtében – megparancsolta Perpelke Pozsony megyei alispánnak és a megye többi tisztviselőjének, hogy a panaszosokat jogaik és szokásaik megtartásában, valamint érvényesítésében ne akadályoztassák.²³ Önálló bíráskodási joggal azonban Somorja már sokkal korábban, a 13. század végén is rendelkezhetett. Ugyanis mikor III. András – szántóföldhiányukat orvoslandó – bizonyos „*Marchamagyar*” földet 1298-ban a somorjaiaknak adományozott, adománya tárgyát oklevelében a pozsonyi várispán joghatósága alól minden tekintetben mentesként tüntette fel.²⁴ Következésképpen ekkor Somorjának legalább olyan mértékű mentességgel kellett rendelkeznie, mint az adományozott birtoknak. Somorja mentességének és függetlenségének 13. század végi meglétét a német vendégnépek jelenlétével hozhatjuk összefüggésbe. A németek (elsősorban bajorok) az 1200-as évek elején települtek Pozsonyba és új hagyományokat, az itthoniaktól messzemenően fejlettebb, városiasodottabb polgári, jogi kultúrát hoztak magukkal. Így természetes módon bizonyos kiváltságokra tartottak igényt, melyek következtében döntő módon befolyásolták jelentősebb középkori városainknak fejlődését és általában a magyarországi városjog rendszerének kialakulását. A németek 13. század végi somorjai jelenléte teljes mértékben összhangban van a század második felében beindult, elsősorban Pozsony környékét (a Kis-Kárpátok lábainál meghúzódó településeket, illetve a Felső-Csallóköz településeit)

érintő kolonizálási folyamattal. Összefüggő német településrendszerek alakultak ki Pozsonytól Csallóközsütörtökig és Somorja környékéig. Ezt bizonyítják az itteni települések ekkortól nyomon követhető német nevei is. A Csallóközbe vezető útvonal első falujának, *Pruknak* a neve 1287-től tűnik fel az oklevelekben. Misérdin, Toracson és Dénesdin 1293-ban találkozhattunk először pozsonyi vendégnépek említésével, akik bizonyára szintén németek voltak.²⁵ Somorján vendégnépeket csak viszonylag későn, 1340-ben említene a források.²⁶ A fentiek függvényében viszont itteni jelenlétüket már sokkal korábban, az általunk jelzett időhorizontra tehetjük. Pontosabban meghatározva röviddel 1287 után telepedhettek itt le. Ebben az évben ugyanis Somorja még adomány tárgyát képezte. Március 2-án mint „*terra populosa Zethmaria*“ (Szentmária lakott földje) került Károly comes tulajdonjogába, a pozsonyi várért – a Kőszegiek ellen – folytatott harcok során az uralkodó iránti hűsége fejében.²⁷ A németek somorjai letelepedésének legkorábbi időpontját röviddel 1287 utánra, legkésőbb pedig 1298-ra, „*Marchamagyar*“ földje adományozásának, illetve önálló joghatósága meglétének idejére tehetjük. Az utóbbi dátum egyben Somorja királyi kézre való visszakerülésének legkésőbbi időpontját is jelenti.

A somorjai városi jog- és szokásrendszer kialakulásában a pozsonyi németségnek döntő szerepe lehetett, akárcsak a Pozsonynak 1291-ben adományozott, az ottani városjogokat összefoglaló privilégiumnak is. Mivel az 1405-ös somorjai privilégium a pozsonyi városjogokat külön nem részletezi, célszerűnek találjuk az 1291-es pozsonyi privilégium főbb tartalmi jellemzőinek összefoglalását:

A pozsonyi polgárok közvetlen választójoggal bírtak. Elöljáróságukat Szent György ünnepén (április 24.) választották. Választójoggal csak a város polgárai rendelkeztek. A polgárságot csak az nyerhette el, aki legalább egy éve és egy napja a városban lakott, helyi ingatlan tulajdonjogával rendelkezett, és kinyilvánította tartózkodási szándékát a következő három évre. Polgárjogának elnyerése után az illető minden tekintetben az előljáróság joghatósága alá tartozott, amelyik közigaz-

gatási és jogszolgáltatási funkciót is ellátott. A város bírása a polgárok felett kizárólag az esküdtek jelenlétében ítélezhetett.

Pozsony erőteljes fejlődésének következtében a 14. század folyamán új testület jött létre az ún. külső tanács, amelyet az esküdtek tanácsához hasonlóan közvetlenül választottak meg. Ezidőtájt 24 taggal rendelkezett. Tagjainak száma a 15. század folyamán kibővült, 1457-ben már 60 élete végéig megválasztott várospolgár alkotta. Ugyanekkor az esküdtek tanácsa már 24 taggal bírt. Az esküdtek megválasztásának joga ekkor már a külső tanács hatáskörébe tartozott, ugyancsak ők határoztak a városi küldötteknek az országgyűlésekre, koronázásokra, valamint a város érdekében folytatott különféle tárgyalásokra való menesztéséről. A külső tanács egyben a bíró, valamint az esküdtek tanácsadó testületének feladatkörét is ellátta.²⁸

Somorján a választásokat 1655-ig szintén Szent György ünnepén tartották.²⁹ Valószínűleg így volt ez 1405 előtt is. Bár a somorjai privilégium nem említi, feltételezzük, hogy a megválasztott bíró személyét földesúri szerepkörében egészen 1583-ig az uralkodó hagyta jóvá, amikor ennek jogát II. (Habsburg) Rudolf a pozsonyi várkapitányra ruházta.³⁰ Az első ismert somorjai bíró Velfinus néven 1331-ben van megemlítve. A 14. század további ismert bírái Perth fia Galambos (Galambus) Péter (1342-1343 körül), Spedul, vagy Spadel András (1388), valamint Gerung bíró (1394).³¹ Az esküdtek nevét 1331-től ismerjük. Ekkor négyet említenek: Posch-nak nevezett Miklóst, Chalkar fia Dyetmart, Chakastorfer-nek nevezett Frigyet és idősebb Györgyöt.³² A fejlettebb települések (városok) már a 13. század folyamán is 12 esküdtből álló tanáccsal rendelkeztek. A 14. század közepére ez a jelenség már általánosnak mondható.³³ Ennyi taggal bíró tanácsra utaló jelekkel Somorján Károly Róbert uralkodásának végén, az 1340-es években találkozunk, aki ekkor erősíti meg III. Andrásnak a somorjaiak részére kiadott 1298-as birtokadományát. A megerősítést kérelmezők közt a somorjaiak nevében az említett Galambos Péter bírót, valamint Györgyöt találjuk,

aki az oklevél tanúsága szerint egy volt a 12 somorjai esküdt közül.³⁴ Jegyző jelenlétével csak 1439-ben találkozunk, Man János néven.³⁵ A fenti nevek nagy része német eredetű, ami szintén azt bizonyítja, hogy a somorjai vendégnépek a város középkori vezetésében döntő szerepet játszottak.

A pozsonyi mintára adományozott joghatósági gyakorlatba a szabad bíraskodási jog is beletartozott. A somorjai polgárok feletti ítélkezés joga kizárólag a városi törvényszék hatáskörét képezte. Ez elvileg azt jelentette, hogy somorjai várospolgárt más város, vagy egyéb intézmény jogi fórumán nem lehetett elítélni. A középkor mindennapok során a somorjaiaknak talán ezt a jogát szegték meg a leggyakrabban. Az e téren folytatott hatalmaskodásoknak leggyakrabban a gyakran úton levő somorjai kereskedők látták kárát. A 15. század folyamán a somorjaiak részére kiadott oklevelek legnagyobb hányadát a hatalmaskodásokat tiltó uralkodói parancslevelek alkotják. Az elsőt Luxemburgi Zsigmond adta ki 1434-ben.³⁶ Ezt követte Habsburg Albert 1439. augusztus 20-án kiadott mandátuma, amellyel – elődjéhez hasonlóan – szigorúan megtiltotta a somorjai kereskedők feltartóztatását, portékáik elkobzását és hasonló háborgatásukat, valamint megtiltotta a somorjai polgárok feletti idegen bíraskodás bármilyen formáját. Az általános érvényű parancslevélben foglaltaknak minden címzettnek – az országbáróknak, prelátusoknak, megyei ispánoknak, nemeseknek és tisztviselőiknek, továbbá minden városnak, mezővárosnak, más szabad településeknek és előljáróiknak – eleget kellett tenniük.³⁷ Tartalmukat tekintve ehhez hasonlóak V. László 1456. július 24-i, valamint II. Ulászló 1491. december 13-i mandátumai is.³⁸

3. Járadékok fizetésének, illetve ajándékozási kötelezettségek első jeleivel 1331-ben találkozunk. A pozsonyi káptalan augusztus 3-i oklevele szerint Velfinus bíró és négy somorjai esküdt bizonyosságát adta annak, hogy a marchamagyari (*de Marchamagyar*) Iván fia Timót somorjai birtokát felszabadították a közterhek alól, továbbá engedélyezték neki, hogy a somorjai vizekből származó közjavakban részesüljön. Az egyházi tized fizetését, valamint a királynak szánt ajándékozási kötelezettséget továbbra is meghagyták.³⁹ Az említett okle-

vélben az eredetileg a királyt illető kisebb haszonvételi jogok, az ún. regálék közül a somorjaiak által – valószínűleg illeték ellenében – bírt halászati jog jelenik meg. A forrás további érdekessége az, hogy Somorja – Timót viszonylatában – mintegy földesúri szerepkörben lép fel.

A fentiekben közelebbről nem pontosított járadékokról és ajándékozási kötelezettségekről az 1405-ös privilégium alapján pontos képet kaphatunk. Mint azt tanulmányunknak a városi védrendszerről szóló részében említettük, a város 1405-ben a királyi kincstárba – két részletben – évi 88 aranyforintot fizetett. Az első szent Mihály (szeptember 29.), a másikat Szent György ünnepe (április 24.) körül fizették.⁴⁰ A többi királyi várossal egybevetve Somorja adózási kötelezettsége inkább a kisebb városokéhoz közelített: Kassa adókötelezettsége például 600–1000 aranyforint körül mozgott, Körmöcbányaé 300–600 között, Rózsahegy, Sáros, Zsolna 200 körül fizetett, Németlipcse 160-at, Ponyik 80-at stb.⁴¹

Az évi adó összegén túl a királyi udvart különféle ajándékok is megillették. A somorjai privilégium az önként felajánlott, egyszeri ajándékokon kívül a király részére újévi, kötelező ajándékként 50 arany értékű aranyozott ezüstkelyhet szabott meg. A királyi ajtónállók részére a városnak 400 új dénárt kellett fizetni. A főlovászmesternek a város kézművesei kötelesek voltak ajándékot adni, a szíjjártók egy lószerszámot, a tímárok egy bundát stb. Más udvari tisztnek a város nem tartozott ajándékkal. A privilégium további meghagyása szerint a királynak vagy királynénak a városban való megszállása esetén kíséretüket a polgárok csak egynapi étellel voltak kötelesek ellátni.⁴² Bár úgy tűnik, mintha e tekintetben egyfajta engedménynak lehetnének tanúi, inkább azt gondoljuk, hogy a város lehetőségeinek reális felméréséről van szó.⁴³

4. A privilégium végezetül meghagyta, hogy a város által az addigiak során szerzett valamennyi jószág és vagyon továbbra is váljék a város közösségének hasznára. Ezzel tulajdonképpen az addigi birtokadományok erősítették meg. A 14. századi Somorjára jellemző – jelen tanulmányunk által köze-

lebből nem részletezett – gyakori birtokpereket tekintve a privilégiumnak ezt a pontját ugyancsak nagyra értékelhetjük.⁴⁴

A város gazdasági szabadalmai

Vámmentességi jogok

A fentiekben elemzett privilégiumnak mintegy kiegészítéseként is értelmezhetjük Zsigmond király ugyancsak 1405. április 17-én kiadott mandátumát, amely megfogalmazása szerint „(...)iuxta formam ipsius decreti(...)” szintén a sokat emlegetett kisebbik dekrétum szellemében fogant meg. A parancslevél a somorjaiak részére az ország királyi vámjain teljeskörű vámmentességet biztosított, megtiltva ezeken a somorjai polgárok, kereskedők, vendégnépek és más rendbeli népek e célból való zaklatását.⁴⁵ A mandátum jelentőségéről árulkodik az, hogy még Zsigmond uralkodása alatt többször megerősítették: először 1425-ben, majd 1434-ben, amikor a somorjaiak a köpcsényi vámokon (*Kekchew*) többször is összetűzésbe kerültek az ottani vámszedőkkel. Panaszuk következtében a köpcsényi hatalmaskodó Kappler- testvéreket 1434 november 15-ére a király színe elé rendelték.⁴⁶ Ezt követően – 15 nappal később – a somorjai polgárok vámmentességük további megerősítését vehették kézhez, amelynek fontos velejárója volt, hogy állandó jogerővel bíró szabadalomlevélként lett kiállítva, tehát a megelőző parancslevelekkel ellentétben örök érvényű jogokat biztosított.⁴⁷ A tárgyalt privilégium az elkövetkező idők további uralkodói is megerősítették: Habsburg Albert 1439-ben, V. László 1456-ban, Hunyadi Mátyás 1465-ben, végezetül II. Ulászló 1491-ben.⁴⁸ A Hunyadiak nevéhez ez ügyben még két mandátum kiadása is fűződik, az egyiket Hunyadi János adta ki 1450. október 28-án, a másikat pedig Mátyás 1478. február 14-én.⁴⁹ Az aránylag gyakori megerősítések arról tanúskodnak, hogy a somorjai polgárok és kereskedők útjaik során nem tudtak minden nehézség nélkül érvényt szerezni vámmentességi szabadalmaiknak. Hasonló helyzettel szembesülünk a 16. század folyamán, amikor is a somorjaiak részére ez ügyben legalább 10 oklevelet adtak ki. A vámmentességi szabadal-

maknak ugyanis többé-kevésbé két 16. századi konfirmációja maradt ránk, amelyhez további nyolc mandátum is társul. Ezek közül több arra enged következtetni, hogy a királyi vámonkon való vámmentességi joguk időközben általános vámmentességi joggá nőtte ki magát. Példaként csak néhányat említünk: Salm Eckhius (*de Salm*), Pozsony megyei főispán 1567. november 13-i levelében a somorjaiak szabadalmaira emlékeztette Sennyei Ferencet, Nádasdy Tamás jószágigazgatóját, és felhívta figyelmét arra, hogy a mezőváros polgárai a vámonkon fizetésre nem kötelezhetőek.⁵⁰ Somorja lakossága vámfizetési szabadalmainak tárgyában az 1576–1577-es években további bonyodalmakba keveredett. Ezidőtájt a győri püspökség köpcsényi uradalmához tartozó vámonkon ütköztek jogaik állandó megsértésébe. 1576 augusztusában a köpcsényi (*Keepchyn*) vár tisztartója (*provisor*), Wolfgang Kanyger az ott átutazó somorjai esküdtpolgárt, Lewch Lukácsot vámolttatta meg. Ugyanazon év karácsonyán Pegrencze Balázs (Blasius) somorjai (bor)kereskedő az említett vámhöz érve ugyancsak meglepődve tapasztalta, hogy Paydzler, másként vámosnak (*Wámos*) is nevezett Péter vámszedő Mogor Kristóf várnagy (*castellanus*) parancsára illetékként egy hordó bort elvámoltatott. Ugyancsak december elején Zabó Péter és Kadas Imre polgárok Wendeghfogado Sixtus és Kyrál Dénes özvegyeinek, Krisztinának, valamint Katalinnak a társaságában Bécsből Somorjába sőt szállítottak. Mikor az említett várhoz tartozó vámhöz értek, tíz lovasból álló csapat tartóztatta fel őket, és erőszakot alkalmazva szállítmányukat megvámoltatták. Ugyanott a somorjaiak 1577 márciusában borszállítmányuk után egy hordó bor fejében két tallér vámot fizettek.⁵¹ Mindennek következményeképpen 1577 áprilisában a pozsonyi káptalan Mogor Kristóf köpcsényi várnagynak Czobor Imre nádori helytartó parancslevelét kézbesítette, amellyel az a somorjaiakon elkövetett hatalmaskodásokat szigorúan megtiltotta.⁵² Ehhez hasonlóan járt el Ernő osztrák főherceg, aki Köpcsényi (*de Keepchyn*) Listhy Jánosnak címzett mandátumával a somorjaiaktól elkobzott egy hordó bor azonnali visszaszolgáltatását rendelte el. Parancslevelét a pozsonyi káp-

talan az uralkodó, I. (Habsburg) Rudolf elrendelése alapján 1577. június 30-án kézbesítette.⁵³

Vásártartási jogok

A somorjai hetivásárok első említése 1353-ból származik. Ekkor hagyta meg Miklós nádor a győri káptalannak, hogy a bazi-ni Ábrahám fiai közt lefolyt vagyoni jogi perben hozott ítéletét a környék hetivásárain hirdettessék ki: Szencen február 11-én, kedden; Modorban február 12-én, szerdán; Somorján pedig február 16-án, azaz szombati napon.⁵⁴ A hetivásárok szombati napját 1364-ben hasonló körülmények közt említik.⁵⁵

A somorjaiak 1405. évi privilégiumát gazdasági szempontból kiegészítő további szabadalomként értékelhetjük Luxemburgi Zsigmond 1411. szeptember 29-én kiadott oklevelét, amellyel a várost évi két alkalommal megtartandó országos szabad vásártartási jogokkal ruházta fel. A vásárok időpontját az oklevél – egyéb királyi városok szabadalmainak tiszteletben tartása mellett – boldogságos Orbán pápa ünnepét követő harmadik napon, valamint Bertalan apostol ünnepének napján állapította meg. A vásárok három naposak lehettek, a kitűzött időpontokat megelőző és követő napokat is beleszámítva tehát május 26-28., illetve augusztus 23-25. között tarthatták meg őket. Az országos vásárokról igyekvők ezeken a napokon az egész ország területén bármiféle illetékfizetési kötelezettség alól mentesek voltak.⁵⁶ A somorjai országos vásártartó privilégiumhoz szervesen kötődik Zsigmond király 1411. október 15-én kiadott mandátuma, amellyel a fenti szabadalmak értelmében megtiltotta az országos vásárok részvetevőinek bármiféle zaklatását. A privilégiummal ellentétben az utóbbi parancslevélnek van egy érdekes hozadéka: az országos vásárok ideje alatt a Somorja egy mérföldes körzetében áthaladókat a városban való megállásra kényszeríti.⁵⁷ A mandátumnak ezt a pontját akár ideiglenes érvénnyel bíró árumegállítási jogként is értelmezhetnénk. Az ilyen jognak akkor lehetett különösebb értelme, ha a közelben élénkebb áruforgalommal bíró utak vezettek. Somorja éppen ilyen útkereszteződés mellett terült el. A várost mind a Pozsonyt Komá-

rommal összekötő szárazföldi, illetve vízi útvonalon utazók, mind pedig a Duna bal partjáról a Dunántúl felé igyekvők érintették. Talán nem tévedünk, ha az említett mandátum egy mérföldes megkötését ennek az útkereszteződésnek, illetve már a 14. század végi forrásokban említett somorjai rév meg-létének tulajdonítjuk. A rév említése Zsigmond király 1392. január 15-i oklevelében található, amely Pozsony megye összes tisztviselőjének, nemességének, valamint a csallóközi kerület (*distriktus Chalukwz*) bármely rendű lakosának meghagyta, hogy Somorja polgárait, vendégnépeit és egyéb lakosait a közvetlen közelükben lévő rév saját hasznukra való fordításában ne akadályozzák.⁵⁸ Érdekes az oklevélnek az a megfogalmazása, amelyik a rév használatának felújításáról szól. Ezek szerint a rév már azelőtt is működött, bár nem biztos, hogy a somorjaiak bevételeit gyarapította. Valószínűleg a közeli rév is hozzájárult tehát Somorja gazdasági fellendüléséhez, amely valamikor a 14. század 80–90-es éveinek tájékán 190 font dénárért bérbe vette a gútorszegi és csölösztői hajóvámok évi jövedelmeit. A pozsonyi káptalan bizonyáglevele szerint a bérlésről szóló egyezség egyrészt a somorjai polgárokat és esküdteket képviselő András bírő, másrészt pedig Svarz Nykel Hurnpek és Poll Henrik pozsonyi polgárok között kötöttet.⁵⁹ A város ezen kívül 1394-ben Gelle mezővárostól (*oppidum Gala*) bérbe vette a már említett Kozmafölde (*Cozmefölde*) nevű, Somorja mellett fekvő birtoknak azon részét, amely Becske (*Bechke*), Gancsháza (*Ganchhaza*) települések, valamint Szap (*Zap*) kúria között terült el.⁶⁰ A kötött megegyezést Zsigmond király 1394. március 29-i oklevelével hagyta jóvá.⁶¹

A város hanyatlásának időszaka

A 15. század. folyamán a magyarországi városok száma nagymértékben megnőtt. A századvégen viszont nagy részük (kb. 90%) földesúri kézen volt. A királyi városok rendjének – mint az uralkodó támaszának – kialakítására irányuló századelőn tapasztalható erőfeszítések tulajdonképpen már Luxemburgi Zsigmond uralkodása idején csődöt mondtak. Ez nagymérték-

ben az ő állandó pénzügyi politikájának volt köszönhető, amely a királyi birtokok gyakori elzálogosításában nyilvánult meg. Ez fokozta a királyi kézen lévő városok egyenetlen fejlődését és hozzájárult nagymértékű polarizálódásukhoz. A század végére a királyi városok között élesen elkülönült a szabad királyi városok szűk rétege a mezővárosokétól. A nemesség egyre erősödő nyomása következtében a királyi városokra is nagyobb gazdasági terhek nehezedtek. Míg a 15. század elején csak az uralkodót földesúri járadékként illető évi adót voltak kötelesek befizetni, 1446-tól már különleges adót is fizettek, amelyet 1490 után már országgyűlési rendeletek szabályoztak. 1521-től már a királyi városokat a jobbágyokéhoz hasonló rendes adó fizetésére kötelezték (1 forint/fő, bor, sör, és további naturáliák).⁶² Az 1492. évi 47. törvénycikk a mezővárosok részére szőlők és szántók utáni kilenced beszolgáltatását írja elő. Ez a kötelesség akkor még a fallal körülvett városokra nem vonatkozott. Az 1498. évi 41. törvénycikk viszont már a szabad királyi városokra is hasonló kötelezettséget ró, azzal a különbséggel, hogy kilencedet csak a mások tulajdonán művelt szőlők és szántók után voltak kötelesek fizetni.⁶³ A 15-16. század fordulóján városoknak tulajdonképpen csak a II. Ulászló 1498. évi harmadik dekrétumában felsorolt szabad királyi városokat tekinthetjük.⁶⁴ Ezekhez tartoznak még az ugyancsak II. Ulászló által kiadott 1514. évi hetedik dekrétum 3. cikkelyében felsorolt további tárnoki, személynöki, és bányászvárosokat. Az 1517. évi Werbőczy-féle Tripartitum a „*civitas*“ (város) fogalmat a szükséges falakkal és bástyákkal körülvett, kellő szabadalmakkal rendelkező településeként értelmezi.⁶⁵

Azok a királyi városok, amelyek gazdasági szempontból, valamint saját jogi függetlenségük megőrzésének szempontjából a szabad királyi városokkal nem tudtak lépést tartani, tulajdonképpen mezővárosi szintre süllyedtek, vagy jobbik esetben a mezővárosok és a szabad királyi városok köztes rétegét alkották.⁶⁶ Így volt ez Somorja esetében is, amely a 16. század forrásaiban szinte kivétel nélkül *oppidum*ként, azaz mezővárosként szerepel. A státuszvesztés a város szimboli-

kájában is megnyilvánult, ugyanis a város pecsétjeinek tartalma főként köriratában módosult.⁶⁷

A földesúri kívánalmaknak, anyagi követeléseknek kitett városok hanyatlásához, fejlődésük visszafogásához nagymértékben hozzájárult elzálogosításuk. A zálogba adott birtokok ugyanis sokszor a minél nagyobb anyagi hasznot remélő hitelező fél nagyobb gazdasági követeléseinek terhére voltak kénytelenek elviselni. Természetesen ezalól a királyi városok sem képeztek kivételt.

Somorja középkori történelme során többször került a fent leírt helyzetbe. Ennek első nyomát 1385-ben találjuk, amikor Luxemburgi Zsigmond magyarországi trónszerzési politikájának anyagi biztosítása végett – egész Pozsony, Nyitra valamint Trencsén megyét elzálogosította. Ezért unokatestvéreitől, Prokop és Jodok morva őrgrófoktól 150 000 aranyat kapott. Az elzálogosított területek közigazgatását ekkorában a hitelezők megbízottjaik útján érvényesítették.⁶⁸ Hasonló sorsra jutott Somorja 1410. június 25-én is, amikor a közeli Pozsonnyal együtt átmeneti időre Hohenzollern Frigyes kezére került, aki ezért Zsigmond királynak 20 000 aranyat kölcsönzött. Az összeg Zsigmondnak a német-római uralkodói cím elnyerését szolgálta, amelyre Ruprecht német király ezévben bekövetkezett halála után nyílt lehetősége.⁶⁹ Somorja további fejlődését a Zsigmond-kori elzálogosítások valószínűleg nem befolyásolták túlságosan negatívan, hiszen ezek egyrészt a város fénykorának idejére estek, valamint önmagán kívül szélesebb környékét is egyaránt érintették. Kétségtelenül nagyobb hatással volt rá 15. század végi elzálogosítása, amelynek következtében 1492. március 27-én vámjával, valamint a közeli Vereknével (*possessio Bereke*) és annak vámhelyével együtt a szentgyörgyi és bazini gróf (*Groff*) Simon haszonélvezetébe iktatták be. A beiktatást a pozsonyi káptalan II. Ulászló közvetlen parancsára végezte el. Az elzálogosítás időtartamát a forrás sajnos nem tárgyalja.⁷⁰ Ezzel összefüggésben egészen a 19. század végéig élt az az érdekes helyi hagyomány, amelyik szerint a somorjaiak a tárgyalt zálogosítást követően a pozsonyi vár védelme alá adták magukat.⁷¹ Ezt a hagyományt részben alátámasztja az oklevelekben 1514-től

megfigyelhető, Somorjára vonatkozó megfogalmazás, amelyik a város státuszának lényeges változására utal. Somorja ugyanis itt Pozsony várához tartozó mezővárosként szerepel.⁷² A városnak ez a besorolása a 16. század folyamán mindvégig megfigyelhető. Ezek szerint tehát már nem teljes mértékű autonóm jogokkal bíró városnak, hanem – igaz, királyi birtokként - kizárólag a pozsonyi vár birtokai szerves részének számított, és mint ilyen az uradalom tisztartói elvárásainak is eleget kellett tennie.

Somorja középkori városjogi fejlődését tekintve leszögezhetjük, hogy lényeges szabadalmait a 15. század derekáig nyerte el, s ezeket a későbbiek folyamán már csak megerősítették. A 16. században – a városi polgárok kéréseinek megfelelően – a szerzett privilégiumok tömeges megerősítésével is találkozunk. Ilyen volt II. (Habsburg) Miksa 1569-ben kiadott konfirmációja, amellyel Hunyady Mátyásnak a somorjaiak vámmmentességéről szóló 1456-os konfirmációját erősítette meg, amely viszont Luxemburgi Zsigmond, V. László valamint Habsburg Albert hasonló tárgyú okleveleinek kölcsönzött további jogi érvényt.⁷³

További tömeges megerősítésnek számított II. Rudolf 1583. január 4-én kiadott oklevele, amely II. Jagelló Ulászló Somorja vámmmentességéről szóló 1491. évi oklevelét, valamint I. Habsburg Ferdinánd 1534. évi – elődei somorjai országos vásárokat illető okleveleinek – megerősítését konfirmálta.⁷⁴

II. Rudolf fenti oklevele különösen nagy jelentőséggel bír. Az említett oklevelek megerősítésén túl ugyanis Somorjának a pozsonyi várhoz, mint uradalmi központhoz való viszonyát is szabályozza. Ezek szerint a somorjai előljárók Szent Györgynapi szabad választása továbbra is érvényben maradt, a megválasztott személyeket viszont a pozsonyi vár kapitányának kellett jóváhagynia. A városbíróság a polgárok peres ügyeiben továbbra is ítélezhetett, viszont a főbenjáró büntettek megítélése a pozsonyi várkapitány kizárólagos hatáskörét képezte, aki ezután a lefolytatott perek fellebbezési fórumának szerepét is ellátta.⁷⁵ A legrégebbi, 16–17. század fordulójáról fennmaradt somorjai törvényszéki feljegyzések is ezt az álla-

potot tükrözik, amelyek kizárólag az enyhébb büntettek kategóriájába tartozó ügyekkel foglalkoznak.⁷⁶ II. Rudolf oklevele szerint Somorjának – földesúri adó gyanánt – évi 606 forintot kellett befizetnie a pozsonyi váruradalom részére. Az összeg már magába foglalta a bormérés jogának megváltásáért kirott 140 forintot is. Az adót kilenc részletben kellett fizetniük, ennek gyakorlatára már 1583 előtt találunk bizonyítékot.⁷⁷ Az oklevél tehát már létező gyakorlatot hagyott jóvá. Az országos vásárok tartásának joga után a város már szintén fizetni kényszerült 8 forintot. A vásártartási, illetve bormérési illetéken kívül a többi részletet már csak „*cenzum laboris*”, vagy „*robotgeld*” néven emlegetik a bizonylatok.⁷⁸ Ezen kívül a város az esztergomi érsekség részére tized fejében bizonyos összeget fizetett. Ez általában a megegyezés szerinti 70 forint körül mozgott, és az év utolsó hónapjaiban kellett befizetni. Hasonlóképpen fennmaradt a város által 1583. október 16-án befizetett, Pálffy Miklós Pozsony megyei főispán elrendelése szerint kirott különleges hadiadóról szóló bizonylat, amely szerint a török elleni harcokra Somorja 500 forintot fizetett.⁷⁹

ÉV	B. Szűzanya febr. 2.	Sz. Mátyás febr. 24/ 25.	Sz. György ápr. 24.	Sz. Ilona május 22.	Sz. János június 24.	Sz. Bertalan aug. 24.	Sz. Mihály szept. 29.	Sz. Márton nov. 11.	Karác- sony dec. 25.
1564		b.							
1565			b.		b.				
1566					100				
1567	60	80	50						
1568							50	100	
1569		40							50
1570					62 f., 30 d.	120			
1571			90		71				
1572								32 f., 80 d.	
1573	32 f., 60 d.				b.		50	80	50
1574		80			80			80	
1577	60								50
1578								100	
1579			140k.						
1580		80							
1583	60	80+140k	50	8+	80	8+	50	80	50
1599		606 e. / 404						193 f., 60 d.	

A földesúri adó elvezetése 1564–1599 között.⁸⁰

Somorjának a pozsonyi uradalommal szembeni alárendeltsége 1651-ben teljesedett ki, amikor a Pozsony megye főispáni-, valamint a pozsonyi vár főkapitányi tisztjét örökösen bíró Pálffyakat az uradalom haszonélvezetébe és jogos tulajdonába iktatták.⁸¹ Ekkor már jogilag is véget ért királyi birtokként íródott történelme és szabadalmainak megőrzése tárgyában végérvényesen új földesurainál kellett kifejtenie igyekezetét.

A feldolgozott forrásokban szereplő somorjai városbírók, esküdt ülnökök és polgárok áttekintése (1287 - 1599)

Év / Forrás	Városbírók	Esküdt ülnökök	Polgárok és más lakosok	Somorja
1287* / A XI-57				terra potulosa / villa Zenthmaria
1298* / A IX.-6				[villa Zenth]maria
1331* / Kisfaludy I./3.	Welfinus	Nicolaus dictus Posch, Dyetmar filius Chalkar, Fridricus dictus Chakastorfer, Georgius senior	homines	villa sancte Marie
1340 / A IX.-1			cives et hospites regales	villa Scenthmaria
1342-1343* / A IX.-6	Petrus dictus Galambus filius Perth	Georgius - unus [ex duo]decim juratis		Zenthmaria
1353 / Ano VI., 33 o.				villa sancte Marie
1364 / CDH IX./3 408. o.				Scamaria
1382* / A XI-57			populi	villa Zenmaria
1388* / Kisfaludy I./7.	Andreas villicus Spedul /Spadel dictus		cives	villa Maria
1390* / A XI-82			populi	Szenth Maria
1392* / A XI-57			cives, hospites, incolae	oppidum Zenthmaria

1394* / A XIII-139	Gerung		cives et populi	villa Zenthmaria
1397 / A IX-3			populi et iobagiones	villa Zenthmaria
1405 / A IX-7, A XI-76			cives mercatores, hospites	oppidum Senmarey / civitas Samarina
1411* / A XI-57	Laurentius Seczenslag		communitas	civitas Sendmarey / Sendmaria
1425* / A IX-13	Georgius filius Salamonis	Joannes Polonar	cives	civitas Samaria
1434 / A IX-13	Nicolaus Eisenrich	Joannes Man, Andreas Thwrmethes	cives	civitas Samaria
1439 / A IX-15 A XI-51 A IX-14	Nicolaus Grisenrich / Grisenreich / Ensenrych	Joannes Man - notarius, Servatius Czalkaheer, Mathias Ponkel / Punkel	cives	civitas Samaria
1450 / A IX-17			cives et hospites	oppidum Samaria
1456* / A XI-51	Nicolaus Swenthman	Jacobus Weres, Laurentius Sartor, Cristannus - notarius	cives, hospites, populi et in- habitatores	civitas Samaria
1465* / A XI-57	Leonardus Zabo	Joannes Sarfanch, Leonardus Bothheer	cives	civitas Samaria / oppidum Zenthmaria / Szent Marja

1468 / A IX-20			cives	oppidum Samaria
1475 / A IX-21				oppidum Samaria
1478 / A IX-22			cives et inhabitatores	oppidum Samaria
1483* / A XII-130			cives, incoles	oppidum Samaria
1487 / A IX-23	Joannes Magnus	Stephanus Sick	hospites, totius communitas	oppidum Samaria
1488* / A XI-57 A XI-82	Joannes Goaz / Gross	Stephanus Sick, Joannes Soober	cives, incoles	oppidum Senmaria / Szent Maria
1491 / A IX-35	Joannes Stubner	Wolfgangus Pinther, Stephanus Schisch	cives	civitas Samaria
1492* / A XII-133	Andreas Stuhlf			oppidum Samaria
1497* / A XII-130		Joannes Sthomár, Joannes Veres, Dominicus Zabo, Jacobus Ispán	Petrus Bekey concivis, totius communitas	oppidum Samaria
1498* / A XII-130			cives	Samaria
1504* / A XII-138	Lazar Bwrya	Nicolaus Warga, Georgius Dencz	cives, totius communitas	oppidum Samaria
1505 / A XII-131			cives	oppidum Samaria
1513* / A XI-82, A IX-32	Georgius Dencs		cives	oppidum / civitas Samaria

1514 / A IX-34				civitas Samaria
1516* / A XI-82			cives	oppidum Samaria
1518 / A IX-37			populi et jobagiones	oppidum Samaria
1519 / A IX-38, A XI-82			oppidani /cives	oppidum Samaria
1526* / A XI-82			Joannes Kalmar, Andreas Mészáros, cives	oppidum Samaria
1528* / A IX-41, A IX-42			cives, hospites et inhabitatores	civitas / oppidum Samaria
1534* / A XI-57			cives	oppidum Samaria
1541 / A IX-44, A IX-45			cives, totius communitas	oppidum Samaria alias Zenth Maria
1545 / A IX-46, A IX-47			cives	civitas / oppidum Samaria alias Zenth Maria
1546 / A XII-128			cives	oppidum Samaria aliter Zenth Maria
1548* / A XI-82	Augustinus Krotendorffer	Georgius Grosz, Thomas Sgany	cives	civitas Samaria

1551 / A IX-48				cives et populi	oppidum regie maiestatis Samaria
1556* / A XI-82	Stephanus Baráth	Joannes Sogor, Thomas Kalmár, Colomanus Kovach, Petrus Varga, Georgius Mészáros, Laurentius Nagy, Georgius Warga, Paulus Nadasdy, Sixtus Vendegfogadó, Joannes Gal, Christophorus Pogácsasütü, Joannes Lukács	Joannes Sogor, Thomas Kalmár, Colomanus Kovach, Petrus Varga, Georgius Mészáros, Laurentius Nagy, Georgius Warga, Paulus Nadasdy, Sixtus Vendegfogadó, Joannes Gal, Christophorus Pogácsasütü, Joannes Lukács	Dionysius Nagy; cives	oppidum sacrae regiae maiestatis Samaria
1559* / A XII-133				Laurentius Nagh, Lucas Zabó, Joannes Gál, Michael Istvánffy concives	oppidum sacrae caesareae et regiae maiestatis Samaria
1562 / A IX-49				cives et inhabitatores - coloni sacrae caesareae regieque maiestatis	oppidum Samaria
1564+ /	Joannes Soghor				oppidum Samaria

1565+	Lucas Zabo			oppidum regie Samarya
1568+	Stephanus Barat / Warrath Istwan			
1569 / A XI-51	Stephanus Barat		cives et inhabitatores	oppidum Samaria
1572+			Warrath Istvan, Jorrig Varga	
1573+	Matheus Literatus			
1575 / A XI-52			cives	oppidum Samaria
1576-1577 / A XI-53	Stephanus Kalmar	Lucas Lewch	Blasius Pegrencze, Petrus Zabo, Joannes Barath, Valentinus, Mathias et Gallus Zabo, dominae Cristina, quondam Sixti Wendegfogado et Barbara Dionisii Kyrál (...) relictæ; cives, hospites, incolae	oppidum Samaria

1579+	Valentinus Weres			
1583 / A XI-57	Emericus Pfister / Joannes Barath	Lucius Zench	Stanislaus Richter, Joannes Barath, Wolfgangus Frankensthenier; cives inhabitatores	oppidum Samaria
1589 / A XI-59				oppidum regiae maiestatis Samaria
1593 / A XI-63				oppidum Samaria
1594+			Joannes Barath	
1599+	Emericus Fister			

Forrás:

ŠaBa-Ša, MMŠ, Oklevelek (a táblázatban csak az oklevelek jelzetére hivatkozunk)

* hiteles átiratokból és megerősítésekből nyert adatok

+ fizetési bizonylatok adatai, 1564-1599. ŠABA-ŠA, MMŠ, felt. sz. 490

Ano Nagy, I. 1891: Anjou-kori okmánytár VI. Budapest.

CDH Fejér, G. 1843: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IX/3. Budae.

Jegyzetek

- 1 Štátny archív Bratislava, pobočka Šaľa, fond Magistrát mesta Šamorín / Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltára, Fond: Somorja Város Magisztrátusa (továbbiakban ŠABA-ŠA, MMŠ), Listiny / Oklevelek, A XI-76 jelzet (a továbbiakban csak az oklevelek jelzetét közöljük), 5–7. o.
- 2 Uo.
- 3 ŠABA-ŠA, MMŠ, Zbierky / Gyűjtemények, 2066. sz., Kisfaludy Zsigmond Somorja történetét feldolgozó, cím nélküli kézírata, I. rész , é. n. (továbbiakban Kisfaludy I.), 158. o.
- 4 Kisfaludy I., 158. o.
- 5 Korabinsky János Mátyás szerint a város ebben az évben szabad királyi várossá vált és mindazon jogokat megkapta, amelyekkel Pozsony rendelkezett; Vályi Aladár szerint a város ebben az évben szabad királyi városi rangra emeltetett.; Vende Aladár szerint Zsigmond király Somorját 1405-ben kiadott privilégiumával városi rangra emelte és azzal a feltétellel, hogy városfalait mielőbb felemeli, pozsony város jogaival ajándékozta meg. In: Bárdos Gábor - Presinszky Lajos – Végh László(összeállította)1996: *Somorja. Történelmi olvasókönyv.* (továbbiakban Somorja...) Somorja, 11–12, 18, 25. o.; Hasonló interpretációját lásd: Ortvay Tivadar 1898: *Pozsony város története II/2. A város középkori jogszervezete (1300–1526).* Pozsony, 243. o.; Bácskai Vera 1965: Magyar mezővárosok a XV. században. *Értekezések a történeti tudományok köréből - Új sorozat* 37. Budapest, 14–15. o.
- 6 Mályusz Elemér 1956: *Zsigmondkori oklevéltár II./1. (1400–1406).* Budapest, 455. o., 3792; Mindezzel ellentétben a hibás 1415. évet közli: *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* III. Bratislava 1977, 120. o.; Püspöki Nagy Péter 1975: Villa S. Mariae – Zentmária – Somorja – Somerein – Šamorín. Gondolatok a város nevééről és kialakulásáról. In: *Irodalmi Szemle* 8., 710. o.
- 7 *Corpus Iuris Hungarici* (továbbiakban CIH) I. (1000-1526). Budapest 1899, 228. o.
- 8 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-7, A IX-8. Az említett parancslevéllel később bővebben foglalkozunk.
- 9 Szerzői kol. 1986: *Dejiny Slovenska* (továbbiakban DS) I. Bratislava, 388. o.
- 10 Mályusz Elemér 1984: *Zsigmond király udvara Magyarországon.* Budapest, 167. o.
- 11 Bácskai 1965: 18. o.
- 12 „(...)Jeosdem octuaginta octo florenos auri pro fosatis effodiendis et muris erigendis et aliis horum necessariis integre, et sine diminutione singulis annis realiter dare ed administrare (volumus) (...) duodecim auri florenos (...) quos (...) cives nostri de Samaria (...) communitati oppidi nostri Gella vocata, singulis annis in certo termino et ex certis respectibus solvere tenebantur, ab eodem oppido (...) recepimus (...) et (...) praedictis nostris civibus Samariae et eorum communitati (...) donavimus et appropriavimus (...).” ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-76, 6. o.

- 13 A Pozsonyi Káptalan 1781. évi hiteles átiratában. ŠABA-ŠA, MMŠ, A XIII-139; „(...)terra filiorum Cosmae comitis(...)” - Kozma ispán fiainak földje már Somorja legrégebbi, 1287-es határjárásakor is említve volt. ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-35.
- 14 Karpat, Jozef 1974: Fiškálne hľadisko pri vzniku miest a ich rozvoj v stredoveku. In: *Historické štúdie* XIX (továbbiakban HŠ XIX). 101. o.; Mályusz 1984: 168–169. o.
- 15 Zelman Pavol: *Inventár fondu Magistrátu mesta Šamorín*. Kézirat é. n. (ŠABA-ŠA), 6. o.
- 16 Kisfaludy I., 68. o.
- 17 A képen a város lángokban látható, felette a császári sas, valamint Madonna ábrázolása. A kép alján 12 versszakos, a város szenvedéseit megéneklő históriás ének olvasható. A kép valószínűleg Somorjának Kara Musztafa török hadvezér 1683-as bécsi hadjáratának alkalmával történt felégetését ábrázolja. Khin Antal: Somorja legrégebbi képe és a rajta levő históriás ének. In: *Somorja...*, 140–143. o.
- 18 Ragač, Radoslav 2005: Neznáma rukopisná mapa Šamorína z 18. storočia ako historický prameň. In: Pravda, Ján (szerk.) *Historické mapy. Zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava, 191–194. o.
- 19 Kisfaludy I., 68.o.
- 20 „(...)decernentes et(...) perpetuo sancientes, quod anotata civitas Samaria, ipsius cives et habitatores a modo et deinceps in aevum omnibus iuribus, consuetudinibus gratiis, emolumentis, libertatibus, commoditatibus, exemptionibus, honoribus et iurisdictionibus, privilegiis et generaliter universis et singulis conditionibus, quibus civitas nostra Posoniensis et inhabitantes eam utiregi et gubernari conserverunt et gaudere quibuscunque etiam appropriatis dictionum vocabulis exprimatur, ac plenum sine diminutione universaliter gaudeat et potiatur (...)”. ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-76, 6. o.
- 21 „(...)Iudicem vero et iuratis cives civitas eligendi habebit potestatem nemine perturbandam, qui omnes et quaslibet causas ad instar, ut praemisum est, civitatis nostrae Posoniensis iudicare poterit(...)”. Uo., 7. o.
- 22 „(...)omnibus(...) hominibus in praesentia iudicis, iuratorum, civium ipsius civitatis nostrae litigantibus (...)de iudicioque et iusticiae impensione ipsorum(...)non contentis, eorum(...) adiudicationem ad iudicum examen et discussionem civitatis nostrae Posoniensis, cuius fruitur libertate, videlicet Magistro Tavernicorum(...) appellare(...)”. Uo.
- 23 ŠABA-ŠA, MMŠ, A XII-139.
- 24 „(...)quandam terram castr[is] [nostri Po]soniensis Marchamagyar vocatam iuxta eandem villam adiace[n]tem(...)dedimus, donavimus et contulimus eisdem perpetuo possidendam a [iurisdiction]e et potestate comitis Posoniensis penitus et exceptam(...)”. A Pozsonyi Káptalan 1781. évi hiteles átirata szerint. ŠABA-ŠA, MMŠ, A XII - 139; Ugyanebben az évben III. András az említett Marchamagyar más részét -Timót conditionáriusnak földjét is, a somorjaiaknak adományozza. Mária tiszteletére emelt templom az oklevél szerint ezen állt. Szentpétery Imre - Borsa Iván 1987: *Regesta regum stirpis Arpadianae critico - diplomatica* II/4. Budapest , 210. o., 4207.

- 25 Varsík, Branislav 1984: *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava, 120–123. o.
- 26 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-1.
- 27 Az eredeti oklevél nem maradt fenn. Tartalma többszörösen is meg lett erősítve. Hunyady Mátyás 1465-ban, II. Ulászló 1491-ben, II. Rudolf 1583-ban konfirmálta. Teljes szövege I. Lipót 1689-es megerősítéséből ismert. ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-76; Lásd még: Szentpétery Imre: *Regesta regum stirpis Arpadianae critico – diplomatica* II., 374. o., 3428.
- 28 Ortway 1898: 27–35., 74–105. o.
- 29 Zelman é. n.: 9. o.
- 30 ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-57.
- 31 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-6, A IX-5, A XIII-139.
- 32 Kisfaludy I., 128-129. o.
- 33 Marsina, Richard 1984: *Vývoj správy miest v stredoveku*. In: *Vývoj správy miest v stredoveku*. Martin, 44-45. o.
- 34 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-6.
- 35 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-15.
- 36 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-10, A XII-139.
- 37 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-16, A XI-76; Lásd továbbá: Kisfaludy I., 173–174. o.
- 38 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-18, A IX-24.
- 39 Kisfaludy I., 128-129. o.; Egy másik oklevél szerint Timót az 1298-ban említett Timót unokája volt. Lásd a 23–24. jegyzetpontokat..
- 40 „(...) *prae-fati nostri cives et inhabitatores(...) dictae nostrae civitatis Samaria pro censu annuo videlicet octuaginta octo auri florenorum(...) in duobus terminis videlicet festo beati Michaelis Archangeli et beati Georgii Martyris(...) solveere debeant(...)*”. ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-76, 6. o.
- 41 Bácskai 1965: 91., 103. o.
- 42 ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-76, 6. o.
- 43 Rendes körülmények között a királyi udvar átutazás közben egy napnál / éjszakánál többet nem is nagyon tölthetett egy helyen (a szerző).
- 44 ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-76, 6. o.; A középkori Somorja tulajdonrendszerével a közeljövőben kívánunk külön foglalkozni (A Szerző).
- 45 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-6, A IX-8.
- 46 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-11.
- 47 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-13.
- 48 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-35.
- 49 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-17, A IX-12.
- 50 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX – 49.; A Somorjaiak egész Magyarország területén érvényes vámentességét Újlaki Ferenc, Magyarország helytartója és győri püspök, 1551. február 14-i mandátumában is megemlíti. ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-48.
- 51 Az esetek a Pozsonyi káptalan 1577. április 8-i, Czobor Imre nádori helytartónak címzett híradásaiból ismertek. ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-53.
- 52 Uo.
- 53 A Pozsonyi káptalan II. Rudolfnak címzett, 1577. június 30-i híradásából. ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-54.
- 54 Nagy I. 1891: *Anjou-kori okmánytár* VI. Budapest, 33. o.

- 55 Fejér, Georgius 1843: *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* IX/3. Budae, 408. o.
- 56 ŠABA-ŠA, MMŠ A IX-43, A XI-57, A XI-76 (későbbi megerősítések).
- 57 Uo.
- 58 Az eredeti oklevél nem maradt fenn. Először Hunyady Mátyás 1465. évi megerősítésében találkozunk vele, amely k szintén csak további konfirmációknak köszönhetően ismert: II. Ulászló 1491-ben (ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-35), II. Rudolf 1583-ban (ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-57), I. Lipót 1689-ben (ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-76) erősítette meg.; Lásd még A Pozsonyi káptalan 1711. évi hiteles átiratát. ŠABA-ŠA, MMŠ A XI-82, továbbá Kisfaludy I., 143. o.
- 59 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-5; Csölösztő (Čilistov) - ma Somorja része; Gútorszeg (*Gutorzegg*) - a valamikori Kisgútor határának része, ma Gútorhoz (Hamuliakovo) tartozik.
- 60 Gelle mezőváros - a mai Gelle (Holice) része; Becske, Gancsháza - Šomorja határának részei; Szap kúria – a mai „Pomlé” városi park területén keresendő; Kozmafölde már 1287-ben említve, lásd a 13. jegyzetet.
- 61 A fenti év december elején a Pozsonyi káptalan hiteles átiratát adta Zsigmond király oklevelének. Kisfaludy kézirata készítése közben (bő 100 éve) még az 1394. évi hiteles átiratnak alapján dolgozott. Sajnos ma már nem található Somorja magisztrátusának levéltári fondjában. Helyette már csak a sokkal fiatalabb, 1781-ből való káptalani átiratot találtuk. ŠABA-ŠA, MMŠ, A XIII-139.
- 62 DS I., 440-442.
- 63 Suchý, M. 1974: Z politických zápasov miest so šľachtou od 16. do začiatku 18. storočia. In: *HŠ XIX.*, 112–113. o.
- 64 Buda, Pest, Sopron, Zágráb, Pozsony, Nagyszombat, Kassa, Bártfa, Eperjes és Lőcse. DS II., 438. o.
- 65 Tárnoki városok: Buda, Pest, Sopron, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa és Lőcse. Személynői városok: Óbuda, Esztergom, Székesfehérvár, Szeged, Lőcse, Szakolca és Szeben. Bányászvárosok például: Körömcébánya, Besztercebánya, Selmecebánya, Zólyom stb. DS II., 438. o.; Lehotská, Darina 1974: Príspevok k základnému rozdeleniu stredovekých miest na Slovensku. In: *HŠ XIX.*, 27. o.
- 66 A 15. század végén már szabadalmas mezővárosokkal is találkozhatunk, Gyula például 1492-ben „*liberum oppidum*”-ként nyer jogokat. Bácskai 1965, 20. o.
- 67 A témakört tekintve lásd jelen kötetnek vonatkozó tanulmányát.
- 68 Mályusz: 1984: 15–18. o.; Ebből az időszakból származott Kumstadt (de Cunstat) Smylo megbízott pozsony-megyei ispán 1388. június 3-án kiadott oklevele, amellyel Somorja és a szomszédos bucsusámoti (*Bulchusamuth* - ma Somorja része) nemesek közt fennálló vagyoni jogi perben ítélkezett. Kisfaludy I., 133–137. o.
- 69 Somorja ..., 26. o.; Valószínűleg rövid ideig tartó elzálogosításról lehetett szó, mivel az 1411-es vásártartási szabadalmak adományozásakor a város ismét királyi kézen volt (a szerző).
- 70 ŠABA-ŠA, MMŠ A XII-133.

- 71 Kisfaludy I., 99. o.
- 72 ŠABA-ŠA, MMŠ, A IX-34.
- 73 ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-51.
- 74 ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-57.
- 75 „(...) et (...) eisdem civibus nostris concedentes, ut sicut (...) electio iudicis et iuratorum eisdem (...) fuisse perhibetur, itaque amodo in posterum et futuris, semper (...) (in) (...) die festo divi Georgii martiris, iudicem et iuratos cives inter se eligere et constituere, iidemque iudicia omnibus celebrare et administrare (...) maiorum vero, ut sunt capitales (...) capitanei arcis nostre (...) Posoniensis executioni demandare possint atque valeant. Ita tamen ut iidem cives prefati oppidi nostri Samariensis, eosdem iudicem et iuratos electos, dicto capitaneo (...) dictaque electio et constitutio iudicis et iuratorum a confirmatione (...) debeant(...)”. Uo.
- 76 ŠABA-ŠA, MMŠ, 216. lelt. sz., Protokół mestského súdu z rokov / A városi törvényszék jegyzőkönyve, 1579–1633.
- 77 ŠABA-ŠA, MMŠ, 490. lelt. sz., Kvitancie mestských platieb / Városi számlabizonylatok, kvitanciák 1561-1700; Az 1564-1599-es időszakra vonatkozó adatok tekintetében lásd a mellékelt táblázatot.
- 78 Uo.
- 79 U.o.: 1573-, 1580-, 1583-, 1594-, 1598. évi kvitanciák.
- 80 Uo.; A számadatok forintban értendők; **f.** - forint, **d.** - dénár, **k.** - borkiméresi adó, **e.** - az előző évi megkéssett adófizetés összege, **b.** - befizetve (konkrét adatok nélkül), **+** vásártartási illeték; **kiemelt sor:** II. Rudolfa 1583. évi oklevelének adatai. ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-57.
- 81 ŠABA-ŠA, MMŠ, A XI-70, A XI-71.

A SOMORJAI VÁROSI KÖZIGAZGATÁS A 16. SZÁZAD VÉGÉTŐL A 18. SZÁZAD KÖZEPÉIG

Ifj. Novák Veronika

Az általunk tárgyalt korszakban a somorjai városi közigazgatás alakulását az előző évszázadok fejlődése befolyásolta a maga számos privilégiumával és szabadságjogával, amelyeket a 13–18. század uralkodói adományoztak a város számára. A mezőváros a környező földesúri mezővárosokhoz¹ képest viszonylag széles jogkörrel rendelkezett a közigazgatás, a bírászkodás és a gazdaság területén. Az igazgatást saját, választott és kinevezett szervei útján gyakorolta, meghatározta a lakosság jogait és kötelességeit, irányította a gazdaságot, beszedte az adót és a különböző díjakat, valamint ellátta az önkormányzattal összefüggő teendőket. A városi igazgatás alapvető kollektív szerve maga az egész közösség volt, amelyet Somorja teljes jogú polgárai alkottak. A mezőváros legfelsőbb választott szerve a városi tanács volt, amely igazgatási és bírósági ügyekben is döntött. Ezeken a közösségi orgánumokon kívül a mezőváros életébe egyes emberek is beleszóltak – a város hivatalnokai és alkalmazottai. A város legmagasabb rangú választott képviselője a bíró volt, aki közigazgatási és bírászkodási joggal is rendelkezett. A többi városi hivatalnok és alkalmazott speciális tevékenységet fejtett ki Somorja életében: a jegyző, két városi kamarás, két kapitány, két piaci bíró, két-három egyházi atya, két szónok, két szőlőigazgató, erdőispán, két vagy három révész, éjjeliőr és csősz. A felsoroltak közül terjedelmi okokból csak a bíróval és a jegyzővel foglalkozunk.

A szabad választás Somorja lakosságának alapvető jogai és szabadságai közé tartozott, amelynek kezdetei feltehető-

leg a 13. századba nyúlnak vissza. Ezt a jogot megerősítette Luxemburgi Zsigmond 1405-ös kiváltságlevele. Mivel nem maradtak fenn források, amelyek alapján közelebbről meghatározhatnánk a somorjai választások lefolyását és szokásait, csak feltételezhetjük, hogy a Pozsonyban szokásos választási szertartások, akárcsak számos környező szabad királyi és mezővárosban, Somorján is használatosak voltak. Az általunk vizsgált időszakban, a 16. század végétől egészen 1722-ig a választások Szent György napján, április 24-én zajlottak. Legkésőbb 1656-ig évente, ettől az évtől kezdődően minden páros évben tartottak választásokat, a páratlan években pedig megerősítették funkciójukban a hivatalnokokat. Az első, megerősítésről szóló feljegyzés 1657-ből származik. Mivel az 1653–1655 közti időszakból egyáltalán nem maradtak fenn írott források, nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy a hivatalnokok megerősítésére már ekkor sor került. A megerősítés ideje alatt személyi változások legfeljebb halál esetén történtek. A hivatalnokot a város visszahívhatta, ha rosszul látta el hivatalát, ha helytelenül viselkedett, vagy ha bűncselekményt követett el. 1722-ben megváltoztatták a választás időpontját. A fő ok a választáson résztvevő polgárok alacsony létszáma volt. A választóhiányra már 1716-ban rámutatott Rauscher János, a földesúr képviselője és Orsety István kamarás, akik a választók létszámát a város nagyságára való tekintettel nagyon alacsonyan szabták meg. Ezért elrendelték, hogy aki nem vesz részt a választásokon, és a jövőben nem lesz hajlandó alávetni magát a bíró akaratának, 32 forintra büntessék. Ha tanácstag volt, 64 forintot kellett fizetnie.² Szent György napján sok somorjai polgár a közeli Bacsfa község búcsúján vett részt a Szent Antal kolostor mellett, vagy elment a nagyszombati vásárba. Ezért sokan nem tudtak visszaérni a választások napján, vagy ebéd után, ittas állapotban jelentek meg, ami gyakori vitákra és ellenségeskedésekre adott okot. Ezen okokból kifolyólag az eredeti időpont sok lakosnak nem felelt meg, ezért a bíró, a tanács és az egész község úgy döntött, hogy a választások ezentúl a következő napon, Márk evangélista napján, április 25-én legyenek.³

Csak azok a lakosok vehettek részt a választásokon, akiket elismertek polgároknak. Ahhoz, hogy valaki polgár lehessen, ingatlannal kellett rendelkeznie a város területén, esküt tennie a bíró és a városi tanács előtt, valamint díjat kellett fizetnie. Választások idején a bíró, a tanácsstagok, a városi hivatalnokok és egyes alkalmazottak személyéről döntöttek. A választások eredményére befolyást gyakorolt a polgárok nemzetiségi és felekezeti megoszlása. Az egyes nemzetiségek és felekezetek saját képviselőiket bizonyos – közelebbről nem ismert – arányban választották. Csak feltételezhetjük, hogy ez az arány az egyes nemzetiségek és felekezetek arányától függően változott. Mielőtt magukra a választásokra sor került volna, az addigi bíró, a tanácsstagok és a többi városi hivatalnok letette hivatalát. Rövid beszédet mondtak, amelyben arra kérték a városi közösséget, hogy bocsásson meg nekik, ha hivataluk gyakorlása közben valamilyen hibát követtek el. A választások után az addigi funkcionáriusok elszámoltak az újonnan megválasztott bírónak és tanácsstagoknak hivatali idejük alatt keletkezett jövedelmekkel és kiadásokkal. Ha tartozás mutatkozott, az új kamarások kezébe kellett az összeget letenniük.

A választások lefolyására, különösen a bíró személyére a szabad királyi és mezővárosokban befolyást gyakoroltak földesuraik is. A somorjai választások is a földesúr felügyelete alatt történtek. Mint földesurak a Pálffyak hagyták jóvá a megválasztott bírót. 1673-ban találkozunk először a választásokba való közvetlen beavatkozással, amikor a földesúr nem értett egyet a megválasztott bíró személyével és mást nevezett ki helyette.⁴ Pálffy János 1690-ben írt levelében arra kéri a várost, hogy a jövőben értesítsék őt a választások időpontjáról, hogy elküldhesse saját képviselőit. Hangsúlyozta, hogy nem akarja korlátozni a mezőváros szabadságjogait és kiváltságait, hanem azért szeretné kiküldeni képviselőit, hogy elejét vegye a szabadságjogokkal való visszaélésnek és az elégedetlenségnek.⁵ A földesúr képviselői valószínűleg nem jelentek meg rögtön a következő választásokon, és nem vettek részt rajtuk rendszeresen. A jelenlétükről fennmaradt első forrás 1702-ből származik, amikor a választásokon részt

vett Pozsony megye főispánja, Pálffy Miklós birtokainak pozsonyi intézője, Sutor Pál és Welleczki Antal könyvelő.⁶ A földesúr képviselőivel 1704-ben találkozunk újra, ekkor ugyanazok a személyek képviselték, mint 1702-ben. Ezeknél a választásoknál nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy szabad választásokról van szó, és a földesúr emberei nem szólhatnak bele a választásokba, semmilyen módon nem korlátozhatják azt, illetve nem dönthetnek róla előre.⁷ Az 1716-os választásokon Orsety János és Rauscher János, Pálffy nádor korona-birtokainak intézője vett részt. Ez a hivatalnok felügyelte a választásokat 1722-ig. 1725–1726-ban a választásokon a földesúr képviselője és teljhatalmú megbízottja, Jeszenák Pál vett részt. A Somorja élén álló választott szervek széles jogkörrel rendelkeztek. Ők döntöttek a bírósági ügyekben, polgári és büntetőjogi kérdésekben egyaránt. Jelen voltak a birtokok eladásánál, vételénél és az örökösök közötti felosztásánál. Felügyelték a végrendelkezést; ők határozták meg a feltételeit annak, hogy ki lehet a város polgára és ki nem. Irányították a város katonai kötelezettségeit, a katonaság elszállásolását és étkeztetését, beszédtek a hadiadót és a porciót. Felügyeltek a rendre és a biztonságra. Ellenőrizték a törvények, statútumok, rendeletek és tilalmak, valamint a városi szabadságjogok betartását. Gondoskodtak a városi épületek karbantartásáról és ügyeltek a tiszaság fenntartására. Meghatározták a kisebb, a városhoz tartozó regálejogok bérbeadásának feltételeit. Irányították az adók, illetékek és a tized behajtását. Gondjuk volt az iskolai, egyházi és egészségügyi eseményekre is.

Bíraskodás

A bíraskodás joga Somorja alapvető kiváltságai közé tartozott. Ítéleznie kellett lakossága fölött, és ki kellett vizsgálnia a területén elkövetett bűncselekményeket. Ki kellett vizsgálnia minden polgári vétséget, büntettet és erőszakos cselekményt.⁸ Súlyosabb esetekben is ítélezhetett. Az uralkodók által adományozott kiváltságok közül kiemelkedett a pallosjog, amelyet nemegyszer alkalmaztak, vagyis a bűnt halál-

ra ítélték. 1690-ben elrendelték, hogy a város költségén készítsenek egy hatalmas kardot, amelyet – ahogy az a szabad királyi városokban volt szokás – a bíró asztalán helyezzenek el.⁹ Vérontásért csak a bíró jelenlétében volt szabad ítéletet hirdetni. A város bírói hatásköre alá tartozott az összes lakos, beleértve mind a polgárokat, mind a gazdákat, a zsellereket és a telek nélküli jobbágyokat, a szolgákat és másokat. A városi bíróság jogkörét a nemesekre vonatkozóan nem sikerült megállapítani. A nemesekre vonatkozó feljegyzések elég ritkán fordulnak elő, ezért feltételezzük, hogy a városnak nem volt felettük joghatósága. 1635-ben egy forrás megemlíti, hogy Szerdahelyi Boka István nemest beidézték a bíró és az egész tanács elé, mert ok nélkül szidta a bírót, néhány tanácstagot és a piaci bírákat. A bíróságon, ahol úgy döntöttek, hogy nyilvánosan kell bocsánatot kérnie, más nemesi származású személyekkel együtt jelent meg.¹⁰ A városnak az egyházi személyek és birtokok felett sem volt joga ítélni. Somorja lakosai törvényszegés esetén a városi bíróság elé kerültek, csak fellebbezni lehetett az úriszékhez. Ehhez előbb le kellett tenni 12 forintot a földesúr asztalára.¹¹ Más városok és falvak lakói is fordultak az itteni bírósághoz, akik a helyi lakosok ellen tettek panaszt. A panaszok többségét az adósságok nem fizetése képezte.

A városi bíróság rendszerint a városháza felső helyiségében hétfőn vagy kedden ülésezett. Mindamellet más napokon is sor kerülhetett bírósági ülésre, akár még vasárnap is. 1690-ben heti két napot, a hétfőt és a pénteket jelölték ki a bíráskodás számára. Az ülés a reggeli mise után kezdődött, amikor is minden tanácsagnak – az esküdteknek – jelen kellett lennie a városházán.¹² Böjt idején a bírák ritkábban ültek össze. A városkönyvek alapján megállapíthatjuk, hogy a 18. század elejétől kezdődően a negyven napos böjt idején háromszor ültek össze, leggyakrabban minden második hétfőn (terminus *quadagesimalis primo, secundo a tercio*). Egy nap leforgása alatt nemegyszer több ügyet is megtárgyaltak.

A városi bíróság élén a bíró állt. Hivatalba lépése után esküt tett, hogy mindenkinek egyformán fog igazságot szolgáltatni, haragra, gyűlöletre, szeretetre vagy ajándékokra való te-

kintet nélkül.¹³ A testületet rajta kívül az esküdtek alkották, akik egyidejűleg a városi tanács tagjai is voltak. A bírósági eljárásnál jelen volt a jegyző is, aki gyakran az egyedüli olyan személy volt, aki jogi végzettséggel és latin nyelvtudással rendelkezett, amely szükséges volt a bírósági ügyek megoldásához a mezővárosban.¹⁴ Somorján néhány esetben szónok jelenlétével is találkozunk a bírósági üléseken. 1707-ben Kramer Kristóf szónokot 32 forintra büntették, mivel a bíró tudta nélkül nem jelent meg a bírósági eljárás.¹⁵ A legsúlyosabb esetek kivizsgálásakor jelen lehettek a megye és a földesúr képviselői is. Az eljárás során be kellett tartani bizonyos formai előírásokat is. Az esküdtek, akik meghatározott rend szerint ültek, valamint a bíróság többi tagjai nem állhattak fel hamarabb, mint az elnök. A tagoktól elvárták a titoktartást.¹⁶ Abban az esetben, ha a tárgyalt ügy érintett valakit az esküdtek közül, vagy akár magát a bírót, annak ki kellett lépnie és nem dönthetett az adott ügyben. Az elkövetett bűntényről a városi bíróság tudomást szerezhetett feljelentés, vád vagy híresztelés alapján; de olyan is előfordult, hogy a tettes önként jelentkezett. 1773-ban Ormos János önként, saját lelkiismeretének súlya alatt beismerte, hogy pénzt lopott gazdájától, Bartalos Ferenctől. Ezért a bíróság tettéért - amelyért egyébként börtön, botozás és kiutasítás járt volna - enyhe büntetést, 40 forint bírságot szabott ki.¹⁷ Mielőtt a panaszos vádat emelt, le kellett tennie egy meghatározott összeget, amelynek nagyságát nem sikerült megállapítanunk.¹⁸ A vádemelés után meghatározták az időpontot, amikor az al- és felperesnek meg kellett jelennie a bíróság előtt. Tartozás behajtásakor Somorján rendszerint hat hetet és három napot adtak az adósság rendezésére.¹⁹ Ha a város úgy döntött, hogy a vádlottat a bírósági eljárás napjáig fogva tartja, egy személy kezességet vállalhatott érte. A kezesnek garantálnia kellett, hogy a vádlott a meghatározott napon megjelenik a bíróság előtt. Adóssági perekben a kezesnek biztosítania kellett, hogy az adós az adott határidőn belül rendezi tartozását. Általában az adós zálogként a kezesnél hagyta javainak egy részét a kezességért cserébe. 1626-ban a kezeshez került zálogba két ezüstlánc és egy arany gyűrű, amelyet azonban át kellett ad-

nia a felperesnek, mert az adós nem fizette meg a tartozását. A bíró végül meghatározott egy időpontot, ameddig az alperes visszavásárolhatta értékeit adósságának rendezésével.²⁰ A kezesek száma változó volt, Somorján leggyakrabban kettővel találkozunk. A bírósági eljáráson sem a fel-, sem az alperesnek nem kellett személyesen részt vennie, hanem képviselőt (prokurátort) küldhettek maguk helyett.²¹ Somorja lakosságának peres ügyeiben találkozunk ugyan prokurátorokkal, de meglehetősen ritkán. A városi bíróság által kiszabott leggyakoribb büntetés a pénzbírság volt. Ennek nagysága függött az elkövetett vétség nagyságától. A bírságot általában nem azonnal szedték be, hanem a bűnös megígérte a bíróságnak az összeg kifizetését.²² A büntetés további formája az volt, hogy a tettest a helyi börtönbe zárták, amely a városháza alagsorában volt található. A foglyokat gyakran bilincsbe verték ("vasra verték"). A nyilvános megszégyenítést a városi jegyzőkönyvek tanúsága szerint csak ritkán alkalmazták. 1709-ben egy személyt káromkodásért szombaton szégyenketrebe állítottak elrettentő példaként a város többi lakosa számára. A megszégyenítését végig kellett néznie a három somorjai iskola minden diákjának.²³ Szintén elég ritkán fordult elő a városból való kiutasítás. Súlyosabb vétségeket testi fenyegetéssel büntettek: botozással, ám olykor előfordult a halálbüntetés is. A mezővárosnak nem volt saját hóhéra, de szükség esetén kölcsönkért. 1722-ben egy szodómiáért fejvesztésre ítélt személy kivégzésére Pozsonyból hívtak hóhért, Bamberger Jakabot.²⁴ Leggyakrabban vagyoni pereket tárgyaltak. A város és lakossága vagyonát a város igyekezett minden lehetséges módon védeni. A legtöbb vagyoni ügy az adósságok behajtására irányult. Somorja lakosai nemcsak egymásnak tartoztak, hanem más városok, mezővárosok és falvak lakóinak is. 1732-ben a bíró a tanács elé helyezett egy levelet, amelyben egy nagyszombati mészáros, Pernics Lukács azt kérte, hogy a város idézze be Neckham János somorjai mészároset és utasítsa őt adóssága kifizetésére.²⁵ A somorjaiak adósságára a bécsi kereskedők is gyakran panaszkodtak.²⁶ A bíróság vagyoni károkkal is foglalkozott, amelyeket leggyakrabban tűz okozott. A lakosok, akiknek bir-

tokát a tűz megrongálta, elégtételt és a bűnös – akinél a tűz keletkezett, vagy aki tüzet rakott - megbüntetését követelték. 1694-ben a város vádat emelt Barabás György ellen, akinél a tűz keletkezett. Az eset kivizsgálásában részt vettek a megye és a földesúr képviselői is.²⁷ 1703-ban a lakosság és Nagy András közötti konfliktusban a város a vádlott mellé állt. A lakosok a nevezett személy megbüntetését és a városból való száműzését követelték, mivel tűz keletkezett nála, amelyben mintegy 60 ház pusztult el.²⁸ A város különbséget tett szándékos és véletlen károkozás között; ezért 1604-ben, mikor szándékos tűzszításról volt szó, a felperesnek adott igazat, azonban 1703-ban, mikor véletlenül keletkezett a tűz, a vádlott mellé állt. Legsúlyosabb vagyon elleni büntettnek a lopás minősült, amelyet szigorúan büntettek. A büntetés az ellopott tárgy vagy vagyon értékétől függött. Kisebb értékű lopásokat fegyházzal büntettek, amelyet pénzbírságra is enyhíthettek, míg a nagyobb értékű lopásokat akár halállal is büntethették. 1731-ben Lölkes János lólopásért akasztófát érdemelt volna, azonban a bíróság büntetését 40 botütésre és a városból való kiutasításra mérsékelte.²⁹

A másik lakos személyét sértő és gyakran előforduló bűntettek közé tartoztak még a becsületsértések. A jó hírnév megsértésére, szidalmazásra és hazugságok terjesztésére vonatkozó panaszok tekintélyes számban fordulnak elő már a legrégebbi somorjai városkönyvekben. Az efféle kihágásért fogház járt volna, de a bíróság ezt gyakran enyhítette nyilvános bocsánatkérésre. Kevésbé gyakori, ám annál súlyosabb bűn volt a testi sértés és a gyilkosság. Testi sértés esetén az elkövetőt fogdával vagy magas pénzbüntetéssel sújtották. Szándékos emberölés elkövetésekor halálbüntetés várt a tettesre. A városkönyvek alapján két gyilkosságról tudunk a vizsgált időszakban, mindkét esetben újszülött gyermek ellen követtek el. 1692-ben a városi magisztrátus a megye és a földesúr képviselőinek jelenlétében eljárást indított az anya és a nagymama ellen, akiket az újszülött megölésével vádoltak.³⁰ A másik vádlottat, Vársony Zsuzsannát a gyermek meggyilkolása miatt fővesztésre ítélték.³¹

Az erkölcsi kihágások és a házasságtörések csak kis számban szerepelnek a városkönyvekben, csak néhány esetben találkozunk házasságtöréssel, bigámiával és szodómiával.³² Nem mindig sikerült pontosan megállapítanunk, hogy a város milyen büntetést szabott ki ezekre a bűnökre. Egy házasságtörés esetében megemlítik, hogy a bűnöst, a révést elbocsátották hivatalából. Egy szodómiában vétkes személyt fővesztésre ítélték.

Ritka volt a varázslónők és boszorkányok elleni eljárás is: a városi tanács jegyzőkönyvei alapján kettőről tudunk. Az 1691. évi eljárás során boszorkánysággal vádoltak meg nyolc személyt. Az eljárás a bíró, jegyző, a tanácstagok és számos meghívott személy jelenlétében zajlott le. Közöttük volt Moson megye alispánja, a királyi tábla ülnöke, Pálffy Antal ispán birtokainak intézője és mások.³³ A vádlottak kínvallatás során beismerő vallomást tettek, ám a bíróság végül csak Nagy Juditot ítélte máglyahalálra.³⁴

A mezőváros védelme

Az általunk vizsgált korszakban minden lakos alapvető kötelessége volt városának védelmezése az ellenséggel szemben. Az egyes városokban az őrködés és a védelem kötelezettségét megosztották a lakosság tagjai között. Ha valaki veszély idején a bíró tudta nélkül elhagyta a várost, birtokelkobzás fenyegette.³⁵ Somorja mezővárost ekkor még sáncokkal védték. A bíró parancsa alapján mindenkinek őriznie kellett – pénzbírság, illetve jogfosztás vagy birtokelkobzás terhe alatt – a számára kijelölt bástyát.³⁶ Kötelesek voltak összegyűlni az őrkapitány hívására; ha nem engedelmeskedtek neki, megbírságolhatták vagy akár be is börtönözhatték őket. A Rákóczi-felkelés idején a bíró és a tanács elrendelték, hogy készítsenek védőfalakat, amelyeket a kapitányok felhívására maguknak a gazdáknak kellett őrizniük. A zselléreknek tizedest kellett választaniuk maguk közül, valamint nekik kellett minden harmadik őröt kiállítani.³⁷ 1705-ben, amikor a városházán összegyűlt a városi tanács, az albíró, az egész közösség; a szónokok felhívták a lakosságot, hogy nyugtalanság idején ne

hagyják el otthonaikat, ne rejtőzködjének a szigeten és az erdőkben. Abban az esetben, ha megszegnék ezt a rendelkezést, többé nem tarthatnak igényt elhagyott birtokukra, amelyet a város akár el is kobozhatott tőlük.³⁸

Közrend

Somorja lakosságának további kötelessége volt a biztonság és közrend fenntartása. A város gondoskodott az idegenek, a csavargók és a koldusok nyilvántartásáról. 1676-ban Pálffy gróf parancsára a város kiadott egy rendeletet, amely szerint a lakosok a város vezetésének tudta nélkül nem szállásolhattak el maguknál idegent mint alzsellért, különben 12 forintra büntethették őket. Az idegennek először meg kellett jelennie a városi magisztrátus előtt, amelynek döntenie kellett az elszállásolás engedélyezéséről.³⁹ A Rákóczi-felkelés idején a város lakóinak meg kellett adniuk minden idegen nevét, akinek szállást nyújtottak.⁴⁰ A városi közigazgatási szervek a kocsmák nyitvatartási idejét is megszabták. A somorjai kocsmák a téli időszakban 9, a nyári időszakban 10 óráig lehettek nyitva.⁴¹ Az éjjeliőr gondoskodott az éjszakai nyugalom megőrzéséről, kihirdette, hogy mennyi az idő, hogy a lakosok ne tartózkodjanak az utcán a tiltott időszakban. Az ő feladata volt a lakosság figyelmeztetése tűz esetén is. A város piaci bírák segítségével ellenőrizte a mértékegységek és mérlegek használatát a piacokon. A városháza mellett készítették iccs és fél-iccs mértékegységet.⁴² A mérést a piaci bírákra bízták.⁴³ 1712-ben beidéztek a városházára Vidy Györgyöt, aki kétféle mértékegységet használt. Ellenőrzésük után kiderült, hogy mindkettő hamis, ezért fogságba vetették, amíg ki nem fizette a 12 forint bírságot.⁴⁴

A városi épületek, utak és a tisztaság megóvása; a város biztonsága

A mezőváros gondoskodott a városi épületek építéséről és karbantartásáról, valamint ügyelt az utcák és az árkok tisztaságára. Védelme és biztonsága szempontjából természetes

érdeke volt a sáncok építése és karbantartása. Ezekre a célokra jelentős összegeket fordítottak, amelyekkel jelentősen megterhelték a város lakosságát. Gondoskodtak a városháza, a börtön, a szégyenketrec, a révek, a temető, az iskola, a templomok és a városhoz tartozó egyéb épületek karbantartásáról, biztosították az elkerülhetetlen javításokat.⁴⁵ Gyakran különítettek el összeget a városháza tetejének és ablakainak a javítására. Gondoskodtak a városi jelképek karbantartásáról is. 1666-ban zászlóanyagot vásárolt a város, amelyet egy pozsonyi szabóval varratott meg.⁴⁶ Korabinszky János Mátyás Somorja leírásakor megemlíti, hogy a város példás rendben tartja útjait, gátjait és töltéseit. Két fő utcája volt kikövezett járdákkal és csatornákkal, amelyeken ezért bármikor gond nélkül lehetett közlekedni.⁴⁷ Hogy elkerüljék a különböző betegségek terjedését, Somorja lakosai kötelesek voltak az utcákat tisztán tartani. 1674-ben elrendelték, hogy minden gazda 4 forint büntetés terhe mellett hordja el a trágyát az utcából.⁴⁸ Nagy veszélyt jelentettek az árvizek és a tüzek, amelyek Somorján nemegyszer okoztak komoly károkat az egyes birtokokban. Hogy a víz biztosan elfolyjon az utcákból, a lakosok kötelesek voltak tisztán tartani az árkokat.⁴⁹ A tűz keletkezését elkerülendő a város ügyelt a tűzvédelmi előírások betartására. A kémények tisztítására fordított kiadásokról már a 17. század második feléből tudunk a város bevételi és kiadási könyveiből. 1731-ben a mezőváros ismételtén szerződést kötött Monfrino Baptista János kéményseprővel a kémények tisztítására, amiért évente 55 forintot fizetett neki.⁵⁰

Gazdaság

Somorja fejlődésében nagy szerepe volt a város gazdálkodásának. Az igazgatási szervektől ez követelte meg a legtöbb figyelmet. A város gazdálkodásának alapját a mezőgazdaság alkotta, de ezen kívül a lakosság foglalkozott kézműiparral és kereskedelemmel is. Ennek ellenére a lakosság többsége számára a fő megélhetési forrás a mezőgazdaság maradt, még a kézművesek és kereskedők számára is.

A mezőgazdasági jellegből kifolyólag a közigazgatási szervek mezőgazdaságra vonatkozó előírásai rendkívüli jelentőséggel bírtak. A munkákat nemegyszer városi statútumok és egyéb rendelkezések szabályozták. A város szabályozta a gabonaárakat és biztosította a gabonakészleteket is. Már az első fennmaradt somorjai városi jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a bíró, a városi tanács és az egész közösség meghatározta az aratók és kaszások béreit. A városok gazdaságának fontos részét képezte a szőlészet. Somorjának tekintélyes jövedelme származott a borkereskedelemről, ezért annak feltételeit gyakran megtaláljuk a városi statútumok között. A városi szőlészetekről két intéző gondoskodott.⁵¹ Somorja saját területén kívül is birtokolt borászatot Récse (Rača) és Prácsa (Vajnory) településeken, amelyekről évi 130 forint fizetésért 1657-től 1661-ig Hanz Lukner gondoskodott.⁵² A város joga volt a bor eladása is. A lakosság számára a szabad borkereskedelem csak Szent Mihály napjától karácsonyig volt megengedve.⁵³ A többi időszakban a város a bor eladásának jogát bormestereknek adta bérbe.⁵⁴ A lakosok csak esküvő esetén vásárolhattak fel bort, de nem nyithatták fel szombaton, és nem adhatták pénzért, csak ingyen. A magisztrátus 1673-ban 10 forintra büntetett egy lakost, aki a tiltás ellenére az esküvőre vásárolt bort árulta.⁵⁵ A városon kívül – bizonyos feltételek mellett – csak a bormesterek árusíthatták. Ők kötelesek voltak rendszeresen a városi tanáccsal jóváhagyatni számláikat, és ezen alkalmakkor meg kellett vendégelniük a tanácstagokat. Egy 1733-as döntés alapján a hagyományos vendégség helyett 6 forintot kellett fizetniük a tanácsnak.⁵⁶ A borkereskedés bérbeadásából származó jövedelem a város költségvetésének nem csekély részét képezte. A lehető legmagasabb nyereség érdekében a városi közigazgatás szervei csaknem minden évben megtiltották Somorja lakosainak, hogy a szomszéd községben, Tejfalun (Mliečno) adjanak el vagy vásároljanak bort.⁵⁷ Azt is tiltották, hogy bor fogyasztása céljából átmenjenek az említett községbe. E tilalom megszegése esetén még maguk a tanácstagok sem mentesültek a bírság megfizetése alól, akiknek 1651-ben 8 forintot kellett így fizetniük.⁵⁸

Somorján az állattartás is a városi szervek irányítása alatt állt. 1657-ben összegyűlt a városházán a város bírása, a bírák és az egész község megtiltandó a lakosságnak 4 forint bírság terhe alatt, hogy a sertéseket elhajtsák a szigetről, és ott makkot szedjenek a legközelebbi csütörtöki vásárig.⁵⁹ 1658-ban hasonlóképpen figyelmeztették a lakosságot, hogy ha valakinek a marháját a gabonában találják, 50 dénár büntetést fog fizetni.⁶⁰ A város egyes állatok tenyésztését korlátozta és tiltotta. Más városokhoz hasonlóan Somorján is korlátozták a kecsketartást. A kecskék ugyanis nagy kárt okoztak az erdőben, de főleg a fiatal gyümölcsfákat rágták meg. Ezért 1711-ben a város elrendelte, hogy a kapitány gondoskodjon a kecskék számának egytizedére való csökkentéséről. A kecskéket egy héten belül el kellett adni. Ha valaki a határidő után meglátott egy kecskét, megölhette és megehette.⁶¹ Magánszemélyeken kívül a város birtokában is voltak állatok, amelyek legeltetésére rendszeresen fogadott fel pásztorokat. Ők a várostól munkájukért fizetést kaptak, amely az általuk őrzött állatállomány nagyságától függött. A város területén lévő erdők és halastavak szintén a városi közigazgatáshoz tartoztak. Még ha nem is jelentettek túl nagy bevételt, biztosították az építkezésekhez és a fűtéshez nélkülözhetetlen fát. A város védte az erdőket és ismételten megtiltotta a fakitermelést a környéken. Bírságokat szabott ki az erdőkben okozott kárért és a nem engedélyezett favágásért. Különös figyelmet szentelt az értékesebb fafajták védelmének. 1662-ben a tölgyfakitermelést a gazdák és zsellérek számára csak a bíró tudtával engedélyezte.⁶² A városi szervek rendszeresen foglalkoztak a közeli erdőkben lévő fák kitermelési feltételeinek a szabályozásával és változtatásával. A vadászatot is korlátozták. A városi rendelkezések és tilalmak betartatására a város erdőispánt alkalmazott. 1666-ban évi fizetése 12 forint volt, plusz egy tallér lábbelire, egy pedig dolmányra.⁶³ A halászat a város halastavaiban szintén a mezőváros engedélyéhez volt kötve. A városi közigazgatás szervei felügyelték a céhek tevékenységét, a termékek előállítását és minőségét, ellenőrizték a megye által az egyes kézműipari termékekre meghatározott árszabások betartását. Engedélyezték az új céhek megalaku-

lását és egyesülésüket, jóváhagyták és kiadták a céhes alapszabályokat, amelyekkel szabályozták tevékenységüket. A mesterek felvétele a céhbe az egyes céhek jogkörébe tartozott. A 18. század elején a városok egyre többször avatkoztak be ilyen téren is. Mindenekelőtt szabályozták a mesterek belépésének feltételeit a céhbe.⁶⁴ 1726-ban Somorján összehívták az összes céhmestert a városházára, ahol a jegyző segítségével a városi tanács előadta javaslatait az új mesterek céhbe való felvételét illetően. A többi város gyakorlatához hasonlóan Somorján is a céhbe való belépés előtt az iparosoknak jelentkeznük kellett a városi magisztrátusnál, felmutatni egy oklevelet törvényes származásukról, és eskü letétele után lehetett felvenni őket a polgárok közé. A városi tanács azt is követelte, hogy azok a mesterek, akik már céhtagok, de nem polgárok, akár idegen, akár hazai származásúak, egyformán be kell tartaniuk a szabályokat. Ezen mesterek nevét nyilván kellett tartani a jegyzékekben, és mindegyiküknek személyesen meg kellett jelenni a városi tanács előtt, hogy letegyék az esküt.⁶⁵ Néhány napon belül a mesterek egy része esküt tett, és kifizette a díjat a polgárok közé való felvételért. A hazai mestereknek 1 forintot és 50 dénárt kellett fizetniük, az idegeneknek pedig 3 forintot. Ezenkívül mindegyiküknek 50 dénárt kellett adnia a jegyzőnek. A kiszabott határidő után az idegeneknek 12 forintot kellett fizetniük és 50 dénárt adniuk a jegyzőnek.

Különös figyelmet szentelt a mezőváros a henteseknek, akiknek évente december 26-án két vagy három mészárszék felállítását engedélyezte és megegyezett a bérbeadás feltételeiről, amelyek gyakran a mészárosok számára csak nehezen voltak elfogadhatóak. A város leggyakrabban azt kívánta, hogy a mészárosok elegendő minőségi és különböző húsfajtát biztosítsanak, amelyet a pozsonyival megegyező áron kellett árusítaniuk. A húst tilos volt kicserélni az egyes mészárszékek között. A mészárszék éves bérletéért általában 40 forintot és 2 akó bort kellett fizetniük. Néha a város magasabb követelményeket támasztott: kérhette például a tanácstagok ebédjének a biztosítását. A felállított feltételek megszegéséért vagy nem teljesítéséért 32 forint büntetést kellett a mé-

szárosoknak fizetniük.⁶⁶ 1731-ben, amikor a mészárosok elutasították az árakat, amelyeket a város a megye utasítására megszabott, és bezárták mészárszékeiket, a város 32 forint-ra büntette őket. Néha azonban a város meghajolt a mészárosok követeléseire előtt; 1732-ben például megengedte, hogy a marhahús árát egy hétig fél dénárral megemeljék.⁶⁷ A somorjai városi közigazgatás szervei meghatározták a boltok bérbeadásának feltételeit és fenntartották maguknak a jogot, hogy azokat bármikor megváltoztathassák.⁶⁸ A mezőváros bérbe adta kisebb regálejogait – úgymint a sör, bor, pálinka előállításának és eladásának a jogát – amelyből jelentős haszna volt. Meghatározta a bérbeadás feltételeit és a megengedett feltételek mellett engedélyezte a korcsmáztatást is.⁶⁹ 1661-ben a bíró és az egész község úgy döntött, hogy az italmérés jogát évi 40 forintért adja bérbe.⁷⁰ Abban az esetben, ha a bérbeadás feltételeit nem teljesítették, a városnak bírságot fizettek. A város a sókereskedést is bérbe adta. Szerencsés István, aki 1731-ben bérelte a sókereskedést, kérvényezte, hogy magasabb, a környék árainak megfelelő áron árulhassa a sót, ebbe a tanács bele is egyezett.⁷¹ A sókereskedőnek minden évben el kellett számolnia jövedelmével és kiadásával a városi kamarásnak.

Adók, díjak és kötelezettségek

További olyan terület, amelybe a városi közigazgatási szervek beavatkoztak az adók, díjak és kötelezettségek kérdése volt. A felsőbb szerveken (állam, földesúr, érsek) kívül saját szükségleteikre is szedtek pénzt. Az adók és díjak behajtásáért a perceptorok (adószedők) voltak felelősek, akiket valószínűleg a városi szervek neveztek ki. Mindegyikükhöz a város egy kijelölt része tartozott. A beszedett adókkal rendszeresen el kellett számolniuk, és átadniuk a kamarásoknak. A nem fizetőket a város bebörtönözhetette vagy megduplázhatta a kiszabott adó nagyságát.⁷²

A mezőváros az államnak minden évben hadiadót fizetett. A földesúrnak, a pozsonyi vár intézőjének minden évben elvették a cenzust, amelynek nagysága az általunk vizsgált kor-

szakban változó volt. Az 1574-es urbárium alapján a város évente 466 forintot fizetett.⁷³ 1646-ban 606 forintot fizetett ki két részletben, a két határidő Szent György és Szent Mihály napja volt.⁷⁴ 1679-től kezdődően évente 806 forintot fizettek.⁷⁵ Somorja lakói nem voltak kötelesek beszolgáltatni a földesúrnak a kilencedet, hanem élelmiszert, főleg húst ajánlottak fel.⁷⁶ A város az esztergomi érseknek is fizette a tizedet. Nem természetben szolgáltatták be, hanem lehetőségük volt egy bizonyos pénzösszeg befizetésére. 1719-ben Vörös Zsigmond jegyző és a tanácsstagok egyike, Mártony János vitték el a tizedet, 75 forintot.⁷⁷ Az adók és egyéb díjtételeket, amelyeket a városra mint egészre szabtak ki, a városi közigazgatás szervei felosztották a lakosok között vagyonuk nagysága alapján. A városi jövedelemkönyvekből tudjuk, hogy 1602-ben minden háztól 50 dénár “feuergeldet” (tűzpénzt), 50 dénár “drabantgeldet” (az őrszolgálatért és biztonságért felszámolt pénz) és 1 forint 70 dénár “rabischgeldet” szedett be.⁷⁸

Somorjának további kötelezettségei voltak az állam és a földesúr felé is: Elszállásolta és ellátta a katonákat, lovaiknak pedig zabot és szénát biztosított. Mindez évente nem kis költséget és gondot jelentett. Nemegyszer panaszkodott, és kérte a megyét, hogy mérsékelje katonai kötelezettségeit. Panaszait és kérelmeit valószínűleg nemcsak a megyének juttatta el, hanem Magyarország felsőbb államigazgatási szerveihez is. 1694-ben a tűzvész és az árvíz miatt a Magyar Kamara utasítására Somorja mentesült a hadiadó és a beszállásolás alól.⁷⁹ II. Rákóczi Ferenc felkelése idején a lakosság szegénységét az állandó katonai kötelezettségek is megterheltek. A könnyűlovasság, amely 1709-ben itt vészelt át a telet, nagy károkat okozott, és a katonák több gazdát is családosul kiűztek a házából.

Iskolaügy

A városi szervek hatáskörébe tartozott az iskolaügy is. Az általunk vizsgált időszakon belül a 16. század végétől a 17. század közepéig Somorján két iskola létezett, egy német és

egy magyar. 1666-ban már három iskolát említenek a források.⁸⁰ A város kiadásaiából megtudjuk, hogy gyakran áldozott az iskolák épületeinek a karbantartására, belső berendezsükre és felszerelésükre. 1587-ben ő állta a kályhajavítás költségeit a magyar iskolában, 1601-ben pedig az iskola széleskörű renovációját is finanszírozta.⁸¹ Mindhárom iskola tanítóinak ő biztosította a fizetését. Meghatározta a kántorokkal - tanítókkal szembeni követelményeit, az oktatás feltételeit és a fizetésük nagyságát.

Egyház

Somorja kötelelességei közé tartozott az is, hogy gondoskodjon a templomok és parókiák épületeinek a karbantartásáról.⁸² Belső berendezéseik javítására is nyújtott pénzt. 1666-ban a német templomba padokat készíttetett.⁸³ Ezenkívül a város biztosította a lelkész, a káplán, az egyházatyák, a hitszónokok és az orgonista fizetését. A katolikus egyház szolgálóinak fizetése nemcsak a várostól függött, hanem ebbe beleszólt a földesúr is. 1673-as látogatása után Pálffy Ferdinánd elrendelte a városnak, hogy a papnak szolgálataiért évente 200 forintot fizessen készpénzben, és 15 forintot adott neki fa vásárlására. Ha a pap mellett káplán is működött, a városnak 29 forintot kellett adnia hús és bor vásárlására. Ezenkívül egyéb, az egyes egyházi szertartások után járó jövedelmekkel is rendelkezett, amelyeket már nem a város fizetett. Biztosította az orgonista fizetését is, évente 12 forintot. A katolikus kántornak ezenfelül még járt évente 10 forint az óra megjavításáért és a harangozásért.⁸⁴

Azt nem sikerült megállapítani a forrásokból, hogy a városnak volt-e joga szabadon megválasztania papját, vagy döntésében korlátozta a földesúr. Csak feltételezhetjük, hogy a földesúr rendelkezett bizonyos befolyással. 1721-ben Pálffy nádor képviselője, Rauscher János a paulánusokkal együtt arról értesítette a városi tanácsot, hogy a paulánus rend Somorján kolostort és templomot szeretne építeni. A város nevében a jegyző azt válaszolta, hogy a mezőváros nem akar ellentmondani a földesúr privilégiumának és óhajának, ezért egyetér-

tett a paulánusok érkezésével. Feltételként azt szabta meg, hogy a rend befizeti a birtokai után járó adót, valamint a megvásárolt épülethez tartozó szántóföldet és mezőt átadja a városnak.⁸⁵

Egészségügy

Legkésőbb a 18. század elején Somorján már működött orvos, fürdőszolga, felcser és bába, akiknek tevékenységét a város ellenőrizte.⁸⁶ Abban az esetben, ha nem teljesítették megfelelően kötelezettségüket, megbüntethették őket. Pestisjárvány idején a fürdőszolgának kellett látogatnia a betegeket, amiért a várostól fizetést kapott. A városban gyógyszertár is működött. Johan Schwartz pozsonyi gyógyszerésznek 1725-ben a város megengedte, hogy gyógyszertárat nyisson. A szerződés alapján, amelyet a bíró, a tanács, a szónokok és az egész közösség előtt kötöttek, a város felajánlott neki egy szobát lakásként a városháza emeletén, gyógyszertári helyiségként a földszinti üzlethelyiséget, a városháza mellett található asztalosműhelyt pedig laboratóriumként használhatta.⁸⁷ A város érvényesítette is az ellenőrzés jogát a gyógyszertár, a fürdőszolga, a felcser és a bába működése felett, melyet Farkas János, az orvostudományok doktora végzett el a városi tanács felkérésére, Kapel Samuel, Novák János tanácsstagok, Ketskés István jegyző és Senkárk István szónok jelenlétében.⁸⁸ A leadott jelentésből tudjuk, hogy a gyógyszertárban volt elegendő gyógyszer és eszköz. A gyógyszertár állapotát nagyon jónak találta. A jelentés értékelte a bábák tevékenységét is, eszerint egyikük megfelelt az elvárásoknak, másuk viszont nem rendelkezett elég ismerettel.⁸⁹

A pestisjárvány idején, hogy megelőzzék terjedését, a városi szervek speciális előírásokat adtak ki. 1710-ben elrendelték, hogy azokat, akik pestisben haltak meg, ne a szokásos helyen temessék el, hanem jelöljenek ki számukra külön helyet. Erre a célra külön sírásókat és halottvivőket neveztek ki, négy személyt. A halottvivők fizetése halottanként 75 dénár volt, de a pap ilyenkor nem kérhetett pénzt a temetésért, hanem azt a városnak kellett állnia.⁹⁰

ANNO CHRISTI 1628.
 ACTA FVRZDITATRO TEMPORE
 Nobilis Prudentis ac Circumspecti
 Domini Stephani Boros Segredatorem
 Ispicere Iudicis Sammaricensis, cuius
 Fierati Assessores erant hi:
 Mathias Sator, Paulus Werpner,
 Georgius Bereckj, Thomas Felner,
 Georgius Folsch, Stephanus Saffer,
 Johannes Nagy, Johannes Slegl,
 Stephanus Falusj Elias Gonder,
 Jacobus Szijarto, Lucas Sartor.
 Camerarij
 Elias Chondor, Jacobus Szijarto.
 Fieratus Notarius.
 Thomas Lazarus Sammaricensis.
 Capitanej
 Benedictus Turner, Georgius Fianke
 Ediles seu Vicecapitanej:
 Michael Lancel, Stephanus Mikolas
 Vitrici Ecclesie
 Andreas Loss Rotarius, Jacobus Textor.
 Forj Magistrij
 Johannes Czimazsa, Georgius Sutor

Somorja város tanácsának tagjai a mezőváros törvényszéki jegyzőkönyvében (1628). ŠABA-ŠA.

Gondoskodás az öregekről és szegényekről

A mezőváros gondoskodott az öreg és szegény lakosokról is. 1662-ben a bíró, a bírák és néhányan a polgárok közül elrendelték, hogy minden bormester adjon egy szegény és öreg lakosnak 2 forintot.⁹¹ A város kiadási könyveiben is nemegyszer találkozunk a szegényeknek és koldusoknak juttatott pénz-

adományokkal. 1666-ban két koldusnak a mezőváros a bíró rendeletére 35 dénárt adott.⁹²

A városi közigazgatás szervei, városi funkcionáriusok

Somorja mezőváros közigazgatásának legfelsőbb kollektív szerve maga az egész község volt, amelynek minden teljes jogú polgár a tagja volt.⁹³ Egy évben csak néhányszor gyűlt össze, bevett szokás szerint többnyire előre kijelölt időpontokban, vagy soron kívül, fajsúlyos ügyek tárgyalása esetén. Az egész község általában a minden lakost érintő dolgokban döntött. A város régi szokása szerint minden évben április 24-én (később április 25-én) választották meg a bírót, a városi tanácsot és az egyéb funkcionáriusokat. Szintén régi szokás alapján december 26-án is összegyűlt minden polgár, amikor közösen döntöttek néhány városi alkalmazott megválasztásáról, a mészárszékek számáról és bérbeadásuk feltételeiről, a város nyájainak őrzésére kirendelt pásztorok kinevezéséről, fizetésükről, akárcsak a város lakosaira vonatkozó tilalmakról és kötelezettségekről. Az említett két időponthon kívül csak ritkán gyűlésezett az egész község, még leggyakrabban nyáron, amikor meg kellett oldani a mezőgazdasági munkákra vonatkozó feladatokat a mezővárosban. Ezek a gyűlések leginkább vasárnap vagy ünnepnapokon zajlottak, amikor a polgárokat nem foglalta le a munkájuk.

A városi tanács

A város legmagasabb választott szerve a városi tanács volt.⁹⁴ Tagjai egyben a városi bíróság képviselői is voltak. Az első fennmaradt somorjai városkönyvek mind a városi tanács, mind a városi bíróság üléseiről tartalmazznak feljegyzéseket. Az eseményeket, amelyeket a két testület tárgyalt, nem lehet egymástól egyértelműen elkülöníteni, mivel kompetenciájuk bizonyos mértékben átfedte egymást. A legrégebbi feljegyzések alapján leggyakrabban hétfőn és kedden ülészektek. A bírósági ülészek időpontjainak a szabályozására irányuló első kísérlettel 1690-es szabályzatban találkozunk, amelyek sze-

rint – más városokhoz hasonlóan – Somorján is hetente kétszer, hétfőn és pénteken ülésezett a bíróság.⁹⁵

A városi tanács az általunk vizsgált időszakban 12 tagból és a bíróból állt. Ülésein a jegyző is részt vett. Az ülést a bíró hívta össze, és ő is elnökölt. 1642-ig a 12 városi tanács-tag *assessores, jurati assessores* ('ülönkök, esküdt ülnökök') megnevezésével találkozunk. 1644-től a tanácstagokat mint *coadjutores et senatores* ('együttítélkezők és szenátorok') említik. 1656-tól a tanács két legfontosabb tagját *coassessores* ('társülönkök') néven jegyzik, legkésőbb 1674-től pedig mint *proximi accessores* ('legközelebbi ülnökök'). A 18. században már consilarii vagy főtanácsosok ranggal szerepelnek. Ez a két tanácsos képviselhetette a bírót és elláthatta feladatát a bíró távollétében. A tanács többi tíz tagját *senatores*-nek nevezik. Az esküdtek, később szenátorok közül 1720-ig rendszerint kineveztek két kamarást. 1720-tól már csak 8 szenátort választottak, a kamarásokat pedig ettől az évtől kezdődően már nem a szenátorok közül választották.

Bél Mátyás említi, hogy a tizenkét tanácstagot ugyanolyan módon választották a lakosság közül, ahogy más városokban. Egyszerű emberek voltak, akik nem ismerték ki magukat az írásbeliségben, ezért a tanács mellett jegyző is működött.⁹⁶ Állítását nem tekinthetjük valósnak, mivel művének megírása idején a somorjai tanács számos tagja tudott írni és olvasni, ugyanis a jegyző távollétében vagy amikor a mezővárosnak nem volt jegyzője, ugyanúgy ellátta feladatát.⁹⁷ A város által kiadott iratokat gyakran sajátkezűleg is aláírták a tanács tagjai. Az aláírások elemzése alapján meg tudjuk állapítani, melyikük tudott írni, és melyikük nem.

A tanácstagokat többször egymás után is megválaszthaták funkciójukba, ezért jelentős személyi változásokra nem került sor. Évente 1–2 új taggal találkozunk, akik gyakran már előzőleg betöltöttek valamilyen fontos funkciót a városban. 1656-tól a tanácstagokat csak kétevente választották meg funkciójukba. Ezalatt személyi változás leggyakrabban csak halál esetén történt, de cserére kerülhetett sor "helytelen viselkedés" vagy bűntény elkövetése esetén is. A 17. sz. végén és a 18. század elején az összetétel csak minimálisan válto-

zott. A tagok többsége a tanácsban működött élete végéig. Példaként említhetjük Toczler (Taczler) Jánost, aki legkésőbb 1686-tól 1716-ban bekövetkezett haláláig tanácsstag volt. A *proximus assessor* szerepét megszakítás nélkül 28 évig viselte. Az 1722-es választásokról szóló feljegyzéseknél találunk egy megjegyzést, miszerint az új tanácsstagokat azok helyére választották, akik elhaláloztak.⁹⁸ Ebből következik, hogy legkésőbb ettől az évtől kezdve a tanácsstagokat életük végéig választották meg funkciójukba.

A többnemzetiségű városokban szokás volt meghatározni egyes nemzetiségek képviselőinek az arányát a városi tanácsban. Feltételezzük, hogy Somorján is létezett hasonló megállapodás, erre egy, az 1692-es választásokról származó feljegyzés is utal: a tanács két legfontosabb tagja (*proximi accessores*) közül az egyiket, Ujhely Istvánt (*Stephanus Ujhely*) *hungarusként*, a másikat, Toczler Jánost (*Joannes Toczler*) pedig *germanusként* említi.⁹⁹ Az egyes tanácsstagok nemzetiségét nem ismerjük. Megkísérelhetnénk meghatározni vezetéknév alapján, de az efféle elemzés végeredménye minden bizonnyal elég pontatlan lenne. Az egyes tagok neve a forrásokban hol magyarul, hol németül szerepel, tehát az egyes vezetékszókat gyakran lefordították egyik nyelvről a másikra. Néha ugyanazon személyek két különböző vezetékszóval is használtak, amelyek közül az egyik a foglalkozásra vagy a származás helyére utalt, ami a személyek azonosítását is megnehezíti. Az összetételben az egyes tagok nemzetiségén kívül valószínűleg felekezeti hovatartozásuk is visszatükröződött. A 16. század végén és a 17. század elején a katolikus egyház pozíciója nem volt túl erős Somorján. A tanácsstagok többségét, feltehetőleg a bírókét is, a protestánsok tették ki.¹⁰⁰ Később a protestantizmus gyengülésében feltehetőleg szerepet játszott a földesúr beavatkozása is, aki a katolicizmus terjesztője volt. A szenátorok hitvallását csak az 1688-1693 közti időszakban ismerjük. 1688-ban 10 szenátor közül hat volt római katolikus, egy evangélikus, hárman pedig a kálvini reformációt követték. Református volt Ujhely István (*Stephanus Ujhely*) is, aki abban az évben a *proximus assessor* tisztséget betöltötte. A következő, 1690. évi választáso-

kon öt szenátor volt katolikus, egy lutheránus és négy kálvinista. Az egyik proximus assessor ismét református volt. 1692-ben négyen voltak katolikusok (és egy proximus assessor), egy volt evangélikus, öten pedig reformátusok. Az egyes hitvallások képviselőinek az aránya feltehetőleg hasonló maradt a következő korszakban is. Bizonyára létezett valamiféle hagyomány, amelynek alapján az elhunyt vagy visszahívott szenátor helyére vele azonos hitvallású kerülhetett. Erről tanúskodik a tanácsstagok 1725-ös megerősítése is, amikor a lutheránus Piringer Mihály helyére a szintén evangélikus Geiszler Dávidot (David Geiszler), a kálvinista Slezinger György (Georgius Slezinger) helyére pedig a szintén református Palkovitz Mátyást (Mathias Palkovitz) választották.¹⁰¹

A bíró

A bíró szabad választására vonatkozó jog Somorján a német lakosságnak erre a területre való megérkezéséhez (1287-88) köthető. Somorja valószínűleg ennek következményeként kapta meg azt a jogot, hogy kikerüljön a pozsonyi ispán joghatósága alól.¹⁰² A városi privilégiumokban gyakran megemlíti, hogy a bíró választását jóvá kell hagynia a földesúrnak is. Még abban az esetben is, ha ez a kitétel hiányzik is a privilégiumokból, nem tekinthető a bíróválasztás még ezekben a városokban sem teljesen szabadnak.¹⁰³ Somorja esetében is feltehető a bíró utólagos jóváhagyása a földesúr – uralkodó által. Az első névről ismert bíróval 1331-ben találkozunk először a forrásokban: Velfinusnak hívták, és német származású volt.¹⁰⁴

A bírói funkció részletesebb körülírása a somorjai városkönyvek elemzésével lehetséges, amelyek a 16. század végétől kezdődően maradtak ránk.¹⁰⁵ A bíró közigazgatási és bírósági jogkörrel is rendelkezett. Joga volt összehívni a tanácsulést és a bíróságot is, amelyeken elnökölt. Kifelé képviselte és reprezentálta a várost. Aláírta a város által kiadott iratokat. A szomszédos falvaktól és városoktól a Somorjának küldött írásokat nemegyszer egyenesen hozzá címezték. A városi tanáccsal, az egész községgel és a többi városi funkció-

náriussal együtt igazgatta a várost. Mint a városi bíróság elnöke együtt döntött a többiekkel a bírósági ügyekben. Egyes esetekben egyedül is dönthetett, rendeleteket adhatott ki és ítélezhetett kisebb kihágások ügyében, egy bizonyos értékhatárig. 1626-ban ítéletet hirdetett egy adósság nem fizetése miatt indított perben.¹⁰⁶ 1692-ben börtönbe vetette különböző kihágások miatt az erdőispánt.¹⁰⁷ A város igazgatásának saját rendeleteivel is irányt szabhatott.

A választásokról fennmaradt első feljegyzésekből tudjuk, hogy a bírót a város többi hivatalnokával együtt évente választották legkésőbb 1656-ig. A bíró megerősítéséről szóló első feljegyzés 1657-ből származik. A bírák nem teljes névjegyzéke alapján (16. század vége és a 17. század eleje) feltételezhetjük, hogy Somorján azt a szabályt alkalmazták, hogy minden évben új bírót kellett választani. A bírák neve gyakran ismétlődik, de kevés kivételtől eltekintve ugyanazzal a bíróval két egymást követő évben 1628-ig nem találkozunk. Kivételt képeznek az 1612-1613-as évek, amikor Genge János és az 1616-1617-es évek, amikor Martin Mikolcsa töltötte be kétszer egymás után a bírói tisztséget. 1628-tól bevezetik azt a szabályt, hogy a bírákat két évre választják. Néhány bírót többször is megválasztottak. Falussi István bíróval 1636 és 1653 között négyszer találkozunk, Turner Benedekkel 1638 és 1651 között háromszor. Az 1646 és 1653 közötti években a fent említett bírák egymást váltogatták. Friepaisz Jánost az 1662 és 1687 között években legalább négyszer választották bíróvá. A 17. század végén és a 18. század elején a tisztséget betöltő személyek száma tovább csökken, az 1684-1707 közötti időszakban a bírói székben hatan váltották egymást, akik közül Wermes (Gruiber) Wolfgangot ötször és Szemeti Szabó Györgyöt háromszor választották meg. Jelentősebb változásra 1708-ban került sor, amikor Farkas Jánost választották bíróvá, aki többször egymás után betöltötte a tisztséget; az 1716-1717-es évek kivételével – amikor Stokovics István volt a bíró - egészen 1728-ig (vagy 1729-ig). Az új bíró, Fillo János megválasztására 1730-ban csak valószínűleg Farkas János halála miatt került sor.

Somorja bíróját az egész közösség választotta. A választások szabadon zajlottak, csak a földesúr utólagos jóváhagyására volt szükség. A könyvelési iratokból megtudjuk, hogy a választásokat követő napokban a mezőváros delegációt küldött a földesúrhoz, Pálffyhoz, amelyben jelen voltak az újonnan megválasztott és az előző bíró, valamint néhány tanácstag. Az újonnan megválasztott bíró bemutatkozása alkalmából a város számos ajándékot küldött a földesúrnak.¹⁰⁸ A földesúrnak joga volt az új bírót jóváhagyni vagy elutasítani. Pálffy beavatkozásáról a somorjai polgárok döntésébe a hozzáférhető források alapján első ízben 1673-ból tudunk.

Abban az évben Somorja egész községe Szent-Páli Kálmár Jánost erősítette meg funkciójában, akit Pálffy Miklós – számkra ismeretlen okokból – vonakodott elismerni. Ezt követően a földesúr javaslata alapján Csizmazia Mészáros Jakabot választották meg bírónak.¹⁰⁹ Feltételezzük, hogy 1673-tól jelentősen megnőtt a földesúr befolyása a bíróválasztásra. A földesúri beavatkozásra egyéb bizonyítékainak nincsenek, de a városi jegyzőkönyvben található egyéb feljegyzések alapján valószínűsíthetjük. Erről a városi szerveknek a bíró jogkörének korlátozására irányuló törekvése is tanúskodik. Az 1676. évi választások után az egész közösség úgy döntött, hogy a bírónak legyen teljhatalma a gonosztevők megbüntetésére és a jók védelmezése terén, de ugyanakkor függjön a várostól és ne legyen abszolút hatalma mint eddig. A forrás azt is hangsúlyozza, hogy a bíró szorgalmasan vezesse a feljegyzéseket a révvel kapcsolatos jövedelmekről és kiadásokról, mert ha hibát találnak a bejegyzésekben, a város elkobozza vagyonát.¹¹⁰ A mezőváros igyekezett a bírót korlátozni és pozícióját gyengíteni, mert annak megválasztása most már nemcsak a polgárok, hanem a földesúr akaratától is függött. Pálffy János törekvését igazolja 1690-es levele is, amelyben fenntartotta magának azt a jogot, hogy a választások idején elküldje egy-két emberét a mezővárosba, akik felügyelték a választások lefolyását.

A bíró megválasztásában minden bizonnyal szerepet játszott nemzetiségi és felekezeti hovatartozása is. A bírák nemzetiségi hovatartozását nem tudjuk bizonyosan meghatározni,

mert mindössze az 1675-ös választásokról szóló feljegyzés említi, hogy Frepaisz János német származású.¹¹¹ Csak feltételezhetjük, hogy más, vegyes nemzetiségű városokhoz hasonlóan a németek és magyarok egymást váltották a bírói székekben. Feltételezésünket alátámaszthatjuk az egyes bírák vezetéknévének összehasonlításával. 1628 és 1707 között a német vezetéknévűek szabályosan váltakoznak a magyar vezetéknévű bírókkal. A szabályos váltakozást egyedül a Grueber vezetéknév szakítja meg, aki többnyire magyar fordításban, Wermesként jelenik meg. Ha feltételezzük, hogy a bírók nemzetisége megegyezik vezetéknévük nyelvével, és hogy Wolfgang Gruber (Wermes) is német származású volt, akkor a váltakozás teljesen szabályos volt az említett években, addig azonban teljesen szabálytalan. 1628 amúgy is választóvonalat jelent a bíróválasztásban, mert ekkortól egy év helyett két évre választják meg őket. A bíró hitvallása nem jelenik meg a városi protokollumokban. Somorja lakossága katolikusokra, reformátusokra és evangélikusokra oszlott. A bíróválasztást minden bizonnyal befolyásolta az egyes hitvallások aránya a lakosság körében. A 16. század elején, a Habsburg-ellenes felkelések hatására is a nem katolikus lakosság helyzete megszilárdult, és feltehetőleg több bíró is kikerült a protestánsok soraiból.¹¹² A bírák hitvallását teljes bizonyossággal csak a 17. század végén és a 18. század elején állapíthatjuk meg a tanácsstagok "vallási kimutatása" alapján, amely 1688-1693-ból maradt ránk. Az 1684-1703 közti időszakban a bírói tisztséget a tanácsstagok töltötték be. Ezért bizonyosan állíthatjuk, hogy ezekben az években minden bíró katolikus vallású volt, amely a földesúr, az ellenreformáció szilárd oszlopának számító Pálffy család befolyásával is magyarázható. Az is lehetséges, hogy 1673-ban vallási megfontolásból utasították el a város által megválasztott bíró jóváhagyását.

A bírót távollétében helyettese képviselte, aki a tanács legfontosabb tagjai közül került ki.

A jegyző

A somorjai jegyzőről szóló első feljegyzés 1439-ből származik, amikor ebben a tisztségben Man Jánost említik.¹¹³ A jegy-

ző funkcióját és tevékenységét ebben a korai időszakban még nem tudjuk körülírni. Részletesebb információkkal csak a 16. század végétől rendelkezünk, amikortól ránk maradtak a városkönyvek és a város iratai.

Somorján a 16. század végétől az első jegyző neve, aki a forrásban marktschreiberként, írnokként jelenik meg, 1578-ból maradt fenn (Urban György).¹¹⁴ 1581 és 1586 között az írnoki tisztséget Stanislav Richter töltötte be. Ezután 1588-ig csak az írnok megnevezéssel találkozunk. Az 1589–1590-es években a városban tevékenykedett Mottichius György, aki a forrásokban notariusként, jegyzőként szerepel.¹¹⁵ Működésének pontos idejét nem tudjuk. 1600-ban azonban már Szentgyörgyön volt jegyző.¹¹⁶ A következő jegyző, akit említésként 1594-ben, 1584 és 1589 között bíróként működött.¹¹⁷ Somorja város első kiemelkedő jegyzőjének Lazarus Tamást tarjuk, aki legkésőbb 1600-tól mintegy 30 éven keresztül működött a városban.¹¹⁸ 1622-től a mezőváros választott funkcionáriusai névjegyzékében is feltűnik a neve.¹¹⁹ Jelenlétéről a városban az utolsó adat 1629-ből való. Az előző korszaktól eltérően, amikor a jegyzői tisztséget olyan személyek töltötték be, akik más funkciót is elláttak a városban, Lazarus kizárólag ezt a feladatot látta el. Munkájáért fizetést kapott a várostól. 1601-ben a városi kamarások 32 forintot fizettek ki neki rendes fizetésként, valamint 8 forintot jutalomként.¹²⁰ A következő időszakban viszonylag rövid idő alatt több jegyző váltotta egymást. Lehetséges, hogy a város többször is rövid időre jegyző nélkül maradt. Az a tény, hogy a jegyzők sűrűn váltották egymást, meglátszott a város iratképzésén is. A különbség főleg a jegyzőkönyvek minőségén vehető észre. Az egyes évekre vonatkozó bejegyzések száma lényegesen alacsonyabb, mint a megelőző korszakban, néha teljesen hiányoznak. 1631–1632-ben Wolfgang Leinbert említik jegyzőként, 1635–1637-ben pedig Benjamin Pittarkot. Marton István neve 1640-ben tűnik fel. Változást a mezőváros írásbeliségében csak 1644-től figyelhetünk meg, amikor jegyzőként Posoniensis Jaclicius Andrászt említik. 1648 és 1652 között ismét Wolfgang Leinberrel találkozunk a jegyzői funkcióban. Az 1653–1655 közötti években a jegyzők nevét nem ismerjük,

sőt somorjai jelenlétükről sincs semmi bizonyítékunk. Legkésőbb 1656-ban Fejerváry János jelenik meg, aki egészen 1670 körül bekövetkezett haláláig betöltötte a tisztséget.¹²¹ Egy hosszabb, a jegyzőket sűrűn váltogató korszak után ő a következő, aki huzamosabb ideig maradt hivatalában. Nagyszombatból érkezett, magyar származású volt, vallását tekintve pedig református.¹²² Halála után a város egy bizonyos ideig jegyző nélkül maradt.¹²³ Feladatait ezalatt részlegesen Thiebeshön Jakab¹²⁴ és Újhelyi István¹²⁵ látta el. 1672-ben, mikor a következő jegyző, Martiny Sándor a meghívólevél alapján Somorjára érkezett, szerződést kötött a várossal, amelyben rögzítették kötelelességeit és jövedelmeit.¹²⁶ A Modorból származó Martiny 1672 és 1681, valamint 1701 és 1706 között töltötte be ezt a funkciót.¹²⁷ A jegyző halála vagy távozása esetén széke gyakran üresen maradt. Nem mindig volt könnyű megtalálni a megfelelő személyt, aki megfelelt minden elvárásnak, és hajlandó volt elfogadni a hivatalt. 1681-ben ideiglenesen a jegyző szerepét Muraközi Sámuel töltötte be, akit megbíztak a helyettesítéssel, mígnem 1682-ben a mezőváros Frieweisz Jánosra (Joannes) bízta a hivatalt, aki egyidejűleg a bírói tisztséget is viselte.¹²⁸ 1688-ban a Pozsonyban lakó Branik Györgyöt kérték fel. Még mielőtt egyáltalán elutazott volna Somorjára, már el is nyerte Pálffy gróf beleegyezését.¹²⁹ Branik csak néhány évig működött Somorján. A pozsonyi megye esküdtje is volt, és jegyzői teendői nagyon lekötötték. Ezért ismételten kérte, hogy a mezőváros vegye tekintetbe egyéb elfoglaltságait és találjon új jegyzőt.¹³⁰ 1689-ben megemlíti, hogy mellette a városban substitutus notariusként (helyettes jegyzőként) működött a már említett Muraközi Sámuel is.¹³¹ 1695-től 1700-ig Szontagh György volt a város jegyzője. Modorról való visszatérése után újra Martiny Sándor töltötte be a hivatalt egészen 1706-os haláláig. Ezután Bognár Józsefet választották Somorja jegyzőjévé, aki 1718-ig működött a városban.¹³² 1718 októberében tette le a városházán a bíró és a tanács előtt az esküt Vörös Zsigmond. Kötelezte magát, hogy a várost becsülettel és szükség szerint fogja szolgálni. Megegyeztek a fizetéséről és a jutalmakról is.¹³³ Az ő távozását követően 1731-ben Ketskés István fog-

lalta el a helyét, aki még 1750-ben is Somorja város jegyzője volt.¹³⁴

A jegyző elsődleges feladata és kötelezettsége a város ügyeinek írásba foglalása volt. Iratokat állított ki a város vagy a bíró nevében, vezette a városi tanács és a bíróság üléseinek a jegyzőkönyvét. Az ülések alatt jegyzeteket készített, amelyek alapján utólag beírta a városkönyvbe a döntéseket. A jegyző további kötelességeiről a már említett szerződésből szerezhetünk tudomást, amelyet a város Martiny Sándorral kötött 1672-ben.¹³⁵ Eszerint gondosan vigyáznia kellett a jegyzőkönyvekre, egyet sem tulajdoníthatott el közülük és jegyzeteket sem készíthetett belőlük. Lelkiismeretesen vigyáznia kellett az iratokra, töredékekre, az írott és nyomtatott könyvekre. Ha egyes irományok rossz állapotban voltak, át kellett másolnia őket a jegyzőkönyvbe. A város privilégiumait és szabadságjogait nem rendezhette át a bíró engedélye nélkül, csak ha erre a helyzet fontossága kényszerítette. A privilégiumok átrendezésére és átírására 1689-ben került sor, amikor a bíró a jegyzővel együtt megtekintette a városi kiváltságlevelek állapotát, amelyek az előző bírák hanyagsága miatt egy régi, elhasználódott ládában voltak, ahol tönkrementek. Branik János jegyző – egy bizonyos Cserk (?) úr, a városi tanács tagjának segítségével – összeszedte a régi privilégiumokat és megfelelően, egyesével elhelyezte őket.¹³⁶ Az oklevelek tartalmi kivonatának (*elenchus*) elkészítésével megvárta Nasvady Andrást, Pálffy Miklós birtokainak intézőjét, aki kiállította az *elenchus*okat, és dobozba téve, egy másolatot a privilégiumokkal együtt Bécsbe küldött, ahol az uralkodónak kellett megerősítenie őket.¹³⁷ A megerősítésért a mezővárosnak tekintélyes összeget kellett kifizetnie, erre a célra 500 forintot kért kölcsön Gubics György nemből.¹³⁸ A megkötött szerződés alapján a továbbiakban a jegyzőnek úgy kellett vezetnie a bejegyzéseket, hogy a polgárok jogai védve legyenek, az engedetleneket pedig büntessék meg. Feljegyzéseket kellett készítenie a bormesterek számára is. A város 1673-as döntése alapján a bormesterek nem zavarhatták a jegyzőt vasárnap és ünnepnapokon, és a feljegyzések átírásánál jelen kellett lennie két tanácsagnak is.¹³⁹ A jegyzőnek bizonyos időnként

el kellett látogatnia a bíró házába, ahol átvette a rév után járó pénzt, amit gondosan nyilvántartásba kellett vennie. Jutalomként egy pint bort kapott.¹⁴⁰ Azokon a kötelezettségeken kívül, amelyeknek közvetlenül a városban tett eleget, a jegyző feladata volt képviselni a várost a más intézményekkel és személyekkel való kapcsolattartásban. A városi küldöttség többi tagjával együtt kötött szerződéseket a város nevében, amelyekről következetesen jelentést készített a városi tanács és az egész közigazgatás számára. A város rajta keresztül küldte el az adót és a tizedet.¹⁴¹ Szolgálatiért a várostól rendszeres fizetést kapott.

A somorjai városi közigazgatás 16. század végétől a 18. század elejéig tartó fejlődése alapján megállapíthatjuk, hogy a mezőváros az általunk vizsgált korszakban – annak ellenére, hogy elveszítette a 15. században elnyert jogállását – önállóságát viszonylag magas szinten meg tudta őrizni az önkormányzat, a bírászkodás és a gazdálkodás területén. Továbbra is érvényesítette egykori szabadságjogainak többségét, még ha helyenként már a földesúri befolyás és beavatkozás nyomaira bukkanhatunk is.

(Fordította: Koncz Zsuzsanna)

Az ismert bírók névsora

1573 – Matheus Literatus
 1574 – Benedictus Ingerl
 1577 – Stephanus Krammer
 1578 – Georgius Liufers
 1579 – Valentinus Veres
 1580 – Stephanus Krammer
 1581 – Lucas Sötsch
 1583 – Emericus Pfister
 1584 – Joannes Barath
 1585 – Lucas Seutsch
 1589 – Joannes Barath
 1593 – Lucas Sötsch

-
- 1599 – Emericus Pfister
1600 – János Genge
1601 – Mihál Bako Deak
1602 – János Genge
1603 – Gaspar Ingerl
1604 – Mihál Bako
1606 – Mihál Bako
1607 – Caspar Ingerl
1608 – Mihál Deaky
1609 – Márton Mikolcha
1610 – Georgius Strasser
1612 – János Genge
1613 – János Genge
1614 – Caspar Ingerl
1615 – Lucas Turner
1616 – Martinus Mikolcsa
1617 – Martinus Mikolcsa
1618 – Joannes Mayr
1619 – Thomas Pfister
1620 – Janos Genge
1621 – Stephanus Boros Szerdahelyi nob.
1622 – Joannes Mair
1623 – Jacobus Cwikkell
1624 – Martinus Mikolchia
1625 – Stephanus Boros Szerdahelyiensis nob. (Marton Mikolcsa)
1626 – Johannes Mair
1627 – István Deák
1628 – Stephanus Boros Szerdahelyiensis nob.
1629 – István Boros Szerdahelyi
1631 – Georgius Strasser
1632 – György Börocki
1633 – György Borocki
1634 – György Strasser
1635 – György Bogнар (György Strasser¹⁴²)
1636 – Stephanus Falusi
1637 – Stephanus Falusi
1638 – Benedek Turner

- 1639 – Benedek Turner
1640 – István Falusi
1641 – István Falusi
1642 – Georgius Strasser
1643 – György Strasser
1644 – Petrus Sido nob.
1645 – Petrus Sido nob.
1646 – Benedictus Thurner
1647 – Benedictus Thurner
1648 – Stephanus Falusi nob.
1649 – Stephanus Falusi nob.
1650 – Benedictus Tuerner
1651 – Benedictus Tuerner
1652 – Stephanus Falussi nob.
1653 – Stephanus Falussi nob.
1656 – Christophorus Egyidi (judex primarium)
1657 – Christophorus Egyidi (judex primarium)
1658 – Johannes Schnabel (judex primarium)
1659 – Johannes Schnabel (judex primarium)
1660 – Andreas Ludanyi nob. (judex primarium)
1661 – Andreas Ludanyi nob. (judex primarium)
1662 – Johannes Friepaisz nob. (judex primarium)
1663 – Johannes Friepaisz nob. (judex primarium)
1664 – Johannes Kálmár Szent-Páli
1665 – Johannes Kálmár Szent-Páli
1666 – György Czeh
1667 – János Friepeisz nob.
1668 – András Ludányi Szabó
1669 – András Ludányi Szabó
1670 – Johannes Friebeis
1671 – Johannes Friepaisz
1672 – Johannes Kalmar Szent-Páli
1673 – Johannes Kalmar Szent-Páli, Jacobus Mészáros aliter
Csizmazia (od 2. mája)
1674 – Johannes Friepaisz nob. (judex primarium)
1675 – Johannes Friepaisz nob. (judex primarium)
1676 – Jacobus Mészáros aliter Csizmazia nob. (judex primarium)

-
- 1677 – Jacobus Meszáros aliter Csizmazia nob. (judex primarium)
- 1681 – András Víz
- 1682 – András Víz
- 1683 – András Víz
- 1684 – András Víz
- 1685 – András Víz
- 1686 – Johannes Frieweisz nob.
- 1687 – Johannes Frieweisz nob.
- 1688 – Georgius Szabo Szemeti nob.
- 1689 – Georgius Szabo Szemeti nob.
- 1690 – Wolfgangus Vermes
- 1691 – Wolfgangus Vermes
- 1692 – Georgius Szabo Szemeti nob.
- 1693 – Georgius Szabo Szemeti nob.
- 1694 – Farkas Vermes
- 1695 – Farkas Vermes
- 1696 – Ferencz Bokros
- 1697 – Ferencz Bokros
- 1698 – Wolfgangus Grueber
- 1699 – Farkas Gruiber
- 1700 – Georgius Szabo Szemeti nob.
- 1701 – Georgius Szabo Szemeti nob.
- 1702 – Wolfgangus Vermes
- 1703 – Wolfgangus Vermes
- 1704 – Stephanus Stokovicz
- 1705 – Stephanus Stokovicz
- 1706 – Farkas Vermes (Wolfgangus Gruber)
- 1707 – Wolfgangus Vermes
- 1708 – Johannes Farkas
- 1709 – Johannes Farkas
- 1710 – Johannes Farkas
- 1711 – Johannes Farkas
- 1712 – Johannes Farkas
- 1713 – Johannes Farkas
- 1714 – Johannes Farkas
- 1715 – Johannes Farkas
- 1716 – Stephanus Stokovics

- 1717 – Stephanus Stokovics
1718 – Johannes Farkas
1719 – Johannes Farkas
1720 – Johannes Farkas
1721 – Johannes Farkas
1722 – Johannes Farkas
1723 – Johannes Farkas
1724 – Johannes Farkas
1725 – Johannes Farkas
1726 – Johannes Farkas
1727 – Johannes Farkas
1728 – Johannes Farkas
1730 – Johannes Fillo
1731 – Johannes Fillo
1732 – Johannes Fillo
1733 – Johannes Fillo
1734 – Johannes Fillo
1735 – Johannes Fillo
1736 – Christophorus Pirst, Johannes Fillo – substitutus
judex
1737 – Christophorus Pirst
1738 – Johannes Fillo
1739 – Johannes Fillo
1740 – Johannes Fillo
1741 – Johannes Fillo
1742 – Stephanus Nyereghjárto
1743 – Stephanus Nyereghjárto
1744 – Stephanus Nyereghjárto
1745 – Stephanus Nyereghjárto
1748 – Stephanus Nyereghjártó
1749 – Stephanus Nyereghjártó
1750 – Stephanus Nyereghjártó

Az ismert jegyzők névsora

- 1578 – Georgius Urban (marktschreiber)
1581– Stanislaus Richter (marktschreiber)
1589 – 1590 – Georgius Mottichius (Motechius)

1594 – Joannes Barath
1600 – 1629 – Thomas Lazarus
1631 – 1632 – Wolfgangus Leinber (Farkas Leinber)
1635 – 1637 – Benjamin Pittark
1640 – István Marton
1644 – Andreas Jaclicius Posoniensis
1648 – 1652 – Wolfgangus Leinber (Samariensis)
1656 – 1670 – Johannes Fejervári
1672 – 1681 – Alexander Martiny
1681 – Samuel Muraközi
1682 – 1688 – Johannes Frieweisz (Friepaisz)
1688 okt. – 1694 – Georgius Branik
1689 – Samuel Muraközi –substitutus notarius
1695 – 1700 – György Szontagh
1701 – 1706 – Alexander Martiny
1706 – 1718 – Josephus Bognár (Josephus Wagner)
1718 sept. – 1731 febr. – Sigismundus Vörös
1731 febr. – 1750 (aj ďalej) – Stephanus Ketskes

Jegyzetek

- 1 Pl. Vágsellye, Ógelle, Szered, Sempte.
- 2 Štátny archív Bratislava, pobočka Šala / Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltára (a továbbiakban ŠABA-ŠA), fond: Magistrát mesta Šamorín / Somorja város magisztrátusa (a továbbiakban: MMŠ), Zápisnice z mestskej rady / Tanácsülési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: jegyzőkönyv) 1716 (az év, amelyből a konkrét adat szerepel), Leltári szám (a továbbiakban lelt. sz.) 223, dobozszám (a továbbiakban dob.) 3, április 24.
- 3 ŠABA-ŠA, MMŠ, jegyzőkönyv 1722, lelt. sz. 224, 4. dob., folio 109–110.
- 4 ŠABA-ŠA, MMŠ, jegyzőkönyv 1673, lelt. sz. 220, 2. dob., folio 2.
- 5 ŠABA-ŠA, MMŠ, irat, lelt. sz. 178, 6. dob., jelzet: B XVII 354.
- 6 ŠABA-ŠA, MMŠ, jegyzőkönyv 1702, lelt. sz. 220, 2. dob., április 24.; Az 1694 – 1701 közti időszakban nem tudjuk megállapítani a földesúr képviselőinek jelenlétét, mivel ebből az időszakból nem maradtak fenn a városi tanács jegyzőkönyvei.
- 7 ŠABA-ŠA, MMŠ, jegyzőkönyv 1714, lelt. sz. 223, 3. dob., 390. folio
- 8 Slovenský národný archív / Szlovák Nemzeti Levéltár (a továbbiakban SNA), Ústredný Pálffyiovský archív / A Pálffyok központi levéltára (a továbbiakban UPA), Armálie (a továbbiakban A) II., Ladula (a továbbiakban L) I., fasciculus (a továbbiakban fasc.) 2, Numero (a továbbiakban N) 3, 1646-os urbárium 71–86. folio
- 9 ŠABA-ŠA, MMŠ, jegyzőkönyv 1690, lelt. sz. 221, 2. dob., 186–187. folio

- 10 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1635, lelt. sz. 217, 1. dob., folio 2.
- 11 SNA, UPA, A II., L I., fasc. 2, N 3, 1646. évi urbárium, folio 71-86.
- 12 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1690, lelt. sz. 221, 2. dob., folio 186–187.
- 13 Kállay István 1996: *Városi bírászkodás Magyarországon 1686–1848*. Budapest, 78. o.
- 14 Kállay 1996: 73-78. o.
- 15 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1707, lelt. sz. 220, 2. dob., folio 36.
- 16 Kállay 1996: 75-76. o.
- 17 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1733, lelt. sz. 226, 5. dob., folio 80–81.
- 18 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1619, lelt. sz. 216, 1. dob., folio 60. : *“Barát István panaszt tett Szeöts Martonra és tette le az igaz pénzt és törvényhez tartotta. Azért az uraim fölvéén az igaz pénzt fogságba küldték Szeöts Martont.”*
- 19 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1617, lelt. sz. 216, 1. dob., folio 39.
- 20 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1626, lelt. sz. 216, 1. dob., folio 110.
- 21 Szeghyová, Blanka 1998: Príspevok k dejinám mestského súdnictva (Mestská súdna kniha Prešova 1555-1560). *Slovenská archivistika* 1, 63. o.
- 22 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1613, lelt. sz. 216, 1. dob., folio 19.
- 23 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1709, lelt. sz. 223, 3. dob., folio 93.
- 24 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1722, lelt. sz. 224, 4. dob., folio 99–101.
- 25 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1732, lelt. sz. 226, 5. dob., folio 56–57.
- 26 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1612, lelt. sz. 216, 1. dob., folio 14.
- 27 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1694, lelt. sz. 222, 3. dob., folio 34–39.
- 28 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1703, lelt. sz. 220, 2. dob., 7. máj.
- 29 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1731, lelt. sz. 226, 5. dob., folio 29–30.
- 30 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1692, lelt. sz. 222, 2. dob., folio 3–34.
- 31 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1692, lelt. sz. 222, 2. dob., folio 3–34.
- 32 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1689, lelt. sz. 221, 2. dob., folio 98–100; 1693, lelt. sz. 222, 3. dob., folio 76–82; 1722, lelt. sz. 224, 4. dob., folio 99–101.
- 33 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1691, folio 253–255.
- 34 Horna, Richard 1935: *Ein Monster – Hexenprozess in Šamorín gegen Ende des XVII. Jahrhunderts*. Bratislava, 25. o.
- 35 Kállay István 1989: *A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686 – 1848*. Budapest, 9. o.
- 36 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1674, lelt. sz. 220, 2. dob., folio 46.
- 37 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1703, lelt. sz. 220, 2. dob., október 14.
- 38 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1705, lelt. sz. 220, 2. dob., október 28.
- 39 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1676, lelt. sz. 220, 2. dob., folio 78.
- 40 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1703, lelt. sz. 220, 2. dob., október 14.
- 41 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1726, lelt. sz. 225, 4. dob., augusztus 20.
- 42 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1726, lelt. sz. 225, 4. dob., augusztus 20.
- 43 ŠABA-ŠA MMŠ, Účtovné písomnosti, kniha príjmov a výdavkov / Számadások, iratok (a továbbiakban: számadások) 1690/1691, lelt. sz. 505, március 18.
- 44 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1712, lelt. sz. 223, 3. dob., folio 307.
- 45 ŠABA-ŠA MMŠ, számadások 1666/1667, lelt. sz. 503, december 23.

-
- 46 ŠABA-ŠA MMŠ, számadások 1666/1667, lelt. sz. 503, február 7., március 5.
- 47 Korabinsky, Joannes Matthias: Šamorín. In: *Šamorín. Čítanka z dejín mesta*. Šamorín 2001, 17–18. o.
- 48 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1674, lelt. sz. 220, 2. dob., folio 36.
- 49 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1721, lelt. sz. 224, 4. dob., folio 58.
- 50 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1731, lelt. sz. 226, 5. dob., folio 9.
- 51 *stubbher, vinearum praefectus*
- 52 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1657, lelt. sz. 219, 1. dob., folio 25; 1658, lelt. sz. 219, 1. dob., folio 33.; 1661, lelt. sz. 219, 1. dob., folio 65.
- 53 SNA, UPA, A II., L I., fasc. 4, N 27, urbár z roku 1768, folio 1–22.
- 54 *weinherren, bormesterek*
- 55 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1732, lelt. sz. 226, folio 39.
- 56 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1733, lelt. sz. 226, folio 67.
- 57 Ma Somorja része.
- 58 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1651, lelt. sz. 218, 1. dob., december 26.
- 59 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1657, lelt. sz. 219, 1. dob., folio 21.
- 60 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1658, lelt. sz. 219, 1. dob., folio 30.
- 61 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1711, lelt. sz. 223, 3. dob., folio 216.
- 62 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1662, lelt. sz. 219, 1. dob., folio 82.
- 63 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1666, lelt. sz. 219, 1. dob., április 29.
- 64 Kállay 1989: 183. o.
- 65 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1726, lelt. sz. 225, 4. dob., folio 1.
- 66 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1731, lelt. sz. 226, 5. dob., folio 28.
- 67 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1732, lelt. sz. 226, 5. dob., folio 52.
- 68 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1659, lelt. sz. 219, 1. dob., folio 41.
- 69 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1620, lelt. sz. 216, 1. dob., folio 65.
- 70 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1661, lelt. sz. 219, 1. dob., folio 59.
- 71 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1731, lelt. sz. 226, 5. dob., folio 28.
- 72 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1657, lelt. sz. 219, 1. dob., folio 19.
- 73 SNA, UPA, A II., L I., fasc. 2, N. 1, folio 2–14.
- 74 SNA, UPA, A II., L I., fasc. 2, N. 3, folio 71–86.
- 75 SNA, UPA, A II., L I., fasc. 3, N. 11, folio 94–100. (urbár z roku 1738)
- 76 SNA, UPA, A II., L I., fasc. 4, N. 27, č. 1, folio 1–2 .
- 77 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1719, lelt. sz. 223, 3. dob., folio 600.
- 78 ŠABA-ŠA MMŠ, számadások, lelt. sz. 496, folio 8–9.
- 79 Štátny archív Bratislava, Župa Bratislavská I., Kongregačné písomnosti 1579–1740, lelt. sz. 242, N. 8.
- 80 ŠABA-ŠA MMŠ, számadások 1666/1667, lelt. sz. 8.
- 81 ŠABA-ŠA MMŠ, számadások 1666/1667, lelt. sz. 503.
- 82 ŠABA-ŠA MMŠ, számadások 1587, lelt. sz. 496; számadások 1601/1602, lelt. sz. 497, folio 35.
- 83 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1712, lelt. sz. 223, 3. dob., folio 294.
- 84 ŠABA-ŠA MMŠ, számadások 1666/1667, lelt. sz. 503, június 19.
- 85 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1673, lelt. sz. 220, 2. dob., folio 1–2; ŠABA-ŠA MMŠ, iratok, lelt. sz. 316.
- 86 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1721, lelt. sz. 224, 4. dob., 24–26. január.

- 87 1770-ben "*chirurgus Andreas Spacz*" említődik. ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1707, lelt. sz. 220, 2. dob., folio 28.
- 88 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1725, lelt. sz. 224, 4. dob., január 1.
- 89 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1749, lelt. sz. 227, 5. dob., folio 21–22.
- 90 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1749, lelt. sz. 227, 5. dob., folio 22.
- 91 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1710, lelt. sz. 223, 3. dob., folio 175–183.
- 92 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1662, lelt. sz. 219, 1. dob., folio 65.
- 93 ŠABA-ŠA MMŠ, számadások 1666/1667, lelt. sz. 503, február 27.
- 94 V prameňoch sa vyskytuje ako: *tota communitas, das Gemein, egész közösség*.
- 95 V prameňoch sa vyskytuje ako: *rath, tanács*.
- 96 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1690, lelt. sz. 221, 2. dob., folio 186–187.
- 97 BEL, Matthias.: Šamorín. In.: *Šamorín. Čítanka z dejín mesta*. Šamorín 2001, 12. o.
- 98 Pl. Johannes Friepaisz a várostanács tagja, majd somorjai bíró, 6 éven keresztül töltötte be a jegyzői állást.
- 99 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1722, lelt. sz. 224, 4. dob., folio 109–111.
- 100 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1692, lelt. sz. 222, 3. dob., folio 1–4.
- 101 Pairs Árpád–Csukás Zsigmond 2001: Nácrt histórie šamorínskej kalvínskej cirkvi. In: *Šamorín. Čítanka z dejín mesta*. Šamorín, 110. o.
- 102 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1725, lelt. sz. 224, 4. dob., április 25.
- 103 Strešňák Gábor 1998: Vývoj právneho postavenia mesta Šamorín do roku 1599. Szakdolgozat, FF UK Bratislava, 16. o.
- 104 Marsina, Richard 1984: Vývoj správy miest v stredoveku. In: *Vývoj správy miest na Slovensku*. Martin, 34–35. o.
- 105 Strešňák 1998: 15. o.
- 106 A bíró személyét a források leggyakrabban *iudex, richter, bíró, főbíró* –ként említik.
- 107 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1626, lelt. sz. 216, 1. dob., folio 110.
- 108 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1692, lelt. sz. 223, 3. dob., folio 5.
- 109 ŠABA-ŠA MMŠ, számadások 1618/1619, lelt. sz. 500, folio 8.
- 110 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1673, lelt. sz. 220, 2. dob., folio 2.
- 111 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1676, lelt. sz. 220, 2. dob., folio 74.
- 112 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1675, lelt. sz. 220, 2. dob., folio 52.
- 113 PARAIS – CSUKÁS 1996: 110. o.
- 114 Strešňák 1998: 70. o.; A jegyzőt a források a következőképpen emlegetik: *marktschreiber, notarius, juratus notarius, geschworene notarius, notárius*.
- 115 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1578, lelt. sz. 216, 1. dob.
- 116 "*Georgius Mottichius Budissinus Iudirector et notarius cum temporifolio*". ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1590, lelt. sz. 216, 1. dob.
- 117 Prospechová, Petra–Spiritz, Juraj 2004: O notároch a podnotároch Modry, Pezinka a Svätého Jura v 17. storočí. In: *Slovenská archivistika* 1, 67. o.
- 118 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1594, lelt. sz. 216, 1. dob.
- 119 ŠABA-ŠA MMŠ, testamenty, lelt. sz. 812; "*Thomas Lazarus Samariensis Pannonius, jurato notario*." számadások 1602/1603, lelt. sz. 498.

- 120 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1622, lelt. sz. 216, 1. dob., folio 83.
- 121 ŠABA-ŠA MMŠ, számadások 1601/1602, lelt. sz. 497, folio 40.
- 122 Nevével utoljára 1670. májusában találkozunk. Halálának pontos idejét nem ismerjük. ŠABA-ŠA MMŠ, hagyatékok, 1670.
- 123 *“Reconciliationis cum hungaris factae, 23 junii, anno 1606. Patakin, 1653”* című könyv első lapján tett sajátkező megjegyzése alapján. ŠABA-ŠA, MMŠ.
- 124 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1672, lelt. sz. 219, 1. dob., Szeptember 14-e előtt: A következő jegyző, a Somorjára 1672. augusztus 10-én érkező Martiny Sándor megjegyzése szerint, a mezőváros addig jegyző nélkül volt. Ezért jegyzőkönyveit sem vezette, minek következtében az 1663. évet az 1672. év bejegyzései követik (az 1663 – 1666 közötti adatok a jegyző utólagos bejegyzései.).
- 125 Jacobus Thiebenschön említődik, aki bejegyzését a mezőváros jegyzőkönyvébe Fejerváry Joannes jegyzetei alapján tette meg. ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1665, lelt. sz. 219, 2. dob., 1665. augusztus 30.
- 126 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1672, lelt. sz. 219, 2. dob., 1772. március 13.
- 127 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1716, lelt. sz. 223, 3. dob., folio 500-504. – a szerződésnek későbbi, 1716-ból való átirata maradt fenn.
- 128 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1701, lelt. sz. 220, 2. dob., folio 101-102., Mikor a jegyzői állást 1701-ben újra elfogadta, akkor jegyzi meg, hogy fiatal jegyzőként 1672-től kilenc éven át állt Somorja szolgálatában. Amikor viszont 1672-ben családjával együtt szüret végett haza látogatott Modorba, kiderült, hogy Somorján pestisjárvány ütött ki. Ezért Muraközy Sámuelt kérte meg helyettesítésére, majd úgy döntött, hogy nem tér vissza. Martiny 1706-ban halt meg. Jegyzőkönyv 1706, lelt. sz. 220, 2. dob.
- 129 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1688, lelt. sz. 221, 2. dob., folio 4.
- 130 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1688, lelt. sz. 221, 2. dob., folio 21.
- 131 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1689, lelt. sz. 221, 2. dob., folio 93.
- 132 ŠABA-ŠA MMŠ, iraty, lelt. sz. 327.
- 133 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1706, lelt. sz. 220, 2. dob., a szeptember előtti lapon Josephus Wagner említve.
- 134 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1718, lelt. sz. 223, 3. dob., folio 568.
- 135 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1731, lelt. sz. 226, 5. dob., folio 13.
- 136 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1716, lelt. sz. 223, 3. dob., folio 500-504. – a szerződésnek későbbi, 1716-ból való átirata maradt fenn.
- 137 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1689, lelt. sz. 221, 2. dob., folio folio 62 – 64.
- 138 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1689, lelt. sz. 221, 2. dob., folio 71.
- 139 ŠABA-ŠA MMŠ, lelt. sz. 490, (kvitanciák).
- 140 ŠABA-ŠA MMŠ, lelt. sz. 490, fizetési elismervények (kvitanciák).
- 141 1 pint = 2 icce , 1 icce = 0,84–1,06 liter.
- 142 ŠABA-ŠA MMŠ, jegyzőkönyv 1719, lelt. sz. 223, 3. dob., folio 600.
- 143 1607-ben Georgius Strasser Wagner (Wagner = Bognár) kamarás van említve. ŠABA-ŠA MMŠ, számadáskönyv 1599–1621.

SOMORJA ÉS POZSONY KAPCSOLATAI A 16–17. SZÁZADBAN

Ján Kúkel

A két város közti nem túl nagy távolság alapvetően meghatározta Pozsony és Somorja kapcsolatát. A kis távolság ellenére a fennmaradt források alapján a két település közti érintkezések nem voltak olyan gyakoriak, ahogy azt feltételeznénk. Ezt megakadályozta eltérő jelentőségük és jogállásuk. Míg Pozsony szabad királyi város volt, és az általunk vizsgált időszak nagy részében főváros is, Somorja fokozatosan elvesztette szabad királyi városi rangját; kiváltságolt, majd földesúri mezőváros lett.

A pozsonyi Városi Levéltárban fellelhető forrásokban gyakoriság szempontjából nemcsak a közeli szabad királyi városok (Modor, Bazin, Sopron vagy Nagyszombat) előzik meg, hanem olyan távolabbi városok is, mint Eperjes, Kassa vagy Körömbánya, amelyeket Pozsonnyal közös politikai, igazságszolgáltatási, illetve gazdasági érdekek fűztek egymáshoz. Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy a két helység közti szomszédi érintkezések viszonylag gyakoriak voltak, amelyet egyrészt Pozsony (mint piaci és gazdasági centrum, valamint utánpótlási központ a török hódoltság határán lévő erődítmények és városok számára) fekvése, másrészt Somorja (mint a Pozsony megyei közgyűlések hagyományos helyszíne) helyzete, továbbá a kétoldalú gazdasági kapcsolatok indokoltak.

Ahogy Somorja jogállása fokozatosan megváltozott, úgy változott megjelölése a forrásokban is. Kezdetben városnak (*civitas*) nevezik, idővel azonban a forrásokban a mezőváros (*oppidum*, *Marckt*) elnevezés jelenik meg. Ezért dolgozatunkban ezeket a megjelöléseket a forrásban szereplő terminus alapján fogjuk használni. A két város közti kommunikáció nyelve kizárólag német volt. Mindamellett más provenien-

ciájú, a két városra vonatkozó forrásokban előfordul a latin (különösen a felsőbb szervekkel való érintkezésben) és a magyar nyelv is.

Források és kiindulópontok

Ebben a tanulmányban – kizárólag a pozsonyi Városi Levéltárban fellelhető dokumentumok alapján – a szomszédi kapcsolatok különböző típusait fogjuk vizsgálni. Mivel érdeklődésünket kizárólag ezekre a forrásokra irányítottuk, a kutatás a jövőben kiegészül majd a Pozsonyi Állami Levéltár, annak Vágsellyére kihelyezett fióklevéltárának fondjaival, valamint a Magyar Országos Levéltárban elhelyezett fondok adataival. Mivel a Városi Levéltár által őrzött dokumentumok nagyon sokrétűek, az általunk választott időszakot oly módon szeretnénk volna kutatni, hogy lehetőleg a források minden típusa megragadható legyen.¹ Alapvető forrásként a gyűjteményekbe foglalt oklevelekből – azon dokumentumok gyűjteményéből, amelyek a városi kancelláriából származnak – indultunk ki.² Ezekben nyomon követhető a két város közti levelezés, illetve a felsőbb szervek mindkét városra vonatkozó rendelkezései. További forrást képeznek a bírósági jegyzőkönyvek, végrendeletek gyűjteményei, illetve a magisztrátusi protokollumok, amelyek lehetővé teszik a rokoni szálak és üzleti kapcsolatok vizsgálatát az általunk vizsgált két település lakossága között.³

Természetesen az első kapcsolatok már jóval a 16. századot megelőzően jöttek létre.⁴ Mi azonban a 16. és a 17. századra összpontosítottunk, arra az időszakra, mikor már elegendő forrásunk van mind mennyiség, mind változatosság szempontjából, hogy kellően dokumentálhassuk a két település szomszédi viszonyainak sokszínűségét. A fent említett források alapján a szomszédi érintkezéseket feloszthatjuk a városok mint intézmények közti kapcsolatokra, a város és a másik város polgára közti kapcsolatra, valamint a két város polgárai közti kapcsolatokra.

Ahogy az már a történelemben lenni szokott, semmi sem olyan egyszerű, mint ahogy első ránézésre tűnik. A mi ese-

tünkben is az egyes kapcsolatok átfedik egymást, és a polgárok mint magánszemélyek közti kapcsolat polgár és város, illetve intézményei közti kapcsolattá nőhetne ki magát.

Gazdasági kapcsolatok

Két olyan város esetében, amelyek között viszonylag kicsi a távolság, a szomszédi kapcsolatok egyik alapvető területe a gazdaság. Épp ez a terület bizonyos veszélyeket rejt magában. Ha mindkét település a gazdasági centrum szerepére törekszik, konfliktusra kerülhet sor közöttük. Mindkét székhely bizonyos területek piaci központja szeretett volna lenni. Erre egyrészt privilégiumaik, másrészt fekvésük jogosította fel őket. A probléma az volt, hogy a két terület átfedte egymást.

Pozsony volt az a város, ahol leginkább Magyarországra áramlott az áru. Árumegállító joga volt, amelyet Zsigmond királytól kapott 1402-ben, továbbá azzal a joggal is rendelkezett, hogy díjat szedjenek a Dunán folytatott áruszállításért.⁵ Utóbbi lehetővé tette számukra, hogy minden, a Dunán keresztül érkező kereskedőnek le kellett raknia áruját és eladásra kínálnia a helyi kereskedőknek. A város ezt a jogát féltékenyen őrizte. Tény, hogy árumegállító jogát Pozsony 1498. október 8-án a pozsonyi vármegyével is megerősíttette, hogy megkönnyítse érvényesülését.⁶ Ezért nem meglepő, hogy a pozsonyiak szemében szálkává váltak a Somorján tartott piacok. Somorja Csallóköz piaci központja volt és piacai vonzották az idegen kereskedőket is. Eladhatták termékeiket; esetleg gabonát vagy más termékeket vásárolhattak.⁷ A pozsonyiak nem tétlenkedtek, hanem elküldték felfegyverzett familiárisaikat a somorjai piacra, és azok erőszakkal elkobozták nemcsak a németek, hanem más nemzetiségűek áruit is.⁸ Somorja – erre reagálva – kérelmét a király, II. Ulászló elé vitte, amelyben állította, hogy (Ulászló) királyi elődei megadták neki a jogot, hogy más városok szokása szerint piacokat tartson. A panasz alapján II. Ulászló 1513. 12. 05-én kiadta rendeletét, amelyben megparancsolta Pozsonynak, hogy tartózkodjon az efféle erőszakos cselekedetektől, és adja vissza az elvett holmikat.⁹ A Somorjával szemben fennálló igényeiket

pedig a jog, és ne az erőszak útján érvényesítsék. Úgy tűnik, a pozsonyiak nem engedelmeskedtek a parancsoknak, mert II. Ulászló 1514. április 14-én Somorja mezőváros bírójának és esküdt polgárainak panasa alapján kénytelen volt – a pozsonyiak által okozott károk és jogtalanságok miatt – megparancsolni Pozsony városának, hogy hívják össze mindkét felet, és ebben az ügyben állapodjanak meg városaik jogai és szokásai szerint.¹⁰

A pozsonyiak igényeik és jogaik érvényesítésekor nemcsak az erőre hagytak, hanem közvetlen befolyásukra is a megyei és más magas rangú tisztviselőknél. Így panaszkodtak Pozsony megye ispánjának, Szalai Jánosnak arra, hogy a somorjaiak beengednek saját vásáraikra idegen kereskedőket is. Ez az eljárás az ő monopóliumukat sértette, és saját jogaik veszélyeztetésének érezték. Az ispán 1533. aug. 29-én kelt válaszában kijelentette, hogy mikor levelüket megkapta, épp ott jártak nála Somorja képviselői, ezért információkat szerzett tőlük az ügyben. A somorjaiak kifejtették, hogy – annak ellenére, hogy e kérdésben már számos konfliktusuk akadt – az idegen kereskedők mindig is jogszerűen és szabadon érkeztek a városba. Állították, hogy az idegen kereskedők szabad mozgása és kereskedése az áruval a szabad piacok idején privilégiumaikba van foglalva.¹¹ Az ispán arról is értesítette a pozsonyiakat, hogy a sziget és az egész megye panaszkodott neki, hogy a piacokon csak pozsonyi kereskedők vannak, akik drágán adják árujukat.¹² A somorjaiak azt is bizonygatták, hogy a község számára jobb, ha a kereskedők több helyről érkeznek. Állítólag épp ezért jelent meg a piacon az az igény, hogy vegyen részt rajtuk ausztriai kereskedő is, hiszen néhány idegen kereskedő nem okoz nagy kárt Pozsonynak. Az ispánt meggyőzték a somorjaiak érvei, és Pozsony városának azt felelte, hogy nem tilthatja meg az idegen kereskedők érkezését, főleg, ha ott szabad piacokat tartanak. Ezért elrendelte, hogy a pozsonyiak ilyen esetekben engedjék meg az osztrákoknak a szabad közlekedést a Dunán. Arról is felvilágosította őket, hogy itt nem hivatkozhatnak kiváltságaikra, és amennyiben meggátolnák az idegenek belé-

pését a Csallóköz területére, akkor Somorja privilégiumait sértenék meg.¹³

Hasonló helyzet ismétlődött meg a piacok kapcsán 1648-ban. Ez alkalommal azonban a felek felcserélődtek. Az említett év fogalmazványkönyvében fennmaradt egy – Pozsony város által írt – levél fogalmazványa 1648. május 19-i keltezésével, Somorja mezőváros tanácsának címezve; azzal kapcsolatban, hogy pár héttel azelőtt Somorja város képviselői megtiltották nekik a részvételt és a kereskedést hagyományos heti piacaikon.¹⁴

A pozsonyiak épp ezért azzal a kéréssel fordultak somorjai partnereikhez, hogy továbbra is őrizték meg a piacokra vonatkozó ősi szokást és a kapcsolatokat a két város között.¹⁵ Úgy tűnik, és ez teljesen természetes, hogy a pozsonyiak gyakori vendégek voltak a somorjai piacokon. Egyrészt ott adták el saját árujukat, másrészt szívesen vásároltak a helyi termékekből, amelyek eladása a helyi polgárság fő bevételi forrását képezte. Elég nagy ellentétet kellett elrendezni, mivelhogy így a somorjaiak önként lemondtak volna jelentős bevételükről. Fordított esetben a pozsonyiak sem adták ki szívesen az áruszállításra és eladásra vonatkozó jogukat a kezükből, és felhasználták minden fellelhető eszközt arra, hogy megvédjék azokat.

Pozsony jelentős piaci központ volt, ahová közeli és távoli városokból, szabad királyi és mezővárosokból egyaránt érkeztek iparosok és kereskedők, hogy eladják termékeiket; nem hiányoztak közülük a somorjai kézművesek sem. Másik oldalról viszont a város igyekezett védelmezni saját kézműveseit a konkurenciától és szerezni némi pénzt a város kasszájába is. Bevezette tehát az ún. "látópénzt". Ez olyan díj volt, amit a városba érkezőktől árujuk eladásáért szedtek. Ez a gyakorlat természetesen nem tetszett az idegen kereskedőknek, és védekeztek is ellene. Így 1692-ben konfliktusba keveredtek Pozsonnyal Szokolca, Nagyszombat, Trencsén, Modor, Bazin szabad királyi városok, valamint Vágújhely, Léva és Somorja szabadalmas mezővárosok gombkészítői. Ezek panaszt tettek I. Lipót császárnak, hogy a pozsonyiak látópénzt követel-

nek tőlük árujuk eladásakor a pozsonyi szabad piacokon; gyakran felfegyverzett német katonák segítségével elkobzott áru formájában a díj háromszorosát is behajtották.¹⁶ Lipót ezért szigorúan megtiltotta a pozsonyiaknak, hogy piacok idején díjat szedjenek az idegen kereskedőktől, és végezetül az összes kár megtérítésére utasította őket.¹⁷ Úgy tűnik, a pozsonyiak ennek a parancsnak nem engedelmeskedtek, mert a bazini, nagylévárdi és más gombkészítők újra panaszt tettek, ezúttal Maholányi János nyitrai püspöknek és magyar kancellárnak, hogy a pozsonyiak – nem törődve a céhes szabályokkal és a király kétszeri tiltásával – újra díjakat követelnek az idegenektől. Maholányi János a panasszal együtt parancsot küldött a városnak, hogy a városi tanács védje meg kézműveseit a jogtalan eljárás során, és az elvett javakat adja vissza a gombkötőknek.¹⁸ A konfliktus ezzel nem oldódott meg, hanem a bazini, modori, szentgyörgyi, nagylévárdi és más gombkötők valamikor 1692 júniusa előtt eljuttatták panaszukat a Magyar Kancellária tanácsának, amelyben kérték, hogy a pozsonyiak hagyják abba az új 12 dénáros illeték szedését az eltörölt 17 dénáros helyett, és adják vissza az elvett javakat. Elutasították azt a szerintük képtelen vádat is, hogy a pozsonyiak is kénytelenek fizetni más városokban, például Nagyszombatban.¹⁹ E kérelem alapján a kancellár és a kancellária tanácsának többi tagja 1693. szeptember 22-én megparancsolta Pozsony városának, hogy a helyi gombkészítőket védjék meg az ilyen eljárás során, és a Szent Mihály napi piacon – a végső döntés kihirdetéséig – az idegen gombkészítőket ne zaklassák, és minden elvett holmijukat adják vissza.²⁰

Csallóköz területe Pozsony számára az élelmiszerforrások egyikét jelentette. Éppen innen kapta a város a friss hal-utánpótlást, annak ellenére, hogy Pozsony híres volt erős halászcéhéről. Azonban nem a hal volt az egyetlen árucikk, amelyet a Csallóközből hoztak be. Pozsony szintén innen gondoskodott a gabonáról és más növényekről, továbbá a kézműiparhoz szükséges nyersanyagokról is. Erről Pozsony városának kamarakönyveiből szerezhetünk tudomást, ahol feltüntették a

város bevételeit és kiadásait. Találhatunk itt feljegyzéseket a komornyik vagy segédje ismételt kiküldetéséről, hogy Somorján vásároljon élelmiszert; valamint feltüntették az összegeket is, amelyet az útra szántak.²¹

Azonban Pozsony azon törekvése, hogy beszerezze a kézműipar működéséhez szükséges nyersanyagokat, nem mindig találkozott Somorja és a Csallóköz lakosságának egyetértésével. Előfordult, hogy a pozsonyiak, de más városok kereskedői is, felvásároltak bizonyos készleteket, ezzel áruhiányt okozva Csallóköz térségében. 1539. július 16-án a már említett pozsonyi ispán, Szalai János értesítette a pozsonyiakat annak okáról, hogy miért nem vásárolhatnak bőrt a Csallóközben. Megjelentek ugyanis előtte Somorja város polgárai és Pozsony vármegye nemesei azzal a panasszal, hogy sehol sem tudnak beszerezni elegendő cipőt, és ha kapnak is, nagyon magas áron.²² Azután megjelentek nála a somorjai vargák, és tájékoztatták a drágaság okáról. Állítólag sehol nem tudnak bőrt beszerezni, mert ezeket kivitték a szigetről. Ezért Szalai János, hogy biztosítsa, hogy gondoskodjon elegendő cipőről a megyében, ezért megtiltotta onnan a bőrt kivitelét.²³

Ahogy már említettük, Pozsony volt az a város, ahol beáramlott Magyarországra az áru. Ez egyrészt az ismert gázló létével volt magyarázható, de még inkább árumegállító jogával, amelyet a pozsonyiak féltékenyen őriztek. Az egyik leggyakrabban szállított tétel a bor volt. A pozsonyiak a bor Magyarországra hozatalának kérdésében hajthatatlanok voltak. Még az egyes katonai parancsnokok is, akik igyekeztek a bort katonáik számára biztosítani a határokon, gyakran ütköztek a város ellenállásába, az árumegállító jogba és a város kizárólagos jogára hivatkozva a bor magyarországi forgalmazásában. Mindamellet amilyen szenvedélyesen őrizték saját jogukat, ugyanolyan szenvedélyesen küzdöttek az osztrák városok és mezővárosok jogai ellen; akárcsak a földesurak ellen, hogy megtiltsák a pozsonyi bor átszállítását a területükön. Nem csoda hát, hogy a bor behozatala körüli problémákba a somorjai polgárok is belekeveredtek.

Somorja mezőváros tanácsa 1565. január 13-án rendkívül tisztelettudóan Pozsony város tanácsához fordult azzal az in-

formációval, hogy megjelentek előttük polgártársaik, Leolkes András, Giarffas Kristóf és Koazi Sebestyén, és értesítették a tanácsot, hogy a pozsonyiak feltartóztatták őket a borral és más áruval, amelyet elkoboztak tőlük.²⁴ A somorjai városi tanács annak ellenére, hogy tudott a pozsonyiak jogáról, miszerint az ilyen árut elkobozhatják, kérte az ottani városi tanácsot, hogy szomszédi segítségnyújtásként abban az évben, mikor az Úr megbüntette az országot, hogy nem lehet jó bort találni, engedjék meg a somorjai polgároknak a behozott bor szabad forgalmazását.²⁵ Ennek fejében felajánlották segítségüket a pozsonyiak igénye szerint. Pozsony város tanácsa megtárgyalta a kérelmet és döntését az írnok a kérvény hátuljára jegyezte fel. A megjegyzés alapján a tanács nem értett egyet a kérelemmel és 3 firenzei arany bírságot állapított meg. Továbbá azt tanácsolta a somorjaiaknak, hogy ne forduljon elő, hogy ilyen bort találjanak náluk.²⁶

Ennek ellenére a szállítás körüli problémák folytatódtak. Amadé Mihály, Pozsony megye alispánja 1602. február 5-i Pozsony városhoz címzett levele alapján a somorjaiak panaszt tettek nála a jog durva megsértése miatt. Amikor ugyanis a bor Morvaországból való szállításakor Pozsony felé közeledtek, az ottani polgárok a bort különösebb indok nélkül elvették tőlük. A somorjaiak azt is állították továbbá, hogy a pozsonyiak túllépték saját jogkörüket és jogszerűtlenül jártak el. Az alispán kifejezte megértését a pozsonyiaknak, hogy ezt a bor behozatalára vonatkozó joguk alapján tették, ugyanakkor figyelmeztette őket, hogy a csallóközi emberek mindig is jogosultak voltak behozni a bort oly módon, ahogy az a szabályokban szerepel. Ezért arra kérte a pozsonyiakat, hogy a jövőben ne gördítsenek akadályokat a somorjaiak elé a bor szállítása-
kor; a bort szolgáltatassák vissza, az embereket pedig engedjék szabadon.²⁷

A gazdasági kapcsolatok nem mindig voltak feszültek. A forrásokban megjelennek az együttműködésről szóló információk is. Somorja város, illetve később mezőváros nemcsak piaci és kereskedelmi központja volt a Csallóköznek.²⁸ Bél Mátyás a 18. században Somorját az egész sziget raktárának nevezte (*emolumentum insulae*). Nemcsak a hazai, hanem ide-

gen kereskedők is adták el ott áruikat; selymet, gyógyszereket és fűszereket is árultak.²⁹ Mint olyan a kézműipar központja is volt: a 16. és 17. század folyamán több céhnek is Somorja volt a székhelye. Már a 16. században volt itt céhe a gombkötőknek és a szűcsöknek, a 17. században csatlakoztak hozzájuk a kovácsok, a lakatosok, a kádárok és a csizmadiák.³⁰ Végül 1661-ben Somorja megengedte a szeredi kovácsoknak a helyi kovácsok céhes szabályzatának használatát, ami már az iparág viszonylag magas szervezettségét tünteti fel.³¹ Pozsony volt ugyanebben az időben a legfejlettebb ipari termeléssel rendelkező város. Számos céh működött itt keretükben egyesült iparosokkal. Ezért nem meglepő, hogy a somorjai magyar lakatosok céhe statútumai mintájának a Pozsonyban székelő kereskedőcéh statútumait tekintette; az pedig Nagyszombatból vette át sajátjait. A magyar lakatosok munkáját a sarkantyúk, zablák és kengyelek készítése képezte, „magyar módra”.³² Mindazonáltal megszerezni a jogot egy másik városban székelő céh statútumainak használatára nem volt olyan egyszerű. Ennél az eljárásnál be kellett tartani bizonyos lépéseket. Az engedélyt azon város tanácsának kellett kiadni, amelyben a statútumokat használták, és amely eredetileg őket kiadta, majd megerősítette saját pecsétjével. Ezt az eljárást megfigyelhetjük az alábbi esetben. E célból állt oda a pozsonyi városi tanács elé a somorjai polgár és lakatosmester Rochigiani György, aki benyújtotta Somorja szabad királyi privilegiált mezőváros tanácsának ajánlóleveleit, és kérte a városi tanácsot a céh többi tagja nevében is, hogy az átvételben megerősítve őket hiteles pecséttel, adják meg nekik azokat céhes statútumokat, amelyeket a pozsonyi magyar lakatosok használnak.³³ A pozsonyi városi tanács mérlegelés után helyesnek ismerte el, hogy ezeket a statútumokat megítélje a somorjai lakatosoknak is; és 1654. február 12-i oklevelével hivatalossá is tette döntését, amely a pozsonyi Városi Levéltárban található 1669-es másolatban, Korotanich Márton által kiállítva. A szabályzat 24 pontot tartalmaz és latinul íródott. Mint minden céhes statútum, ez is a céhes élet alapvető szabályairól rendelkezett a városban. Megengedték ezen az ágazat művelőinek, hogy céhmestert válasszanak

maguk közül Krisztus Szent Testének és Vérének ünnepére, akinek össze kellett hívnia a céhtagokat a közös gyűlésre. Választottak továbbá egy fiatal mestert is, akinek a feladata volt, hogy innivalót hozzon a céhmesternek és más dolgokban is szolgálja őt.³⁴ Az a mester, aki ennek a céhnek a tagja akart lenni, a céhmester előtt fel kellett fednie lelkét és elméjét, majd négy firenzei arany letétele, a mesterremek átadása, a polgárjog elfogadása és lakoma rendezése után céhtag lehetett.³⁵ A mesterek joga és kötelessége volt, hogy megbüntessék azokat a mestereket és segédeket, akik megzavarják a rendet és a nyugalmat. A mester betegsége esetén a többiek kötelesek voltak őt pénzzel támogatni, amit viszont később vissza kellett térítenie. Egy céhtag temetésén részt kellett vennie a céh minden tagjának. Segédek alkalmazásánál az idősebb mesterek előnyt élveztek a fiatalabbakkal szemben. A inas felvételének a céhmester és három-négy mester előtt kellett lezajlania. Az inas életkora alapján határozták meg a tanulás időtartamát, 3–4 évben. Senki sem vehetett fel egyszerre kettőnél több inast. A tanulás végeztével a mesternek el kellett vinnie az inast a céhmesterhez és alkalomhoz méltó ruhát adni neki, vagy annak megfelelő összeget, szabaddá nyilvánítani őt, és bizonyítványt adni a mesterség elsajátításáról. Ha szemet hoztak a piacra, és ezt a mesterek egyike észrevette, a többiek szükségleteit is kielégítő mennyiséget kellett vennie, majd a szemet szétosztották a céh iparosai között. Kivételt képezett az a helyzet, ha a mester a városnak dolgozott (*res publica*), ő csak maga számára vehetett szemet, de értesítenie kellett róla a céhmestert. A mestereknek össze kellett gyűlnie 14 naponként a céhmesternél és dénárt helyezni a céh pénztárába. Minden ünnepen meg kellett jelenniük a templomban és meghallgatni Isten ígését. Természetesen minden mesternek és segédnek meg kellett őriznie a rendet és nyugalmat.³⁶

Biztonsági és katonai együttműködés

A biztonság és a védelem volt az a további terület, ahol a két város érdekei találkoztak. A korszak, amelyet vizsgálunk, nem

tartozott a legnyugalmasabbak közé. Az egész időszak egyik jellemző vonása volt a törökök jelenléte Szlovákia területén. Ez a körülmény Szlovákia déli részén frontot hozott létre, ahol harcok folytak, és az összetűzések vagy a török betörések sem voltak szokatlanok. Attól függetlenül, hogy épp folytak-e harcok vagy béke volt, mindig tartózkodtak itt valamiféle seregek, seregrészek vagy legalább helyőrségek. Az olyan városok, mint Pozsony vagy Somorja katonai és gazdasági bázist jelentettek a katonaság számára. Éppen Pozsony városa a maga szállás- és raktározási kapacitásával készletraktárként funkcionált az egyes katonai helyőrségek számára, amelyek közé Somorja is tartozott. További tényezőt jelentettek a trónért folytatott harcok és a rendi felkelések, amelyek nyugtalanságot hoztak az amúgy sem nyugodt környezetbe. Ebben a hektikus környezetben voltak kénytelenek a városok a saját biztonságukról is gondoskodni.

Ahogy már említettük, Pozsony a készletraktár szerepét töltötte be az egyes városokban és várakban elhelyezett helyőrségek számára. Itt voltak elhelyezve a katonai és más készletek, amelyeket a Török Birodalommal határos területek helyőrségei között osztottak szét. Erről több katonai parancsnok levelében is maradtak fenn adatok, akik felszólították Pozsonyt az említett készletek megküldésére. Például 1541. augusztus 7-én Leonard, szabad vellsi úr kérte Pozsony városát, hogy küldjön Somorjára minél hamarabb 50 vagy 60 mázsa lőport, azokból a készletekből, amelyeket a császár Pozsonyban rendelt el raktározni.³⁷ A küldemény útja nem fejeződött volna be Somorján, hanem folytatódott volna. Ezért kérte, hogy a készletekkel együtt küldjenek olyan fuvarosokat, akik készek lennének a lőport Komáromba szállítani. Azt is kérte, küldjenek egy bizonyos mennyiségű sót, annak biztosításával, hogy ezt nekik kifizetik.³⁸ Nem az ellátás volt az egyetlen terület, ahol az egyes parancsnokok együttműködtek Pozsony városával. A pozsonyi börtönben időről időre katonai szökevények is ültek, akiket innen a katonai bíróság elé vittek. Pálffy Miklós Lauscher úrhoz, Pozsonyba írt levelében, amely 1581. június 11-én kelt Bazinban, kérte, hogy küldjön el neki és Illésházy úrnak két foglyot Somorjára, onnan tovább Komá-

romba, ahol bíróság elé állítják őket, és az ítélet alapján cselekednek majd velük.³⁹

Somorja tehát fontos kapcsolódási pont volt, Pozsonyból rajta keresztül jutottak a készletek és más "küldemények" tovább a frontra, mindenekelőtt Komáromba. Pozsony és a többi város nem feltétlenül gyakorolt jó hatást a Csallóköz védelmére rendelt katonákra. Még a zsoldosok is szívesen néztek mellékkereset után a katonáskodás mellett. Főleg Pozsony volt ilyen szempontból nagyon érdekes, ahogy erre Pálffy Miklós 1595. május 8-i levele is felhívja a figyelmet. Ebben arról tájékoztatja a várost, hogy a Csallóköz védelmére a császár Somorjára rendelt bizonyos számú katonát, lovasokat és gyalogosokat egyaránt; és meghagyta nekik a zsoldot hamarabb kifizetni, minthogy azt kiérdemelték volna, és ellátta őket egész télen. Amikor közeledett a szolgálat ideje, sokan közülük elhagyták helyüket, úgy gondolván, hogy másutt munkát kereshetnek maguknak.⁴⁰ Mivel hallotta, hogy sokan Pozsonyban tartózkodnak, kéri a várost, hogy adjanak meg minden segítséget Melichar Richternek, ő császári méltósága írnokának, e levél fordítójának, akit hozzájuk küld abból a célból, hogy akik vétkeztek az ömértóságához való hűtlenségben, azokat fogják el és börtönözzék be. Ezt a segítséget nekik hasonlóképpen kellett viszonzni. Somorja a gazdasági mellett katonai funkciókat is betöltött a Csallóköz számára, mivel itt mindig volt elegendő nyersanyag a katonaság eltartására.

A megyék is gondoskodtak saját védelmükről. Erre megvoltak a saját megbízottaik, akik kapcsolatot tartottak fenn a megye egyes tagjaival, katonaságot szerveztek, és biztosították a katonaságba való toborzást is. Pozsony megye egyik megbízottja volt többek között Bosnyák András, aki 1595. április 24-i levelében azt írja Pozsony városának, hogy gondja van a megyei vonatkozású katonai eseményekre. Kéri a várost, hogy tegyen meg minden katonai óvintézkedést, hogy a megye jobban fel legyen készülve. Informálja őt az idegenekről és tartsa őket figyelemmel. Egyebeken kívül azt is írja, hogy – ha lehetséges – Somorján szeretne tartózkodni, hogy katonákat szerezzen, mert nagy nehézségei vannak a lovas katonák verbuválása terén.⁴¹ Arra kérte a várost, hogy a térre

szállíttasson 40 köből pozsonyi bort, amelyet az ő fizetéséből kellett kifizetni. Úgy tűnik tehát, Somorja is a katonatoborzás egyik színhelye volt, amelyhez a pozsonyi bort is felhasználták.

A két város együttműködött a saját és egymás biztonságának megővésében. Főként Pozsony, mint pénzzel, katonasággal jobban ellátott város, időről időre támogatta Somorja védekezőképességét. Somorja mezőváros tanácsának 1595. január 15-i közlése szerint Pozsony városi tanácsa elhatározta és megígérte 10 huszár zsoldjának kifizetését egy hónapra.⁴² Somorja az említett levélben igazolja, hogy az említett napon a pozsonyiak letettek 40 magyar forintot a célra. Ezért a tanács és egész Somorja mezőváros becsületes közössége kifejezte háláját a pozsonyiaknak és fizetségként, felajánlották neki segítségüket részben javaikkal, másrészt szolgálataikkal, amennyiben ilyen segítségre lenne szükségük valamikor.⁴³

Pozsony nemcsak pénzzel segített, de tettekkel is. Ilyen volt saját eszközeik kölcsönadása is. Épp erre vonatkozik Somorja mezőváros tanácsának és bírójának 1615. március 24-i levele. Ebben Pozsonynak válaszoltak azokat az ágyúkat illetően, amelyeket a felkelés idején a pozsonyiak adtak kölcsön nekik. A mezőváros képviselői elismerték, hogy kaptak és át is vettek néhány ágyút Pozsonytól, ámde szinte még nem is volt a birtokukban, mikor – a felkelés idején – a Dunán keresztül betörték Bocskai hajdúi Magerdorffba. Rat Ábrahám és Szabó Lukács főemberek ezután megtámadták a Duna túloldalán fekvő területeket az ágyúk segítségével. Ott azonban mindkettőjüket legyőzték, és elvesztették őket szem elől. Azóta nem látták a szóban forgó ágyúkat és erről szóban is szerették volna értesíteni a pozsonyiakat.⁴⁴

Pozsony város részvétele a generalis congregatiókon és a Pozsony megyei törvényszéken

További alkalom volt, amely során a pozsonyiak gyakran találkozhattak Somorja városával, a generalis congregatiók és Po-

zsony megye törvényszéki ülései voltak. A helyszínek egyike, ahol az ülések zajlottak, Somorja volt. A pozsonyi Városi Levéltár megőrzött anyagából egyértelműen kiderül, hogy a pozsonyiak képviselőik, illetve prokurátoraik útján részt vettek a congregatiókon és törvényszéken, hogy itt védjék meg jogait a vagyoni vagy igazságszolgáltatási ellentétekben.⁴⁵ A megye gyűlésezéséről a pozsonyiak mindig Pozsony megye egyik magas rangú, leggyakrabban az épp szolgálatot teljesítő tisztviselőjének leveléből értesültek. A nagy mennyiségben fennmaradt levelek közül példaként említhetnénk azt, amely 1568. január 1-jén kelt, és amelyben Pozsony megye szolgálatot teljesítő tisztviselője, Anton de Nagwath értesítette Pozsony városát, hogy március 11-én Somorján generalis congregatiót tartanak, amely a császár rendelkezése szerint 3 napig fog tartani, és bíraskodni is fognak rajta.⁴⁶

Somorjára, a megye üléseire való utazásokhoz különböző kiadások kapcsolódtak: a képviselők utazása és elszállásolása, illetve az esetleges ajándékok. Ezért a kamarakönyvekben egyebeken kívül a kiküldetésekről is találunk információkat, akiknek a várost kellett képviselniük a kongregáció vagy a törvényszék ülésein. Például 1520. július 26-án Somorjára ment a király képviselőjében Michal Vischer és a városi írnok, akik az útra 1 libra 38 pfennig értékű vörösbort és fél icce fehérbort kaptak.⁴⁷ Hasonlóképpen 1566. június 12-én Somorjára küldték Benedikt Diakhot, Jorg Schillert és C. Webert a városi küldöttekkel.⁴⁸ A pozsonyiak saját polgáraikon kívül a megyei, törvényszéki egyezkedésekre idegen prokurátorokat is küldtek, főleg Pozsony megye köznemessége soraiból. A pozsonyi küldöttek gyakori jelenléte arra készítette a várost, hogy állandó lakóhelyről is gondoskodjanak Somorján. Ez az információ Berezkoi Benedikt, a város külső küldöttei egyikének leveléből derül ki. 1568. január 21-én nagyszombati jelentésében arról ír, hogy vacsora után odajött hozzá a város két képviselője egy levelet hozó küldöncel (*nuctius pedes cursor*), illetve szóbeli információkkal. Miután ezek tartalmával közelebről is megismerkedett, ismételten a tudtukra adta, hogy a pozsonyiak sürgős ügyeit intézendő, az ő küldöttével Somorjára készül. Hogy elkerülje a túl magas költsége-

ket, szeretne Sixtus polgárnál szállást kapni, ahol a pozsonyiakat el szokták szállásolni. A pozsonyiak tehát rendszeres kapcsolatban álltak küldötteikkel, vagy küldöncök vagy a megye üléseire küldött polgárok útján, hogy rugalmasan tudjanak reagálni az esetleg megváltozó helyzetre.⁴⁹

Együttműködés a bíraskodás területén

Amikor Somorja 1405-ben megkapta Zsigmondtól a maga kiváltságát, mindez a pozsonyi privilégium alapján történt.⁵⁰ A privilégiumba foglalt szabadságjogok egyike az volt, hogy a város polgárainak ügyében csak saját bíróságuk ítéelkezhet. Kínálja magát a feltételezés, hogy bonyolultabb esetekben a somorjaiak Pozsonyhoz fordultak, mint felsőbb bírósági hatósághoz. Ennek alátámasztására azonban az általunk kutatott forrásokban nem találtunk bizonyítékot. Ezért állíthatjuk, hogy Pozsony város következetesen elismerte a somorjai városi tanács igazságszolgáltatását. 1595. április 28-án a pozsonyi városi bíróság előtt megjelent Marthon Benedek Somorjáról, és Tschator Kristóf pozsonyi városkapitány jelenlétében megvádolta Balbier Györgyöt, hogy őt bátyjával, Marthon Györggyel hangos szóval megsértette; továbbá azzal vádolta őket, hogy ők ketten úgy megverték sógorát, hogy az belehalt sérüléseibe. A felperes kijelentette, hogy ebben az ügyben már folyik bírósági eljárás Somorján. Azt is megemlítette, hogy az incidensről, amely sógora halálával végződött, már az egész kisváros tud. A bíróság előtt többször elismételte: “Te ütötted meg, te vagy a felelős a haláláért!” Az alperes tiltakozott ez ellen; mondván, hogy sem ő, sem (az ő) bátyja nem ütötték meg (az ő) sógorát, így nem is vétkesek a halálában. Az ügyet elnapolták, mert Somorján kellett folytatódnia, ugyanis a felperes ottani polgár volt. Ebből kifolyólag mindkét félnek át kellett vinnie “ellentétét” a somorjai bíróság elé.⁵¹

A két város és bíráik egyes esetek kivizsgálásakor is együttműködtek. Pozsony város bírása 1582. december 3-i, Zetsch Lukácshoz, Somorja mezőváros bírójához írt levelének fogalmazványa alapján Somorja bírása küldött egy drágakövet Pozsony bírójának, hogy vizsgálja felül egy Pauhrei nevű po-

zsonyi polgár jelentését a drágakő ellopásáról. Prozký János vallomása alapján, aki az ellopott ékkövet pontosan leírta (mint kristály formájú, földimogyoró nagyságú fehér követ, kis kígyó formájú fekete szemmel), a bíró megállapította, hogy ez a kő nem lehet azonos az elé helyezett kővel. Ennek megállapítása után Vít Knop pozsonyi bíró a követ visszahelyezte dobozába, majd visszaküldte Somorjára.⁵²

Pozsony és Somorja polgárai közti kapcsolatok

A két város közelsége lehetővé tette a költözés viszonylagos gyakoriságát az egyik városból a másikba. Pozsony több lehetőséget kínált a kézművesek számára. Itt a városban élő polgároktól, nemesektől, papoktól is lehetett megrendeléseket szerezni, valamint a királyi hivataloktól is. Fordítva pedig Somorja arra kínált lehetőséget az iparosoknak, hogy a kézművesség mellett további jövedelemre tegyenek szert a föld megműveléséből.⁵³ A polgárok számára a költözködést ajánló levél (*Abschiedsbrieff*) megszerzéséhez kötötték; amely lehetővé tette, hogy más város polgárainak sorába felvegyék őket; és fordítva, a város számára lehetővé tette, hogy képet alkotasson az érkező polgárról. Ezért amikor a somorjai Siebenburger János úgy döntött, eladja házát és más városba költözik, az összegyűlt tanács elé állt, és kérte, hogy állítsanak ki neki igazolást életviteléről, amit felmutathatna a polgárjog megszerzésénél. A tanács, mivel ismerte tisztességes életmódját, mind nőtlenisége, mind házassága idején, és nem akarta megakadályozni, hogy máshol találja meg a maga helyét, igazolta jámbor életvitelét és barátian megengedte távozását.⁵⁴ Úgy tűnik, Pozsonynak ez az ajánlás elegendő volt, és befogadta őt a város kötelékébe, mivel a levél fennmaradt a város írásos anyagai között. A tisztességes élet volt az egyik legfontosabb feltétele a városba való befogadásnak. A városok és mezővárosok zárt közösségek voltak, ahová nem szívesen engedtek be megbízhatatlan embereket. Ezért, mikor a somorjaiakhoz hírek érkeztek Traber András és felesége feltételezhető helytelen viselkedéséről, szóban és írásban is Pozsony városhoz fordultak információért, ahonnan az

említettek érkeztek. A fogalmazványkönyvben fennmaradt Pozsony város válaszának 1603. április 9-i fogalmazványa, amelyben elismerte, hogy nem titkolhatja el Traber András felesége rossz hírét, amelybe még házasságkötése előtt került. Nevezettet abban az időben még bíróság elé is állították és bebörtönözték. Már abban az időben terhes volt Andrástól, de nem ismerte el. Mivel a feltételezett rossz magaviseletről szóló információk közül egy sem bizonyult igaznak, szabadon engedték. Beidéztek Andrást is, aki mindent elismert. Hogy az adott helyzetet orvosolják, pap előtt házasságot kötöttek, így minden bűn alól feloldozták őket. Mivel a házassággal törvényesítették házasság előtti együttélésüket is, így már senkinek sem volt ellenük kifogása. Ezért Pozsony arra kérte a somorjaiakat, vegyék őket gondjaikba, és minden rosszat felejtsenek el.⁵⁵

A városok közötti kis távolság lehetővé tette, hogy az egyes polgárok, illetve a két város lakossága között is kialakuljanak különféle kapcsolatok. Ezek elsősorban kereskedelmi kapcsolatok voltak. Főleg pénzkölcsönökről volt szó, vagy az árunak hitelre való eladásáról. A levéltárakban fennmaradtak különféle kötelezvények, vagy rosszabb esetben bírósági ügyek jegyzőkönyvei. Például Grickh András pozsonyi polgár és pék 1538. május 22-én kijelentette, hogy feleségével, Magdolnával pénzt kért kölcsön Krattendorfer Ágoston somorjai cserzővargától, és mivel a megbeszélte időpontig nem tudta visszafizetni, kérte a határidő meghosszabbítását. A hitelező beleegyezett a határidő kitolásába, az adós pedig egyetértett azaz, hogy a hitelező kiterjesztheti az adósságot örököseire és minden vagyonára is.⁵⁶ Bizonyos pénzüsszegek kifizetésével kapcsolatban a polgárok és a város között is kialakultak konfliktusok. Ez főleg olyankor történt meg, ha a városnak, mint a hagyaték intézőjének ki kellett fizetnie az elhunyt polgár után az örökös részét. A város időről időre visszatartotta a pénzek kifizetését. Így kellett Scheberl Istvánnak, Windischgrätz Mihály somorjai alattvalójának ura segítségével megsürgetnie a pénzt, amelyet Michal Geill pozsonyi polgár hagyott a feleségére, valamint azt az összeget, amellyel egy

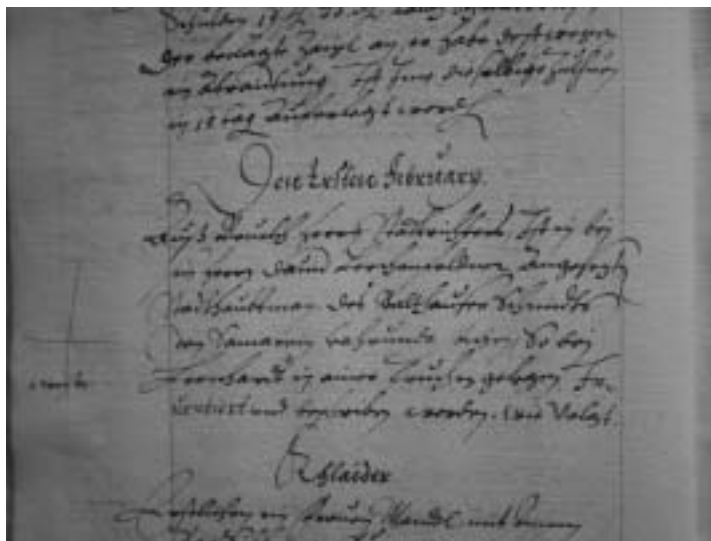
eladott lőért tartozott neki. A város vonakodott kifizetni a pénzt, annak ellenére, hogy az érintettnek a tárgyak eladásáról Geill halála után pontos információi voltak; tudott elhelyezésükről a városházán, sőt, már kétszer is megsűrgette kifizetésüket. Földesura, Windischgrätz tehát kérte, hogy fizessek ki neki a pénzt, és további késedelemmel már ne “fárasszák”.⁵⁷ A város azonban nem sietett a fizetéssel. Ezért Windischgrätznek 1609. július 1-jén ismét kérnie kellett az ügy sürgős rendezését, hogy alattvalója ne kerüljön nyomorba.⁵⁸ Nem tudjuk, hogyan végződött ez az eset, de egy 10 taléros tartozás ügyében – Losonczy Mátyás a somorjai Deák János ellen – a hitelező kezdeményezésére a pozsonyi bíróságnak kellett döntenie. Az ügy határozott, hogy a tartozás összegét hat héten és három napon belül rendezni kell.⁵⁹

A kereskedelmi kapcsolatokon kívül természetesen szomszédi és baráti viszonyok is előfordulnak a forrásokban. Azonban többségükben még ezek is kisebb-nagyobb anyagi ellentétekkel vannak megterhelve. Egyes esetekben a polgárok közötti ellentétbe be kellett avatkoznia a városoknak is. 1692. június 7-éről fennmaradt egy beavatkozás fogalmazványa, amelyet Pozsony városa foganatosított polgára, Wolff Brunner érdekében, aki bizonyos idővel azelőtt kölcsönadott vejének, a somorjai Schnabel Ferdinándnak egy bizonyos pénzösszeget kapcsolatainak javítására. Annak halála és házának eladása után tudta meg, hogy az eladással szerzett összeg nem a hitelezők megnyugtatóát szolgálja, hanem más célokat. Ezért Pozsony arra kérte Somorja mezővárost, hogy az érintettnek segítsen a szokásos módon a szomszédi barátság alapján osztályrészének megszerzésében.⁶⁰ Az alábbi rokoni probléma megoldása sem lett volna egyszerű, vagy legalábbis Báthory István közbenjárása nélkül jóval tovább tartott volna: 1598. március 18-án ő fordult Pozsony város tanácsához Cherkó Márton (majd Zabo Mihály) felesége, Krisztina; a somorjai Baráth János felesége, Zsófia; Szentlőrinczy Pál felesége, Erzsébet és Baur Wolffgang fia kérése alapján; hogy megsürgesse Beham Balázs és felesége, Orsolya után járó örökségüket. Mivel nem volt gyermekük, Beham Balázs a vég-

rendeletében meghagyta, hogy minden ingó és ingatlan vagyონát felesége rokonaira hagyja. Azonban mikor az említett rokonok jelentkeztek jussukért, a pozsonyiak azt kérték tőlük, hogy igazolják rokoni viszonyukat az elhunytal. Hogy elébe menjen a város részéről várható időhúzásnak, a pozsonyiaktól gyors és igazságos bírói eljárást kért. Úgy tűnik, közbenjárása sikeres volt, mert a jegyző, Wolfgang Wagner a kérelem hátoldalára feljegyezte a tanács döntését, miszerint a bíróság hat héten belül összeül.⁶¹ A következő esetben Eckhardt Mulner borbélymester felesége fordult a tanácshoz, és felmutatta Anton Sixtus komáromi kapitány levelét, amelyben arra kéri őket, hogy segítsenek az említett asszonynak pénzt szerezni egy bizonyos Rupartitól, akiről feltételezzük, hogy pozsonyi polgár volt. Ruparti Mulnerrel együtt ment Somorjára, ahol Mulner meghalt, és Rupartira bízta pénzét. Ennél az eseménynél jelen volt egy másik pozsonyi polgár is, akit az özvegy szintén meg tudott nevezni.⁶²

Azonban nem mindig kifizetetlen pénzekről volt szó. Fazekas Kalamár felesége, somorjai lakos 1591. január 31-én igazolta, hogy a polgármestertől és Akinker úrtól átvett 30 forintot Szerdahely Bálint fiának, Szerdahely Miklósnak a tanítására és nevelésére.⁶³ Boros-Szerdahely Bálint pozsonyi polgár volt, akinek a Hosszú utcán volt háza, valamint külön házat birtokolt Dunaszerdahelyen. Annával kötött első házasságából két fia született: Mihály és Miklós, a másodikból pedig Bálint és István.⁶⁴ Bálint gyakran képviselte Pozsonyt a megyei törvényszék előtti konfliktusokban, és adott be a város érdekében tiltakozást vagy panaszt.⁶⁵ A felnyitott és a végrendeletek könyvébe beiktatott testamentuma alapján meghagyta feleségének, Erzsébetnek azt a lehetőséget, hogy ha ő nem akarná felnevelni első házasságából származó gyermekeit, neveltetésükre megkérhette Kairo Simon feleségét. Végezetül a gyermekeket a városi tanács gondoskodására bízta.⁶⁶ Úgy tűnik, 1591-ben az említett fiúk neveléséről valaki teljesen más valaki gondoskodott, ugyanakkor annak pénzügyi oldalát a városi tanács biztosította. Ez azt jelenti, hogy ebben az időben már halott volt Szerdahely Bálint felesége is, és Bálint fiának nevelésére a városi tanácsnak volt gondja, amely azt a

somorjai Farkas Kalamár feleségére bízta. A városok közötti távolságra való tekintettel a pénz kifizetése sem volt probléma.

Schmidt Boldizsár vagyonának 1595-ben történt számbavétele. Részlet Pozsony város törvényszéki jegyzőkönyvéből. AMB.

Dolgozatunk végén megemlíjtük azt a dokumentumot, amely szintén a két település lakossága közötti szoros kapcsolatokra utal. Pozsony város 1595. május 1-i bírósági jegyzőkönyvéről van szó. E napon a városi bíró parancsára és a hivatalban lévő városkapitány, David Lerchenfeldner jelenlétében összeírták a somorjai Schmidt Baltazár ingó javait, amelyet elhelyeztek egy ládában Weisen Leonardnál.⁶⁷ Holmijai között találunk értékes ruházati darabokat (például fügebarna posztókabátot, női kabátot damaszt mellrésszel, egy pár ezüst csattal; ezüstárut: fehérézüst övet, ezüst csatokat; lenanyagot: 10 abroszt, 7 törülközőt, 3 kötényt stb.) és sok egyebet. E dokumentum lehetővé teszi számunkra azt a feltételezést, hogy Somorja egyes lakói időlegesen lakhattak Pozsonyban, esetleg tarthattak itt raktáron árut.

A két település érdekei a város mint egész szintjén találkoztak a gazdaság, a katonai védelem, a bírászkodás területén, illetve Pozsony megye ülésein. A városok a konkrét körülményektől függően együtt tudtak működni, ha közös érdekekről volt szó, de ugyanúgy kibékíthetetlen ellenségekké válhattak, ha saját érdekeik úgy kívánták. Ilyen esetekben képesek voltak felhasználni minden elérhető eszközt a földesúrnak, országos méltóságoknak címzett panaszoktól kezdve, szélsőséges esetben akár az erőszak alkalmazásáig. A polgárok közötti kapcsolat szintjén elsősorban a kifizetetlen örökségrészek adósságairól maradtak fenn iratok. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a két város polgárai csak kárt okoztak egymásnak. A levéltárakba többnyire a konfliktusok megoldásáról kerülnek be iratok. Abban az esetben, ha az üzletkötés vagy az örökség átvétele problémamentesen folyt le, a városi és egyéb szervek tevékenységéből származó dokumentumokban általában erről említés sem található. Elmondhatjuk tehát, hogy a két város lakossága közti érintkezések viszonylag gyakoriak, és általában mindkét fél számára előnyösek voltak.

A jövőben a kutatást a két város polgárai közti kapcsolatokra lehet irányítani: a költözés gyakoriságának megállapítására vagy a gazdasági érintkezések számszerűsítésére. Érdekes lenne a rokoni szálak, átfedések felmérése is. Végezetül elmondhatjuk, hogy Somorja és Pozsony kapcsolata két szomszédos város tipikus kapcsolata volt a maga pozitív és negatív oldalaival.

(Fordította: Koncz Zsuzsanna)

Jegyzetek

- 1 Nagy terjedelmű könyvsorozatról van szó, amelynek alapos kutatása nagyon időigényes lenne, és más levéltári forrásokkal való részletes összehasonlításra lenne szükség.
- 2 Archiv hlavného mesta SR Bratislavy / Pozsony Főváros Levéltára (a továbbiakban: AMB), Mesto Bratislava / Pozsony város, Inventár listov a listín I.-IV; AMB, Inventár knižných rukopisov, jelzet: 2.a.c. Találunk itt földesurakhoz, királyi hivatalokhoz, jeles magas rangú tisztviselőkhöz, közeli és távoli városokhoz címzett kérvényeket, amelyek közül nem hiányoznak németországi, sőt, olaszországi városok sem.

- 3 AMB, Inventár knižných rukopisov, Súdne knihy, jelzet: 4 a; AMB, Inventár knižných rukopisov, Knihy testamentov, jelzet: 4 n, AMB; Inventár knižných rukopisov, Magistrátne protokoly, jelzet: 2 a.
- 4 Az első feljegyzés Somorjáról a pozsonyi Városi Levéltárban elhelyezett oklevelekben Pol András 1382 körüli oklevele a tartozás megfizetésének elhalasztásáról Somorja lakossága számára. AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov I, 458.
- 5 AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov I, 691, 692, 2815.
- 6 AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov I, 4089.
- 7 1411-ben megkapták a jogot Zsigmondtól, hogy két vásárt tartsanak Szent Ilona és Szent Bertalan ünnepén. Korabinszky, Joannes Matthias 1786: *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*, Pressburg, 721. o.
- 8 "(...) *res mercimoniales hominum forensium sive externorum, tam videlicet Alemanorum, quam aliarum nationum recepi et auferri, ac quo vestrae placuisset voluntati abducti fecissent.*" AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov II, 4523.
- 9 "(...) *et deinceps vos a talibus illicitorum et potenciarum actibus preservetis (...).*" Uo.
- 10 "(...) *mandamus, quatenus acceptis presentibus vocatis coram vobis ambabus partibus ad unum certum et brevem terminum, auditis earundem partium propositionibus allegationibus et responsis partes easdem absque omnem dilationem bonum et rectum iudicium facere et iustitiam administrare deberent.*" AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov II, 4528.
- 11 "(...) *iure mediante incurrati sunt ut semper libere intrare possunt (...) et in privilegiis eorum habent út ad nundinas liberas eorum, omnes merces inducere possunt.*" AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov II, 1. 5328.
- 12 "*Et tota insula et comitatus conquerebantur pridie, quomodo soli posonienses mercatores in nundinis sunt, quam caro foro merces suas darunt.*" Uo.
- 13 Uo.
- 14 "(...) *dass Ihnen darunter unlängst untersagt worden, Sich zu enthalten auf Ihre gewöhnlichen Wochen Markt zu reisen, unnd das lenige mit was Sye bisher hinab gehandelt, zu unterlassen (...)*" AMB, Inventár knižných rukopisov, Kniha konceptov, 2 c 27, 336 a. o.
- 15 "*Alls wollen wir hoffen, und thuen auch die Herrn hiemit freundnachbarlich ersuechen, solche bisher gepflogene guete Correspondenz noch ferner zu continuer. Welches von hier gleicher Massen beschehen solle.*" Uo.
- 16 "(...) *tam ipsimet propriis in personis, quam etiam medio assumptorum militum Germanorum, non tantum in symplo, verum nonnunquam in duplo et triplo maioris valoris merces auferri nihil pensi ducerent (...)*" AMB, Mesto Bratislava, Inventár spisového materiálu VI., 62. dob., jelzet: L 36 no. 15–15d.
- 17 Ezt a rendelkezést felolvasták a bíró házában is, erre utal a hátlap megjegyzése: "*14. 2. 1692. exhibitum in residentia domini iudicis.*" Uo.

- 18 “(...) *Magistratus ea per expressum commissione, út nodificos suos a praetactis excessibus et violentiis arceant, ablata per eosdem damnificatis restitui faciant.*” Uo.
- 19 “(...) *sole meridiano clarius videre esset* (...)” Uo.
- 20 Uo.
- 21 “*Als Cammerknecht nach Sammerein geschickt worden verzehrt 1 lb. 5 s. (...)*”. AMB Mesto Bratislava, Inventár účtovného materiálu, Komorná kniha / Kamarakönyvek (a továbbiakban: K.) 212, 96. o., 12. 1. 1625; Ugyanabban a kamarakönyvben, vagyis egy éven belül hasonló kiküldetésről még 2 alkalommal esik szó, a 107. és a 116. oldalon.
- 22 “(...) *qualiter calcei in comitatu carent nec reperiri poterunt, et quidem qui reperiuntur, caro precio venduntur* (...)”. AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov II, 5643.
- 23 “(...) *quia pelles seu cuttes emere nequeunt* (...) *extraducuntur enim omnes pelles ex insula. (...) Út autem totus comitatus ne careat calceis, ob eam causam prohibuimus extraditionem pellium.*” Uo.
- 24 “(...) *thuen wir E. W. als willige und gunstige Nachparn ein neues froliches und gluckseliges Jhar, weyslich Gott pittend ehr Wollt E. W. regieren und fhuren, damitt gottes weich gefudertt und auch Euer Policei einen guten fortgang habe muge. Amen.*” AMB, Mesto Bratislava, Inventár spisového materiálu / Irtatok, 9. dob., Lad. 9 no. 42/d/22.
- 25 “(...) *wiewoll aber und woll wissend ist das E. W. solches zu arrestieren freyheit haben* (...) *sie wollen doch der Nachparschaft wegen diss Jhar die Unsem frey passieren lassen.*” Uo.
- 26 “*Haben zu Straff 3 fl. Geben, und inen eingesagt werden sich mit solichen Wein nicht mehr ergriffen lassen.*” Uo.
- 27 AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 9016.
- 28 1328-ban Somorja megszerezte a jogot a kis-dunai révre, azzal a joggal együtt, hogy díjat szedjenek az áruból. Horna, Richard: *Monstrproces s čarodejnicemi v Šamorne koncem 17. století*. 159. o.
- 29 Bel, Matthias: *Notitia Hungariae novae historico geographica*. Tomus secundus, 229. o.
- 30 Houdek, Ivan 1934: *Cechovnictvo na Slovensku*. Turčiansky Svätý Martin, 63. o.
- 31 Uo., 81. o.
- 32 Špiesz, Anton 1978: *Štatúty bratislavských cechov*. Bratislava, 34. o.
- 33 “*Nos Iudex Magister civium caeterique jurati liberae et regiae civitatis memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expe-diter universis, qualiter circumspetus Georgius Rochigiani civis et magis-ter serarius regii ac liberi oppidi Samariensis in Insula maiori penes lites intercessionles NN iudicis er juratorum ibidem constitutorum, die nonna praesentis mensis februarii ad nos emanatas, suo caeterorumque eiusdem artis serariae magistrorum et civium Samariensis nominibus et in personis rogatos nos habuerunt debita cum instantia, quatenus infrascriptos articulos serariorum istius civitatis nostrae a predecessoribus quondam nostris bonae memoriae privilegialiter concessos et confirmatos in transumpto literarum nostrarum er sub autentico civi-*

- tatis nostrae sigillo eisdem extradare vellemus*". AMB, Inventár Cechov, 60 ce 5.
- 34 "(...) *tunc unus aut alter ex illis, qui iunior magister fuerit, potum ei adferre et in aliis inservire tenebitur* (...)". Uo.
- 35 "(...) *eique mentem et animum suum patefacere et indicare* (...)". Uo.
- 36 Uo.
- 37 "(...) *aufs Eist als es muglich ist Sicherlich auff Summerein zuschicken* (...)". AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov II, 5787.
- 38 Uo., a készletet bizonyos mennyiségű ágyúgolyó és 200 cent lőpor alkotta.
- 39 "(...) *dass man die Zwen Gefangene alspad nach Somorajn sicken, und alspad gen zu Comorn pringen und alda ain Krieg Recht uber sie halden und nach demselbigen mitt inen handln* (...)". AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 8229.
- 40 "*Pro defensione insulae Chaloköz, sua majestas caesarea certum militum numerum, tam equitum, quam peditum Samariam conduci curaverat, quos ibidem (sua stipendia salaria, antequam meruerant, exolvere faciebat) totaque hyeme alebat. Nunc, cum iam illud tempus necessarium inserviendi appropinquatum esset, multi eorum loca sua dereliquerunt, aliudque salarium sibipsis querere arbitrant.*" AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 8532.
- 41 "(...) *valde magnas difficultates obversantur in adipiscendis equitibus* (...)". AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov, 8527.
- 42 "(...) *auf 10 Huszaren Monath Sold zuegesagt unnd verheysen* (...)". AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 8514.
- 43 "*Dessen sich dem ein Ehrsamer N. Richter unndt Rath desgleich eine gantze ehrsame Gemein obgenandtes Marktes Sammarein irren höchsten thuet bedancken, mit angehengter Pollicitation, dass sie Heut oder Morgen obgenadter Statt Prespurg, mit Ihren armen geringen Vermögen unndt dienen werdwn dienen können wollen sie dessen Jederzeit gelösen sein.*" Uo.
- 44 "(...) *demnach wir aber zur Zeit der Rebellion, dreselben noch unserer selbst aignen possession nicht mechtig gewesen, und damals die Bochkaysen Heiduken über den Thonawstrom zu Magerdorf herein gefallen, dargegen der Rat Abraham und Szabo Lukats bede Hauptleut hinüber gefallen, und solche vellstücklein mit sich genunben, de sie denn beede daslebst überwunden und von unns abtrinnig worden* (...) *alls haben wir solche Stücklein bisherro weder sehen noch erfahren können, wie dann wir die Herrn künfftig mündlich berrichten wollen.*" A hátlapra a jegyző feljegyezte: "*Die Summreiner schriebe wegen der Cannon Stuckel so man inen in der Rebellion geliehen. Seint verloren.*" AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, L 9308.
- 45 Például 1667. május 10-én a pozsonyi törvényszék kiadott egy igazolást / tanúvallomást Ciriakus Pál, pozsonyi városi ügyvéd tiltakozásáról Pozsony nevében, a bárók ellen, akik nem fizették a szőlőhegyi illetéket a város területén levő pincéik után - AMB, Inventár spisového materiálu, 5. dob., vagy 1574. július 6. Salemi Ecchius pozsonyi ispán és Illésházy István alispán igazolják / tanúsítják Pozsony város Szerdahely Bálint közre-

működésével benyújtott ünnepélyes tiltakozását Szentgyörgy vára alattvalóitól erőszakkal elvett árpa miatt. Uo., 17. dob. Augusztus 23-án Horváth Pál kéri, hogy Pozsony küldjön neki információkat, amelyek Pálfi Miklós egyik alattvalója elleni panasz benyújtásához kellene, Lamacsban elkövetett erőszakos tettei miatt. Az információt bizonyos pozsonyi szenátoroknak kellett megadniuk, akiket kiküldtek a somorjai törvényszékre. - Uo., 21. dob.

- 46 AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 7517.
- 47 *“Am tag Anne haben meyne herrn Michal Vischer unnd Statsschreiber gen Somoreyn khuniglicher Mayestät geschickt (...)”*. AMB Mesto Bratislava, Inventár úctovného materiálu, K 73, 126. o.
- 48 *“Jorg Schiller und C. Weber gen Samerein in Stuel geschickt worden (...)”, a str. 102, “Benedict Diakh zu Samerein im Stuel mit gemeiner Stadt Gesandten (...)”*. AMB, Mesto Bratislava, Inventár K 132, 107. o.
- 49 *“Proppter evitendas maiores expansas, tantum modo scirem si erit hospitium ibidem in Samaria apud Dominum Sixtum civem, ubi semper dominationes vestras solent habere tutum hospitium vel alio hospitio.”* Arról is értesítette őket, hogy eladta lovait, és ha nem történik semmi a Dunán való átkelésnél, akkor jövő vasárnap már Somorján szeretne lenni., mivel már csak kevés idő van arra, hogy ügyeiket előadják neki. AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 7522; A követekkel való kapcsolattartásra ld. még a 47. Lábjegyzetet; Sixtus somorjai fogadós volt. A róla szerzett információt köszönöm Mgr. Strešňák Gábornak.
- 50 Korabinsky i. m.: 721. o.
- 51 *“Ist verabschiedet weillen diese Handl zu Samarein bey Gericht alberaidt anhengig, so woll auch der Beclagte khein alhiesige Burger, derhalben sollen beide Parthein irer Handl zu Samarein austragen.”* AMB, Inventár knižných rukopisov, Súdny protokol, č. a. 1, 60a. o.
- 52 AMB, Inventár knižných rukopisov, Kniha konceptov 2 c 5, 96. o.
- 53 Somorján is, akárcsak más mezővárosokban megnőtt a kézművesek száma, ellentétben a szabad királyi városokkal, mert itt földet is szerezhettek, így kiegészíthették megélhetésüket. Szerzői kol.: *Dejiny Slovenska II.*, Bratislava 1987, 217. o.
- 54 *“Wenn im aber diss malis sein Besserung andere Orthen zuversuchen gefallen, ist im solches von Unns ganz freundlich und williglich vergunstiget.”* AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 7496.
- 55 AMB, Mesto Bratislava, Inventár knižných rukopisov, Kniha konceptov 2 c 8, 365. o.
- 56 AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov II, 5577.
- 57 AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 9089.
- 58 AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 9106.
- 59 Ez standard bírósági határidő volt, létezett rövidebb is: 15 nap, illetve kivételesen rövid: 3 nap. AMB, Inventár knižných rukopisov, Súdny protokol, 4 a 1, 61 a. ez standard bírósági határidő volt, létezett rövidebb is: 15 nap, illetve kivételesen rövid: 3 nap.
- 60 AMB, Inventár knižných rukopisov, Kniha konceptov 2 c 58, 109. o.
- 61 AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 8701.

- 62 AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 7522, Sixtus arra is kérte a várost, hogy az özvegyet lássák el élelemmel, hogy Bécsbe utazhasson további pénzt szerezni.
- 63 AMB, Mesto Bratislava, Inventár listín a listov III, 8337.
- 64 Federmayer, Frederik 2003: Rody starého Prešporka, Bratislava, 117. o.
- 65 Ld. a 47. lábjegyzetet.
- 66 AMB, Inventár knižných rukopisov, kniha testamentov, 4 n 4, 314. o.
- 67 *“Auss Bevelch herrn Stadtrichters, ist in beisein herrn David Lerchenfeldner angesetztn Stadthauptman, des Balthauser Schmidts von Samarein vahrunde sachen, so bei Leonhardt Weisen in ainer Truchen gelegen invetiert und beshriben worden wie volgt”*. AMB, Inventár knižných rukopisov, Súdny protokol 4 a 1, 29. o.

A SOMORJAI MÉSZÁROSCÉH JEGYZŐKÖNYVE

Radoslav Ragač

A mészároscéhek a magyarországi szabad királyi és mezővárosokban a legrégebb, legnagyobb taglétszámú és súlyú kézművescéhek közé tartoztak.¹ Ez összefüggött a jellegükkel: a lakosság alapvető szükségleteinek egyikét, az élelmiszerellátást biztosították. Több közülük még a középkorban jött létre. Somorja esetében, amely vegyes, agrár-ipari jelleggel és a Csalóközben jelentős gabonatermesztési háttérrel rendelkezett, ráadásul ahol hagyományosan állattenyésztéssel is foglalkoztak, logikus volt egy ilyen irányultságú céh létrejötte.² A somorjai mészároscéh létéről azonban mindeddig keveset tudunk. Ezen írás célja, hogy ráirányítsa a figyelmet a somorjai mészároscéh protokollumára, amely jelenleg a túrócszentmártoni (Martin) székhelyű Szlovák Nemzeti Könyvtár Irodalmi és Művészeti Levéltára ritkaságainak gyűjteményében J 571 jelzet alatt található.³ Létezése eddig nem volt közismert, és elkerülte a kutatók figyelmét. Tekintettel az egyes somorjai céhek tevékenységéről fennmaradt viszonylag kevés írásos anyagra, nagyon értékes iratról van szó, amely a helyi mészároscéh történetéről szolgál információkkal a 16. század első felétől egészen megszűnéséig.⁴ Ugyanis úgy tűnik, a városban működő egyik legrégebbi céhről van szó.⁵ A somorjai mészároscéhről mostanáig csak kevés adat szerepel a szakirodalomban. I. Houdek például a céhekről szóló értékes monográfiájában egyáltalán nem tesz említést a létezéséről.⁶ Pozsony megye 19. század végi monográfiája szintén nem említi a céh alapszabályait.⁷ A királyi könyvek alapján 1638-ban a somorjai mészárosok azt kérték III. Habsburg Ferdinándtól, hogy vehessék át azokat a céhes cikkelyeket, amelyeket a mosonmagyaróvári uradalom mészároscéhe

használt, és amelyet Moson megyében II. Ferdinánd 1627-ben megerősített.⁸ A somorjai mészárosok céhlevelét 1638. május 9-én Bécsben adták ki.⁹ Nem tudjuk, pontosan mit vettek át a céhes cikkelyekből.¹⁰ Később a mészároscéh azon szabályokhoz tartotta magát, amelyeket Pozsony megye adott ki.¹¹ Konkrét adatokat a somorjai mészárosokról már a középkorból ismerünk: a somorjai bírák között a 16. század elején ismerünk Mészáros Farkas nevezetűt is.¹² Ő valószínűleg azonos azzal a Wolfgang Mezaros nevű polgárral, akit 1510-ben erősítettek meg hivatalában.¹³ Feltételezhető, hogy a Wolfgang Fleischsakher név mögött is ez a személy rejtőzik, akit a plébániatemplom későgótikus átépítéséről szóló felirat említ 1521-ben.¹⁴ 1526-ban újabb mészárosról történik említés: Mészáros Andrásról.¹⁵

A somorjai mészároscéh jegyzőkönyvét 1971-ben megvette a Matica slovenská.¹⁶ Eredeti német címe így hangzik: *“O. A(d) M(aiorem)D(ei)G(loriam) Zech = Buech Einem Ehrsamem Handwerckh der Schũth Zugehörig”*. A céhes jegyzőkönyv 1549–1883 (1941) közé datált feljegyzéseket tartalmaz. A jegyzőkönyv vezetését folytatták a magyarországi céhek 1872-es megszüntetése után is. Az utolsó szervesen keletkezett bejegyzés a jegyzőkönyvben 1883. január 24-ről való. Mielőtt a Matica Slovenská megszerezte volna, a jegyzőkönyv Dr. Salamon Xavér Ferenc tulajdonában, később hagyatékában volt. Erről a tollal írt magyar nyelvű feljegyzés tanúskodik az elülső borítólapon.¹⁷ A céhes jegyzőkönyvben található feljegyzések alapján a protokollumot hatóságilag revideálták 1941-ben. Ezért feltételezzük, hogy az ő kezébe nem sokkal ez után az év után került.¹⁸

A céh a jegyzőkönyvet könyv formájában vezette. Kartonlapokból állt, több újkori latin és német nyomtatvány töredékeiből megalkotva; durvább, vastagabb pergamennel borítva minden további díszítés nélkül. A kötésen torzókat találunk, amelyek két bőrszűj korábbi meglétéről tanúskodnak, ezek a könyv biztonságosabb bezárására szolgáltak. A jegyzőkönyvnek összesen 883 oldala van, és sohasem oldalszámozták meg.¹⁹ A felhasznált, kézzel készített papír alapján – amely az egész könyvben egységes – a jegyzőkönyvet a céh már mint

bekötött könyvet vette meg valamikor a 17. század 80-as éveiben. Erről tanúskodik a felhasznált papír vízjele. A papír egyértelműen a Pálffyak csesztei papírmalmából származik, és Wetzel Mihály papírkészítő mester műve.²⁰ A vízjel a Pálffyak családi címerét ábrázolja, egymást keresztező pálmaágakkal szegélyezve, a mezőben az “M-W” kezdőbetűk találhatók. A címer fölött korona van, benne “C-I-P” iniciálékkal. Ezt a vízjelet a szakirodalomban 1680 körülre datálják.²¹

Ezt alátámasztja a jegyzőkönyv kronológiai régebbi része is, amely 1549-től a 17. század 80-as éveig tartalmaz bejegyzéseket. Ezek mind egyértelműen egy kéz művei, ami arról tanúskodik, hogy ezeket a jegyzeteket mint tisztázatokat a 17. század végén írták be a jegyzőkönyvbe. Ez valószínűleg 1691 előtt történhetett, amikor a protokollumban újabb kézírással találkozunk; és a feljegyzések némileg kurzívabb formát öltenek. Forrásként egy kétségtelenül régebbi jegyzőkönyv szolgált, amely nem maradt ránk. Azt nem tudhatjuk bizonyosan, hogy ebből átirtak-e minden feljegyzést, vagy csak azokat, amelyek tartós érvényűek voltak, illetve konkrét személyekre vonatkoztak. A protokollum régebbi korokbeli vezetésével kapcsolatos problémákra egy 1711-es bejegyzés is figyelmeztet: “(...)dieses Protocul nicht nach Ordnung ist gestellet worden(...)”. Az írnokokat, akiktől a feljegyzések származnak, név szerint nem ismerjük.

Tartalmi szempontból nyilvántartási céhkönyvről van szó, ahova a céhbe felvett mesterek, illetve a tanulni vágyó segédek és inasok adatait jegyezték fel. Ezt a jellegét a protokollum megőrizte egészen a 19. század második feléig. Más jellegű feljegyzések csak szórványosan fordulnak elő. Egy 1575-ös bejegyzést akár céhes statútumnak is tekinthetünk. Néhány feljegyzés részben emlék jellegű. A könyveléssel, számlálkkal kapcsolatos feljegyzéseket, amely céhes környezetben szintén tipikus volt, a vizsgált céhkönyvben egyáltalán nem találunk. Ezért feltételezzük, hogy – legalábbis fennállásának későbbi szakaszában – a somorjai mészároscéh minden bizonnyal vezetett egy másik hivatalos könyvet gazdasági tartalommal, ahol nyilvántartották a mesterek által befizetett díjakat és a céhes kiadásokat. Egy 1869-es feljegyzésben a céh-

mester személyes pecsétgyűrűjének pecsétjével is találkozhatunk.²²

Nyelvi szempontból a jegyzőkönyvet a céh mindig németül vezette. Figyelemre méltó, hogy csak nagyon későn, a 19. század 60-as éveiben hódít teret a magyar nyelv. Viszonylag egysíkú tartalma ellenére a jegyzőkönyvben számos érdekes, a céh életére vonatkozó információt találhatunk.

A protokollumnak már a 16. században körülhatárolt funkciója volt: a céh hiteles jegyzőkönyvének szerepét töltötte be, és a benne lévő feljegyzések teljes jogi erővel bírtak; egyben az emlékezet számára örökítették meg őket. Pontosan kifejezi ezt az 1590-es bejegyzés, amely szó szerint kimondja, hogy a könyvbe tanúságként és az örökkévalóság számára írták be.²³

A mészároscéh az egész jegyzőkönyvben döntő többségben „Zech”-ként szerepel. Egy 1603-as bejegyzés céhet és mészáros testvérületet említ. „(...)Zech und brüderschaft dess fleishacker handwerks(...)”. Nem tudhatjuk bizonyosan, hogy a testvérület csak a céh alternatív megnevezéseként szerepel, vagy mindvégig vele párhuzamosan létezett; régebbi, vallásos alapon. A céh lehetséges korábbi – még a vallásos testvérületben eredő – gyökereire egy fontos adat is utal 1578-ból, miszerint a céhmestert – legalábbis abban az évben - Krisztus testének ünnepén választották.²⁴ A kapcsolat az említett patrocínium és a mészároscéh között a mai Szlovákiában már a középkorban egyértelműen kialakult például Rimaszombatban.²⁵ Ebben a városban a mészároscéh már a 15. század második felében patrónusa volt a helyi plébánia-templom Krisztus megszentelt teste mellékoltárának.²⁶ Hasonló volt a helyzet a középkori Nagyszombatban is.²⁷ A „Krisztus teste” testvérületek már a középkorban erős szervezettséggel bírtak a szlovákiai városokban, választott funkcionáriusokkal, belépési díjakkal, amelyekben hasonlítottak a céhekre. Számos magyarországi városban működtek.²⁸ Általában a gazdag polgárok léptek be, és a céhek előzményeinek tekintik őket.²⁹ Csak egyetérthetünk P. Ratkošsal, hogy az átmenet mindig a helyi feltételektől függött, ahogy a hangsúly fokozatosan áthelyeződött a vallásosságról – amely mind-

amellett később is fontos része maradt a céhes életnek – a kézműipar teljesítményének szabályozására vonatkozó konkrét kérdésekre. Ebben az összefüggésben figyelmeztet a reformáció tényezőjére is.³⁰

A mészároscéh jegyzőkönyvének címlapja. ALU SNK, Martin.

A céh tipikus összefonódására a vallási élettel egy 1555-ös bejegyzés is utal, amely megemlíti egy valószínűleg céhes

templompad vételét 4 forint értékben.³¹ A testvérülethez tartozó templomi padok párhuzamait már a kései gótika korában is megtaláljuk más szlovákiai városokban.³²

A céh élén a céhmester (*Zechmeister*) állt, akinek a hivatalát „*Zechmeister Amt*”-nak nevezték. A 16. században minden évben választottak céhmestert. Nem teljes névsoruk alapján a mesterek többször egymás után is betölthették a céhmesteri funkciót. Úgy tűnik, ebben a hivatalban főleg a tehetősebb mesterek egy szűkebb köre váltotta egymást, mert nevük gyakran ismétlődik, míg néhány, a jegyzőkönyvben feltüntetett mester személyével egyáltalán nem találkozunk ebben a funkcióban. Például Peter Khärner céhmester volt 1562-ben, 1566-tól 1568-ig; és ő vagy azonos nevű utóda volt a céhmester 1582–84, illetve 1592–93 között. Rokonok (apa és fia?) lehettek Daniel Lipót (céhmester 1565-ben) és Daniel Kristóf, aki 1573-tól 1575-ig, valamint 1588 és 1589 között töltötte be ezt a funkciót.³³ Annak ellenére, hogy a céh-jegyzőkönyv német nyelvű vezetése német dominanciát feltételez, már a 16. század folyamán bejutottak a céhmesterek közé olyan személyek is, akik egyértelműen nem német származásúak voltak. Közéjük tartozott Tarcsy Péter is, aki a legnagyobb valószínűség szerint a Torcs községből származó nemesi család elődje.³⁴ A céhmesteren kívül nem találkozunk további céhes funkció megnevezésével. A mészárosceh további orgánumaként megjelenik a jegyzőkönyvben az összes céhmester gyűlése.³⁵ Ennek az évenkénti összejövetelnek legfőbb feladatán – a céhmester megválasztásán – túl joga volt elfogadni a statútumokat és a céh belső életét szabályozó döntéseket. 1575-ben az összegyűlt mesterek rendezték a céhtagok rendszeres díjfizetésének terminusait, illetve a belépési díjakat azok számára, akik be akartak lépni a céhbe. A mesterek díjait Krisztus testének ünnepe utáni legközelebbi vasárnapra, karácsonyra, illetve húsvétra kellett beszedni.³⁶ Arról, hogyan folyt le tanácskozásuk fennállásuk korábbi szakaszában, legjobban az 1603-as bejegyzés tanúskodik a jegyzőkönyvben. Akkor a céh (és testvérület?) elé lépett Leonard Ma'r, rajkai polgár és írnok („*Marcktschreiber*”), aki „kézzel és szájjal” megesküdött törvényes származására.³⁷ A céhbe

többféle módon is be lehetett lépni. A helyi mesterek fiainak belépési díját elengedték. A jegyzőkönyvben ezt a módot „freygesagt”-ként jelölték. Az idegen mestereknek meg kellett fizetniük a kiszabott díjat (*„Eingekauft”*), amely 3 forint körüli összeg volt az említett 1575-ös szabályzatban.

Már ebben az évben említés történik a mészárosok céhládájáról (*„Zechladen”*). Ebben helyezték el a különböző céhes dokumentumokat, a pecsétet, a céh edényeit és pénzét. A láda nagyon fontos darabja volt a céhes leltárnak, és kifelé is reprezentálta a céhet, ennek megfelelő volt külső díszítése is. A céhlárában volt eredetileg elhelyezve az általunk vizsgált jegyzőkönyv is.³⁸ A céhládát – bevett szokásként – a céhmester gondjaira bízta. A feltüntetett évben innen vette ki és adta át a céhmester Valter Perger kezébe a felszabadító levelet.³⁹

A somorjai mészároscéh már a 16. század első felében meglehetősen aktív volt a dokumentumok kiadása terén. A fentebb említetten kívül ismerünk adatokat 1549-ből és 1567-ből arról, hogy az inasnak a mesternél való kitanulása után a céh felszabadító levelet.⁴⁰ Ezért a céhnek már a 16. század közepén kétségkívül rendelkeznie kellett pecséttel a dokumentumok hitelesítésére.

A szakma kitanulásának időtartamát általában három évben határozták meg. Már a 17. század első feléből maradt fenn irat arról, hogy a mester – a kor szokásának megfelelően – köteles volt biztosítani növendéke számára a szükséges ruhát is.⁴¹ Egy 1618-as bejegyzés a mester egy speciális megnevezését (*Lehrmeister*) tartalmazza, amelyet valószínűleg az inasok tanításakor használt. A rítusok gazdag világáról, amely a céhen belüli eseményeket övezte; sajnos, nem sikerült közelebbi információkat szerezni.⁴²

A céh vonzáskörzete viszonylag széles volt. A 16–17. században a hazai származású mestereken kívül nagy területről érkeztek mesterek, segédek és inasok. A Csallóköz területén kívül - amely természetesen módon „gravitált” Somorja felé -, sokkal távolabbi régiókból is érkeztek. A Csallóközből érkeztek például a szemeti Zwiffler György; a nagyfödémesi Kollmann Ambró fia, György (1631), a szunyogdi Bekő Péter

(1698) és minden bizonnyal Baitsi Lőrinc (1603–1618), illetve a segéd Csemes János is (1683).

Találhatunk köztük azonban Nyugat-Szlovákia távolabbi régióiból érkezőket is: Havalda Balázs Kinorányból származott (1610); Schreiber György pedig a modori Schreiber Péter mészáros fia volt (1685). Külön fejezetet képeznek a pozsonyi és pozsonyváraljai mészárosokkal fennálló kapcsolatok.⁴³ Magas számukra valószínűleg pozitívan hatott, hogy Somorja a pozsonyi váuradalomhoz tartozott. A pozsonyi mészárosmester Mülner Dávid három fiát is elküldte tanulni a somorjai céhbe: Dávidot, a legfiatalabbat 1651-ben; Kristóf Pált és Krisztiánt pedig 1652-ben. Pozsonyból származott Vogl János (1624), Kröger Pál (1691), vagy Tröbsch Pál (1693) és mások is.

Sok mester érkezett a mai Ausztria területéről: Burckstaller András mester S(and) Michael (Pusztaszentmihály?) községből, Stadler Tamás Frauendorfból (1631). Völckerl Mátyé mester (1581) a mai Magyarországról, Rajkáról származott.

Dolgozatunk minden bizonnyal nem tekinti át kimerítően a somorjai mészárosok életét, inkább feltáró eszköz a céhes élet kérdéskörében a céh jegyzőkönyve alapján.

(Fordította: Koncz Zsuzsanna)

A somorjai mészárosok céhének céhmesterei a 16. században

1549 Gross György
 1555 Valten (Golsen) ?
 1559 Valten Fleishacker
 1562 Khärner Péter
 1565 Daniel Lipót
 1566 Khärner Péter
 1567 Khärner Péter
 1568 Khärner Péter
 1573 Daniel Kristóf
 1574 Daniel Kristóf
 1575 Daniel Kristóf

1578 Tarcs` Péter
 1579 Suczer (Chuczer) ? Máté
 1580 Suczer (Chuczer) ? Máté
 1581 Schneid(er) Jakab
 1582 Kärner Péter
 1583 Kärner Péter
 1584 Kärner Péter
 1588 Daniel Kristóf
 1589 Daniel Kristóf
 1590 Tarcz` (Tarczi) Péter
 1591 Kärner Péter
 1592 Kärner Péter
 1596 Leimweber János (Hanss)
 1597 Leimweber János (Hanss)
 1603 Leimweber János (Hanss)

Jegyzetek

- 1 Ragačová, Júlia 2001: Mošovské cechy. In: *Zborník Slovenského národného múzea – Etnografia* 42, 170. o.
- 2 Pozitív momentum lehetne az értékesítési lehetőségek szempontjából Somorjának a pozsonyi váruhasághoz való tartozása, de ez a tényező elég nehezen számszerűsíthető.
- 3 A jegyzőkönyvben található pecsét is ("Prír. č. 1570/71") és egy bejegyzés: "Evid. č. 2288".
- 4 A somorjai céhek tevékenységéről a pozsonyi Állami Levéltár vágssellyei fióklevéltárában máig mindössze egy levéltári doboznyi dokumentum maradt fenn (terjedelme 0, 10 fm). A levéltári források egyben vannak elhelyezve Céhek Somorján 1506–1862 néven / cím alatt. Ld. Mišovič, Milan (szerk.) 2001: *Informatívny sprievodca štátnych archívov Slovenskej republiky* II/2. Bratislava, 167. o.
- 5 Ivan Houdek legrégebbi somorjai céhként a gombkötők céhét említi, amelynek publikált (?) pecsétje 1515-ből származik, és a szűcsök céhe, amelynek cikkelei / alapszabályzata 1555-ben keletkezett / -tek. Ld. Houdek, Ivan 1943: *Cechovníctvo na Slovensku*. Turčiansky Sv. Martin, 41. o.
- 6 Uo., 63.
- 7 Wolf Gerő: Ipar, kereskedelem és közlekedés / A czéhek. In: Borovszky Samu(összeállította): *Pozsony vármegye. /Magyarország vármegyéi és városai*. Budapest, é. n. (CD-ROM).
- 8 "(...)ad humilimam instantiam Laniorum in Oppido Samaria, quam in alyis locis degen(tibus), ex libro Regio D(omi)ni Ferdinandi Secundi Genitoris n(ost)ri desideratissimi, Anni 1627 folio 687 pro praefatis Mag(ist)ris

- Lanionibus in praedicto Oppido Samaria degen(tibus) Transumi et Confirmari fecimus clementer(...)"*
- 9 Uo., "(...)In Ciuitate n(ost)ra Vienna Austriae, die Nona Men(sae) May, Anno Domini 1638."
  - 10 A felekezetiileg megosztott Somorja környezetében nézetünk szerint nem lehetett átvenni a céhtagok katolikus vallásáról szóló cikkeket, nem lehetett előírni részvételüket a körmeneteken, illetve szintén nem lehetett átvenni a nem magyar céhpatrónust, Szent Wolfgangot.
  - 11 Trostovszky Gabriella 1996: *Céhiratok a Magyar Országos Levéltárban*. I. kötet. /Magyarországi kormányhatóságok. I. rész./ Céhprivilegiumok, Tematikus mutató. Budapest, 229. o.
  - 12 Vende Aladár: Pozsony vármegye községei / Somorja. In: Borovszky Samu(szerk.): *Pozsony vármegye*. /Magyarország vármegyéi és városai. Budapest, é. n. (CD-ROM).
  - 13 A pozsonyi káptalan oklevelében 1510-ben egy perről esik említés, amelyet Wolfgang Mezaros és Duch György folytattak a pesti polgár Megyeri Péter ellen. A megrongálódott oklevelet 1952-ben a somorjai városi levéltár "Signatura nova" A IX 28 jelzettel. leltározta. Ld.: Inventarium Litterarum in archivo Samariensi habitarum / Ab anno 1340 usque 1879/. Szerző nélküli kézirat (Ministerstvo vnútra SR, Odbor archívov a spisov7ch registratúr / Szlovák belügyminisztérium, levéltárügyi szakosztály), 1952, 42. o.
  - 14 Vácha, Zdeněk 2004: Reformovaný kostel v Šamoríně. Pozoruhodná pozdně-gotická architektura. In: *Pamiatky a múzeá* 1, 27-34. o. (a felirat reprodukciója a 29. oldalon). A templomra vonatkozó legújabb szakirodalom ld. Ragač, Radoslav 2005: Neznáma rukopisná mapa Šamorína ako historický prameň. In: Pravda, Ján. (szerk.): *Historické mapy*. Bratislava, 191-195. o.
  - 15 Strešňák Gábor 1998: Vývoj právneho postavenia mesta Šamorín do roku 1599. Szakdolgozat, FF UK Bratislava, ld. a mellékelt táblázatot.
  - 16 A feltételezhető vásárlásra az antikváriumban tipikus jegyzet / feljegyzés utal az első borítón: "614 20 78/31" és a feltüntetett összeg: 1250 Kcs.
  - 17 "Dr. Salamon Xav(ér) Ferenc kozjegyzó ügyvéd hagyatékából".
  - 18 Az említett évben ugyanis a jegyzőkönyvet hivatalosan átnézték / megvizsgálták. Erről tanúskodik a kettős megjegyzés (szlovák és magyar) a legújabb bejegyzések után: "Videl dňa 8. okt. 1941 Suhaj?".
  - 19 Az említett okból kifolyólag a jegyzőkönyvből idézett konkrét adatok esetében csak az adott évet tüntetjük fel / évre hivatkozunk; mivel a bejegyzések időrendben követik egymást.
  - 20 Decker, Viliam 1982: Dejiny ručnej výroby papiera na Slovensku. Martin, 712 a) típus.
  - 21 Uo.
  - 22 A bejegyzést Lindtner János céhmester saját pecsétgyűrűjével pecsételte le. A pecsét mezejében a "csúcson" nevének bevésett nagy dőlt kezdőbetűi ("L-J") található.
  - 23 "...Zu einer gezaugnus ummd memorial eingeschriebene worden..."

- 24 A céhek keletkezéséről ld. még Houdek 1943: 13–17. és 36–43. o.; újabban: Majerech-Mrzúch, Jozef 2000: *Remeselnícke cechové organizácie na Slovensku*. Bratislava, 11–13. o, a mészárosokhoz a 77–78. oldalon is.
- 25 Sokolovský, Leon 1999: Začiatky mäsiarskeho cechu v Rožňave. In: Sokolovský, Leon (szerk.): *Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska*. Martin, 93–103. o.
- 26 A mészáros-céh azon kötelességét, hogy támogassa Krisztus testének oltárát a régebbi szokások alapján; 1468-os oklevelével megerősítette Rimaszombat földesura, Rozhanovská Barbora (Rozgonyi Borbála). Uo., 95–96. oldal.
- 27 Ezen védőszent tiszteletén kívül Nagyszombatban már a középkorban létrehozták Egyed Szlovák(iai) hentes alapítványát (hitbizományát) Szent Erzsébet oltára számára. Roháč, Juraj 1999: Mäsiari v stredovekej Trnave. In: Sokolovský, Leon (szerk.): *Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska*. Martin, 74. o.
- 28 A középkori magyarországi városok vallásos testvérületeinek problematikájához ld. még Kubinyi András 1999: Vallások társulatok a középkori Magyarországon. In: Kubinyi András: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Budapest, 341–353. o. (itt gazdag irodalomjegyzéket is találunk a kérdésre vonatkozóan).
- 29 Példaként megemlíthetjük a lőcsei helyzetet, ahol hasonló "Krisztus teste" testvérület jött létre 1402-ben. A testvérület minden évben megválasztott a funkcionáriusok éves összejövetelén / gyűlésén, 2 idősebbet; előírt éves tagdíjai voltak és tagjai részére kötelező volt az istentiszteleteken való részvétel. Ld. Jankovičová, Eva 1991: *Fraternitas Corporis Christi*. In: Novotná, Novotná, Mária (szerk.): *Majster Pavol z Levoče (život, dielo, doba)*. Košice, 72–78. o.; A problémával a szerző szakdolgozatában is foglalkozott: Jankovičová, Eva: *Bratstvo Božieho Tela na Slovensku a ich ekonomická spoločenská činnosť*. FF UK Bratislava, 1994.
- 30 A rövid írás Kubinyi tanulmányára való reakcióként született. Kubinyi András: Die Anfänge der städtischen Handwerks in Ungarn. In: *La formation et le développement des métiers au moyen âge (V–XIV. s.)*.
- 31 "(...)hat Georg Gross für den Valter ? Golser, als der die Zechbannkh gekauft hat erlegt fl4". Alternatív és – szerintünk – sokkal kevésbé valószínű magyarázata a bejegyzésnek az az interpretáció lehet, miszerint valamiféle (céhes) hentespultról lehetett szó. Ilyenkor azonban inkább a "Fleischbank" kifejezést használták.
- 32 A céh vagy testvérület padjának jellegét a lőcsei Szent Jakab római katolikus plébániatemplomban található "Pad bagollyal" elnevezésű padnak tulajdonítják, amelyet 1490 körülre datálnak. Ld. Badač, Peter 2003: Medzi umením a remeslom: neskoro gotické stolárstvo a dekoratívne rezbárstvo. In: Buran, Dušan (szerk.): *Slovenská národná galéria. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Gotika*. Bratislava, 346. o. Ld. még ugyanazon szerző katalógusbeli címszavát a 769. oldal.
- 33 Esetleges rokoni viszonyait közelebről nem ismerjük. Daniel Kristóf kétségtelenül jóval fiatalabb volt; 1573-ban megemlíti esküvőjét

- Weyland Dorottyával, Volckher Lukács özvegyével, aki (V. K.) rajkai (*Raggendorff*) mészáros volt.
- 34 Nagyon valószínű, hogy Péter a Tarcsi család elődje volt, amelyet 1633-ban nemesítettek. Ld. Pongrácz, Denis - Ragač, Radoslav - Strešňák, Gábor - Tandlich, Tomáš és Federmayer, Frederik 2004: *Šľachta Bratislavskej stolice*. /Series nobilium. Genealogicko-heraldický lexikón/ Bratislava, 406. o. (Torcs község / Nová Lipnica) 1974-ben Dénesd (Jánošíkovo) és Misérd (Nové Košariská) községekkel Dénesd (Dunajská Lužná) néven egyesült.
- 35 Az 1575-ös bejegyzésben úgy szerepel, mint „ganz Ehrsam handwerk”.
- 36 “(...)dass jeder maister Zu dieser Zech gehörig Zu drey Termin in Jahr nemlich Zum ersten den Sonntag nach Gottleichmans tag zum Andern auff We’nachten zum 3ten mali n die Zech erlegen sol(...)”
- 37 “(...)auch mit Hand und Mundt (...)gelobt seine ordentliche gebühr(...)”. A megállapodásban / szerződésben a céh (testvérület) kötelezte magát, hogy húst szállít az ő és utódai / leszármazottai részére.
- 38 A céhládák problematikájához a szlovákiai múzeumok gyűjteményeiben Ld. Nemeskürthyová, Ľudmila 1994: Význam cechových truhlíc a ich úloha v živote cechu. In: *Zborník Slovenského národného múzea – História* 34, , 5–17. o.
- 39 “(...)hat man dem obgemelten Valten Perger seinen Lehrbrieff wolchen biss auff diese in der Zechladen gelegen Zu seinen händen Zugestellt.”
- 40 1549-es év: “(...)seinen Lehrbrieff gegeben, welcher be’ maister Valten Golsen gelernet hat.”, 1567: “Item damals hat Petter Kärner Zechmeister seinen gewesen Lehrjungen Pongracz Llangendorffer auch einen Ehrlicher Lehrbrieff gegeben”.
- 41 1624. évi bejegyzés: “(...)über Notwendiger Kleidung, unndt(...)”
- 42 Rituálék, amelyek Körmöcbányán még a 19. század első felében is kísérték a segéd belépését a mészáros mesterek közé, Ld.: Kollár, Ján 1863: *Cestopis druhý a pameti z mladších let života*. Praha, 131. o.
- 43 Pozsonyváralja céheinél. Ld. Stieberová, Mária 2002: Cechový život v Bratislavskom Podhradí so zvláštnym zreteľom na zdravotnícke povolania. In: *Historické štúdie* 42, 153–159. o. A helyi mészároscéh tevékenységéről, sajnos, mindmáig csak egyetlen ismert dokumentum maradt fenn – a mészároscéh “tanulmányi oklevele” .... 1579-ből.

A SOMORJAI KERESKEDŐCÉH ÉS KELETKEZÉSE A 18. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Tomáš Tandlich

A Nyugat- és Közép-Szlovákia területén fekvő városok fontos részét képezték a Magyar Királyság gazdaságának, ezért a piacokon és vásárokon folytatott kereskedelemből származó bevételek – hála a környékbeli és idegen kereskedők áruellátásának – a városi gazdaság számára a helyi polgárok versenyképességének növelését is jelentették. Az árumegállítási jog és a privilégiumok lehetővé tették a hetipiacok és vásárok tartását, főleg Pozsony, Nagyszombat, Selmecbánya szabad királyi városok és a privilegizált mezővárosok számára, amelyek eredetileg szabad királyi ranggal rendelkeztek, ahogy Somorja is. A városok kereskedői megérezték az idegen kereskedők részéről jelentkező konkurenciát, ami azt eredményezte, hogy pozícióik védelme érdekében a rokon iparágak kézművesei szervezetekbe, céhekbe kezdtek tömörülni. *Fraternitas, Cechae, Contubernium, Bruderschaft, Zech, Zunft, Gremium* és *Gilda* névvel illették őket, tagjaikat pedig *mercatoresnek, negociatoresnek, questoresnek, Krämemek, Kauffmännemek, institoresnek, kalmároknak, szatócsoknak* nevezték.¹

A kereskedelmi céhek vagy *guildék* a vallás(osság)on, testvéri segítségnyújtáson túl célul tűzték ki keresztény lelkületük megővását és a jogtalanság elleni harcot. A kereskedők efféle társulásai már a 12. században is keletkeztek; közös érdekük, a kereskedelmi privilégiumok megszerzése során. Az elhunyt kereskedőnek méltó temetést biztosítottak. A kereskedelmi céhek jelentették az összekötő láncszemet a gaz-

dag polgárok – mint a városi patríciátus képviselői – vallásos testvérületei és a kézművescéhek között.²

Dolgozatunk célul tűzte ki a somorjai kereskedelmi céh bemutatását s egyben összehasonlítását Nyugat-Szlovákia néhány /más/ városának hasonló szervezeteivel. A 17. század végétől a 18. század elejéig tartó időszakot öleljük fel, amikor a kereskedőcéhek – az áru alapján, amellyel kereskedtek – a kereskedők sokféle típusát fogták át. A nagykereskedők, akik az adott város patrícus rétegét alkották, nemzetközi kereskedelmet folytattak; ide tartozott pl. a déligyümölcs, különféle fűszerek, szárított hal, kézműipari termékek és vegyszerek behozatala. Ugyanakkor nyersbort, prémet, mézet, fagygyút, viaszt és különböző fémeket exportáltak.³ *Negotiatoresként, questoresként, Kauffmannként* emlegetik őket. Azok a kereskedők, akik a helyi piacon és saját házukban árultak, vászonnal, posztóval, kézműipari termékekkel, vagyis napi szükségleti cikkekkel kereskedtek.⁴ Őket *mercatores*, kereskedők néven ismerjük. Üzleti számlakönyveket vezettek; mind kis-, mind nagy mennyiségben vásároltak és adtak el árut. Kitanulták a kereskedelmet, amely során hosszú vándorutakat tettek meg. A kalmárok a házalással biztosították megélhetésüket, vagy árujukat piacokon és vásárokon, sátrakban árulták. Őket *institoresnek, kalmároknak, Krāmemek* nevezték.⁵ A zsidók, az ún. balkáni kereskedők és a marha-, gabona- és sáfránykereskedők nem tömörültek céhekbe.⁶

A somorjai kereskedőcéh

A somorjai kereskedőcéh azon alapszabály alapján keletkezett, amelyet a magyar nádor és pozsonyi ispán Pálffy Miklós gróf adott ki Somorja kiváltságolt mezőváros földesura részére az ottani kereskedők kérelme alapján 1715. március 2-án Pozsonyban. A somorjai kereskedőket Michael Piringer ottani polgár és kereskedő (*mercator seu questor*) képviselte és a dokumentumot jóváhagyásra felterjesztette. Az alapszabályt 1715. május 6-án jogerőssé nyilvánította a városi tanács, a bíró és az egész polgári község. A kereskedőket itt

*Questores*ként jelölték.⁷ Közelebbi adatokkal szolgál róluk Pozsony megye 1715. szeptember 22-i portánkénti adóösszeírása, amely az adott időben Somorján négy kereskedőt említ. Név szerint ezek Joannes Farkas bíró, Michael Piringer, David Geizler, Martinus Thor, Jacobus Velcz. Egy hasonló, 1720-as összeírásban kereskedőként az alábbi polgárok vannak feltüntetve: Jacobus Velcz, Gergius Gezel, David Geizler, Martinus Thor, Michael Piringer és Joannes Farkas bíró.⁸ Az 1736-os adóösszeírás Somorján a városi szenátusban az időközben valószínűleg elhunyt David Geizler szenátor helyén Joannes Schneidert említi mint annak helyettesét. Az összeírás tartalmazza a fent említett Joannes Farkas özvegyét is */relicta Joannis Farkass/*. Itt nem szerepel a *Questor* megjelölés, de feltételezzük, hogy rokonokról van szó, vagyis önálló kereskedőkről; hasonlóan, mint az 1720-as összeírásban.⁹ Az 1746-os portális összeírás két somorjai polgárt tüntet fel a kereskedő */questor/* kategórián belül: Stephanus Farkas, nemes és kereskedő */questor et nobilis/*, illetve Franciscus Gyurcsek kereskedő */questor/*.¹⁰

A céhes szabályok alapján nem kitanult kereskedő nem árulhatta portékáját sem nyilvánosan, sem titokban. A szabad kereskedésnek háztulajdon és somorjai polgárjog volt a feltétele. További feltétel volt a keresztény hit megvallása. A kereskedő továbbá tagja kellett, hogy legyen a tisztelt testvérületnek vagy kereskedőcéhnek (*Contubernium Questores seu Mercatores*), ellenkező esetben az áru elkobzását kockáztatta. Az elkobzott áru felét a város nagyrabecsült szenátusa kapta, másik fele a kereskedőknek jutott. Aki nem akart belépni a nagyrabecsült testvérületbe, de kereskedni akart, be kellett fizetnie egy dukátot a testvérület pénztárába és kétfontnyi viaszgyertyát kellett adnia minden helyi templomnak.

A testvérület tagságáért folyamodó személy köteles volt felmutatni egy hiteles születési anyakönyvi kivonatot és egy mesterlevelet. Ha valaki nem kereskedő fia volt, de elég sokáig tanulta a mesterséget, egy év leforgása alatt, két részletben befizetett a testvérület perselyébe száz rajnai aranyat. Ezenkívül a vagyoni lehetőségeihez mérten meg kellett vendégelnie a testvérület egész tagságát. Egy kereskedő fiának öt-

ven rajnai aranyat kellett fizetnie, és minden kereskedő részére lakomát kellett biztosítani.

Egyetlen idegen kereskedő vagy kupec sem árulhatta (származásra és vagyonra való tekintet nélkül) portékáját sem a hetipiacokon, sem máskor, kivéve a vásárokat, ahol az eladásra szánt termékeket nem lehetett könyökben vagy fontban mérni. Kivételt csak az az áru képezett, amely nem szerepelt a somorjai kereskedők és kupecok kínálatában, úgy mint a díszműáru.

A tiszteletreméltó testvérület köteles volt negyedévenként közös gyűlést tartani; ebből az alkalomból minden tag befizetett a perselybe egy forintot. Az előljáró kötelező jelleggel a segédje útján üzenve hívta össze a gyűlést, és ellenőrizni kellett, hogy minden tag jelen van-e. Ha valaki megfelelő indok nélkül késett, bírságként négyfontnyi viaszgyertyát fizetett.

A testvérület a kereskedők közti problémákat és ellentéteket – saját kompetenciáján belül – a bűnösre kiszabott tizenkét forint bírsággal oldotta meg. Ha valaki elégedetlen volt az előljáró döntésével, fellebbezhetett a helyi tanácshoz. A fellebbezés elutasítása esetén azonban a pénzbüntetés a duplájára, huszonnégy forintra emelkedett.

A testvérület tagjainak megélhetésük biztosítása, a piacon folytatott kereskedelem során figyelemmel kellett lenniük egymásra. Ha valakinek elromlott a kocsija, vagy más kellemtelenség érte, a többi vele utazó kereskedő kötelessége volt a károsultot segíteni. Abban az esetben, ha valaki elutasította a segítségnyújtást, bírságként tizenkét forintot kellett fizetnie.

Ha valaki a tagok közül megbetegedett vagy nehéz élet helyzetbe került, az előljáró megbízott két másik tagot, hogy gondoskodjanak a betegről. Ők ketten váltották egymást a beteg ágya mellett, akinek a közös kasszából pénzsegélyt biztosítottak. Halála esetén az egész testvérület leróta tiszteletét az elhunyt kereskedő emléke előtt a temetés megrendezésével.

Ha valaki a kereskedők közül "elcsalta", átcsábította magához egy más testvérület tagjának segédjét, inasát vagy szolgáját, tizenkét forint bírságot fizetett.

[illegible]

A somorjai kereskedőcéh 1715-ös rendszabályainak első oldala.
Hiteles átirat (1736. január 26.). MOL, Budapest.

Senki sem nyithatta ki boltját vasárnap vagy ünnepnap. Ha valaki a mise előtt vagy után nyitott ki, négy forintra büntették, amely a testvérület pénztárába került. Kivételt csak a gyógyszerészek képeztek. Ha egy tag szándékosan nem jelent meg egy temetésen, ahova az egész testvérület hivatalos volt, az előjáró két forint kifizetésére kötelezte.

Ha valaki a tagok közül össze akarta hívni az egész testvérület gyűlését, egy forintot fizetett a kasszába.

A közös gyűlésen a kereskedőknek, segédeknek és inasoknak illedelmesen és tisztelettudóan kellett viselkedniük, és tizenkét forint pénzbüntetés terhe alatt senki sem használhatott sértő vagy kemény szavakat más jelenlévővel szemben.

A testvérület tagja, ha helyesnek ítélte, mesterlevelet adhatott a tulajdon fiának, és elbocsáthatta a tanulásból, de ezt támogatnia kellett az előjárónak és az egész testvérületnek. Az apa ebben az esetben egy dukátot fizetett be a testvérület kasszájába. A céh kereskedői inas felvételénél kötelesek voltak a közös gyűlésen minden tagnak bemutatni az inas feddhetetlen származását igazoló dokumentumokat. Patrónusán (a kereskedő, akinél a kereskedelmet tanulta) kívül írásos kezességet kellett vállalnia egy másik jól szituált és köztiszteletben álló somorjai polgárnak is, aki abban az esetben, ha az inas megsértette a céhen belüli együttélés szabályait, illetve kárt okozott patrónusa vagyonában vagy egészségében, a patrónus a kárt behajthatta a polgáron, aki egy ilyen inasért személyesen vállalt felelősséget.

Az inas hat év alatt tanulta ki a kereskedelmet, ugyanakkor a kereskedő-patrónus a jó magaviseletéért és a tanulásban elért eredményeiért elengedhette a kötelező évek egy részét.

A patrónus és segédje kötelessége volt felügyelni az inast, hogy becsületesen dolgozzon, fejlessze erényeit, és imádkozzon a Mindenható Istenhez. Ezenkívül az inasnak tudnia kellett írni, olvasni, számolni, el kellett sajátítania az egyéb, kereskedelemhez szükséges készségeket és tökéletesíteni azokat.

Ha az inast patrónusa jogtalanul büntette és verte, akkor erről az egész céhnek tudomást kellett szereznie, és a megkín-

zott inast kártalanították. Ha az inas kitöltötte az inaséveit, patrónusa köteles volt az egész testület előtt elbocsátani és új ruhát adni neki. Az inas – a tanulásból való – elbocsátás fejében köteles volt fél dukátot befizetni a testvérület pénztárába.

Ha a kereskedő özvegye vagy lánya idegen, kitanult kereskedőhöz ment férjhez, az befizetett ötven forintot a testület pénztárába. Ha az özvegy vagy a lány hazai kereskedő fiával házasodott össze, a pénz dolgában meg kellett egyezniük a tisztelt testvérülettel.

A zsidók és a walesiek hamis mérlegekkel és így rosszul lemért fűszerekkel kereskedtek, ezért a somorjai kupeczeknek az ilyen fűszert le kellett foglalniuk a piacon. Idegen kereskedők a vásárokon kívül nem árulhattak fűszert, és ott is csak az engedélyezett mértékegységben, grammokban. A mértékegységet a bírónak és a testvérület előljárójának kellett engedélyeznie, másképp az árut elkobozták.

A kereskedők vagyonuk és az érvényes szabályok alapján vásárolhattak árut idegenektől, de az áru harmada a tanácsot, harmada a kereskedőcéhet illette. Abban az esetben, ha a testvérület és valamely tagja nem tudtak kölcsönösen megegyezni, az ellentétet a somorjai szenátus oldotta fel.

Az Úr tisztelete a vallásosság és a jámbor élet alapja volt, ezért a tisztelt testvérület minden tagja – katolikusok, evangélikusok és reformátusok egyaránt – legfontosabb kötelességüknek tartották, hogy ennek megfelelően éljenek. Be kellett tartaniuk minden egyházi ünnepet és a vásárnapokat. Ezeken a napokon a tagoknak részt kellett venniük az istentiszteleteken, hogy hozzátartozóikkal együtt nyugodtan léphessenek Isten színe elé. A kereskedők társulása köteles volt két forintot befizetni Krisztus Szent Testének és Vérének ünnepén, valamint megvarrni a zászlót, amely alatt minden kereskedőnek vonulnia kellett a körmenetben. A kereskedőcéh tagjainak a Pozsonyban érvényben lévő árak alapján kellett értékesíteni árujukat.

Kereskedőcéhek Nyugat-Szlovákia más városaiban

A könnyebb összehasonlítás kedvéért Pozsony és Nagyszombat szabad királyi városok kereskedőcéheit is bemutatjuk.

Nagyszombat szabad királyi városában a posztó- és vászonkereskedők céhe az 1604. június 16-i alapszabályzat kiadásával jött létre. A céhbe való belépéshez polgárjogot kellett szerezni; a céhmester és a tagok előtt igazolni kellett a feddhetetlen származást, és egy éven belül meg kellett nőszülni. Aki bécsi posztóval akart kereskedni, 32 forintot fizetett a céhnek. Aki morva posztóval akart kereskedni, 16 forintot kellett letennie. Aki váltani akart a morva posztóról a bécsire, szintén 16 forintot kellett adnia.¹¹

A kereskedő a vándorút teljesítése és a céhbe való belépés után a bécsi posztóval való kereskedésért 50, a morváért 25 forintot fizetett. Céhtag fia két forintot fizetett a posztókereskedés lehetőségéért. A tagdíj tizenhárom forint volt. Idegen kereskedők a hetipiacokon csak három nap árulhattak. Ezen rendelkezés megszegése esetén a posztót és a vásznat elkobozták és szétosztották a céh és a városi tanács között. Az egyik céhtag segédjének átcsábítását egy másikhoz első alkalommal hat forintra; másodszor a posztó elkobozásával és tizenkét forintra, harmadik alkalommal pedig a céhből való kizárással büntették.

A segédnek tisztelnie kellett mesterét, különben először figyelmeztetésben részesült a céhmestertől, további kihágás esetén elbocsátották, és tíz forint bírságot fizetett. Egy segéd sem dolgozhatott a mester engedélye nélkül másutt; és az ő utasításai szerint kellett viselnie magát. A segéd felett a céh is felügyeletet gyakorolt; oly módon, hogy a szolgálatból való távozásakor jó magaviselete esetén oklevelet állított ki számára. A segédnek évente számot kellett adnia a céh előtt. Az inas öt-hat év alatt tanult ki segédnek. A segéd heti fizetését a mester tudtán kívül folytatott, meg nem engedett kereskedelem képezte. A vörös posztót a segéd nem vásárolhatott idegen kereskedőtől, el sem adhatott neki, különben a kizárását kockáztatta. A mester megsértését tizenkét arany bírsággal büntették. Ha egy céhtag a céhmester mint közvetlen előljárója tudta nélkül a bírónak tett panaszt, ez a vétke öt forintjába került. A céhtagoknak csak egy sátra lehetett, nem árusíthattak vasárnap vagy ünnepnapon. A szabály megsértését négy libra viasz megfizetésével büntették. A Szallangh el-

nevezésű posztót egy kereskedő sem rejtegethette a sátrában, hanem a céhmester és a bíró rendelkezése alapján jól láthatóan ki kellett állítani.

A nagyszombati kalmárok kereskedőcéhe 1547. május 6-án Nagyszombat város tanácsa és bírója által kiadott szabályzattal alakult meg, amelyeket megerősített az 1604. február 6-án kiadott oklevél. A kalmárokat itt latin szóval *institores*-nek nevezik. A belépésért folyamodónak két forintot és két talentum viaszt kellett fizetnie és ünnepi lakomát rendeznie a tagok számára. A céh kasszájába kerülő rendszeres tagdíj – a tagok vagyoni helyzetére való tekintet nélkül – négy forint volt évente. A szabályok rendelkezéseinek megsértése esetén a céhmesternek ki kellett zárnia a vétkest a szervezetből. Az idegen kereskedők csak a céhmester engedélyével árulhatták portékájukat a hetipiacon. Ha valaki a tagok közül nem ért oda a céhgyűlésre a kezdéstől számított egy órán belül és nem jelent meg a bécsi viaszból készült gyertya elégeése után sem, négy talentum aranyat fizetett bírságként. Az a céhtag, aki közvetlenül a bírónak tett panaszt, tizenkét forint bírságot fizetett, mivel közvetlen felettese a céhmester volt. A tagok közötti veszekedést öt forintra büntették, továbbá kiegészítő büntetéssel a céhmester döntése alapján. Tíz forint volt a büntetés, ha valaki nem nyújtott segítséget egy másik céhtagnak, amennyiben az szerencsétlenül járt kocsiával. A céhmester elrendelhetette, hogy két kalmár a céhből segítsen éjszaka beteg kollégájának. Annak a tagnak, aki nehéz helyzetbe került, pénzsegélyt nyújtottak a céh kasszájából. Két tag köteles volt a sírhoz kísérni az elhunyt céhtagot, hogy ezzel fejezzék ki tiszteletüket a halott iránt. A segéd „aljas átcsábítását” két forintra büntették. Egyházi ünnepek idején tilos volt a sátrakban árulni, mindamellett minden tagnak csak egy sátra lehetett. A temetésről való hiányzás mind a kalmár, mind segédje számára két libra viasz büntetést jelentett. Krisztus Szent Testének és Vérének ünnepén a tagok kötelessége volt a kereszttel részt venni a körmenetben, más nagyszombati céhekkel egyetemben.¹²

A pozsonyi kereskedőcéh az I. Lipót császár 1699. szeptember 1-jén kiadott privilégiumával megerősített cikkelyek

alapján jött létre. Ez a céh két céhmestert választott magának. Egyikük képviselte a katolikus, másikuk az evangélikus hitvallást, és előljárónak nevezték őket (*Vorsteher*). Külön jegyzői hivatal és bejelentői személyi funkció (*Ansager*) létezett, aki összehívta a céhülést, és értesített a piacok és vásárok rendezéséről.¹³

A céhnek fel kellett állítania egy ládát az oklevelek megőrzésére, amelyhez mindkét céhmesternek volt kulcsa. A gyűlésről való hiányzásért tíz garas, 1714-től pedig 0,5–2,0 font viasz büntetést fizettek. Egy kereskedő fia négy év tanulásért négy rajnai aranyat fizetett. Egy pozsonyi nem kereskedő polgár fia hat tanulmányi évért hat rajnai aranyat fizetett. Egy idegennek pedig tizenkét rajnai aranyat kellett letennie hat év tanulásért. Az inas jutalma a tanulási idő végeztével harminc forint volt, vagy ugyanolyan értékes ruházat. A segédnek és az inasnak hallgatnia kellett a mesterére, és egy kereskedő sem vehette át a másik segédjét, máskülönben tizenkét rajnai aranyra büntették.

Belépéskor elkerülhetetlen volt a polgárjog megszerzése, a származás igazolása és a kereskedelmi ismeretek. A belépési díj idegen számára hetvenöt forint volt, kitanult kereskedő ötven forintot, pozsonyi polgár fia huszonöt forintot, pozsonyi kereskedő fia tizenöt forintot fizetett. Az ipar űzése emellett tilos volt. A kézművesek eladhatták saját portékájukat, de csak a céhvel való pénzbeni megegyezést követően. A zsidó és a házáló kereskedők a vásárokon kívül nem kereskedhettek, máskülönben elkobozták árujukat. Ezt szétosztották Pozsony városa, a kereskedőcéh és az ispotály (kórház) között. A cseh és morva kereskedők csak nagykereskedést folytathattak. A céh egyik tagja ellenőrizte a zsidókat, hogy vásár idején a vásár helyéül szolgáló város központján kívül elhelyezett sátrakban árusítsanak. Két céhtag azt ellenőrizte, hogy vásár idején betartják-e a külföldi vászon és posztó bécsi könyök szerinti árusítását. A három napos vásáron kívül idegen nem árulhatott két helyen a városban. Külön korlátozások vonatkoztak a Bécsújhelyből érkező kereskedőkre. Magyarországon nem kereskedhettek selyemáruval, arany- és ezüstfennel, valamint nem folytathattak nagykereskedelmi tevé-

kenységet, különben a harmincad vámon elkobozták árujukat a Magyar Kamara javára. A pozsonyi kereskedőcéh megalakulása idején harminc tagot számlált.

A somorjai és pozsonyi kereskedőcéhek a keletkezés idején túlmenően sok működési szabály tekintetében is rokon vonásokat mutatnak. Érdekes tény a protestáns vallások képviselőite mindkét szervezet tagságában; a vásárokon kívüli jogtalan kereskedés szankcionálása; törekvés a közös fellépésre az árak tekintetében (törekvés az árak egységesítésére); az idegen kereskedők városaikba való behatolásának korlátozása. Különbségek voltak a bírságok nagyságában, a szabályok megfogalmazásában és természetesen abban is, hogy Somorja földesúri fennhatóság alatt állt, a város topográfiaja és nagysága eltért Pozsonyétól. Itt észak-déli orientáció, két városkapu és közelebbi fekvés a Dunához és mellékágaihoz volt jellemző. A taglétszám Somorján alacsonyabb volt, itt négy kereskedő volt a pozsonyi harminccal szemben. A somorjai kereskedőcéh és a két nagyszombati céh a keletkezés időpontján kívül (a 16. és 17. század) leginkább a bírságok nagyságában különbözik, amelyek a működési feltételek nem teljesítéséből adódtak, továbbá abban is, hogy a nagyszombati céh csak posztóval és vászonnal kereskedett. A tagok száma csak tíz volt. A kalmárcéh több közös vonást mutatott a mi testvérületünkkel, mivel hasonló működési feltételeik voltak, főleg ami a különböző szankcionált árukkal való kereskedést, a körmenetet Krisztus Szent Testének és Vérének ünnepén, valamint a tagok létszámát (4) illette. Különbség volt például a sátrak számának pontos megállapítása a piacokon és a vásárokon, valamint az a tény, hogy kiskereskedőkről volt szó, akiknek mindamelllett segédei és inasai voltak.

Végezetül konstatálhatjuk, hogy a kereskedelem jelentős része volt a somorjai gazdaságnak. Tehát a négytagú kereskedőcéh ebben a földesúri városban bizonyítja szervezettségét és e céhtípus szervezetének működőképességét.

(Fordította: Koncz Zsuzsanna)

A KERESKEDŐCÉHEK DÍJAINAK ÁTTEKINTÉSE				
	Belépési díjak	Tagdíj	A kereskedelem kitanulásának időtartama	Taglétszám
Somorja Kereskedőcéh	100 rajnai arany - idegen kereskedő 50 rajnai arany – somorjai kereskedő	1 forint	6 év	4 tag – 1715
Nagyszombat Posztó- és vászonkereskedők	32 forint – bécsi posztóval kereskedőknek 16 forint – morva posztóval kereskedőknek	13 forint	5-6 év	10 tag - 1604
Nagyszombat Kalmárcéh	2 forint és 4 talentum viasz	4 forint	Nincs feltüntetve	4 tag – 1604
Pozsony Kereskedőcéh	75 forint – hazai kereskedő 15 forint – idegen kereskedő	Nincs feltüntetve	6 év	30 tag - 1699

Jegyzetek

- 1 Tandlich, Tomáš 2000: Obchodné cechy v slobodných kráľovských mestách Košice, Prešov a Levoča v 15.-18. storočí. Doktori disszertáció, FF UK Bratislava, 55. o.
- 2 Rohrbach, Wolfgang 1998: Versicherungswesen im städtischen Leben (12. bis 19. Jahrhundert). In: Čičaj, Viliam- Pickl, Othmar Hrsg. (szerk.): *Städtisches Alltagsleben in Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*. Bratislava, 269. o.
- 3 Tandlich 2000: 56. o.
- 4 Špiesz, Anton 1983: *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680-1780*. Košice, 149. o.
- 5 Houdek, Ivan 1943: *Cechovníctvo na Slovensku*. Turčiansky Svätý Martin, 30. o.
- 6 Špiesz, Anton: *Vývoj obchodných cechov na Slovensku za feudalizmu*. Kézirat é. n. (a szerző hagyatékából, amely a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének gondozásában található), 5. o.
- 7 Magyar Országos Levéltár, Helytartótanács Levéltára, Acta mechanica, C-Szekció, az 1715-ös céhszabályok hiteles átirata 1736. január 26-áról.

- 8 Štátny archív v Bratislave, Bratislavská župa I. / Pozsonyi Állami Levéltár, Pozsony megye (továbbiakban: ŠABA, ŽB I.) 1715., 1720. évi portaösszeírások (Oppidum Sancta Maria).
- 9 ŠABA, ŽB I., 1736. évi portaösszeírás (Oppidum Sancta Maria).
- 10 ŠABA, ŽB I., 1746. évi portaösszeírás (Oppidum Sancta Maria).
- 11 Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava / Pozsonyi Állami Levéltár Nagyszombati Fióklevéltára (továbbiakban: ŠABA-TA), Cechy mesta Trnavy, a nagyszombati posztó- és vászonkereskedők 1604. június 16-án kiadott céhlevelének átirata.
- 12 ŠABA-TA, Magistrát mesta Trnavy / Nagyszombat város magisztrátusa, 488. sz. oklevél – kalmárok céhlevele (1604. február 6.); Ld. továbbá: Šimončič, Jozef 1987: Pramene k dejinám obchodu v Štátnom okresnom archíve v Trnave. In: *Dejiny obchodu na Slovensku. Zborník z konferencie v Nitre*. Bratislava, 221. o.
- 13 Forbát, Eugen 1930: *Die Geschichte des Handels und Pressburger Handelstandes im XVIII. Jahrhundert*. Bratislava, 17, 18, 19, 20, 24, 26, 46, 49, 53. o.

SOMORJA PECSÉTTÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI A 19. SZÁZAD DEREKÁIG

Radoslav Ragač–Strešňák Gábor

Somorja címer- és pecsétérténete – a város történelméhez hasonlóan – eddig nem képezte mélyebb tudományos elemzés tárgyát. Mindezen a regionális történészek érdeklődése sem változtatott. A somorjai pecsétnyomókkal Jancsik Ede piarista történész, régész foglalkozott először 1869-ben írt tanulmányában.¹ Néhány évtizeddel később a város egyes szfragisztikai kérdései Kisfaludy Zsigmond helyi esperes eddig publikálatlan kéziratában is megjelentek.² A témakör 20. századi legnagyobb szakirodalmi hozadékát Jozef Novák szfragisztikai művei jelentették.³ Gótikus pecsétnyomójával újabban ezen tanulmány szerzőinek egyike foglalkozott.⁴

Somorja ismert diplomatikai aktivitásának gyökerei a középkorba nyúlnak vissza. A fennmaradt szfragisztikai emlékek azt sejtetik, hogy kezdeteit még a 15. század elején történt szabadalmas királyi várossá emelését megelőző időszakban kereshetjük. A város jelentőségét tekintve feltételezzük, hogy diplomatikai tevékenysége már a 14. században megkezdődött. Ennek fő motorjává a közeli Pozsonnyal fenntartott kapcsolatok, illetve a fejlett városi környezetben akkor már természetesnek számító írásbeli kapcsolattartás szükségessége válhatott. Ennek példájaként a közeli Dévényt említhetjük, amelynek legrégebbi ismert pecsétnyomóját a szakirodalom a 14. század elejére keltezi.⁵ Jelzett véleményünk kialakulásához Somorja eddigi legrégebbi, gótikus pecsétnyomójának elemzése is hozzájárult.

Középkor

Az ezüstből készült, gótikus pecsétnyomó a Magyar Nemzeti Múzeum pecsétgyűjteményében, Budapesten található.⁶

A múzeum 1859-ben, a város ajándékaként tett rá szert.⁷ Az eddig ismert legrégebbi pecsétnyomó keletkezésének idejét a heraldikai szakirodalom – közelebbről nem pontosítva – a 15. századra teszi.⁸ Gótikus minuszkuális körirata a pecsétmező fenti részében, a köriratszalagon található a következő szöveggel: „S(igillum) O ciuitat(is) O samarie O mi(nus) O“, vagyis: „Somorja város kisebbik pecsétje“. Az egyes szavakat apró körök választják el egymástól. A pecsétnyomót a város kancelláriájában még a 19. század folyamán is rendeltetés-szerűen használták. Lenyomatait például 1802-ben, valamint 1804-ben keltezett dokumentumokon is megtaláltuk.⁹ Kisfaludy szerint a pecsétnyomó egészen 1845-ig a város használatában állt.¹⁰

Az említett tekeredett végű köriratszalag a pecsét felső részének szélét követve terül el. A pecsétmező egybeomló palástjában trónján ülő, megkoronázott Szűz Máriát ábrázol. A trón szövettel bevont padként van ábrázolva, a szövetanyag szélei szabadon omlanak alá. Mária feje a köriratszalagba nyúlva két részre osztja azt. Jobb kezében a kis Jézust, bal kezében pedig rézsút liliommal végződő jogart tart. A meztelen Jézus teste dicsfénnel övezett, jobbjaiban országalmát tart. A Madonnának – mint a világ úrnőjének – ez az ábrázolása a mai Szlovákia területén számos analógiával rendelkezik a gótikus festmények, valamint a gótikus domborművek sorában.¹¹ Somorja gótikus pecsétnyomójának tartalma az ún. „beszélő” pecsétábrák közé tartozik, mivel a pecsétkép szentje egyben a város nevét is kifejezte.¹² A különbözőképpen ábrázolt szenteket megjelenítő mezőkkel rendelkező városi pecsétnyomók keletkezése elsősorban az uralkodóházak gyakori cseréjének bizonytalan időszakára volt jellemző, mint például a 13–14. század Magyarországra. Később pecsétképeik fokozatosan világi motívumokra cserélődtek. Ennek példaként Kassát hozhatnánk fel. A „beszélő” motívumokkal ellátott pecsétekre viszont tartalmuk állandósága jellemző, szimbólumrendszerük gyakran évszázadokon keresztül sem változott. A pecsétnyomó 1859-es ajándékozásakor Somorja a Nemzeti Múzeumtól annak bővebb elemzését, korának

megállapítását kérte.¹³ Az ajándékozás ötletének felvetője az akkor Somorján kutató Jancsik Ede volt.

A gótikus kisebbik pecsét nyomó lenyomata 1789-ből. ŠABA.

Tekintve, hogy a fent leírt pecsét nyomó köriratában Somorja *civitasként*, tehát városként van megnevezve, annak létrejötte Somorja városi kiváltságainak elnyerését követő időszakra, tehát 1405 utánra tehető. Használatba lépésének előzetes felső határát az 1492-es évben húzhatjuk meg, amikor a város a Szentgyörgyi és Bazini grófok zálogtulajdonába került.¹⁴

A későbbiek során Somorja már csak a pozsonyi váruradalomhoz tartozó mezővárosként szerepel. Ennek ellenére – az öt városként jellemző – kisebbik pecsét nyomóját továbbra is használta.

A város polgárai a fenti ellentét teljes tudatában lehettek. A helyzet jogi diszproporciójának megoldását különleges uralkodói kiváltságlevél kiadásában láthatták. Somorja polgárainak kérése alapján ugyanis II. Lajos király 1519-ben kiadott oklevelével a város régebbi pecsétjének használatát engedélyezte.¹⁵ Az ilyen szellemben kiadott oklevél magyarországi viszonylatban egyedi ritkaságnak számít. Megléte a város polgárainak meglehetősen jogértelméről tanúskodik. Az oklevél szerint a várospolgárok maguk kérték, hogy az uralkodó bizonyos régtől fogva használt pecsét nyomójuk használatát engedélyezze.¹⁶ Érdekesnek tartjuk, hogy az oklevél szövege csak egy pecsét nyomóra utal. Történik mindez annak ellenére, hogy Somorja a középkorban bizonyíthatóan kettő – az említett kisebb és az ebből törvényszerűen feltételezhető nagyobb – pecsét nyomóval kellett, hogy rendelkezzen. Véleményünk szerint II. Lajos oklevele a fent leírt gótikus (kisebbik) pecsét nyomó használatára vonatkozott. Ennek felismerésé-

hez – az újkori viszonyok közt jogainak megtartása érdekében küzdeni kényszerülő – Somorja által neki tulajdonított fontossága vezetett minket. Fontos szerepéhez említett körirata is hozzájárult, amely Somorjának az újkorban nagyobb társadalmi elismerést kölcsönzött.¹⁷ A gótikus pecsétnyomót ugyanis a 16. század közepén a különösen fontos dokumentumok autentikus lepecsételésére is használták. Lenyomata Somorja bírájának és tanácsának 1567-ben kiadott hiteles tanúlevelére függőpecsétként került fel, pedig az akkori gyakorlatnak megfelelően egy ilyenformán kiállított oklevélen a tulajdonképpen autentikus nagypecsétnek kellett volna megjelenie.¹⁸ A pergamen hártycsíkokon függő pecsét viasza zöld, a pecsétlál viasza pedig természetes színű. II. Lajos oklevele a gótikus pecsétnyomó korának közelebbi behatárolásához is hozzájárul. A „régteől fogva használt” szóösszetétel azt legalább az oklevél kiadását megelőző jó néhány évtizeddel, talán közvetlenül az 1405-ös kiváltságok adományozását követő évekre vezeti vissza.

Somorja középkori gótikus pecsétnyomójának mint a régi városjogok hagyományos kifejezőjének hosszú ideig tartó megbecsülése kialakulásához valószínűleg az is hozzájárult, hogy eredetileg nemesfémből készült. Így önmagában is tárgyi értéket képezett. „Kiváltságolt helyzetének” újkori viszonyok közötti egyértelmű kifejezője pecsétképének a város 1777-es határtérképén való ábrázolása.¹⁹ Ezen a pecsétkép az ilyen helyzetekben sokkal gyakoribb városi címert helyettesíti. A térkép kivitelezője a pecsétképet repülő angyal által tartott szövetdarabon ábrázolta.²⁰ A pecsét ábrázolása a Pozsony megye milleniumi ünnepségei kapcsán megjelenő ünnepi monográfiában is megtalálható.²¹ Szimbolikus szerepkörén túl azonban a pecsétnyomó kiszorult a gyakorlati használatból, helyette újabb pecsétnyomókat kezdtek el használni.²²

A fenti pecsétnyomót tehát eredetileg ideiglenes jogi érvennyel bíró *typarium*ként²³ használták, amit körirata a *minus* szóval is kifejezett. Már említettük, hogy ebből következik az állandó jogi érvennyel bíró – eddig ismeretlen – közhitelű nagyobb pecsét megléte. Ez minden valószínűség szerint Somorja első pecsétjében keresendő, amelyik a kisebbik pe-

A gótikus kisebbik pecsét Somorja autentikus pecsétjének szerepében a város tanúlevelén (1567). AMB.

csét létrejötte után természetesen vehette át az autentikus tipárium szerepét.²⁴ Tartalmát ugyan nem ismerjük, de feltételezzük, hogy szintén Szűz Máriát ábrázolta gyermekével.

16. század

A század közepén új, reneszánsz pecsét használatát figyelhetjük meg, melynek átmérője 20 milliméter. Pecsétképe elődjének gótikus ábrázolását veszi át. A pecsétmező ismeretlen metszője a trónon ülő Szűz Mária képét metszette ki, jobbán a kis Jézussal, bal kezében jogarral. A pecsét majuszkula köriratát a pecsétmezőtől egyszerű metszetrésszel választja el. Szövege a rövidítések kiírása után a következő: „SIG.(illum) OPP(idi) SAMARIE(nsis)”.²⁵ A figurák elhelyezése és a köriratnak köriratszálagra emlékeztető elrendezése arra utal, hogy a pecsétmetsző a gótikus kisebb pecsét nyomót

használta közvetlen mintának. A pecsét legrégebbi lenyomatát Somorja Pozsony városának címzett, 1615-ben keltezett leveléről ismerjük.²⁶ Levélzáró, papírfelzetes pecsétként annak hátlapján található. A pecsételésnél zöld színű viaszt használtak. A tipárium lenyomata valószínűleg Somorja hasonlító, 1565-ben keltezett levelén is megtalálható volt, ezen viszont már csak nyomóra utaló foltot találtunk.²⁷

Somorja reneszánsz levélzáró pecsétje (1615). AMB.

Annak ellenére, hogy a pecsét funkciójára nézve körirata közelebbi információt nem tartalmaz, használatának módjából egyértelműen kiderül, hogy a város kancelláriájában a kisebbik pecsét szerepét töltötte be. Az 1615-ös lenyomat egyben a pecsét legfiatalabb lenyomatának is számít. Későbbi lenyomataival eddig még nem találkoztunk.

17-18. század

A 17. század folyamán Somorja új autentikus pecsét használatát kezdte meg. Ennek eddigi legrégebbi lenyomatát Somorja 1720-ban keltezett tanúleveléről ismerjük. A 24 milliméter átmérőjű pecsét mezeje szintén a fentiekhez hasonló tartalmú, néhány helyen viszont eltér azoktól: Mária itt nem visel koronát, egyedül Jézus fejét övezi glória. Az oklevél korroborációjának tartalma szerint a pecsétet a város tartós jogerővel bíró autentikus pecsétként használta.²⁸ Más forrásból, egy 1750-es somorjai levél alapján azonban tudjuk, hogy a város kisebbik pecsétjének szerepét is betöltötte.²⁹ Ez a tipárium szintén ezüstből készült, és a 19. század utolsó harmadában még megtalálható volt a városházán.³⁰

A tárgyalta pecsétmezők szimbolikájának állandóságát tekintve szinte meglepően hat, hogy a mezőváros a 18. század

folyamán (legkorábban a 17. század végén) tartalmában is megváltoztatott pecsétnyomót készítettett. Eddigi egyetlen lenyomatát 1745-ből ismerjük.³¹ A pecsét körülbelül 30 milliméter átmérőjű, táblájának szélére tojásdad alakú szemekből álló füzért metszettek. A pecsét majuszkula körirata ezen belül, a pecsétmező szélét kopírozva olvasható a következő szöveggel: „+SIGILLVM +OPPIDI +SAMARIENSIS +IN +INSWLA +LAC-SALO“, vagyis: Csalo szigeten levő Somorja mezőváros pecsétje. A köriratot a pecsétmezőtől apró gyöngyfűzés sor választja el. A pecsét kisebb vagy nagyobb voltára nem találunk konkrét utalást. Nagyságára való tekintettel arra következtethetünk, hogy a mezőváros autentikus pecsétjével állunk szemben. A pecsétmezőben pázsiton álló, fekvő téglalap alakú, boltíves bejáratú épület látható ablakok nélkül. Felső sarkaira két hagymakupolás torony épült. Mindkettőnek egy ablaka van. Az épület felső részén, a tornyok közt Szűz Mária látható, Jézussal az ölében. Az épület két oldalán egy-egy, a pázsitból kinövő kúpszerű objektum látható, melynek satírozása zöldellő vegetációra utal, és karcsúságával tuja-fát idéz.

Somorja 17. századi pecsétnyomójának lenyomata a 18. század első negyedéből. ŠABA.

A pecsét tartalma és körirata több kérdést vet fel. Ábrázolása első ránézésre azt a benyomást kelti, hogy templomról van szó. Rögtön megfigyelhető viszont, hogy a pecsét metszője az épület erődítmény jellegére kívánta felhívni a figyelmet. Ezt az épület falrészének rendszeres kváderezésével érte el, amelynek hatását a kapu körüli ormózás, valamint a falszegélyek háromszög

alakú bosszírozása még jobban kiemeli. Mindez a későgótika, valamint a reneszánsz szakrális és világi építkezési stílusjegyeit viseli magán. Az épülettömb erődítmény jellegére utal továbbá, hogy – a tornyokat leszámítva – hiányoznak róla az ab-

lakok. Véleményünk szerint a kéttornyú erődtámasz – szimbolikus értelemben – Somorja *városjellegét* fejezi ki. Szűz Mária és a kis Jézus „beszélő” képe pedig a település pontos identifikálását szolgálja. A városjellegnek ez a nagyon régies kifejezése számos analógiával rendelkezik. Városfalak, erődtámaszok pecsétábrázolása már a 13. században is előfordul. Példaként Pozsony, Selmezbánya vagy Esztergom legrégebbi pecsétjeit említhetjük.³² Hogy a tárgyalt pecsétnyomó metszésének mintájául mi szolgált, nem tudjuk. A fentiek szellemében azonban ezt a szerepet Somorja legrégebbi autentikus, középkori nagypecsétje vagy annak valamelyik lenyomata is betölthette. Másfelől nem hagyhatjuk ki a környékbeli települések egy csoportjának pecsétjei általi inspiráció lehetőségét sem. Bátyákat és falakat ábrázó pecséttel ugyanis több, a pozsonyi vár uradalmához tartozó település is rendelkezett, például Pozsonyváralja, Főrév, Pozsonyszőlős. Ezek pecsétjei a 16-18. századból származnak.³³

A tárgyalt pecsét körirata, főként az „Inswla” szóban használt „W” – középkori jellegénél fogva – szintén a pecsétnyomó keletkezésétől jóval régebbi minta használatára utal. Érdekes a fenti szó utolsó két betűjének ismétlése az azt követő „lacsalo” szóösszetételben, amely Csallóközt hivatott megnevezni. A körirat ezen részének ugyanis így kellene helyesen kinézni: „...IN +INSWLA +CSALO”. Mindez a pecsétmetsző improvizálására utal abban a pillanatban, amikor a körirat rossz betűelosztásának hibájára rájött. A fentiekén túl a körirat ortográfiája segíthet a pecsétnyomó készítésének idejének pontosabb behatárolásában. A „cs” mássalhangzó ilyen modern formája ugyanis a 17. század folyamán jelent meg, és fokozatosan kezdte el kiszorítani az addig bevett „ch”, „cz” helyesírási gyakorlatot. Ezek a változások a Magyar Királyi Kancellária által foganatosított írásreformmal köthetők össze. Csallóköz nevének ilyen, korai modern ortográfiai példája 1659-ből származik.³⁴ Ennek alapján Somorja újkori autentikus pecsétnyomójának elkészíttetése nem tehető a 17. század derekát megelőző időkre. Hasonlóképpen alátámasztja ezt a Csallóköznek a köriratban található ortográfiai alakja, amely valószínűleg annak a 17–18. századi közkedvelt nézet-

nek a hatása alatt állt, amely a sziget nevét *csalószigetként* értelmezte.³⁵

Somorja barokk pecsétje erődtmény motívumával. 1745-ből származó lenyomat. ŠABA.

A 19. század első fele

A század első felének pecséthasználati gyakorlata a fentiek szellemében folyt tovább. Az időszak egyetlen lényeges újdonságát a mezőváros címeres levelének 1845-ös kiadása jelentette, amelynek elsődleges célja a latin körirat magyarra való cserélése volt.³⁶ Mindez nagy vonalakban egybeesik a latinak mint hivatalos nyelvnek az elhagyásával. Az oklevél miniatúrája a pecsétmezőt színesen ábrázolja. A majuszkula felirat – „SOMORJA MEZŐVÁROS PECSÉTJE. 1845” – a pecsétmezőtől arany színű szalagvonallal van elválasztva. A pecsét

kék mezejében Szűz Mária látható a kis Jézussal. A pirosba öltöztetett, kék palástos Mária arany trónon ül, fején magas aranykorona, baljában aranyjogar. A trónból a karfa betekert része látható. A fejkorona típusa arra vall, hogy a miniatúrát ismét Somorja középkori gótikus pecsétnyomója szerint rajzolták meg.³⁷ A kék mező és a kék palást heraldikailag helytelen kombinációja az újkori heraldika hanyatlásának megnyilvánulása. Ennek ellenére a címeres levelet jelentősnek tartjuk, hiszen a városnak ez az egyedüli olyan forrása, amely címerképének autentikus színskombinációit is tartalmazza. Ezért a címeres levelet Somorja városjelvényeinek 1993-as megújításakor is figyelembe vették.³⁸ A megújítás során Szűz Mária öltözkékének és trónjának színeit vették át. A pajzsmezőt viszont a heraldika szabályainak megfelelően ezüstre változtatták. A jelenlegi városcímer alakjai Somorja középkori gótikus pecsétképéhez hűen vannak ábrázolva.

(Fordította: Strešňák Gábor)

Jegyzetek

- 1 Jancsik Ede 1869: Egy kis böngészet Somorja levéltárában. A Győri Történeti és Régészeti Füzetek 1869/IV. számából átvették: Bárdos Gábor - Presinszky Lajos – Végh László (összeállította) 1996: *Somorja. Történelmi olvasókönyv*. Somorja, 62–68. o.
- 2 Štátny archív Bratislava, pobočka Šaľa, Magistrát mesta Šamorín / Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltára, Somorja Város Magisztrátusa (továbbiakban ŠABA-ŠA, MMŠ), Zbierky / Gyűjtemények, lt. sz. 2066, Kisfaludy Zsigmond Somorja történetét feldolgozó, cím nélküli kézírata, I. rész, é. n. (továbbiakban: Kisfaludy I.), 64–65. o.
- 3 Novák, Jozef: Pečatidlá zo Slovenska v Budapešti. In: *Sborník archivních prací* IX, 1959, 2., 250. o.; Novák, Jozef 1975: *Slovenské mestské a obecné erby*. Martin, 344. o. (lásd az itt összefoglalt régebbi szakirodalmat is).
- 4 Ragač, Radoslav 2003: Pečať mesta Šamorín. In: Buran, Dušan (összeállította): *Slovenská národná galéria. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Gotika*. Bratislava, 515. o. (fénykép), 804. o. (szócikk).
- 5 Novák, Jozef 1991: *Erby a pečate Bratislavy*. Bratislava, 19–24. o. (a középkori pecsétet lásd a 20. oldalon).
- 6 Magyar Nemzeti Múzeum Budapest, lelt. sz.1860/4.
- 7 Novák 1959: 250. o.
- 8 Novák 1975: 343. o.

- 9 ŠABA, Župa Bratislavská I. / Pozsony megye I. (továbbiakban: ŽB I), A XII, 1802. év; A Somorjai református gyülekezet levéltárának régi iratai, lelt. sz. 121, 1804. év.
- 10 Kisfaludy I., 64–65. o.
- 11 Gerát, Ivan 2001: *Stredoveké obrazové témy na Slovensku- osoby a príbehy*. Bratislava, 106–108. o.
- 12 Szlovákia területének középkori szfragisztikai anyagában számos párhuzamos példával találkozunk. Ilyenek például: Túrócszentmárton (Martin), Szentgyörgy (Svätý Jur) vagy Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš). Lásd: Novák 1975, vonatkozó szócikkek.
- 13 Amint azt Kisfaludy ezzel kapcsolatban megjegyzi: „...azonban nemzeti nagy multunk emlékei ezen tárházának tisztelt igazgatósága csupán (egyébkint is ösmeretes) köriratát küldé meg, ábrájával s készíttetése idejérőlí véleményével pedig adós maradt.” Kisfaludy I., 64–65. o.
- 14 Strešňák, Gábor 1998: Vývoj právneho postavenia mesta Šamorín do roku 1599. Szakdolgozat, FF UK Bratislava, 26–53, 90. o.
- 15 ŠABA-ŠA, MMŠ, Oklevelek, A IX-36 jelzet.
- 16 „...quilibet Sigillo ipsorum quo ab antiquo usi fuerunt...”. Uo.
- 17 Kisfaludy szerint a polgárok kérése nagypecsétjük további használatára vonatkozott. Kisfaludy I., 64–65. o.
- 18 Archív hlavného mesta SR Bratislavy (továbbiakban: AMB), Inventár listín a listov II. (továbbiakban: ILL), lelt. sz. 7496.
- 19 Archív hlavného mesta SR Bratislavy (ďalej AMB), Inventár listín a listov II. (ďalej Listiny a listy), inv. č. 7496.
- 20 Ragač, Radoslav 2005: Neznáma rukopisná mapa Šamorína z 18. storočia ako historický prameň. In: Pravda, Ján (ed.): *Historické mapy. Zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava 2005, 191–194. o.
- 21 Vende Aladár: Pozsony vármegye községei/Somorja. In: Borovszky Samu (összeállította): *Pozsony vármegye. /Magyarország vármegyéi és városai.*/ Budapest é. n. (CD- Rom).
- 22 1720-ból származó konkrét példáját lásd alább; A pecsétnyomó gyakorlati használatból való kiszorulásához valószínűleg gótikus minuszkula köriratának olvasási nehézségei is hozzájárulhattak.
- 23 tipárium (lat. typarium) – pecsétnyomó.
- 24 Ennek párhuzamos példája Kassa esetében is megfigyelhető.
- 25 Somorja mezőváros pecsétje
- 26 AMB, ILL III., lelt. sz. 9308; Kutatásai során Kisfaludy a tipárium legréggebbi lenyomatával az akkori pozsonyi városi levéltárban találkozott Somorjának 1598-ból való levelén. Kéziratában ezt a jelzetet közli: *“Pozsony város levéltára, Lad. 28, Num. 61”*. Kisfaludy I., 64–65. o.
- 27 AMB, Inventár spisového materiálu VI., 9. doboz, Ladula 9, Numero 42.
- 28 „...et Sub Authentico Oppidi istius Sigillo Jurium Ejusdem futuram ad Cautelam extradari curavimus...”. ŠA BA, ŽB I, A III 1669. Az oklevél 1720. november 29-én volt keltezve.
- 29 ŠA BA, ŽB I, A VI 2095; 1750. október 10-ei keltezésű levél.
- 30 Kisfaludy I., 64–65. o.
- 31 ŠABA, Stolica arcibiskupských predialistov vo Vojke / A Vajkai Érseki Nemzeti Szék levéltára, 4. dob.

- 32 Novák 1975: Id. a bevezető tanulmányt.
- 33 Novák 1991: 13–16., 45–47., 56–57. o.; Váralja, Főrév (Prievoz), Pozsonyszőlős (Vajnory) a mai Pozsony (Bratislava) részét alkotják.
- 34 A királyi kancellária használatában ugyanekkor jelenik meg pl. az „ö” magánhangzó modern ortográfiai alakja, amelyet addig különféleképpen „u”, „w” és „eo” alakban írtak. Püspöki Nagy Péter 1989: *A Csallóköz neveiről*. Győr, 46–47. o.
- 35 Például II. Rákóczi Ferenc a szigetet emlékirataiban *l' Ile trompeuse*-nek említi. A jelzett nézet alapján úgy gondoljuk, hogy a pecsét körirata ennek latin változatát használja.
- 36 ŠABA-ŠA, MMŠ, Oklevelek, A XIII-147.
- 37 Uo.
- 38 Kartous, Peter–Vrteľ, Ladislav 2001: *Heraldický register Slovenskej republiky* II. Martin, 200–201. o.

SOMORJA KÖZÉPKORI TEMPLOMA

Prokopp Mária

Somorja középkori plébánia temploma ma szerényen áll a modern épületek között, a város főutcájának keleti végén, az egykori Duna-ág, majd halastó feltöltésénél. Itt volt a város dél-keleti kapuja. Somorja középkori településének szerkezete a mai utcahálózaton is felismerhető, de még világosabban látható a város 1777. évi térképén. Két párhuzamos, egyenes vonalú, széles főút alkotta a város tengelyét, amelyek a Pozsony felőli Felső-kaputól vezettek a templomunk közelében állott, Komárom felőli Alsó-kapuhoz. E két főutat mindkét oldalról egy-egy sor ház kísérte. A szélső házsorokhoz nagyobb kertek és gazdasági épületek tartoztak. A várost sánc és az azt övező Duna-ág védte. E mögött voltak a gazdagon termő gabonaföldek. A lakosság legfontosabb foglalkozási ágai a gabonatermesztésen alapuló malom- és sütőipar, a halászat, valamint a kereskedelem voltak. A város középpontjában a két főutat a hatalmas piactér kapcsolta egybe, amely ma is a város főtere. Itt tartották a XIV. század közepétől szombatonként a hetivásárokat, majd 1411-től az országos vásárokat. A Fő-téren áll ma is a városháza, amelynek XVI. századi, reneszánsz eredete kétségtelen. Valószínű, hogy már korábban, a XV. században, az 1405. évi királyi várossá nyilvánítás után közvetlenül megépült Somorja önkormányzatának székháza.

Templomunkat falgyűrű övezte, amelynek emlékét a mai kerítés-fal őrzi. Épületének a legkorábbi részei XIII. századiak. A század első felére utal a templom keleti része, a nyolcszög három oldalával záródó, 10x6 méteres kora gótikus szentély. A külső falon jól látható, hogy a támpillérek feletti rész a *fűrészfogas díszítő sorral* együtt későbbi falmagasítás eredménye, amely egykorú lehet a belső tér ma is látható, gyámkövekre támaszkodó, két *szakaszos bordás keresztboltozatá-*

val. Ezt a jelentős átépítést a külső támpillérekkel együtt a pozsonyi várispán, Sándor fia, Károly végeztette közvetlenül 1287 után, miután az ő magánbirtoka lett a *“Szentmária nevű lakott föld”*¹. A templom jeles festészeti díszítésében, az ikonográfiai program megfogalmazásában nagy szerepe lehetett Arnold plébánosnak², a pozsonyi káptalan tagjának, aki 1285-től volt Somorja plébánosa. A fény az öt félköríves záródású, keskeny nyílású, román stílusú ablakon keresztül áradt a szentélybe. Ezek közül ma csak a három keleti ablak az eredeti, amelyek a XIII. század első felére utalnak. A szentély két déli ablakát, később – a XV. században gótikus stílusban, majd a XVIII. században barokk stílusban, végül 1931-ben - megnagyobbították.

A dél-keleti ablak alatt a kettős *papi ülőfülke* a félköríves záródással ugyancsak a romanika alkotása a XIII. század első feléből. A két ív a középen szabadon álló négyzetes kő pillér által tartott vállköre támaszkodik. Az ülőfülke mellett keletre a trapéz alakú fali fülke a miséhez szükséges bort és vizet tartalmazó kis kancsók számára készült.

A XIII. századi templom hosszháza minden valószínűség szerint – a korábbi véleményekkel szemben – kezdettől háromhajós volt, és sík mennyezettel volt fedve. Erre utal a mellék-hajókat a főhajóhoz kapcsoló, félköríves záródású, széles, de nem azonos fesztávolságú két árkád íve. Jóllehet a déli hajó árkádíve magasabb, mint az északi, és a fesztávolságuk sem azonos, s ez megenged bizonyos időbeli különbséget. A déli hajó külső keleti falán lévő befalazott kis román kori ablak – amely azonos alakú a szentély keleti ablakaival – is arra utal, hogy a szentély és a hajó egyszerre épült a XIII. század elején, román stílusban, és hogy a templom már a XIII. században háromhajós bazilika volt.

Az északi hajóba nyílt a XIII. századi templom *főbejárata*, a román stílusú, bélétes, félköríves záródású *kapuzat*, amely ma is a templom bejárata. Ide vezet a város főutcája.

A főhajó 14x9 méteres területe 1521-ben remekművű, késő gótikus, hajlított-bordás boltozatot kapott, ekkor alakult kéthajóssá.

A *nyugati karzat* is a XIII. század második felében épülhetett a fő hajó teljes szélességében, a három szakaszos él-keresztboltozattal fedett tér felett. Feljárata ma is az eredeti kőlépcső, amely az északi oldalhajóból vezet fel. Ez a feljárt is megerősíti, hogy az északi hajó létezett már a XIII. században! A karzat a község ura, a pozsonyi várispán számára épülhetett.

A háromszintes, négyzetes alaprajzú nyugati *torony* is XIII századi eredetű. A gúlacsúcs alakú kősisak, oldalán a négy kis fiatoronnyal, amely a csallóközi középkori templomok jellegzetessége, középkori formát őriz, de jelenlegi alakja XIX. századi. A torony jelenlegi nyugati kapuja 1931-ben készült, eredetileg nem volt a templomnak nyugati bejárata, hasonlóan a pozsonyi plébánia templomhoz, a mai dómhoz³. A torony nem nyúlt a templom hajója elé, hanem, ugyancsak a pozso-

nyi példaképét követve, két oldalról egy-egy – feltehetően – boltozott tér fogta közre az oldalhajók lezárásaként. Az északi helyiség a *sekrestye*, míg a déli a *ravatalozás* színhelye lehetett. A déli hajóból vezetett – és vezet ma is – a lejárat a szentély és a déli hajó alatti kriptába.

Az 1280-as évek végén, a kora gótikus átépítés után a templomot – feltehetően a pozsonyi prépost – nagy ünnepélyességgel szentelte fel. Erre utalnak a templom falain a XIII. századi festett *felszentelési keresztek*, valamint a szentélyben hét, és a hajó nyugati falán, a ma már befalazott nyugati kaputól északra körbe foglalt, egyenlő szárú festett kereszt.

A templom építéstörténetét, amint a fenti leírásból látjuk, még nem ismerjük teljes bizonyossággal. *Zdeněk Vácha* kitűnő tanulmányai⁴ után is vannak még tisztázatlan kérdések, amelyekre csak a szakszerű falkutatás és a régészeti feltárás adhat választ.

A XIII. század végén (1290 körül) az átépítés után pompás figurális falfestészeti dísz is kapott a teljes templom, erre utalnak az 1950–60-as évektől kezdve, több szakaszban feltárt és restaurált ábrázolások. Ezek közül XIII. századiak a szentély északi falán, a festett baldachin alatt megjelenő álló *szentek* és a *Mária halála* jelenet, valamint a főhajó északi falán, az egykori északi főbejárat felett, a fenséges ítélő Krisztus mandorlába foglalt képe, pontosabban annak és a jobbánál térdelve könyörgő Mária alakjának töredékes ábrázolása. Ez a Deesis-kompozíció egy nagyobb, még a vakolat alatt rejtőzhető *Utolsó ítélet-ábrázolás* központi képe lehetett. A kis részlet is meggyőzően bizonyítja mestere kiváló művészi és technikai felkészültségét.

A XIV. század közepén, miután Somorja – a dunai révjog, a kereskedelem, a halászat, a gabonatermesztés és a kézművesség révén – jelentősen meggazdagodott, s lakóinak száma megnövekedett, a templomot a kor új, gótikus stílusában kibővítették. A templom ugyanis a lakosság közösségi életének központja volt. Itt történtek az élet legnagyobb eseményei, a házasságkötés, a temetés, és a kereszteléssel itt vált az újszülött a közösség tagjává. S a templom védőszentjének évenkénti ünnepe, a templom "búcsúja" a lakosság leg-

fényesebb össznépi ünnepe még ma is. Ez Somorján augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén van. Ez a nap a katolikus egyház legfőbb Mária-ünnepe, amikor arra emlékeznek, hogy Szűz Máriát halála után Jézus a testével együtt felvitte a mennybe, és ott az Ég királynőjévé koronázta. Magyarországon fokozta az ünnep jelentőségét, hogy első királyunk, Szent István 1038-ban, a halála előtt – miután emberileg teljesen kilátástalan volt az ország fennmaradása – ezen a napon felajánlotta országát a Boldogasszonynak. Somorján ez az ünnep egyúttal az Esztergomi főegyházmegyéhez, az ország egyházi központjához, a prímási székhelyhez, az ország első fővárosához, Szent István városához, Esztergomhoz való tartozás örömmünnepe is volt. Somorja népe büszke volt arra, hogy a Boldogasszony nemcsak templomának a védőszentje, hanem községüknek (1405-től a királyi városuknak) is névadója.

A somorjai templom szentélye a XIV. század második felében, feltehetően az 1370-es években teljesen új, magas művészi színvonalú gótikus falfestészeti díszítést kapott. A tematikát tudós teológiai program határozta meg. Ez a freskódísz a szentélyben szinte teljes épségben napfényre került az 1950-90-es években. A következő fejezetben bővebben méltatjuk jelentőségét.

A főhajóban, a pilléreken mindhárom oldalon XIV. századi festett *felszentelési keresztek*et látunk, ahol a keresztek egyenlő szárait körzővel rajzolt félkörívek alakítják.

A XIV. században új, körtetagos keretelésű, csúcsíves záródású kaput nyitottak a templom déli falán.

1405-ben Somorja királyi város lett, s remekművű ezüst *pecsétnyomót* készíttetett. A pecsét pozitív nyomatán Szűz Mária, a város és temploma védőasszonya királynóként ül szembefordulva a támla nélküli trónus-padon, bő redőzetű, hosszú, díszes palástban, a fején liliomos koronával. Bal térdén isteni gyermeke ül, akit bal kezével ölel át. Jobbjában a királynői liliomos jogart tartja. Körülötte gótikus minuszcula betűkkel vésett feliraton ez áll: **s**/igillum/ * **civitat**/is/ * **samarie** * **mi**/nus/* .

A XV. század első felében a templom épületén nagyobb mérvű gótikus átalakítást végeztek. Ekkor készült a déli oldal-

hajó profilozott gyámkövekre támaszkodó, kétszer hornyolt profilú *bordás keresztboltozata*.

A szentélyben ekkor nagyobbíthatták meg a két déli ablakot, és a hajóban is ekkor készültek a magas gótikus ablakok, amelyekre ma már csak azok befalazott záródásai utalnak a templom külső déli falán. A déli hajó belső falán az egyik befalazott gótikus ablaknyílás alsó kerete is kirajzolódik. Ezek a nagyméretű ablakok ragyogó napfénybe öltöztették a templombelsőt.

A templom egyetlen gótikus ablaka, ahol az eredeti *mérmű*, a háromszöget képező három hármaskaréj is fennmaradt, a déli hajó keleti falában van. A keleti napfény beáramlását biztosítja a templomba. Feltehetően a XV. században vágta a főhajó délkeleti felső sarkába is a gótikus ablakot.

A XV. század első felében készült falképek közül a karzat mellvédjén lévő, egyenes vonalú keretbe foglalt *Szent György-freskó* az 1420/30-as években készülhetett. A jobb oldalról fehér ló hátán érkező bátor vitéz biztosan döfi lándzsáját a balról rátörő hatalmas sárkány torkába. A kiráylány kettőjük között a háttérben térdelve imádkozik. A kép egy része még a vakolat alatt rejtőzik. Az ábrázolást az internacionális gótika dinamikus, dekoratív körvonalakkal alakított formái jellemzik. A kép a karzatot tartó árkádok csúcsíves átalakítása előtt készült, mert az ív belevág a jelenetbe. A Szent György-tisztelet a középkorban a keleti és a nyugati kereszténységben egyaránt jelentős volt. Magyarországon, a latin és a görög szertartású kereszténység határterületén fokozott kultuszára utalnak az emlékek és a hagyomány. Nálunk tehát nemcsak a tavaszi mezőgazdasági munkák kezdetét jelentette a Szent György-nap, április 24., s nemcsak a közeleti tisztségek megújításának napja volt, hanem 1318-tól, a Szent György lovagrend megalakulásától, amely a király közvetlen védelmét szolgáló vitézek közössége volt, kiemelt ünnep volt. A XV. század első felében Luxemburgi Zsigmond király Sárkányrend néven szervezte újjá a Szent György lovagrendet, amely az uralkodó leghívebb támaszainak szűk csoportját jelentette. A kor huszita háborúi idején Sárkányölő Szent György az eretnokség ellen küzdők fő pártfogója volt. – Pozsonyszentgyörgy község és

az innen származó Szentgyörgyi család is a Pozsony-környék középkori Szent György kultuszára utal.

Templomunkban a Szent György freskó kiemelt elhelyezése a fentiekén túl utalt a szomszédos község *Szent György plébániájának* védőszentjére is. Ez a plébániatemplom 1390-ben a pozsonyi főesperesség jegyzékében a mi Szűz Mária-templomunkkal együtt szerepel. A két település később egybeolvadt Somorja néven.⁵ A Szent György-templomot lebontották. A Szent György-freskót Rozgonyi György pozsonyi főispán /1421–50/ készíttethette védőszentje tiszteletére a kegyúri karzat mellvédjére. Az urasági karzat ugyanis a főispánt is megillette. Rozgonyi György és testvére, István 1439-től Somorja tényleges ura lett, amikor Albert király – a nekik járó tartozása egy részének törlesztése fejében – nekik adta Somorja városát. A Rozgonyi család számos tagja vezető hivatalt töltött be a XV. századi Magyarországon. Zsigmond király pozsonyi várépítkezését Rozgonyi György és István irányította. 1430-tól ők voltak Nyitra és Komárom megye ispánjai is. 1437-től megkapták Szepesvárt és a szepesi ispánságot is⁶. Az ő megbízásukból újult meg a somorjai templom az 1420–40-es években.

A Szent György-freskón kívül ők készítették a templomszentély északi falában lévő *pasztofóriumot* /= szentségház/ is. Az egyenes vonalú, profilozott kökeretes falifülkét háromszögű, mérműves oromzat koronázza, a csúcsán kőrózsával, az oldalán kúszóleveles díszítéssel és a két oldalán egy-egy kis fiatoronnyal. Az oromzatban Jézus háromnegyed alakjának domborművét látjuk. Jézust élve, szembefordulva, ruhátlan felsőtesttel, ágyéka körül lágyan redőző kendővel ábrázolja a művész az Oltáriszentséget tartó fali fülke felett. A kereszthalál után feltámadt Jézust mutatja be a szobrász, amint mindkét sebhelyes kezével, a lándzsával átdöfött szívére mutat, bizonyítva halálát és az azt követő feltámadást. Jobbja alatt, a szentségfülke felső peremén, kehely áll, amely Jézus vérért fogta fel. Ez az ábrázolás az Eucharisztia misztériumát jeleníti meg. Az Eucharisztia Jézus szava szerint, amely a Bibliában olvasható, Jézus valóságos teste és vére, a kenyér és a bor külső színe alatt. Ezt az ábrázolást nevezzük Izaiás próféta jö-

vendölése alapján latin kifejezéssel “Vir dolorum”-nak, vagyis “Fájdalmak Férfiának”, vagy másképpen “*Imago Pietatis*nak” /a kegyesség képmása/. Az ábrázolás művészi megjelenítése az 1440/50-es évek szigorúbb felfogású, zártabb formavilágát képviseli.

A sekrestye falában befalazva látható egy másik XV. századi kökeretes, pálcatagos díszítésű, négyzetes *falifülke*, amely eredetileg a szentélyben lehetett, s a liturgikus edények vagy a szentelt olaj tárolására szolgált.

Az 1440-as években készülhetett a diadalív északi pillére előtti *szószék* is, amelynek oldallapjait egyenes vonalú pálcatagos díszítés keretezi. A szószék formája rokon a bécsi Stefanskirche északi oldalán álló ún. Kapisztrán-szószékkal, amelyről a hagyomány szerint 1456-ban Kapisztrán Szent János buzdított a török elleni harcra.

A szószékkal és a pasztofóriummal egyidőben készült a templom régi, nyolcszögű, vörösmárvány *keresztelő medencéje*, ugyancsak pálcatagos díszítéssel, amelyet 1858-ban Ipolyi Arnold még látott,⁷ de később elajándékozták. A mai keresztelőkút 1900 körül készülhetett.

A diadalív két oldalán, a két mellékoltár freskóképe is az 1440-es években készülhetett. Az északi oltárfreskó Szent Miklós püspököt ábrázolja Szent Péter és Szent Pál apostolok között. A déli oltárfreskóból csak egy férfifej ábrázolása maradt fenn. Mindkét oltárkép az internacionális gótika korszakát követő “szigorú stílus” jeles alkotása. Szent Miklós tisztelete igen élénk volt Somorján és az egész Csallóközben, mivel ő a kereskedők, a hajósok, a halászok és a gabonatermesztők védőszentje. Dunaszerdahely templomában is fennmaradt Szent Miklós szép freskóképe az 1400 körüli évekből. Szent Péter és Szent Pál apostolfejedelmek ábrázolása – a nyugati egyházszakadás évtizedei után is – a Rómához való hűség kifejezése volt. Szent Péter a somorjaiak főfoglalkozásának, a halászatnak is védőszentje. A somorjai alesperességhez tartozó Illésháza középkori plébánia templomának védőszentje is Szent Péter.

Lehetségesnek tartjuk, hogy Somorján a diadalív két oldalán a mellékoltárok fölé gazdagon faragott, gótikus kőbalda-

chin borult, hasonlóan a bécsi Stefanskirche néhány XV. századi oltárához. Kubičková Klára szerint a Pozsonyhoz közeli Csallóközhidas középkori Szent Tamás templomában is a diadalív két oldalán baldachinos oltár állhatott.⁸

A XV. század második felében és a XVI. század elején – Mátyás király és II. Ulászló uralkodása idején, akik maguk is többször meglátogatták Somorját – nem a templom épületét bővítették, alakították, hanem – minden bizonnyal – a belső berendezést és a templom liturgikus felszerelését gazdagították. Szárnyasoltárokat, faragott stallumokat, ötvöstárgyakat, kelyheket, gyertyatartókat, úrmutatót, miseruhákat, oltárantependiumokat, zászlókat, misekönyveket stb. adományoztak a jótevők. Mindebből semmi sem maradt ránk. A templom főhajójában, a déli fal nyugati, felső részén, az egykor a szabadba nyíló ablak két oldalán II. Ulászló király és a Jagelló-család címere látható, azonos, reneszánsz ornamentális kerettel kísérve. A bal oldali címerpajzsban, az első és a negyedik mezőben az Árpád-ház sávjai, míg a második és a harmadik mezőben a kétfarkú cseh oroszlán kapott helyet. A királyi családi címere, a Jagellók egyfejű sas ábrázolása az Árpád-ház címerével egyesítve az ablak jobb oldalán, az előbbinek a párjaként jelenik meg. A két kerek talpú, művészi kivitelezésű címerkép – a baloldali tárcsa-pajzsba foglalva – a Jagelló királyi családot és fiát, a cseh és magyar uralkodót, II. Ulászló királyunkat /1490–1516/ dicsőíti. A címereket a Szentgyörgyi grófok festtethették, akik 1492-ben Ulászló királytól vették zálogba Somorját.

A somorjai templom legnagyobb szabású és művészileg is legjelentősebb építészeti beavatkozása 1521-ben történt, amikor a főhajó a mai pompás, késő gótikus, *hajlított bordás boltozatát* kapta. A lendületesen ívelő, kétszer hornyolt bordákból alakított, festői látványt nyújtó boltozati szerkezet tulajdonképpen három-három egymás melletti, 8–8 osztású keresztboltozataból áll. A belső bordák kifeszített ernyőként a templomhajó hosszanti tengelyébe állított két nyolcszögű pilérre futnak. Ezek osztják két hajóra a korábbi főhajót. A külső bordák az oldalfalak profilozott konzoljaira támaszkodnak, ill. az oldalfalak síkjához kapcsolódnak hajlított villás formá-

ban. Ez utóbbiakat nevezzük repülő bordáknak. Ennek a nagy technikai tudást és művészi fantáziát igénylő boltozati típusnak első emlékei a XV. század 40-es éveiben jelennek meg az európai építészetben bajor földön /Landshut/, majd *Bécsben*, a Stefanskirche hosszházának boltozatán, amelyet Hans Puchspaum tervezett, és 1459-re készült el. A *pozsonyi dóm*, amelyet 1452-ben szenteltek fel, ugyancsak Puchspaum terve alapján kapta a három hajós hosszház boltozatát. Itt az oldalhajókat fedték hajlított bordás boltozattal. Röviddel ezután készült a pozsonyi dóm északi oldalához épített *Szent Anna-kápolna*, amelynek kétszakaszos, lóhere formájú boltozata már fejlettebb formát mutat, s közelít a somorjai boltozathoz. A Somorjától kissé nyugatra fekvő *Ruszt* (ma Burgenland) plébániatemplomának hasonló, de egyszerűbb szerkezetű, kétszakaszos, hat-hat osztású keresztboltozata azért fontos számunkra, mert zárókövén a befejezés dátuma, 1515 áll, s így Somorja közvetlen időbeli előzményének tekinthető. Mindkét templomnak Pozsony volt a példaképe. A somorjai építőmester és segédjei nevét is ismerjük a boltozatra festett mondatzalagról. A kissé gótizáló, antikva nagybetűs, német nyelvű feliraton ez áll:

MAISTER PETER MAVTER HAT GEMACHT
DAS GEWELB AVCH VND DI ERSAMEN HERRN
MIT NAMEN WOLFGANG FLEISCHAKHER VND
MERI MARTON VND GEWESN ZV DER
SELBIGEN ZEIT ANNO DNI 1521

Vagyis a boltozatot Péter mester (tehát kiemelkedően képzett az építész szakmában), készítette Wolfgang Fleischakher és Méri Márton segítségével 1521-ben. E mesterek nevét – egyelőre – nem jegyzi a művészettörténet, de a további levéltári kutatástól bízást remélhetjük, hogy fény derül e kiváló, Európa legjobb kortárs építészei közé tartozó mesterek életére és további műveikre. Az eddigi művészettörténeti kutatás – Vaclav Mencil⁹, Csemegi József¹⁰, majd Császár László¹¹ és Karol Kahoun¹² összegyűjtötték és szakszerűen elemezték a XV-XVI. századi magyarországi késő gótikus boltozati típusokat, valamint bemutatták kiemelkedő helyüket az európai kortárs építészetben. Így ismerjük a *siklósi várkápolna* 1470-82

között készült tér-görbe-bordás boltozatát, ahol a hálóboltozatnak a boltgerincen kialakuló négyszöges mezőit formálják ívessé. A Pozsony közeli Máriavölgy /Marianka/ pálos templomának 1471-ben készült hálóboltozatán az íves bordák az európai építészetben ismeretlen módon jelennek meg: a boltgerinc négyszögeit osztják meg átlósan az S-alakú bordák. Kőrmöcbánya /Kremnica/ plébánia templomában, az 1489-ben készült csillagboltozaton, hét bordapárnál a mester egyéni módon alkalmazza a hajlítást. A XVI. század elején készült az andocsi ferences templom és a soproni Szent János templom gazdagabb bordarendszere. Ez utóbbi, amelynek mestere, Michel Poulnor Kirchmaister-t és évszámát – 1519 – is ismerjük, alaprajzi vetületében tulipánformát mutat. Itt a bordák által összekötött vertikális távolságok növekedése jelzi a magas technikai tudást. Besztercebánya /Banská Bystrica/ plébániatemploma 1510–1515 évi oratóriumboltozata és Selmecbánya /Banská Štiavnica/ Mária-templomának szentélyboltozata /1512/ már az egymást metsző körök rendszerére épül. Mesterük az 1512-től Bécsben működő Anton Pilgram vagy tanítványa lehetett.

A kortárs közép-európai építészetben Prágában találunk a legjelentősebb boltozati megoldással a királyi vár *Ulásló-termében* és a *Lovagi lépcsőn*. Ezt követi Kutná Hora Barbara-templomában a hajó egymást átmetsző körívekből szerkesztett remekművű boltozata /1512/. Mindkettő Benedikt Ried műve. Az ő tanítványa, Jakob Heilmann készítette 1525 körül a meissenai Albert-vár címertermének nem kevésbé zseniálisan felépített boltozatát.

A pompás somorjai boltozat még 1521-ben, közvetlenül az építést követően reneszánsz díszítő festést is kapott. Ezen a vezető építész, Péter magister portréja is megjelenik legfőbb munkaeszközeivel, a vonalzóval és a kalapáccsal, a karzat felé nézve, a középpontban, a nyugati pillér feletti boltsüvegen. A hajlított bordák cikkelyeiben, a fehér háttér előtt szimbolikus jelentésű állat-, angyal- és emberfejek dekoratív rajza és élénk festőisége fokozza a boltozat térbeli hatását és a templombelső elevenségét, ünnepélyességét. Sajnos, a restaurátor kissé önkényesen, ügyetlenül megerősítette a körvonala-

kat, ezzel a képek vesztettek művészi értékükből. Az ikonográfiai program azonban így is meghatározható. A templom boltozata minden esetben az égi szférát jelképezi. A középkorban a csillagos eget festették a boltcikkelyekre, ahol az Istent, az Ő jelképeit, az Ő világát jelenítették meg az ábrázolások. A reneszánsz gondolkodás, amely az antik filozófiával gazdagította a keresztény világnézetet, szabadabban, világiasabb megfogalmazásban jelenítette meg a transzcendencia világát. A szárnyas *angyal-fejek* a somorjai boltozaton – az angyal eredeti görög jelentésének megfelelően – az Isten hírnökei az emberek felé. Közvetítők a Teremtő és a teremtet világ között. Tehát a szájukban megjelenő jelképek, a kígyó, a karika stb. isteni üzenetet tolmácsolnak. Az egyik boltcikkelyben *kígyó* kúszik ki az angyal szájából. A kígyó ellentétes jelentéseket hordozó szimbólum ősidőktől kezdve, így a kereszténységben is. Jelenti a sátánt, a gonoszt, a csábítót, az eretnek tanokat; ugyanakkor a kígyó az Okosság erényének is a jelképe, a dialektika tudományának attribútuma. A kígyó életadó, gyógyító állat is. Az ószövetségi Rézkígyó a megváltó Krisztus előképe. Az 1593-ban megjelent Cesare Ripa által összeállított *Iconológia*¹³ a kígyót a Csalárdság, a Harag megjelenítéséhez ajánlja.

A boltozat festésén a leggyakoribb jelkép a szájában *karikát* tartó szárnyas angyalfej. A kör mindig az isteni, a szellemi tartalom kifejezője. A kör, mint önmagába visszatérő jel, az Egység, az Abszolútum, a Teljesség szimbóluma, az örök visszatérés, a ciklikus világszemlélet megjelenítője. Az idő és a végtelen, az egyes és az örök egységére utal.

A karikával ábrázolt angyalfejek között a boltcikkelyben kos, kutya és macska feje jelenik meg, szemből ábrázolva. A kos Szent Ambrus óta, a IV. századtól kezdve Krisztus-jelkép, mivel a kos áldozati állat. A kos a csillagászatban az első állatövi jegy, a március-április csillagképeének jegye, a tavasz kezdetének jelképe. Az újrakezdés, az újjászületés szimbóluma. Somorján az egyik kosfejhez rák közeledik. A Rák, mivel páncélját levedli, Jézus feltámadásának a jelképe. Tágabb értelemben a lélek feltámadására, az embernek a bűnből való feltámadására utal. A csillagképek sorában a nyár kezdetét

jelző június-július jegye. A másik kos szájából kígyó távozik. Ez arra utalhat, hogy az Istennek tetsző áldozat elűzi a gonoszt.

A kutya a hűség és az éberség szimbóluma. A macska az éleslátás, a belső látás megtestesítője az ókorban, a kereszténység inkább negatív vonásait emelte ki: a lustaság, a kéjvágy kifejezője lett. A reneszánsz világ mindkét jelentését ismeri.

E néhány kiragadott ábrázolásból is egyértelmű, hogy Somorján az 1521-ben készült boltozati festés tudós, reneszánsz ikonográfiai program szerint készült, ahol a kortárs humanista asztrológia a legteljesebb összhangban van a skolasztikus teológiával. A képek filozófiai-teológiai szimbólumrendszere és művészi megjelenítése egyaránt a korszak jeles alkotása. A boltozat építőművészeti jelentőségének tehát méltó társa a díszítő festés. A diadalív felett, a hajó boltozatának szentély felőli záradékán, a téglány alakú festett keretbe foglalt 1521-es évszámmal büszkén hirdeti a programkészítő és a festő közös művük kiválóságát.

A XVI. század elején készülhetett az *északi előcsarnok* freskódíszje. A nyugati falon még felismerhető a három álló nőalak: a Gyermekeit tartó Madonna, jobbján Szent Ilona a kereszttel

és balján Szent Borbála a kehellyel. Felettük, a boltozaton reneszánsz növényi, indás ornamentika részlete látható.

A későbbi századok építészeti alakításai közül meg kell említenünk, hogy az északi hajót egy ideig – a főhajótól lefalazva – a református gyülekezet használta. Ennek mai, hevenyészett dongaboltozata valamelyik újabb kori elemi csapás, tűzvész vagy árvíz után készülhetett. A templom képzőművészeti tárgyakkal való gazdagításának emlékei közül a historizáló, neo-reneszánsz stílusú orgonaszekrényt kell kiemelnünk, amely a XIX. század második felében készült. Az északi előcsarnok külső fakapuja az 1844-es év alkotása. A vörösmárvány Úrasztala 1904-ből való.

1931-ben, a templom teljes műemléki helyreállítása során kapja az épület a mai arculatát. Ekkor nyitnak bejáratot a szentély északi falából a mai sekrestyébe és a torony nyugati oldalából a torony aljába. Ekkor készülnek a kettős ablakok a déli fal nyugati részén és a nyugati fal északi oldalán. Emléktáblát helyeznek el az északi hajóban az I. világháborúban elesett somorjai hősöknek, a déli hajóban pedig a templom történetének főbb adatait vésték vörös márványlapra.

1954-ben tűntek elő a templom középkori falfestészetének első nyomai, s ettől kezdve – a mai napig – több szakaszban került sor az európai jelentőségű falképek feltárására, restaurálására. A hajó falképeinek nagy része még mindig a több száz éves vakolatréteg alatt rejtőzik.

A templom falképei

Templomunk a romanika és a gótika korában, vagyis a XIII. és a XIV. században Európa – főként Dél- és Közép-Európa – jelentősebb templomaihoz hasonlóan – logikusan felépített teológiai program szerint – teljesen ki volt festve. A XV–XVI. században a falkép-ciklusokat az oltártáblák és szobrok – Közép-Európában, így Magyarországon is nagyméretű szárnyas-oltárok – váltották fel. A falfestésben a reneszánsz ornamentika és az allegorikus figurális ábrázolások kerültek előtérbe, amint ezt Somorján is látjuk a főhajó boltozatán és déli falán. A korábbi falfestést az újabb festés eltakarta. Somorján is fel-

tételezzük, hogy a XV. század közepén vagy második felében, Mátyás király korában a szentélyben a ma is álló, kőből épített oltárasztalra szárnyasoltárt állítottak, amelynek ikonográfiai programja kétségtelenül – a korábbi gótikus falképdíszhez hasonlóan – a templom titulusához, Mária égi megdicsőüléséhez kapcsolódott. A szárnyasoltár közepén bizonyosan Mária koronázásának ábrázolása állt, míg a szárnyak táblái a belső oldalon Mária életének jeleneteit mutatták be. A külső képek, amelyek a szárnyak bezárásakor voltak láthatóak a húsvét előtti böjti időben, Jézus szenvedéstörténetét és kereszthalálát jelenítették meg.

A szárnyasoltárokat általában a XVI. század második felétől kezdve távolítják el a templomokból, helyükre barokk oltárt állítanak a katolikus és az evangélikus templomokban. A református templomban az oltárt az Úrasztala váltja fel, amely a szószékkel együtt a templomtér középpontjába kerül. Somorján, ahol 1789-ben vette meg a református gyülekezet a város korábbi plébániatemplomát, az új, ma is látható belső berendezést a XIX–XX. században alakították ki.

Somorja középkori templomában a gótikus falfestészeti dekorációt, amely ma a város, sőt egész Közép-Európa büszkesége, hosszú évszázadokon át – feltehetően a XV. század közepétől 1954-ig – későbbi vakolatrétegek, festések takarták el. Csukás Zsigmond lelkész érdeme, aki fél évszázadon át (1947–96) volt a templom kiváló papja, hogy mintegy félezer év után napfényre kerültek e nagy művészi értéket képviselő festmények. Ő már az első freskónyomok előbukkanásakor (1954-ben!) felismerte azok jelentőségét a város múltjára vonatkozóan. Fáradságot nem kímélve szorgalmazta a pozsonyi Műemlékhivatalban, hogy küldjenek szakembert a szakszerű feltárássra. Így 1955–57 között az egész templomban mintegy 500 szonda segítségével végigkutatták a falfelületet, s megállapították, hogy az egész templom ki volt festve figurális ábrázolásokkal. A munka csak 1980-ban folytatódott, majd újabb hosszú szünet után 1988–92-ben tárult fel a szentély ma is látható pompás gótikus freskódísz, valamint a Szent György legenda ábrázolása a hajóban, a karzat mellvédjén s a mellékoltárok freskóképei a diadalív két olda-

lán, valamint a XIII. és XIV. századi felszentelési keresztek¹⁴. A főhajó északi falán csak megkezdték a feltárást. Az utolsó ítélet ábrázolására utaló Ítéző Krisztus kép körül, még bizonyosan ott rejtőzik a teljes kompozíció. Még az 1950-es évek kutatása mutatott rá az északi fal vakolatrétegei alatt rejtőző Szent László-legenda ábrázolására. Az eddigi utolsó falképre restaurálás 1991–95-ben történt, ekkor váltak láthatóvá az északi előcsarnok nyugati falának XV. századi képei, amelyek álló szenteket ábrázolnak: a Madonnát Gyermekével Szent Borbála és Szent Ilona között. Ezek a képek a templom építéstörténetére is fontos adalékot jelentenek, igazolják, hogy az északi előcsarnok nem a barokk korszakban épült, hanem már a középkorban, legkésőbb a XV. században. Ezt a datálást erősíti az előcsarnok és a templomkert mai járószintjének négylépcsős szintkülönbsége. Ez utóbbi a talaj négy évszázadnyi feltöltődésének eredménye.

A XIII. századi falképek

A szentély északi falán, a nyugati boltszakasz alatt két vízszintes sávban tűntek elő a szentély legkorábbi falképei. A felső sávban, a középpontban három szent férfi áll három egymáshoz kapcsolódó, csúcsíves záródású festett loggia alatt. Kettő közülük püspök, a fején püspöksüveggel, kezükben könyvet és pástorbotot tartva. A jobb oldali férfi díszes palástot visel, jobbjaival kardjára támaszkodik; fején korona van, tehát király. Az ábrázolásoknak csak a vöröses előfestése látható, a felületi festés nem maradt fenn. Így kilétükre csak következtetni tudunk. Lehetséges, hogy a középen álló püspök Szent Adalbert prágai püspök, az esztergomi székesegyház védőszentje, akinek fontos szerepe volt a magyarság keresztény hitre térítésében, a fejedelmi család megkeresztelésében és István király házasságának előkészítésében. A király lehet Szent István, aki 1000-ben megteremtette a keresztény magyar államot. A baloldalt álló püspök talán Szent Márton, a pozsonyi prépostság védőszentje, aki Pannóniában, Savariában – a mai Szombathelyen – született, és a franciaországi Tours püspöke lett. Sírja a középkori Európa egyik leg-

fontosabb zarándokhelye volt. Szent István az ő alakjával ékesített zászló alatt győzte le a pogány Koppányt, ettől kezdve Márton püspök a magyar szentek közé tartozik.

E három kiemelt ábrázolás mellett jobboldalt Szent Márton püspök életének legismertebb jelenetét ábrázolta ugyanaz a festő, amint – még mint római katona – a lováról leszállva köpenyének felét a didergő koldusnak adta. A koldus itt már a köpennyel a vállán, botjára támaszkodva balra, a szent király felé fordul! Márton a ló mögött állva ugyancsak a szentek felé tekint.

E képek alatti falsávban *Mária halálát* ábrázolta az 1280-as években Somorján dolgozó festőművész. Itt is csak az aláfestés maradt fenn, de ebből is megállapíthatjuk a kép kitűnő kompozíciós felépítését, az ábrázolás művészi színvonalát. A kép középpontjában Mária bő redőzetű, gótikus öltözetben a képsíkkal párhuzamosan elhelyezett ágyban fekszik. Az ágy mögött, a kép függőleges tengelyében Jézus áll; karján Mária kislány alakban ábrázolt lelkével. Jézus mellett két oldalt hat-hat apostol áll, egy síkot képezve. Valamennyien Mária felé fordulnak. Az egyik apostol – feltehetően Tamás – az ágy előtt térdel és felfelé tekint, ahonnan egy kéz nyúl feléje. Talán Mária övét nyújtja neki, amint a *Legenda Aurea* XIII. században összeállított Mária életében olvassuk. A kép álló alakjai a képmező teljes magasságát betöltik a fehér háttér előtt. A fejek egyenes, vízszintes sávot képeznek, amely még a romanika művészi öröksége, de az alakok már nem mereven állnak egymás mellett, hanem elevenen mozognak, amit ruházatuk dinamikus redőzete is jelez.

A XIII. század végi kifestés része volt a diadalív északi pilérén, a szószék mögött látható *Szent Mihály* arkangyal freskókép is.

Más iskolázottságú, kiváló mester festhette a főhajó északi falának *Deésis* kompozícióját ugyancsak a XIII. század végén, a Közép-Európában ekkor jól ismert, újszerű, ún. Zikk-zakk stílusban. E töredékes ábrázolás, amint fent már említettük, az Utolsó ítélet-kép központi része volt.

A templom XIV. századi freskódísz

Somorja városának XIV. századi, Anjou-kori jelentőségét ma is ékesszólóan bizonyítja az akkori plébániatemplom szentélyének pompás freskódísz. A csak néhány évtizede feltárt falképegyüttes nemzetközi jelentőségű. Ezt elsősorban kiemelkedő művészi színvonalának köszönheti. Közép- és Nyugat-Európában kevés hozzá hasonló, teljes szentélydekoráció maradt fenn. Az ábrázolások gondolati tartalma, ikonográfiai programja tudós teológust dicsér. A templom hajójába érkező számára egyszerre feltárul a katolikus egyház tanításának lényege Istenről és a templom védőszentjéről, a mennybe felvitt Istenanyáról, Máriáról. A szentély főhelyén, az egykori oltár felett, a boltozat keleti keskeny, magas süvegében, a csillogós kék ég előtt közös trónuson ül Mária és Jézus, mindketten gazdagon redőző gótikus öltözetben. Mária Jézus jobbján összetett kézzel fordul Fia felé. Ő az Egyházat jelképezi, a Biblia Énekek Énekének menyasszonyát, akit Jegyese a trónusára ültetve megdicsőít. E képet két oldalról, a szentélyzáródás további két-két boltcikkelyében négy szárnyas élőlény kap kiemelkedő helyet, akik az ószövetségi Ezékiel próféta és az újszövetségi Szent János apostol látomása szerint a láthatatlan Isten titokzatos nagyságát dicsőítik. *“Ime egy trón állt a mennyben...Az ott ülőnek tekintete a jáspihoz és kárneolhoz hasonlított. A trón felett smaragd színéhez hasonló szivárvány ívelt... A trón előtt, kristályhoz hasonló, üvegként csillogó tenger terült el. A trón körül négy élőlény volt. Az első **oroszlánhoz** hasonlított, a második **tulokhoz**, a harmadiknak **emberhez** hasonló arca volt, s a negyedik szárnyaló **sashoz** hasonlított... Szüntelenül kiáltották: Szent, Szent, Szent az Úr, a Mindenható Isten, aki volt, aki van, és aki eljövendő!”* /Jelenések könyve, 4, 1–11/

Somorján, a szentély keleti boltozatán tehát Szent János apostol látomását ábrázolta a festő. A középpontban, fénylő kék égen, a csillagok között a trónon ülő Krisztus – jobbán Máriával – ugyancsak János apostol látomására utal, akinek azt mondja az Úr: *“A győztesnek megadom, hogy velem üljön a trónomon.”* /Jel.3,21./ Majd így folytatja az apostol a men-

nyei öröm-ujjongás leírását: *“Elérkezett a Bárány menyegzőjének napja. Jegyese felkészült, méltó volt arra, hogy ragyogó fehér gyolcsba öltözzék.”* /Jel. 19, 1–10/

Somorján is a földön túli expresszivitást sugárzó, orosz-lán-, sas-, angyal- és tulok fejű, hatalmas szárnyakkal övezett négy testetlen, de emberi alakot viselő élőlény – akik egyúttal a Jézus tanítását írásba foglaló négy evangélista szimbólumává váltak – az égi dicsőség központjára, a tónuson ülő Jézus és Mária csoportjára mutat. Jobbról az angyal, Máté evangélista jelképe, mellette a tulokfejű Lukácsot idézi, míg balról a sas- és az oroszlánfejű látomások Márkot és Jánost jelképezik a csillagos kék ég előtt. Alattuk, a szentélyzáródás ablakainak festett oromzatának ábrázolásai a földi világra utalnak. Középen Krisztus arca az emberré lett Istent idézi, az emberiség Napját, míg a jobb oldali ablak felett a Hold és a csillagos képe az Éjszakát, az Ószövetség letűnt világát.

Az Egyház hiteles tanítását a 12 apostol hirdette, és hirdeti ma is az ő utódjaikon, a felszentelt püspökökön és papokon keresztül. Erre utal a szentély oldalfalain a 12 apostol nagyméretű álló alakja, kezükben a könyvvel, illetve a mondatzalaggal. Megnevezni csak a déli falon látható Pál apostolt tudjuk. A kezében tartott pallos, amely vértanúságának eszköze, árulja el kilétét. Talán nem véletlen, hogy e tüzes lelkű apostolt emelte ki a többi közül a gótika korának művésze. Az északi falon az első apostol a balról feléje forduló, térdelő férfi felé liliomos koronát nyújt. Ennek az ábrázolásnak a jelentését egyelőre nem tudjuk megfejteni. A térdelő férfi kétségtelenül donátor, a falképek megrendelője. A hátán látható batyu feltehetően préposti kalapból alakult ki – melyet a prépost a vállán átkötött zsinórra függesztve viselt a hátán – a restaurátor félreértése következtében. Ezért valószínűnek tartjuk, hogy a korona rajza is a restaurátor önkényes kiegészítése révén keletkezett.

A szentély hajó felőli keresztboltozatának cikkelyeiben Mária életének legfőbb eseményei tárulnak elénk: az *Angyali üdvözlét*, a *Vizitáció*, vagyis *Mária látogatása Erzsébetnél*, *Jézus bemutatása a templomban*, *Mária halála és mennybe vitele*,

s végül a főhelyen Máriának az *Ég királynőjévé* való koronázása.

A szentély bejáratát képező diadalíven az Ószövetség nyolc legfőbb prófétájának freskó-mellképe a kezükben tartott mondatszalaggal azt hirdeti, hogy a szentélyben, az Újszövetség világában valósul meg mindaz, amiről ők évszázadokon keresztül jövendöltek.

Az ikonográfiai program ismertetése után figyeljünk fel az ábrázolások művészi megjelenítésére, azok értékeire! A képek közel 600 éven át többszörös vakolatréteggel voltak fedve, amely során a felületi festékrétegek lepusztultak, így ma már többnyire csak az alapozó festést látjuk. Vonatkozik ez leginkább a boltozati festésre. Így itt elsősorban a jelenetek szerkezeti felépítését és az egyes alakok rajzi kialakítását vizsgálva jellemezhetjük a művészi színvonalat.

A szentély legnagyobb méretű, leghangsúlyosabb képe a nyugati boltszakasz *Mária koronázása*. Ez az ábrázolás látszólag megismétli a vele azonos tengelyben lévő jelenetet az ablak felett. Mindkettő a Somorja város pecsétjén és címerében is látható Nagyboldogasszony, a templom védőasszonyának dicsőítése, a templom fő ünnepének, az augusztus 15-i búcsú tartalmának képi megjelenítése. Az égi koronázás már megtörtént, Jézus és Mária fejét is a liliomos arany korona ékesíti. Közös trónuson ülnek, bő redőzetű palástban. Jézus, aki baljában liliomvégű királyi jogarát tartja, a jobbával megáldja édesanyját, aki ezt imára kulcsolt kézzel fogadja. A jelenet ünnepélyességét a három kis angyal fokozza, akik – a csillagos kék ég előtt – a fehér trónkárpitot tartják a király és a királynő mögé. Az ábrázolást biztos rajzkészség jellemzi, amely a dekoratív formákat eleven dinamikával hatja át. A kép felépítése alapvetően szimmetrikus, amelyet a mozdulatok, a ruházat és végül a csillagok számának halk aszimmetriái tesznek művészibbé, életteljesebbé.

A boltozati bordák díszítő festésének motívumai, színei és azok ritmusa, amely az ábrázolásokat keretezi, továbbá az ablakbélletek változatos, nagyvonalú ornamentikája és nem utolsósorban a legkülönbözőbb helyeken megjelenő szőlőle-

vél-szőlőinda díszítés különböző ritmusú ívelése jelentősen növeli a belső dekoráció ünnepélyességét, sodró lendületét.

Az *Angyali üdvözet* jelenete a szentély déli boltcikkelyében ugyancsak jeles művészi alkotás. Mária baldachinos trónoson ül, és elgondolkodva hallgatja az előtte álló, fél térdre ereszkedő isteni hírnök köszöntését. Jobbjával az előtte lévő nyitott könyvre, a Biblia szövegére mutat, ahol a próféták megjövendölték a Messiás szűztől való születését. Hullámos haja lágyan hull a keblére. A feje felett égő mécses függ. Az angyal, a homloka felett kis kereszttel, jobbát előre nyújtva üdvözli az Istenanyát. Szárnya a hátához simul, jelezve, hogy már párbeszédet folytatnak. A szereplők lelkivilágát a formák, a vonalak dinamikájával, a kavargó redőzet művészi ritmusával jeleníti meg a festő.

Az oldalfalak *apostol-képei* jobb állapotban maradtak ránk. Itt a színek és a felületi festés is épebb. Így meggyőzőbben tárul eléink mesterünk művészi tehetsége. A tizenkét férfi az isteni küldetés tudatától áthatva, lelkesen gesztikulálva hirdeti Jézus örömhírét, amely a kezükben tartott Bibliában olvasható. Bő redőzetű, földig érő öltözetük látszólag hasonló, de ha közelebbről megfigyeljük, akkor jól látjuk a tizenkét jellemportré változatos művészi megjelenítését, az arckifejezés, a ruházat, a mozdulat, a hajviselet különböző formáit, amelyek mind az expresszív lélekábrázolást szolgálják.

Ki volt ez a jeles művész? Nem valószínű, hogy a neve valaha is ismertté lesz előttünk. De a névnél fontosabb, hogy e nagyszabású műve, a somorjai templom szentélydekorációja fennmaradt. Bizonyára Pozsonyból érkezett Somorjára; a pozsonyi várkapitány, várispán küldhette a területéhez tartozó Somorjára. A festészeti együttes ikonográfiai programja, a tematika megfogalmazása a somorjai plébánost dicséri, aki az egyházi hierarchia szerint szoros kapcsolatban állt a pozsonyi prépostsággal és az esztergomi érseki központtal.

A somorjai XIV. századi freskó-együttes a környék nagy jelentőségű emléke, amely az Anjou-kori Magyarország legfontosabb nyugati várának és városának, Pozsonynak a művészi igényességét bizonyítja. Egyúttal azt is tanúsítja, hogy a XIV. századi magyarországi festészetben jelentős szerepet töltött

be – az itáliai trecento művészet mellett – a nyugat-európai, francia művészettel való kapcsolat. A somorjai XIV. századi szentélydekoráció ugyanis dekoratív összhatásában, szín- és formavilágában, ahol a síkban ábrázolt figurák dinamikus vo-

nalkompozíciói szerves egységet alkotnak az őket kísérő, nem kevésbé hangsúlyos ornamentikával, a francia klasszikus gótika üvegablak-művészetét idézi. Nagy Lajos királyunknak /1342–82/ a francia királlyal való közvetlen kapcsolata jól ismert. Katalin nevű lányának ünnepélyes eljegyzése V. Károly második fiával, Lajossal 1374-ben történt. Feltehetően a *Képes Krónikát* (Budapest, Széchenyi Könyvtár) jegyajándékként készítette Nagy Lajos király Lajos herceg számára. S bár a menyasszony 1378-ban meghalt, a kapcsolatok – politikai és kulturális téren egyaránt – tovább éltek. Ebben nagy része volt a Garai-ligának, így Garai Miklós nádornak, aki az 1370-es években pozsonyi főispán is volt. Talán nem tévedünk, ha a somorjai szentély-kifestést az 1370-es évek francia-magyar művészeti kapcsolatok egyik fontos bizonyosságának tartjuk.

Jegyzetek

- 1 Szentpétery Imre – Borsa Iván 1961: *Az Árpádkori királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. II./3., Budapest. 3423, 3428.
- 2 Knauz Nándor 1882: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis II.*, Strigonii. 208. o.
- 3 Szabó Lilla 1985: A pozsonyi Szent Márton székesegyház építéstörténetének kérdéseihez. *Ars Hungarica* 13. 147–160. o.; Gojdič, Ivan 2004: Stredoveký vývoj Dómu svätého Martina. *Pamiatky a múzeá* 1. 7–14. o.
- 4 Vácha, Zdeněk 1998: K pozdně-gotické etapě reformovaného kostela v Šamoríně. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 2., Trnava. 35–40. o.; Vácha, Zdeněk 1999: Najtarsie stavebné dejiny reformovaného kostela v Samoríně, *Pamiatky a múzeá*. 2. 52–55, Vácha, Zdeněk 2004: Reformovaný kostel v Samoríně, *Pamiatky a múzeá* 1., 27–33. o.
- 5 Püspöki Nagy Péter 1975: Villa S. Mariae-Zentmária-Somorja-Somerein-Samorín. Gondolatok a város nevééről és kialakulásáról. In: *Irodalmi Szemle*. XVIII., 709–711. o.
- 6 Engel Pál 1987: Zsigmond király bárói. A Rozgonyiak, In: *Művészet Zsigmond király korában*. I. Budapest. 441.
- 7 Ipolyi Arnold 1859: Csallóköz műemlékei, *Magyar Műemlékek* I. Pest., 136. o.
- 8 Kubičková, Klára 1967: Príspevok k typológii stredovekého oltára na Slovensku. *Ars* 1., 137–139. o.
- 9 Mencl, Václav 1937: *Stredoveká architektúra na Slovensku*. Praha-Prešov.
- 10 Csemegi József 1941: A Keresztelő Szent János tiszteletére épült kápolna Sopronban. In: *Soproni Szemle* 1., 15. o.

- 11 Császár László 1970: A kései gótikus hajlított bordás boltozattechnika és magyarországi hatása. In: *Magyar Műemlékvédelem* 1967–68., 65–77. o.
- 12 Kahoun, Karol 1973: *Neskorogotická architektúra na Slovensku a staviteľia východného okruhu*. Bratislava 1973.
- 13 Ripa, Cesare 1593: *Iconologia*. Magyarra fordította és az utószót írta Sajó Tamás. Reprint, Budapest 1997.
- 14 Csukás Zsigmond szóbeli közlése. Vö. Parais Árpád–Csukás Zsigmond: A somorjai református egyház vázlatos története. In: *Somorja, történelmi olvasókönyv*. Somorja 1996., 111–112. o.

A SOMORJAI PAULÁNUS KOLOSTOR – A CSALLÓKÖZ JELENTŐS BAROKK EMLÉKMŰVE

Rastislav Petrovič

A somorjai paulánus kolostor a jelentős barokk emlékek közé tartozik. Az Emlékalap központi jegyzékében nemzeti kulturális műemlékként tartják számon. Az épület kultúrtörténeti, urbanisztikai, építészeti, képzőművészeti és iparművészeti értékekkel bír. Szlovákia (és a történelmi Magyarország területén) ez az egyedüli paulánus kolostor. A kolostor alapelrendezése nem tér el a koldulórendek épületeinek szokásos mintájától. A kolostori templom a négyzet alakú paradicsomkert egyik oldalát alkotja, amelynek közepén kút áll. A rendháznak kétrészes elrendezése van; a nyugati szárnyat leszámítva, amely egy részből áll. A konvent épületének szigorúsága kontrasztot alkot a templom viszonylag díszes kivitelezésével.¹

A Somorján "Korona" néven ismert régi kolostor a város középpontjában, a Fő utcán található. A lejtőn álló építmény négy szárnyból áll. A legnagyobb, északi (utcai) szárny, az első homlokzat – akárcsak a templom - a Fő utcára néz. A templom egész súlyával és magasba nyúló tornyával a térre lép elő. A keleti szárnyat a Szűz Mária Mennybevitele templom alkotja a folyosórésszel, amely összeköti a déli és az északi szárnyat. A déli (kertre néző) szárny összeköti a keleti és a nyugati szárnyat. A nyugati (udvarra néző) szárny az északi és a déli szárnyat kapcsolja össze. A kolostor kétszintes épület, ez alól kivétel az északi szárny, amely háromszintes. A kolostor alagsorának első és második szintjének helyiségei boltozatosak; sík mennyezetű terek csak a nyugati szárny második szintjén és az északi szárny harmadik szintjén vannak. A templom egyhajós, szegmensív záródású szentéllyel; donga-

boltozattal és oromablakkal. A torony, amely beépült a főhomlokzatba, hagymakupolában és sokszögű laternában végződik. A homlokzatot pillérek tagolják párkányfőkkel.² Az északi szárny a templommal együtt a város domináns elemét alkotják. Mivel a paulánusok kolostoraikat általában elkülönítlen, a város szélén építették fel,³ a somorjai kolostor elhelyezkedése egyedülálló.

A kolostor udvara a templomtoronyból nézve (1994). Archív Pamiatkového úradu SR Bratislava. Foto: Fratrič.

Paulánusok Somorján

A paulánusok rendje római katolikus szerzetesrend volt, amely az ún. koldulórendek közé tartozott. Minimitáknak, legkisebb testvéreknek (fratres minimi, Ordo Minimorum) is nevezik őket, és gyakran tévesztik össze a pálosokkal.⁴ A paulánusok nagyon szigorú szerzetesrend volt, amely előírta tagjainak az állandó böjtöt, a szegénységet, a hallgatást és az alázat örökös gyakorlását. Vezeklő életmódjukkal példát kellett mutatniuk környezetüknek; szerzetesi jelszavuk, a Charitas (Caritas) kifejezi viszonyukat Istenhez és embertár-

saikhoz. Szigorú aszkétaéletet éltek, tartózkodtak az állati eredetű ételek (hús, zsiradék, tej, vaj, tojás) fogyasztásától. Patrónusuk a Mennybevitt Szűz Mária volt. A rendet Paulai (helyesen: Paolai) Szent Ferenc alapította az olaszországi Calabriában 1454-ben. Ő fektette le az eredeti alapszabályokat, amelyeket a mendikálási, alamizsnagyűjtési kiváltsággal együtt 1474-ben IV. Sixtus pápa megerősített. A rend szabályait később szigorították és kiegészítették, majd II. Gyula pápa 1506-ban megerősítette őket. A rend Olaszországban, Németországban, Spanyolországban és Franciaországban is működött.⁵

A kolostor keletkezéséről és felépítéséről nagyon keveset tudunk. Mivel mostanáig nem folyt kiterjedt levéltári-történeti kutatás, az eddig publikált adatok hiányosak vagy ellentmondásosak.⁶ A szakirodalom a kolostor építését Johann Georg Altenburger építésznek tulajdonítja és keletkezését 1778 körülre datálja.⁷ Ezt az évszámot említi a Paulai Szent Ferenc életéből merített freskó – amely az osztrák festő, Franz Sigrist műve – a templom szentélyében.⁸ Más számítást követ Komlóssy Ferenc. Szerinte a templomot 1722-ben fejezték be.⁹ Ez az évszám szerepelt a templomtornyon és a pincében. A templomot és a kolostort mint a város meghatározó elemét Bél Mátyás is említi 1736-os történeti-földrajzi művében.¹⁰ Ezért feltételezzük, hogy a templom és a kolostor ekkora már felépült. Az épület 1778 előttre datálását támasztja alá a megőrzött stukkódíszítés a templom belső terében és abban a helyiségben, amely a déli szárny első emeletén található. A 18. század első fele mellett szól néhány eredeti stíluselem is.¹¹

Gróf Pálffy Pál már 1652-ben szeretett volna kolostort létrehozni Somorján, amikor a város protestáns többségű vezetése nem akarta visszaadni a katolikusoknak templomukat.¹² Pálffy 1653-as végrendelete is tartalmazza azt a kívánságát, hogy örökösei állítsanak fel Somorján egy kis ferences kolostort. Ezt a kérést azonban az örökösök nem teljesítették. I. Lipót császár 1690-ben arról értesítette levelében a magyar esztergomi érseket, Széchenyi Györgyöt, hogy szívesen látná Magyarország területén a paulánusok rendjét.¹³ Mindez mint-

egy harminc évvel később valósult meg. 1720. augusztus 9-én Pálffy Miklós meghívására Bécsből Somorjára érkeztek a paulánusok képviselői,¹⁴ ezzel beteljesültek a Pálffyak ellen-reformációs törekvései. Nem volt véletlen a németül beszélő rendtagok kiválasztása, ugyanis a somorjai protestánsok többségükben németek voltak. A paulánusok kiválasztották az építendő kolostor helyét, és megegyeztek az építkezési telek vásárlása ügyében. 1720. augusztus 21-én III. Károlytól megkapták az engedélyt a magyarországi letelepedésre. Egy évvel később Pálffy Miklós és a városi tanács beleegyezett a kolostor felépítéséhez szükséges három építkezési telek megvételébe.¹⁵ Abban az évben el is kezdték az építkezést. Eredetileg ideiglenesen felépített kápolnájuk volt, amelynek helyén templomot emeltek. Az építkezéshez jelentős mértékben hozzájárult Széchenyi György esztergomi érsek és Koháry István országbíró (30 ezer, illetve 20 ezer arannyal).¹⁶

A kolostor területének részét képezte a gazdasági udvar is a kocsiszínnel és az istállóval, amelyet a templomtól balra lévő kapun át lehetett megközelíteni; valamint a kis és nagy kert a halastóval. Ezt alátámasztja Somorja város legrégebbi tervrajza 1777-ből, akárcsak a kolostor tervrajzának 1846-os másolata.¹⁷ Ezenkívül a paulánusok birtokoltak Somorján malmot és házat Pozsonyban (a klarisszák kolostoránál). A rendet nyolc szerzetes és három laikus testvér alkotta, akik közül négy volt tanító, két igehirdető, egy betegápoló és egy gazdasági intéző.¹⁸ A szerzeteseknek a katolikus egyházi élet felélénkítésével, valamint az ifjúságnak a vallásos etika szellemében való nevelésével kellett foglalatoskodniuk.

Kolostor – megváltozott funkcióban

II. József császár 1786. február 7-i rendeletével¹⁹ megszüntette a paulánus rendet, és még ugyanabban az évben összeírták a rend minden ingó és ingatlan vagyonát, amelyet árveréseken (1787–89) adtak el. 1787 elején az utolsó paulánus is elhagyta Somorját. A helyi katolikusok igényt tartottak az elhagyott templomra és kolostorra. Igényüket támogatta Batthyány József esztergomi érsek is, aki 1786. december 21-én

személyesen látogatott el Somorjára.²⁰ 1787-ben a város megvette a kolostort, és plébániát, iskolát és tiszti kaszárnnyát helyezett el benne. A templomba áthelyezték a plébánia-templomot, amely eredetileg a város szélén, a régi, középkori (a mai református) templomban volt elhelyezve. Az épület iskolaként működő része fokozatosan bővült; tanítólakások is épültek hozzá. A kolostor helyiségeit a különböző hivatalok és a bíróság is használta.²¹ A nyugati szárnyat átépítették fogadóvá. Az emeleti szobákat a hozzáépített erkélyről lehetett megközelíteni, amely alatt terasz volt. Az udvaron volt az iskalló és a kocsiszín.²²

Az északi szárny kőportálja a Fő utca felől. Foto: Petrovič, 2004.

Érdekes forrás az épület alaprajza 1846-ból, amely lehetővé teszi számunkra, hogy elképzeljük a kolostor egyes tereinek kihasználását.²³ Ezt ifj. Berger József valószínűleg egy régebbi, 1786-ra datált minta alapján készítette, amelynek szerzője Johann Georg Altenburger építész volt. Bár a tervrajz egyes részleteiben pontatlan (például nincs feltüntetve a déli szárny udvari részében lévő helyiség; ahol ma megközelíthetetlen terület van, mélyen besüppedve a téglapadlózatba, és középen kör alakú nyílás található, amely eredetileg jégveremként szolgált), mégis megmutatja a kolostor helyiségeinek kihasználtságát nem sokkal a 19. század közepe előtt.

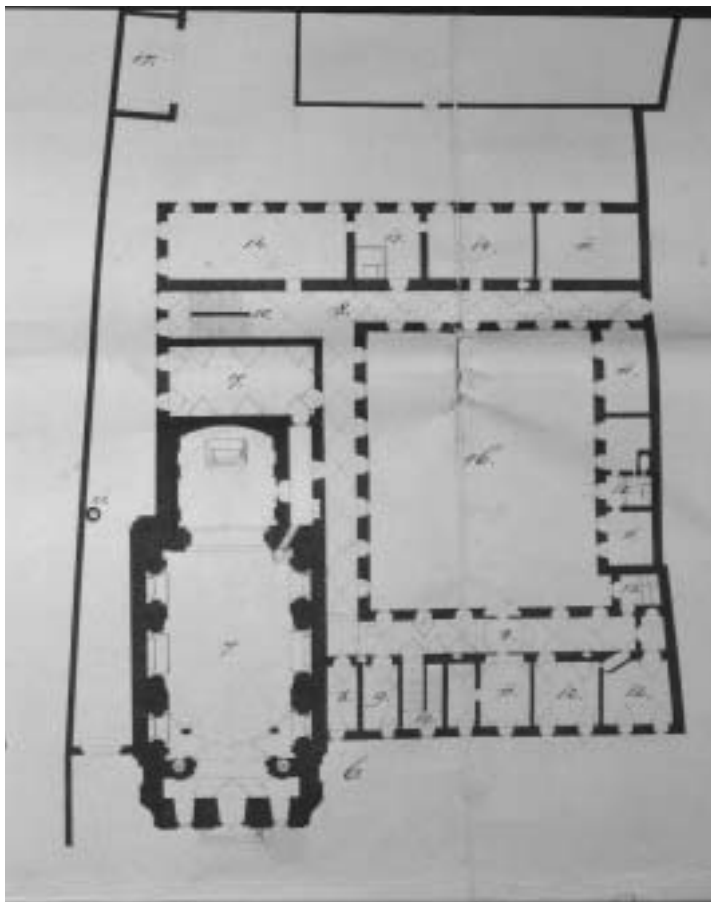
Az alagsor alaprajzán fel vannak tüntetve az építkezés alapjai és a pincehelyiségek, akárcsak a két kriptá a templom alatt. A nagyobbik a szentély, a másik a templom hajója alatt található. A közvetlen bejárat a gazdasági udvar szintjéről (a mai Kolostor utcáról) a mai napig működik. Az északi (utcai) szárny csaknem teljes egészében alá van pincézve. A boltozatos épületrészek az átjáró felől egy széles lépcsőházon keresztül közelíthetők meg. Ezek eredetileg a keleti (templomi) szárny folyosóján keresztül voltak összekötve a déli (kerti) szárny pincehelyiségeivel. A nyugati (udvari) szárny alatt, amely csak részben van alápincézve; látni lehet az egykori lépcsőházat.

A déli szárny földszintjén 14-es számmal van jelölve a két refektórium (étkező): a nagyobbik "nyári" és a kisebbik "téli". Közöttük helyezkedik el a konyha. Egy másik konyha van a nyugati szárnyon. Az északi szárnyon, az átjárótól jobbra két iskolai osztály van. A tervrajz érdekes részlete, hogy az átjáró le van zárva, nem működik (a mai Fő utca oldaláról a befalazott díszes kapuban van egy beépített ablak). Az udvaron lévő kút nincs feltüntetve.

Az északi szárny emeletének tere egy ablakkal van szobákra osztva, hasonlóan a déli szárnyhoz, ahol azonban két szoba is van két ablakkal, egy pedig három ablakkal. A nyugati szárnyon csak egy nagy tér (magtár) van és itt van elhelyezve egy, a földszint konyhájából kiinduló kémény. A keleti szárny emeletének legnagyobb helyisége a karzat két ablakkal, ame-

lyek a karzatot optikailag összekapcsolják a kolostori templom szentélyével. A szentélytől jobbra kis imaterem található.

A második emelet alaprajzán csak a templom területe van berajzolva; boltívvél befedve, oromablakkokkal, valamint az északi szárny terei nyolc szobával, nagy átjáróval és a kis rizalitban elhelyezett mellékhelyiségekkel.

A kolostor alaprajza 1846-ból. ŠABA-ŠA.

Valószínűleg a 19. század első felében került sor a földszinti padlózat szintjének megemelésére az északi és nyugati szár-

nyon, az udvaron és az északi szárny előtti terepen. Így következett be az épület megsüllyedése a talajhoz képest. A belső tér töltése helyenként az 1 m vastagságot is elérte. Klasszicista stílusban állították helyre az északi szárny földszinti ablakait, akárcsak a bejáratot.²⁴ A padlózat szintjének megemelése miatt az átjáróban kiigazították a szárny oldalsó részeibe vezető bejáratokat. Például a "porta" bejáratát áthelyezték az új szintre úgy, hogy kivették a kőfalburkolatot, és "átültették" a padlózat magasabb szintjére. Hasonlóan oldották meg az alagsor bejáratát.

Az épület műemlékként való kutatása

A somorjai városházával együttműködve a Műemlékvédelmi Hivatal nagyszombati kerületi központja a Korona épületében 1998-ban kutatást végzett,²⁵ amely az épülettel kapcsolatos információszerzésre irányult, a tervezett rekonstrukcióhoz. A vizsgálat csak a – városhoz tartozó – kolostori részre irányult. Végül a kolostorban bontómunkálatok, terepmunkák és restaurátori vizsgálatok is folytak.²⁶ A terep szintjének csökkentése során – az udvaron és a kolostor előtt – a Fő utcán, jobbra az átjáró bejáratától megtalálták a kutat.²⁷

Az északi szárny utcai részének földszintjén a közbülső falon dekoratív (szalag)festmény töredékei kerültek elő, valamint szabdalt szalagfestmény dekoratív töredékei, amelyre rákerült a földszint boltíve. Hasonlóképpen az utcai épületrész helyiségeiben, az első emeleten szabdalt oromablakpárkányok nyomait azonosították. Ott, ahol nem szabdalták, láthatóvá vált az eredeti profiláció, amely elveszett a nagyszámú réteg alatt.²⁸ A második emeleten eredetileg átjáróház van, másodlagosan szétosztva néhány részre. A folyosórészre a lépcsőháztól balra nehéz vasajtón át lehetett belépni, amelyet kőfalba ültettek. Az ajtót restaurálták, és működőképesé vált sajátos zármechanizmusa is.

A folyosón, a lépcsőháztól jobbra, a stukkó tükörboltozatban plasztikus szöveg található a rend jelszavával ("Charitas"), amely a tükörben fordítva jelenik meg.²⁹ (A rend jelszava megtalálható a kis kőportál (...) dekoratív kartusán

– a sekrestye folyosójának bejáratánál, a földszinten, a templomtól jobbra. A templomban a főoltáron láthatjuk, a karzat könyöklőjén, és bizonyíthatóan bevésve a kőbe, amely egy kriptába vezető bejáratot rejtett). Az utcai rész mennyezetének tükröi két helyiségben egyszerű bemélyedésként vannak megoldva, a többi díszes képekkel tagolt stukkó keretezéssel rendelkezik. Az északnyugati sarok helyiségében a kép ábráját restaurátori vizsgálattal azonosították, ezt a fabiónus párkány is igazolta a második emelet utcai részének minden helyiségében. A tetőtér bejárata fölött a festett négyzet alakú építőkőben az 17(61?) évszám szerepel, amelynek felső részét megsemmisítették a tetőtér helyreállításakor. A térségek különböző funkciójú felhasználása és az ezzel összefüggő építészeti helyreállítások kedvezőtlenül hatottak az eredeti építészeti elemek és részletek állapotára és számára. A legkevesebb eredeti elem a nyugati szárnyon őrződött meg. Az északi (utcai) szárny földszintjén csak egy eredeti barokk ajtó maradt fenn, másodlagosan helyreállítva; eredetileg a porta bejáratának kőfalába építve. Az ajtót 1998-ban restaurálták, eredeti vasalása kovácsolással van díszítve.³⁰

A nyugati szárny földszintjén, a nagyobb helyiségben a jelenlegi betonpadló alatt további téglapadlót találtak a 19. századból. Az eredeti barokk téglapadló az előzőnél mintegy 70 centiméterrel mélyebben volt található. A fedőréteg alatt rejtőztek az eredeti konyha falainak maradványai is, amelynek létéről a kolostor 1846-os tervrajza is tanúskodik.³¹ A nyugati falban tárolásra szolgáló? bemélyedéseket találtak. Egy fülkét találtak a szomszédos kisebb helyiségben is, amely alatt a nyugati szárny egyetlen alápincézett helyisége található. A (hatalmas támívet szolgáló) nagy helyiség északi részében a padló alatt az emésztőgödör újabb boltozata található, amelybe a WC-csatornák torkollottak, amelyek az utcai szárny rizalitjának első és második emeletén voltak. Az emésztőgödör az udvar felőli csatornán át közelíthető meg.³² Érdekes megállapítás, hogy a nyugati szárny emelete eredetileg egyetlen nagy helyiséget képezett. Tagolt fabiónus párkány szegélyezte, amely részben fennmaradt az emelet déli részében. A tér közepét faltükrő díszítette, a díszes ábra három körvonal met-

szetét alkotva, amelynek töredékei a fogadószobák válaszfalainak eltávolítása után kerültek elő. A faltükrő a tengelyen kívül van elhelyezve, közelebb az udvarhoz. Feltételezzük, hogy ez az elhelyezés a tér eredeti funkciójával magyarázható, amelyet nem ismerünk (könyvtár?). A 19. században ez a helyiség magtárként szolgált. A nyugati falba három barokk ablakot – ún. ökörszemet – befalaztak. Egyikükön felirat található 1871-es évszámmal. Eredeti nyílásuk és kitöltő anyaguk a nyugati szárnyon nem maradt fenn, mivel ezt a szárnyat károsították meg legjobban a javítási munkálatok.

Stukkódíszítéses boltív sas motívumával. Déli szárny, 1. emelet. Foto: Petrovič, 2004.

Művészettörténeti szempontból a rendház legértékesebb terei a déli szárny első emeletén találhatók. A boltívet, akár csak az ablakfülkéket gazdag stukkódíszítés takarja szalagdísszel. A dekorációt saspár és Isten szeme motívum egészíti ki.³³ Az emelet helyiségeit ma a társadalombiztosítási hivatal levéltára használja.

A kolostoron megmaradtak az eredeti hatalmas, fából készült barokk tetők dőlt szerkezettel, csak a nyugati szárnyat borító tető újabb, 19. századi.

A kolostor tervezett felújítása visszaadhatja az épület eredeti külsejét, műemlékértékét és a kolostor épületét újra bekapcsolhatja a város életébe. Az új funkciójú kihasználás a széles nyilvánosság számára is hozzáférhetővé tenné a kolostort.

(Fordította: Koncz Zsuzsanna)

Jegyzetek

- 1 Vlček, Pavel–Sommer, Petr–Foltýn, Dušan 1997: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha, 70. o. (továbbiakban *Encyklopedie*, 1997)
- 2 *Súpis pamiatok na Slovensku* III. Bratislava 1969, 235. o.
- 3 *Encyklopedie*, 1997: 69 o.
- 4 Tévesen említi őket például a *Súpis*, 1969, 235. o., amelyből átvette (a róluk szóló információt) a *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* III. Bratislava 1978, 120. o. Végül például: *Šamorín (Čítanka z dejín mesta)* című monográfiában.
- 5 Jirásko, Ludek 1991: *Církevní řady a kongregace v zemích českých*. Praha, 00 o.
- 6 Csak néhány példát említek: pl. "Na Slovensku založil mužský kláštor (paulánov poz. autora) Leopold I. v Šamoríne 1690." Pauláni szócikk. In: *Encyklopédia Slovenska* IV. Bratislava 1980, 287. o.; "...1690 sa v meste usadila rehoľa paulínov, ktorá si tu postavila kláštor." Šamorín szócikk. In: *Vlastivedný*, 1978, 120. o.; "Kláštor barokový, postavený okolo r. 1778 pravdepodobne staviteľom J. G. Altenburgerom, v 19. stor. upravovaný, prístavby z 20. stor. Patril rádu paulínov, ktorý tu bol založený r. 1690." Šamorín szócikk. In: *Súpis* 1969, 235. o.
- 7 Hushegyi Gábor a somorjai kolostor felépítését 1788-ra datálja, az északi három szintes szárny pedig szerint a 19. században épült. Ld.: "Jegyzetek" Ipolyi Arnolda munkájához. Ipolyi Arnold: Csallóköz műemlékei (Somorja műemlékeiről). In: *Šamorín* 2001, 84. o.
- 8 Medvecký, Jozef: Paul Troger, viedenská akadémia a maliarstvo neskorého baroka. In: *Barok. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava 1998, 54. o. és ugyanez a szerző az idézett monográfiában, a 485. o. a "Komentáre k obrazovej časti" című fejezetben – Monogramista F. S.: *Detail iluzívnej oltárnej architektúry s alegorickou figúrou Nádeje*. 1778; kommentárjában a somorjai kolostortemplom prebitériuma falfestménye szerzőjének kérdéséhez szól hozzá.
- 9 Komlóssy, Ferenc 2001: Dejiny rímskokatolíckej školy v Šamoríne. In: *Šamorín*, 33. o.
- 10 Bel, Matej 2001: Mestečko Šamorín. In: *Šamorín*, 12. o.
- 11 Az említett szalagdíszes stukkó(dísz)en kívül (amely akantuszlevelekkel, fürtökből és harangvirágokból álló ablakpánttal van kitöltve) több ablak és ajtó is fennmaradt eredeti vasalással.

- 12 Kisfaludy, Zsigmond 2001: Údaje k dejinám paulínov v Uhorsku In: *Šamorín*, 123. o.; aj Horváth, Lajos: Krátke dejiny šamorínskeho rádu paulánov, kostola a kláštora. In: *Poklady šamorínského kostola Nanebovstúpenia Panny Marie*. Šamorín 2005, 17. o. A publikáció címe helytelen; helyesen: Szűz Mária Mennybevitelle lenne, ugyanis a Mennybemenetel kifejezést Jézus Krisztus esetében használják.
- 13 Horváth 2005: 17. o.
- 14 Kisfaludy 2001: 123. o.
- 15 Kisfaludy 2001: 124. o.
- 16 Korabinszky, Ján Matej 2001: Šamorín. In: *Šamorín*, 22. o.
- 17 Mindkét tervrajz a "Magistrát mesta Šamorín / Somorja város magisztrátusa" levéltári fond térkép- és tervrajzgyűjteményének részét képezi, amely a Pozsonyi Állami Levéltár vágssellyei fióklevéltárában (Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa).
- 18 Rupp, Jakab 2001: Kláštor a kostol šamorínskych paulínov. In: *Šamorín*, 128. o.
- 19 Horváth 2005: 24. o.
- 20 Kisfaludy 2001: 125. o.
- 21 Komlóssy 2001: 34. o.
- 22 Alátámasztja ezt a somorjai kolostor földszintjének tervrajza, amelyet Martin Oravec építész készített el 1937. december 16-án. Oravec összesen 5 tervrajzot készített a kolostorról Somorja város részére; kizárólag azokról a részekről, amelyek a város tulajdonában voltak. A tervrajzok a kolostor épületének értékbecslését szolgálták volna egy tervezett eladás esetén. A tervrajz a vágssellyei levéltárban van elhelyezve.
- 23 A jobb felső sarokban "Copia"-ként jelölt tervrajz a kolostor alagsorának, földszintjének, első és második emeletének alaprajzát tartalmazza a helyiségek legendájával együtt.
- 24 Petrovič, Rastislav 1999: Pamiatkový výskum kláštora paulánov v Šamoríne. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 2., Trnava, 42. o., lásd az 5. és 6. számú képeket.
- 25 A kutatás eredményeiről lásd Petrovič 1999: 41–44. o.
- 26 Mercell, Robert: *Šamorín – Kláštor paulánov*. Reštaurátorský prieskum (máj-september 1998).
- 27 Ústredný archív geodézie a kartografie v Bratislave, Katastrálna mapa mesta Šamorín z roku 1894.
- 28 Petrovič 1999: 43. o., lásd a 7–9. számú képeket.
- 29 Petrovič 1999: 43. o., lásd a 10. számú képet.
- 30 A barokkajtókat 1998 végén Cs. Fodor Imre restaurálta. Ma a somorjai Városi Honismereti Házban van elhelyezve. Ezeken kívül ott van elhelyezve egy vasajtó és több barokk ablak szárnya, amelyeket az említett szerző restaurált.
- 31 Petrovič 1999: 44. o., lásd a 14. számú képet
- 32 Hasonló szerepet töltött be egy időben az eredeti kút az udvar közepén.
- 33 Petrovič 1999: 43. o., lásd a 11–13. számú képeket.

SOMORJA AZ 1848–49-ES POLGÁRI FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC IDEJÉN

Horváth Lajos

A magyar történelem sorsfordulói között kiemelkedő hely illeti meg az 1848–1849-es eseményeket, ezekből nem maradt ki Somorja sem. Országos jelentőségű hadiesemény nem játszódott városunkban és annak környékén sem, mégis az egész országot érintő események helyi szinten is tükröződtek. Annak ellenére, hogy a somorjaiak minden év március 15-én a “Pipagyújtó” nevű sírkertben a forradalomra és a szabadságharcra emlékeznek, leróják kegyeletüket a hét elesett szabadságharcos honvéd emlékművénél, Somorja 1848–49-es történéseiről, különböző okok miatt, a közvélemény nagyon keveset tud. E rövid munka keretében kísérletet teszek rá, hogy felhívjam a figyelmet városunk történelmének egy érdekes fejezetére.

A márciusi események híre, különösen a pozsonyi országgyűlésen elfogadott törvényjavaslatok futótűzként terjedtek Pozsony megyében. Számos településről küldöttek érkeztek Pozsonyba, hogy felvásárolják azokat a röplapokat, melyek hírrül adták a március 18-án mindkét tábla által elfogadott közteherviselésről, az úrbéri szolgáltatások utólagos állami támogatással történő megszüntetéséről és az egyházi tized eltörléséről szóló törvényjavaslatokat.¹

A félreértések, atrocitások elkerülése végett Pozsony vármegye első alispánja már március 20-án körlevélben hívta fel a megyei szolgabírák figyelmét, hogy az adózó népet igyekezzenek meggyőzni arról, miszerint az országgyűlés befejezéséig a régi törvényekhez és gyakorlathoz kell alkalmazkodniuk. A Pozsonyban hozott törvények a király által történő megerő-

sítésig semmi erővel sem bírnak. *“Az adózó nép meggyőződhet arról, hogy az országos rendek tetemes könnyítésükről gondoskodnak, ha tetteles lépéseket tesznek, azzal csak ezen célok kivitelezését hátráltatják, vagy egészen megsemmisítik”.²*

A szolgabírák feladatul kapták, hogy a felügyeletük alá tartozó területen *“a törvények által szentesített állapotot mindenütt megmagyarázzák, a közrend és csend háborítatlanul fentartassék, s az itt-ott jelentkező telhetetlen vágyak is igazságos mértékre szoríttassanak.”³*

Kisebbségi helyi jellegű megmozdulások jelezték, hogy a közrendet nem minden községben sikerült biztosítani. Nagyboldak és Lőgérpatony községekben kocsmát nyitottak, ezzel megsértették a földesúr kocsmaillesítési jogát. Ógellében pedig az el nem különített legelő használatában a földesurat tetteleg akadályozták.⁴³

Somorja lakosságának márciusi hangulatáról, lelkesedéséről, spontán megnyilvánulásairól, nemzeti jellegű érzelmek kinyilvánításáról nincsenek feljegyzések sem a városi tanács jegyzőkönyvében, sem másutt. A forradalomról szóló első hivatalos bejegyzés március 20-án volt. Az ülésen felolvasták a Vas megyei közgyűlésen március 17-én Horváth Balázs főjegyző vezetésével elfogadott 16 pontból álló petíciót, melyben hitet tett az új eszmék mellett. Egyúttal felszólítják Somorja város tanácsát és népét, hogy támogassák a szombathelyiek fellépését és hasonló petíció kibocsátásával tegyenek hitet az új eszmék mellett. Úgy tűnik, a somorjai tanácsülésen a petíció nem váltott ki különösebb lelkesedést, mert a felhívást a tanács csak *“tudomásul vette”*.⁵

A következő bejegyzésre majdnem egy hónap elteltével került sor. 1848. április 14-én a városi tanács gazdasági bizottságának ülésén felolvasták Rottembiller Lipót Pest főpolgármesterének levelét, melyben az egész nemzetet arra kéri, hogy anyagi támogatással járuljon hozzá a Pesten felállítandó szabadságemlékmű kiadásaihoz. A pénzügyi tanács határozatba foglalta, hogy *“ezen nap örökítésére itt a Város közpénztárából 40 forintot ezüst pénzben engettetett.”⁶*

A társadalom szerkezetét megváltoztató áprilisi törvények közül elsősorban a közös teherviselésre vonatkozó 1847/8: VIII tc. rezonált a somorjaiak körében. A nemesi kiváltságok várható megszűnésével, valamint a minden közterhek különbség nélkül, egyenlő és arányos viselésével a városi tanács több alkalommal foglalkozott.

Somorjának és Rajkának közös révjoga volt a Dunán. A befolyt jövedelem elosztását szerződésben rögzítették, amit háromévenként felújítottak. 1848. április 28-án a gazdasági tanács jóváhagyta az új szerződést azzal a kiegészítéssel, hogy *“azon esetben, ha a jövő országgyűlésen hozandó törvény szerint talán a nemes emberek is hidakon és réveken fizetni kötelesek, akkor a kötött 3 esztendők elfolyása előtt új szerződés fog szerkesztetni.”*⁷

A május 5-én tartott tisztújító gyűlés után ismét napirendre került a városban élő köznemesek kiváltságainak kérdése, elsősorban a katonák elszállásolása alóli mentesség. A választók felhívták Olgyai Miklós szolgabíró figyelmét arra, hogy az új törvények értelmében a nemes házak lakói is vegyék ki részüket a katonaság ellátásából ugyanúgy, mint a nem nemes házak birtokos polgárai. Botló József somorjai táblabíró megnyugtatta a somorjaiakat, hogy ezen terhet a nem nemes polgárokkal egyformán viselni kívánják. A város nemes lakossága pedig nem emelt kifogást, és a város tisztikarával közösen kijelentették, hogy egyformán részt fognak venni a katonaság eltartásában, valamint a forspontban. Mivel azonban a somorjai nemesek egy része olyan házbirtokos, ahol az elszállásolás helyszűke miatt nem megoldható, ezt a kötelezettséget megváltják. A tanácskozás határozata alapján a kvártélymester feladatul kapta azon személyek összeírását, akik a megváltást kérik, illetve azon személyek névjegyzékét, akik ellenszolgáltatás fejében mások kötelezettségét magukra vállalják.⁸

Június 7-én ismét napirendre került a kiváltságok kérdése, majd szótöbbséggel *“elhatározott, hogy a városnak minden polgára és lakója birtokához aránylag a közterhekben részesüljön, megszüntetvén az eddigi szokást, mely szerint itt a városnak előljárói és a városban lakó nemes emberek némely*

*terheknek el viselésétől fel mentve vannak, p. o. a nemes emberek a katonák szállásolásától, a város tisztviselői a forspontozási, út töltési, részben katona tartási és egyéb terhektől.*⁹

A márciusi események a nemzeti színek diadalmenetét is jelentette. A pesti március 15-i forradalommal kezdődő, országosan kibontakozó tüntetési hullám egyik fő követelése a császári jelképek és színek magyarral való felváltása volt. A példák sokaságát lehet sorolni, amikor a tüntetők letépték a kétféjű sast, helyére a magyar címert, és zászlót tettek.

Némi késéssel hasonló eset játszódott le Somorján is. Mayer Ferenc, a somorjai városi sómérő ház bérlője, panaszt emelt Suman Mihály kereskedő ellen, mert a sóház homlokzatán elhelyezett *“királyi dupla sast bemeszelte”*. A városi tanács törvényszéki ülésén, 1848. április 27-én Suman beismerő vallomást tett. Jókedvében volt, amikor a *“fél dupla sast bemeszelte, mivel már dupla sasra szükség nincsen.”* A törvényszék óvatos magatartását jelzi, hogy egyfelől a mázslót elmarasztalta, mivel *“efféle tettek a köz csendnek meg zavarására alkalmat adnak.”* Viszont nem büntetett, nem rendelte el a tábla eredeti állapotba történő visszafestését. Három hónappal később, 1848. augusztus 4-én hozott határozat már egyértelmű: *“ekképpen az utcára botránkozás nélkül kifüggeszteni nem lehet; - mert ezen érintett táblának a nemzeti színekkel és Magyarország címerével való megfestése megrendeltetett.”*¹⁰

Április végén felgyorsultak az események. Április 30-án a tanács két fontos eseményt tárgyalt: a statárium kihirdetését és a somorjai nemzetőrség megalakulását.

Scheffer Theofil jegyző ismertette a Pozsony megyére elrendelt statáriumot. Április második felében, Pozsonyban és a megye több pontján újból fellángolt a zsidóellenesség. A Csallóközben is több erőszakos cselekményre került sor, például Dunaszerdahelyen. A 94 lelket számláló felbári izraelita közösség is félelméről írt a megye alispánjának, Jankó Mihálynak.¹¹ Végül az erőszak hulláma nemcsak az izraeliták, hanem a törvények szellemében eljáró megyei tisztviselők ellen is egyre nagyobb méreteket öltött. A megye vezetői a köz-

rend teljes felbomlásától tartottak, ezért rendelték el a statáriumot.

Somorjának 1848-ban nem volt zsidó lakossága, viszont a szomszédos Tejfalun jelentős zsidó közösség élt. Közülük néhány gabonakereskedő Somorján bérelt raktárhelyiségeket¹², mások házról-házra járva vasárnap is kínálták portékájukat, ezzel kerülték ki a piaci helypénz fizetését. A somorjai gabonakereskedők, a céhes kézművesek növekvő konkurenciát láttak a városban megjelenő zsidókban. Az anyagi érdekek ütközése miatt, az érintett személyek beadvánnyal fordultak a városi tanácshoz. A tanácsülés először március 28-án foglalkozott a lakossági beadvánnyal. Határozatában a közrend érdekében megtiltotta újabb raktárhelyiségek bérbe adását, továbbá elrendelte a már meglévő szerződések április 6-i hatállyal történő felmondását. Viszont közkívánatra engedélyezte a házaló zsidók árusítási szabadságát, ezt azonban feltételekhez kötötte. Névre és dátumra kiállított, a város pecsétjével ellátott napijeggyel gyakorolt felügyeletet felettük.¹³

A húsvéti pozsonyi pogromnak somorjai résztvevője is volt. Zatsek Márton kőművesinas tagja volt a fosztogatók csoportjának. Tettét később beismerte. A házkutatás során, a nála talált zsidóktól eltulajdonított tárgyakat lefoglalták, majd Botló József a fosztogatót május 15-én, a pozsonyi városházán átadta a törvényhatóságnak.¹⁴

Az eseményekből láthatjuk, hogy Somorja az antiszemita megmozdulások tekintetében viszonylag békés területnek számított, de a statáriumot a rendelet miatt itt is kihirdették. Földes Boldizsár szolgabíró jelentését a statárium kihirdetéséről Schöffner Theofil jegyző igazolta. A statáriumot a somorjai templomokban is kihirdették, amit az egyes felekezetek lelkészei aláírásukkal igazoltak. A statáriumot Csölösztőn április 29-én, Tejfalun és Gancsházán 30-án hirdették ki.¹⁵

Április végén az országos hatóságoktól megérkeztek az első rendeletek és végrehajtási utasítások, melyek a közigazgatást, a képviselőt korszerezését segítették. Először a helyi tisztújításra került sor. Május 3-án a *“külső és belső tanács, valamint az új törvények szerint meghívott somorjai polgárok és egyéb lakosok jelenlétében közgyűlést tartottak.”* A gyű-

lést Olgyai Miklós, Pozsony vármegye szolgabírája, a somorjai tisztújítás levezetésére kirendelt elnök vezette. Titkos szavazással megválasztották azt a 13 tagból álló bizottságot, amelynek feladata volt a tisztújítás előkészítése, a választók névjegyzékének elkészítése. Az összeállított névjegyzéket 400 példányban kinyomtatták. A bizottság elnökévé 156 szavazattal Részely Mihály római katolikus plébánost választották.¹⁶

A választásról szóló 1847/8: XXIII. tc. értelmében a tisztújító gyűlést május 5-én Olgyai Miklós, Pozsony vármegye szolgabírája vezette. Bejelentette, hogy Vaida István addigi bíró idős korára való tekintettel lemondott, további tisztséget már nem vállalt. A törvény 14. paragrafusa értelmében a tanács belső és külső tagjai szintén lemondtak. A tisztújítás idejére az ügyek intézésével Scheffer Theofil jegyzőt, Botló József táblabíró és Hitzlberger József nemzetőrség kapitányát bízták meg.

A tisztikar megválasztásánál az egyes tisztségek betöltésére a bizottság három jelöltet állított, akik közül titkos szavazással döntöttek. Először megválasztották a hat fizetett tanácsost: a városbíró, Hitzlberger Józsefet, a polgármestert, Szeleczy Istvánt, a város kapitányát, Botló Józsefet, a város pénztárosát, Teslér Györgyöt, a jegyzőt, Scheffer Theofil, valamint a számvevőt, Lieszkovszky Ignácot.

Becsületbeli tanácsstagok lettek: Sipőcz Mihály a város főorvosa, Orbán Ferenc, Ringbauer József és Schuman Jakab.

A város ügyvédje Csiba Orbán, az előfogatbiztos Luther Keresztély, az ispita gondnoka Erdős Lipót, a város sebésze Böck Béla lett.

A már régóta létező hadnagyi tisztséget polgárok többségének kívánsága alapján megszüntették. Helyette Teöfl Károly takácsmester személyében telekbíróvá választottak.¹⁷

A választási törvény értelmében Somorja lakossága 34 képviselőt választott. A képviselők megválasztása kijelölés nélkül történt. A választásra jogosultak között kiosztott választói névjegyzékből a választók 34 személy nevének aláhúzásával választhattak, mégpedig 17 római katolikus, 12 evangélikus és 5 református vallású képviselőt.

A megválasztott képviselők közül ún. népszólókat választottak Hitzlberger Ferenc és Ulrich János személyében.

A választás eredményes befejezését a május 15-én kelt jegyzőkönyv így örökítette meg: *“Miután T. Olgyai Miklós főbíró úr, úgy mint Somorja városban az új törvények szerint tisztújítási gyűlésnek elnöke a szavazatok többségével megválasztott 34 képviselőnek és azok közül a népszólóknak megválasztását elő adta és ezen választással az összegyűlekezett polgárok teljes megalégedését kijelentette, befejeztetett a köz gyűlés.”*¹⁸

Képviselők:

Hitzlberger Ferenc	238	Ulrich János	210
Gancs Mihály	208	ifj. Ádler József	227
Hutflesz Károly	199	öreg Bodolay János	183
Nagy István	227	Szeleczy Károly	190
öreg Butsuházy Ist.	102	Strasszer Lőrinc	207
Fekete János	159	Kovács István	95
Bartalos Ferenc	201	Shuman Jakab	155
Bucsuházy Mihály	89	Testlér György	197
Grázl Lipót	148	Nagy András	181
Fender János	142	Záborsky János	175
Ringbauer Károly	141	Poor János	170
Domsitz Márton	121	Karácsony István	157
Halka	119	Csaszni Pál	157
öreg Leinvether Pál	114	Sebők János	133
Fiser András	105	Klimits Pál	121
Dietrich Mihály	120	Herbst Péter	96
Dénes Antal	96	Tullner András	87

Az április 11-én szentesített törvények közül az 1847/8: V. tc. az országgyűlés követeinek népképviselőt által történő megválasztásáról szól. A törvény értelmében Pozsony megye 8 követet küldhetett a Pesten összeülő országgyűlésre, közülük egy a 63 települést magába foglaló somorjai választókerületből került ki. A város *“ilyen díszes alkalommal a Szent Háromság képénél egy leveles színt állított”*, ahol a választás levezetésével megbízott elnök, Földes Joachim mellett foglalt he-

lyet a képviselőjelölt Olgyai Lajos, a Felső-csallóközi járás főszolgabírája. A képviselőt Takács Zsigmond táblabíró mutatta be. Mivel csak egy jelölt volt, a választás így formálissá vált. Olgyait közakarattal, egyhangúlag követte választották.¹⁹

Az 1847/8: XXII tc. a nemzetőrség létrehozását írta elő. A törvény azokat a 20 és 50 év közötti fiatalokat kötelezte nemzetőri szolgálatra, akik a városban vagy a községekben 200 forint értékű házzal vagy földdel rendelkeznek, illetve évi 100 pengő forint tiszta jövedelmük van. A nemzetőrségi törvény szerint a nemzetőrség elsődleges feladata a személyes és vagyonbiztonság, a közrend és a belbéke biztosítása volt, melynek alapegysége a zászlóalj. Tisztjeit a századosig maguk választották.

A törvény értelmében Somorján összeírt nemzetőrök először maguk közül 13 tagú bizottságot választottak. A bizottság elnökévé Botló József táblabíróvá választották. Vezetésével a nemzetőrség kapitányi posztjára három nemzetőrt jelöltek. Hitzlberger Józsefet, Vinkler Ferencet és Szeleczy Károlyt. 74 szavazattal Hitzlberger József végzett az első helyen. A nyugodt felszín alatt azonban nyilvánvalóvá vált a vezető szerepért folytatott küzdelem. Hitzlberger József visszalépett, amit úgy indokolt, hogy *“ő az első kapitányi hivatalt el nem vállalhatja.”* A megismételt szavazással az első kapitányi posztot Botló József kapta. Második kapitánynak az általános szavazatok többségével Hitzlberger Józsefet választották.²⁰

A két századba sorolt somorjai nemzetőrök teljes névjegyzékét nem ismerjük. Levéltári adatok igazolják, hogy 1848. május 14-én a nemzetőrök összeírása tisztségük, lakásuk, házuk és polgári állásuk feltüntetésével megtörtént. A megyében összeírt nemzetőrökről 1848. június 26-án készült lajstromból is csak a somorjaiak névjegyzéke hiányzik.

A napjainkban Somorjához tartozó településeken lajstromba vett nemzetőrök:

Csölösztőn	15 nemzetőr, vezetőjük Kovács Pál, a helység bírása
Bucsuházán	16 nemzetőr, vezetőjük Bölcs János, a helység hadnagya
	14 nemzetőr nemesi származású

Tejfalun	19 nemzetőr, vezetőjük Botló Gáspár, a helység hadnagya
	19 nemesi származású
Gancsházán	1 nemesi származású, Gancs Vince 40 éves, a nemesi kúria tulajdonosa

A Felső-csallóközi járásban összeírt nemzetőrök száma, Somorját leszámítva 77 lovas és 387 gyalogos nemzetőr.²¹

A nemzetőrök felesketésének napját, annak lefolyását nem ismerjük. A törvény által előírt rendszeres fegyvergyakorlásról is kevés adat áll rendelkezésünkre. Annyit tudunk, hogy *“Vinkler Ferenc a nemzetőrség gyakorlatában részt vett, sőt úgy mint volt katona és nemzetőrségből meg választott főhadnagy a nemzeti őrséget szorgalmasan tanította.”*²²

A forradalom eredményeit fenyegető délvidéki események hatására megszorodtak azok a rendeletek, amelyek az ország védelmi képességét növelték. Az intézkedések sorozata Somorja mindennapi életében is visszatükröződött, egyrészt a nemzetőrség felfegyverzésében és aktivizálásában, másrészt a honvéd- és újoncállításban.

Az országnak nemcsak katonákra volt szüksége, hanem az önálló gazdasági élet megteremtéséhez anyagi javakra is. Kossuth javaslatára a kormány május 19-én a hazafiakhoz fordult, hogy vagyonuk egy részét helyezték el a nemzet oltárán. A belügyminiszter rendeletére megyénként, városonként és falvanként megindult a gyűjtés. Somorján a felajánlások begyűjtésére június 7-én bizottság alakult. Tagjai: Luther Keresztély, Oberhoffer Lőrinc és Hufler Lőrinc. A lakosoktól gyűjtött *“segedelem pénzt, összesen 400 pengő forintot és 2 aranyat”* Gál János, Pozsony vármegye második adószedője vette át.²³

Közben a somorjai nemzetőrség körül megszorodtak a gondok. Néhány nemzetőrt törölni kellett a jegyzékből, mivel utólag kiderült, hogy büntetett előéletűek.²⁴

A legtöbb gondot a folyamatos pénzszűke, a megfelelő felszerelés és ruházat hiánya okozta. A somorjaiak fontosnak tartották a fegyveres felszerelés kérdését, ez irányú törekvésüket jól tükrözi a beszerzésükre fordított idő és energia.

Az első, nem jelentős fegyverszállítmány június 2-án érkezett. A vármegye szállítmánya 24 gyalogos kardból, hozzávaló 15 bőrtokból, valamint 24 puska nélküli szuronyból állt.²⁵

Botló József a pénzügyi tanács ülésén szorgalmazta, hogy a szükséges felszerelést a város pénztárából biztosítsák. Néhány nemzetőr jelentkezett saját fegyverrel, de ez kevésnek bizonyult, ezért javasolta, hogy a megyétől kapott fegyverek mellé a város vásároljon legalább 100 db szuronyos puskát. A szeptember 7-én tartott közgyűlés felhatalmazta a nemzetőrök parancsnokát, hogy utazzon Bécsbe, mivel ott kedvezőbb feltételek mellett, gyorsabban beszerezhető a kívánt számú puska. Hitzlberger József és Botló József bécsi útja eredménytelenül végződött. Felkerestek nyolc fegyverkovácsot, de tíz hétnél előbb a száz puska elkészítését egyik műhely sem vállalta. Sikertelen útjukról már szeptember 11-én beszámoltak a városi tanács ülésén, ahol újabb határozat született: összeírják a városban található rossz fegyvereket, azokat megjavíttatják. Az összeírás során mindössze 5 db használhatatlan puskát és 15 pisztolyt vettek számba. A jegyzékbe vett, meghibásodott fegyvereket egy Ruitz nevű pozsonyi fegyverkovácsához vitték, aki elvállalta azok javítását. Egy puska javításáért 10, egy pisztoly javításáért 2 pengő forintot kért. *“Mivel mostani vész fenyegető időkben fegyver nélkül maradni nem tanácsos, a város a fegyverek javítását megrendelte.”*²⁶

Az egyre kritikusabbá váló katonai helyzet megkövetelte a nemzetőrök gyors felfegyverzését. A már meglévő fegyverek mellé, a puskák helyettesítésére a város 50 db kaszát vásárolt, ezeket keményfa nyélre erősítve, kiegyenesítve fegyverként osztották ki a nemzetőrök között. A kaszák szétoztásánál egy kellemetlen esemény játszódott le. A mohó nyereségvágy a kaszanyeleket készítő asztalost csalásba vitte. A megrendelt keményfa nyelvek egy részét lágyfából készítette, azonban keményfaként számolta el.

A vázoltakból kitűnik, hogy a somorjai nemzetőrök fegyverzeete nagyon vegyes összetételű volt. A kasza mellett jelen van a szuronyos lőfegyver, a pisztoly és a gyalogos kard. A pus-

kák meglétét a köpcsényi táborban kiosztott töltények inventáriuma bizonyítja.²⁷

A fegyverzet mellett nem feledkeztek meg a nemzetőrök felruházásáról sem. Azt azonban nem tudjuk, hogy mennyire tartották magukat a nemzetőrség ruházati szabályzatához. A tanács szeptember 1-jén hozott határozata kimondta, hogy a nemzetőrök ruháit elsősorban a gyűjtésből befolyt pénzből biztosítják. Elsősorban azokat a somorjaiakat szólították meg, akik részben életkoruk, részben pedig egyéb okok miatt nem kerülhettek a nemzetőrök közé. A polgárságért folyamodó személyek is kötelesek voltak a ruházat költségeihez hozzájárulni. A letelepedni szándékozók kötelessége volt egy nemzetőrruha beszerzése, vagy ellenértékének befizetése a város pénztárába.²⁸

Lehet, hogy mindez csak az elhatározások szintjén létezett, mivel a ruházatra utaló elszámolás nincs a gazdasági tanács pontosan vezetett jelentései között.

Zászlójukra vonatkozóan részletes leírással rendelkezünk. A nemzetőrség zászlaját Botló Józsefné készítette el nemzeti-szín anyagból. Önzetlenségét a városi tanács határozatban köszönte meg. Mivel az első zászló még spontán módon, szabad és önálló elképzelés szerint készült, ezért nem felelt meg a július 10-én kiadott miniszterelnöki rendeletnek. A pénzügyi tanács újólág elrendelte az előírt zászló elkészítését, melynek fehér selyemkelméből készült lobogóját jobb oldalán Magyarország, bal oldalán Somorja város címere díszítette. Elhatározták, hogy amíg az új zászló elkészül, addig a régi háromszínű nemzeti lobogó alatt vonulnak.²⁹

Röviddel a nemzetőrsegről szóló törvény életbelépése után a kormány rájött, hogy a nemzetőrség nem elegendő az ország biztonságának a megteremtéséhez. Batthyány már május 16-án kiadta az ún. mozgó nemzetőrség toborzási felhívását. A 10 000 főből álló mozgó vagy rendes nemzetőrségbe jelentkező önkénteseknél a szolgálat három évig tartott, zsoldjuk magasabb volt a sorkatonakénál, fegyvert és ruhát az államtól kaptak. A besorolás szerint a 4. század alakulási és toborzási helye Pozsony volt.

A városi tanács június 7-én tárgyalta a pozsonyi hadfogadó kormánybiztostól érkezett értesítést, egyúttal felszólította a somorjai fiatalokat, hogy *“a fel állni kívánók Pozsonyban a hadfogadó kormányánál beavatás végett megjelenhetnek.”*³⁰

Mivel a pozsonyi toborzás kezdetben nem hozta meg a várt eredményt, később a megye más területein, köztük Somorján is lehetett jelentkezni. Jankó Mihály első alispán levelében utasította a somorjai városvezetést, hogy a sikeres toborzás érdekében a városba érkező 4. zászlóalj toborzó tisztjeit mindenben támogassa. A városi tanács határozatba foglalta, hogy az előjáróság szent kötelessége a sikeres toborzást előmozdítani, *“ezért a június 23-án és a következő napokon a honvéd sereg közé fel álló egyéneket, úgy a toborzással megbízott küldöttséget itt a város költségére is a táncmulatságra egy színt csinálni, étellel és itallal el járni határozott.”*³¹

A somorjaiak közül bevonulók névsorát nem ismerjük. Luther Keresztély előfogatbiztos elszámolásából tudjuk, hogy a somorjai önkénteseket szeptember 23-26 között 4 kocsi vitte közkölségen Pozsonyba. Amíg a pozsonyi 4. század vármegyére eső 600 önkéntese nem gyűlt össze, és nem lehetett rendeltetési helyükre szállítani őket, addig a csallóközi járás területén jelentkezett önkéntesek a somorjai transzportházban gyülekeztek. Őket szeptember 23-26. között 5 kocsi vitte Pozsonyba.³² Az első 10 honvédzászlóalj kiegészítése és újabb felállítása érdekében szeptember 16-án az országgyűlés határozata értelmében a törvényhatóságnak minden 127 fő után 2 újoncot kellett állítania, mégpedig toborzással vagy sorshúzással. Somorján 37 újonc állítását írták elő. A toborzás a rendelet megjelenése után azonnal elkezdődött. Az első 8 somorjai újoncot a pozsonyi hadfogadó parancsnokság szeptember 25-én átvette. Itt alakult meg Pozsony város, valamint Pozsony és Trencsén vármegye önkénteseiből a 15. honvédzászlóalj.

A kezdeti lendület után az újoncállítási kulcs teljesítése egyre nehezebb feladat elé állította a várost. A hiányzó létszámot a pozsonyiak toborzással igyekeztek pótolni, ami részben sikerrel járt, először 4, majd 13 Pozsonyban toborzott fiataalt

sikerült a somorjaiak közé besorozni. Így a létszám november 24-én elérte a 25 személyt. A gazdasági tanács üléseinek jegyzőkönyve december 7-én szűkszavúan megjegyzi, hogy az utolsó 9 hiányzó újoncot is sikerült toborzás útján megszerezni. Ugyancsak december 7-én Földes Joachim, Pozsony vármegye adószedője – végrehajtással fenyegetve – felszólította Teslér György somorjai kamarást, hogy a 37 újonc felszerelési költségét sürgősen utalja át a vármegye pénztárába. Egy újoncra vetítve 40 pengő forint, ami összesen 1480 pengő forint.³³

A december 15-én készített főszolgabírói jelentéséből látható, hogy a megye nem tudott eleget tenni az újoncállítás követelményének (a kimutatás nem tartalmazza a szabad királyi városokat).³⁴

Járás:	követelmény (fő)	újonc (fő)	különbözet (fő)
pozsonyi	505	329	176
nagyszombati	417	119	298
külső	656	411	245
Felső-Csallóköz	503	454	49
Alsó-Csallóköz	493	337	156
Hegyesúti	969	136	833
összesen:	3543	1786	1757

Az újoncszállítást nehezítette, hogy kezdetben szigorúan betartották a hadvonulás alapfeltételeit. Figyelembe vették, hogy az újonc testi adottsága megfeleljen a katonai szolgálat követelményeinek. Ezek közé tartozott a testmagasság is, ami sok gondot okozott a sorozó bizottságnak. Földes Joachim adószedő a megye állandó bizottságához írt levelében jelenti, hogy *“környékünkön igen panaszkodnak az újoncok erős vizsgálata miatt, sokakat vissza küldenek, kiket somorjai orvosok megvizsgálva jónak találtak. Magam is tudok Bacsfáról egy csinos 18 éves fiatal legényt – kinek mértékéből egy vonás hibázott és visszaküldték, kérem ezért alispán urat, tessék a választmány elnökét figyelmeztetni, hogy csekély hibákat ne nézzenek, főképp a méretekre Csallóközben, honnét 400 felül a honvédekhez és ismét napokban az önkéntesekhez majd 200 jóra való legény elment.”*³⁵

A Somorjára eső 37 újoncra nincs teljes névjegyzékünk. A hiányos névjegyzéket az 1882-ben még élő és segélyezésre szoruló honvédek és honvédözvegyek névjegyzékéből, illetve Mikár Zsigmond Honvéd-névjegyzékéből állítottam össze.³⁶

A miniszterelnök szeptember 19-én toborzást sürgető felhívást tett közzé. A magyar hadsereg gyors szervezését különösen a déli határ mentén kialakult katonai helyzet sürgette. A horvátok szeptember 11-én átlépték a Drávát, majd a főváros felé nyomultak. A horvát támadással párhuzamosan a Bécsből szervezett felkelők, a Szlovák Nemzeti Tanács szabadcsapatai számos cseh önkéntessel a határhoz értek, majd szeptember 21-én elfoglalták Brezovát, létszámuk ekkor már elérte az 5000 főt. A magyar hadvezetés az ellenséges felkelők visszaszorítására a sorkatonaság mellett a nemzetőrök hadba állításával is számolt.

Indulás előtt Felső-Csallóköz nemzetőr századosai Földes Joachim vezetésével Somorján tanácskoztak. A fölösleges torlódás és az élelmezési nehézségek elkerülése végett kijelölték a csapatok menetirányát. A mintegy 1400 nemzetőr a tervek alapján Födemes és Szenc felé haladva egy időben érik el Nagyszombatot. Az indulás előtt minden századból 1 tisztet előre küldenek Nagyszombatba, hogy bejelentsék az érkezők számát, megtudják az állomásuk pontos helyét, és utasítást vigyenek a századnak.³⁷

A kiindulásra vezényelt 2 somorjai század parancsnoka, Botló József és Hitzlberger József megtették a szükséges előkészületeket. A puskával rendelkező nemzetőrök részére a város 25 font lőport vásárolt, és mivel nem volt elegendő puskájuk, *“40 kaszákat alkalmaznak szuronyak a haza védelmére.”*³⁸

Több eset is mutatja, hogy nem minden nemzetőr vállalta a Nagyszombatba vonulást. Földes Joachim Csukárpakáról a következőt jelentette Jankó Mihály alispánnak: *“... én részemről megyek a nemzetőrökkel, mert ha én idehaza maradnék, talán fele idehaza maradna.”*³⁹

A somorjaiak között is akadtak olyanok, akik igyekeztek kibújni a feladat alól. Többen betegségekre hivatkoztak. A tanács határozata alapján *“azok orvosilag megvizsgálatni rendeltet-*

tek”. Egy tanulságos esetet a jegyzőkönyv is megörökített, ennek teljes szövege: *“Miután a város elöljárói Luther Keresztél Tanácsos úr és ifjú Ringbauer Károly képviselő úr akképpen nyilatkoztak, hogy ők a Nemzeti őrséggel a történt felszólításra el nem mehetnek (az első egészségi okokra, a másik a mesterségben nagy károsítást vélt), efféle kivétel részéről a többi nemzeti őrség tagjaira nézve káros befolyás szülhetnének és ekképpen a kívánt célt el nem érhetnék – ezért Botló József kapitány úr indítványára örökös gyávaság ki mondani veszélyes álláspontjában a történendő fel szállításra elő nem állanak kiknek neveiket: – mely kérés méltányosnak találtatván teljesítettetni engedtetett.”*⁴⁰

Az indulás előtt Somorján folytatott tárgyalás döntésével ellentétben, az állandó bizottság döntése alapján a somorjaiak a pozsonyi nemzetőrökhöz csatlakoztak. Sorshúzással döntötték el, hogy a két század közül Botló József vezetésével a második század indul Nagyszombatba. Abban is meggyeztek, hogy amennyiben 14 napon belül nem jönnek haza, felváltásukra indul az első század Hitzlberger József kapitány vezetésével.

Szeptember 25-én a somorjaiak Pozsonyban tartózkodtak. Az állandó bizottság döntése alapján másnap visszajöttek. Szeptember 27-én újabb parancs érkezett a megye első alispánjától, melyben utasította a somorjaiakat, hogy október 2-án reggel legyenek Nagyszombatban, ezért öt somorjai kvártélycsináló nemzetőr szeptember 30-án útnak is indult.⁴¹

Az újabb indulást elrendelő parancs azonban némi tanácsatlanságot vont maga után. Az első parancsban a város egy század indítására kapott utasítást, a második parancsot azonban Jankó Mihály alispán aláírásával mindkét kapitány megkapta. A félreértések elkerülése végett a város küldöttséget menesztett az állandó bizottsághoz. A somorjaiak az első változatot szorgalmazták, *“mivel gazdasági, mint pedig a köz bátorság tekintetében nem volna tanácsos az egész nemzeti őrséget a városból elmozdítani.”* Az alispán elfogadta a somorjaiak érvelését, így a második század indítása volt időszerű. A városi tanács határozatba foglalta, hogy *“az országtól megrendelt napi 8 pengő krajcár pénzen kívül, itt a város*

pénztárából is naponként 24 pengő krajcár pénzben fizettetni rendeltetett."⁴²

A század második, "tényleges" kivonulásáról nincsenek feljegyzések. A gazdasági ülések protokolluma sem tartalmazza a napi 24 pengő krajcár fejenkénti elszámolását.

A nemzetőrök maradását közvetett úton bizonyítja Botló József kapitány panasza, amelyet a tanács október 4-én tárgyalta. Botló József a városi tanács törvényülésén panaszt emelt Tandl József somorjai kötélgyártó ellen. Tandl kijelentette, hogy *"csak olyanok mennek az ellenség ellen, akiknek semmilyük sincs és rabolni akarnak, őneki háza van, ő nem megy az ellenség ellen."* A panaszt a törvényülés megtárgyalta, és a következő ítéletet hozta: *"Minthogy a panaszolt fél a maga vallása szerint megvallotta, hogy itt a somorjai nemzet örökből többen önkéntesen az ellenség ellen kiindulni nyilatkoztak, és nyomban a rablást emlegette, felhozván egy példát, hogy egy nemzeti őrség onnand alul 100 forintot és ezüst evőeszközöket hozott a feleségének és Isten segítségével még többet is hozni ígért, de a kihallgatott 3 tanuknak vallása szerint Tandl György panaszolt fél a Nemzeti Őrség irányt sértő kifejezéssel élt ebbéli illetlen és a Nemzeti Őrség becsületét sértő beszédje miatt mások példájára, beteges állapotja tekintetéből tsak 3 napi áristommal megbüntetni rendeltetett saját költségén."*⁴³

A Hurban csapatai ellen folytatott eredményes küzdelemmel szinte párhuzamosan folyik a harc a Dunántúl nyugati részében is. Pozsony és a hozzá katonailag szorosan kötődő Somorja ebben a küzdelemben is érintett volt. Jellasics vezetésével a horvátok szeptember 11-én átlépték a Drávát, majd a főváros felé vonultak. Szeptember 29-én Pákozdnál vereséget szenvedtek, majd a 30-án megkötött fegyverszünet idején csapataival Kisbér irányába ment.

A megye állandó bizottsága Petőcz György alispán útján levélben értesítette a somorjaiakat, név szerint Botló József kapitányt, hogy Jellasics 20 000 katonával és 40 ágyúval Kisbérnél vert tábort. Azt azonban még nem lehetett tudni, hogy a rabló csapatok Komáromnak vagy Pozsonynak veszik útjukat. Elővigyázatosságból felhívta a csallóközi településeket,

hogy védjék saját Duna-szakaszukat. A jobb parton állomásozó csónakokat, vízimalmokat szállítsák a biztonságos bal partra, ezzel is akadályozzák meg Jellasics csapatainak betörését a Csallóközbe. Az egyik rajkai molnár, akinek malma a Duna jobb partján, a somorjai határban volt, a felhívásnak nem tett eleget, ezért Oberhoffer Ferenc somorjai tanácsos utasítására a malom hajóit megfűrták és elsüllyesztették.⁴⁴

A malmok ideiglenes átvontatása nemcsak a molnárok, hanem a falvak és Pozsony vezetői körében is nyugtalanságot váltott ki. Több pozsonyi molnár malma állandó jelleggel a folyó jobb partján volt. A tél közeledtével már a tartalék liszt őrlésére kellett gondolni. A környéken állomásozó katonák kenyérrel való ellátása ugyanakkor lényegesen megnövelte a fogyasztást. A megye állandó bizottsága mérlegelte a várható következményeket, végül október 23-án engedélyezte a malmok visszahelyezését eredeti helyükre.

Jellasics végül Győr irányába vonult. Csapatai október 4-én érkeztek meg Győrbe, onnét a sereg Bécs felé fordult. A felgyorsult események megtárgyalására a tanács október 7-én este 10 óra után rendkívüli ülést tartott. A képviselők a kései időpont ellenére nagy számban jelentek meg. A bevezetőt Botló József tartotta. Bejelentette, hogy a nap folyamán gyorsfutárral két levelet kapott Pozsonyból. Az egyikben Olgyai Lajos kormánybiztos elrendelte, hogy szervezzék meg saját Duna-szakaszuk őrzését, tartsanak folyamatos őrszolgálatot. A másik levél Újházi László teljhatalmú kormánybiztostól érkezett. Értesíti a város vezetőit, hogy a Dunántúlon kialakult katonai helyzet miatt *“általános népfelkelés van megparancsolva, mely szerint nemcsak a nemzetőrség, hanem minden ember aki csak fegyvert el bír, az ellenség támadására köteles.”*

A továbbiakban Botló József részletesen elemezte a nap másik, helyi vonatkozású, érdekes eseményét. Bécsből 50 egyetemista érkezett a városba. Kijelentették, hogy a magyar forradalommal szimpatizálnak, ezért a *“magyar hadi seregbe magukat be sorozni és a végett Kossuth hadi seregéhez menni szándékoznak.”* Az egyetemistáktól szereztek információkat, az október 6-i bécsi eseményekről, amit a jegyzőkönyv így örö-

kített meg: *“... azt beszélík, hogy tegnap az f. eszt. October 6-án Latour nevezetű Ausztriai hadi Miniszter fel akasztatott, a pénz ügy Miniszter agyon verettetett, több Generálisok agyon lövettettek Bécsben, hogy az Ausztriai Császár és Magyar Király Bécsben palotájában a Nemzet Őrségtől strázsáltatik és, hogy a Császár családnak több tagjai Bécsből eltávoztak, ennél fogva azon remény vagyon, hogy Jellacsics Horvát Ország volt Bánja ki Horvát Országbul Magyar Országba bétörött, hadi seregének egyik részével Óvár és Mosonynál táborot ütött, és a Magyar hadi Seregbül üldözőbe vitetik, mostan könnyebben legyőzetethetik, ha Bécsből pénzt és hadi Segedelmet nem kap.”*⁴⁵

Olgyai Kormánybiztos rendelete alapján a Duna-menti települések, Bodak, Vajka, Doborgaz, Somorja nemzetőrei éberren ügyelték a Duna által létrehozott természetes védvonalat, hogy Csallóköz átvészelve a kiéhezett had átvonulását. A folyamatos őrszolgálat mellett is előfordult, hogy Jellasics táborából elmaradozott csavargók átjöttek a Dunán, a lakosoknak lopással és más módon kárt okoztak.

Az október 12-én, Pozsony megye alispánjától érkezett mozgósító parancs értelmében a somorjai nemzetőröknek csatlakozni kellett az 1 500 főt számláló Pozsony megyei nemzetőrséghez. A parancs értelmében teljes felszereléssel, 4 napi élelemmel, a lovak részére szénával, előfogattal kellett vonulniuk az osztrák határhoz. A kiadások fedezésére a város az árvaszéktől vett kölcsön 300 pengő forintot. Botló József vezetésével a nemzetőrök október 13-án 22 kocsival Pozsonyba mentek, és még aznap rendeltetési helyükre, Köpcsenybe értek. Itt védelmi feladatokat láttak el, majd 5 nap után visszatértek.⁴⁶

A somorjai nemzetőrök köpcsenyi tartózkodása alatt, október 15-én az Országos Honvédelmi Bizottmány elrendelte 1 000 Pozsony megyei nemzetőr mozgósítását, hogy más megyék nemzetőreivel együtt Móga altábornagy hadseregének tartalékaként szolgáljon. A rendelet szerint a somorjai nemzetőrök létszáma alapján a város 15 önkéntest (mozgó nemzetőrt) köteles kiállítani. Botló József vezetésével október 22-én elkezdődött a toborzás, amelyet a tanács határozata alap-

ján először önkéntes alapon kellett szervezni. Ha ez nem járna sikerrel, sorozással vagy sorshúzással állítják ki a szükséges létszámot. A gyors siker érdekében ideiglenesen a honvédtoborzást is leállították. A tanács pedig közös akaratral elhatározta, hogy *“az önként jelentkezőknek az állományból járó fizetésen kívül, Somorja városától naponta 24 krajcár ezüstforint pénzben kijárjon.”* Botló bízott a toborzás sikerében. Kijelentette, hogy *“a toborzás útján nyerendő önkéntesekre annál nagyobb reménység vagyon, mivel minden önkéntes jelen folyó esztendei őszi táborozás végéig kötelezi magát, és mivel minden jó viseletű önkéntes ezen katonai szolgálata elteltevel az állomány által egy bizonyítvánnyal láttatik el, melynél fogva valahány állományi hivatal vagy szolgálat keresése esetére reá külön figyelem leend.”*⁴⁷

A toborzást vezető kapitány már október 23-án jelentette, hogy a toborzás eredményesen végződött, mert összesen 19 önkéntes jelentkezett. A nem somorjai illetőségűek jelentkezését elutasította, mivel létszám felettiek, nincs rájuk szükség. A 15 somorjait pedig ő vitte személyesen Pozsonyba, és a lajstrommal együtt átadta az alispánnak. Keresztély Luther előfogatbiztos számláiból kiderül, hogy az önkénteseket 23-án a város költségén vitték előfogattal Pozsonyba.⁴⁸

Az osztrák határnál Móga János altábornagy parancsnoksága alatt állomásozó magyar csapatok hosszas gondolkodás után október végén átlépték a határt, hogy Bécs felmentésére induljanak. Október 30-án a swechati csatában vereséget szenvedtek, Bécs felmentése így megghiúsult. A vesztes csata után az ún. feldunai hadsereg 28 ezer katonája Pozsonynál a Duna két partján, Nagyszombattól a Fertő-tóig őrizte és lezárta az ország nyugati határvonalát a betörni készülő osztrákokkal szemben. A hadsereg főparancsnoka november 1-jétől Görgei Artúr volt.

Az ellenség feltartóztatására Pozsonyban sáncokat, lövészárkokat építettek. A megye állandó bizottmányának rendelete alapján Somorja összes házas és házatlan zsellére, aki nem szolgál nemzetőrként, ásókkal és 8 napra való élelemmel ellátva köteles volt sáncmunkára megjelenni. Hitzlberger Ferenc szószóló vezetésével a 25 házas és 55 házatlan zsellér

november 5-én reggel 7 órakor a pozsonyi megyeház előtt munkára jelentkezett. A munkások napidíja 25 krajcár volt. November 26-án 24 zsellér 8 napon keresztül ismét a pozsonyi sáncokon dolgozott.⁴⁹

Az osztrák főhadssereg december 16-án támadást indított a Duna jobb partján állomásozó magyar sereg ellen. A Pandorfnál elszenvedett vereség után elkezdődött a magyar sereg tervszerű visszavonulása. Görgei december 16-ról 17-re virradó éjjel Pozsonyból Magyaróvárra indult Somorja érintésével, Csölösztő és Kiliti között átkelve a Dunán, hogy összevonja a jobb parton lévő csapatait.⁵⁰ A feldunai hadsereg 1 700 katonája Guyon Richard vezetésével a pozsonyi táborból Nagyszombat felé vonult, hogy felvegye a harcot a Morva folyón átlépő császári csapatok ellen. Guyon Nagyszombatnál vereséget szenvedett, majd Szereden át Komárom felé vonult vissza. Pozsony védelmét is fel kellett adni. Kosztolányi dandárja 6 450 katonával és 500 lóval december 17-én Csallóközcsütörtökben, 18-án Dunaszerdahelyen, 19-én Vársáruton állomásozott. Barczay dandárja 3 656 katonával és 120 lóval 17-én és 18-án Somorján tartózkodott, 19-én pedig Szerdahelyen egyesült Kosztolányi dandárjával.⁵¹

Windischgrätz herceg december 18-án délután 3 órakor bevonult Pozsonyba. 1848. december 24-én Olgyai Miklós szolgabíró a következő jelentést intézte a vármegye alispánjához: *“A császári katonaság Tejfalu, Bucsuháza, Somorja, Gútor, Szemet és Béke környékén állomásozik. Ma még el vannak látva kenyérrel, legnagyobb probléma a hús miatt van, a somorjai pékek naponta 400 kenyeret sütnek. Ha beáll a Nagy-Dunán a jég, lehetetlen lesz az átjárás, mert gázló itt megfog szűnni.”*⁵²

Somorja és környékét Naustadter vezérőrnagy csapatai foglalták el. A hadsereg-parancsnokság utasította a vezérőrnagyot, hogy csütörtöki és somorjai állásait a Csallóközben Komáromig tolja előre, és az ellenség komáromi kitöréseit akadályozza meg.

A Csallóközön végigvonuló császári csapatok először nem érték el Komáromot. A vár védői többször kitörtek, és néhány kisebb csatát vívtak a császáriak ellen. Ezeknek a hadmozdu-

latoknak köszönhető, hogy Somorja két alkalommal is rövid időre felszabadult.

Az első csata 1849. január 14-én Nyárasdnál volt. A nyárasdi ütközet után Naustadter csapatai Somorját is elhagyva, a Verekye-Misérd-Torcs vonal mögött sorakoztak fel. A nyárasdi katonaság a nagyobb biztonság érdekében Doborgaznál – a helyi vezetők tiltakozása ellenére – január 30-án átvágta a Duna védtöltését.⁵³ A nyárasdiak azzal számoltak, hogy az átvágott töltésen kifolyó víz elárasztja a régi folyómedreket, és ezzel észak-dél irányban természetes védvonalat biztosít a honvédek számára. A doborgaziak azzal érveltek, hogy a töltés átvágása teljesen értelmetlen, mert a folyó szintje mintegy 6 lábbal alacsonyabban van, mint a töltés alja. A vállalkozásnak katonai eredménye nem volt, mivel a nyárasdi csata után a honvédek visszahúzódtak, és a Nyárasd-Ekecs vonaltól keletre eső területet tartották. Csallóköz nyugati része ismét a császáriak kezére került. Földes Boldizsár szolgabíró február 7-én Janka Mihály alispánnak jelentette, hogy Pajer főhadnagy úr jelenlétében a töltésen vágott rést betemették.⁵⁴

A Duna vízszintje az események előtt egy héttel még jóval magasabb volt. Erről Olgyai Miklós így számolt be az alispánhoz írt levelében: *“Úgy tapasztalom, hogy a Duna apad, ám bár a jég nagyobb része még benne volt. Püspökin azt beszél, hogy Somorja tele van vízzel, azonnal Somorjára lehajtottam, oda azonban sajnos be nem mehettem, elkerültem Tejfalura, oda is ladikon tudtam a kerten bemenni, lovaim pedig hasig való vízben gázoltak be. Viszont a víz apadván eljöttem Somorjába és megnéztem, hol jött a víz. Csölösztön a cigány és zsellér házak dőltek össze. Somorja, január 27.”*⁵⁵

Az osztrák megszállás idején általános volt a csüggedés és a lehangoltság az egész Csallóközben. A harctéri eseményekről csak nagyritkán értesültek. A Pozsonyt elfoglaló II. hadtest parancsnoka, Wrba László gróf december 19-én kihirdette a megyére vonatkozó statáriumot. Rendeletileg felosztatta a nemzetőrséget. A somorjai nemzetőrökről Botló József kivételével nincs konkrét adatunk. Valószínűleg mint civil-

be öltözött gazdák és iparos polgárok fogadták a házaikba elszállásolt császáriakat.

A maradék fegyvereket összeírátták, majd be kellett szolgáltatni. Kempe altábornagy elrendelte a honvédek lajstromba vételét. Hitzlberger József városbíró a transzportházba rendelték, ahol a császári tisztek kihallgatták: *“Mely részre hajlanak itt a polgárok, vagyis az uralkodó osztrák ház, vagy pedig a magyar részre hajlanak? Nem voltak-e itt magyar huszárok, miért nem tűzte ki a város a császári királyi színnel jelölt zászlót?”* A bíró a feltett kérdésekre igyekezett kitérő válaszokat adni. *“Ő itt a polgárság gondolkodásmódját nem tudja, azonban azt tudja, hogy polgári kötelességének a császári-királyi katonaság iránt megfelelt, és a császári királyi színnel festett zászlónak kitűzése iránt semmi parancsolat nem jött.”* A tanácsülésen a városbíró részletesen beszámolt a kihallgatásról. A tanács hosszas mérlegelés után arra a döntésre jutott, hogy mivel a szomszédos városokban, falvakban már kitűzték a fekete sárga zászlót, Somorján is kitűzik, ezzel lojalitást mutatva, nagyobb védelmet nyújt a katonaszolgálatásokkal szemben. *“Mivel a császári katonák a bor csapban lévő somorjai lakosoknak azon szemrehányást tették, hogy Kossúth pártjához tartoznak: - melyre a katonai kihágások el mellőzése tekintetében egy fekete sárga színnel festett zászlónak a város költségén való csináltatása és a városházára való kitűzése megrendeltetett.”*⁵⁶

A bizonytalan katonai helyzet következtében megfogyatkozott a szabadságharc győzelmében bízók tábor, megnőtt az egymást elárulók száma. Botló József nemzetőrkapitány a császáriak fogságába került, azonban ennek előzményeit nem ismerjük. Szabadulása után a városi tanács ülése foglalkozott az esettel. A jegyzőkönyvből csak annyi derült ki, hogy nyilván hamis vád és árulás következtében került az osztrákok fogságába, ahol *“méltatlanul megalázták és kivégzéssel fenyegették.”* A történetek után Botló József arra kérte a közgyűlés tagjait, *“hagyjanak fel az árulkodással, békességben és jó egységben éljenek, mert ellenkező esetben nemcsak magukat, hanem az egész várost nagy veszedelembe juttatják.”* Majd a város gyűlekezési tilalmat rendelt el: *“... a váro-*

si lakosság részéről minden kihágások lehetőleg el mellőztesenek, azon alkalommal, midőn vagy magyar, vagy pedig császári királyi ausztriai hadi sereg a városon keresztül vagy mellette elvonulnak, azoknak csoportonkénti nézése, az örömek kijelentésül nyilvánított elfogadásuk azon okból tilalmaztatott, mivel efféle örömek kijelentése vagy az egyik, vagy a másik fél részének bosszantására kijelentve gyaníthatván, lövöldözések is történni szoktak az egész város veszedelmére lehetne. Hogy pedig ezen tanácsi végzésnek a kívánt sikere meg legyen 1 pengőforintból álló büntetés határozott mindazokra, akik a katonáknak átkelése alkalmával csoportosan összegyülekezni fognak. Mely tilalom, hogy itt a Város lakosainak köztudatukra kerüljön, azt a Város képviselői és fertály mesterei házanként tudtul adni utasítottak."⁵⁷

A város lakosságára súlyos teherként nehezedett a császári sereg élelmezése, valamint az előfogat-állítás. A szükséges kenyeret, húst, bort, a lovak részére zabot, szénát, szalmát leggyakrabban rekvirálással szerezték be. Például április 24-én a Vajkán állomásozó csapat főhadnagya 260 kenyeret, 147 pozsonyi mérő zabot, 250 mázsa szénát, 8 vágómarhát követelt, valamint 20 kocsit az áru elszállítására. A város vezetősége, félve a megtorlástól, azonnal intézkedett. Az egésztelkes gazdáknak 4, a féltelkes gazdáknak 2, a negyedtelkeseknek 1 kenyeret kellett leadni. A zabot és a szénát szintén a birtok nagyságának arányában szolgáltatták be.⁵⁸ Május 20-án, a rekvirálás során a somorjai kocsmárosok átadtak 39 akó, majd május 21-én 15 akó és 24 pint bort.⁵⁹ A rekvirálók részéről gyakran elhangzott a kijelentés, hogy amennyiben a császári hadat nem látják el kellőképpen, akkor fizetés nélkül rekvirálnak, vagy olyan nyugtát adnak, melyet vagy nagyon későn, vagy talán soha megtéríteni nem fognak.

A hadsereg részére az áruszállítást rendszerint az útba eső települések előfogataival végezték. A parancsnokok gyakran ott foglalták le önkényesen a kocsit, ahol éppen érték. Elhajtották anélkül, hogy a megyének erről jelentést tettek volna, a fuvarról nyugtát nem adtak. Luther Keresztélynek sok gondot okozott a feladat, főleg az azonnali, arányos elosztás megszervezése. A parancsnokok gyakran utalvány nélkül,

becsléssel szabták meg az előfogatok számát. Rendszerint többet állítottak ki a kelleténél. Hitzlberger bíró panaszolja, hogy a császári katonaság számára oly sok előfogat szükséges, hogy azoknak előállítására szinte képtelen a város. Nagyon kevés ember tartja otthon a lovait, sokan pedig inkább eladták őket.

Somorja a dicsőséges tavaszi hadjáratnak köszönhetően, 1849 májusában rövid időre ismét szabad lett. Komárom védői áprilisban áttörték a császáriak gyűrűjét, és a komáromi 37. zászlóalj május 4-én Várkonyig nyomult előre. Itt született meg a döntés, hogy a sereg Somorján keresztül Pozsonyba megy. A terep megfelelő előkészítése végett a 25 huszárból álló előőrs május 5-én Somorjára ment. Visszafelé elmondták, hogy Somorján schwarzgelb zászló fityeg, de amint észrevették a huszárokat, azonnal behúzták. A huszárok azt is megfigyelték, hogy az ellenség előőrse Dénesd előtt van, összerejük 1 600 gyalogos, néhány ló és 6 ágyú. A 37. zászlóalj május 6-án Somorján tartózkodott. Az eseményt leíró krónikás szerint *“csak itt láttuk a nép öltözetén, hogy vasárnap van, mindenki ünneplő öltözetben sétált, de igen hallgatók voltak irányunkban.”*⁶⁰

Somorját május 12-én az osztrákok visszafoglalták. A reggeli órákban Tejfalú irányába vonultak, majd a falut elhagyva kisebb tűzharcra került sor a komáromi 37. zászlóalj honvédekével. A harcban 7 honvéd elesett, ketten megsérültek.⁶¹

A csata áldozatait, mivel vallásukat nem ismerték, a somorjai katolikus, református és evangélikus lelkészek közösen tartott halotti szertartással temették el. A sírt a somorjai hölgyek mindig virágokkal halmozták el, majd 1861-ben a sír fölé díszes emlékoszlopot állítottak.

Somorján a forradalom és a szabadságharc a “Pipagyújtónál” lezajlott összetűzés után ért véget. A császári sereg végleg bevonult a városba, és ellenőrzése alá vonta. 1849. június 28-án felolvasták Földes Boldizsár szolgabíró levelét, melyben közli, hogy *“1849. május 30. napján kelt legfelsőbb határozat szerint Ő felsége 1-ső Ferencz József a Magyar Országba és Erdélyi Nagy Fejedelemségben működő császári királyi hadsereg főparancsnokává Báró Haynau hadi szertár*

*mester méltóztatott leg kegyelmesebben ki nevezni.*⁶² A tanács július 9-én tárgyalta Haynau Proclamációját. Tudatosították "a hadi- és ostromállapotot". Határozatuk értelmében a *"Proclamációt a város házi falára való ki ragasztásával köz hírről tétetni rendeltetett.*"⁶³

Ezzel lezárul a város történetének egy fejezete. A történetek egy részét megőrkítették a levéltári adatok, az események további, részletesebb feltárása pedig a jövő feladata.

Jegyzetek

- 1 Štátny archív Bratislava, fond: Permanentná deputácia Bratislavskej župy 1848-49 / Pozsonyi Állami Levéltár, fond: Pozsony vármegye állandó bizottsága (a továbbiakban ŠABA-PD), Fasc. 20, No. 1424/SN
- 2 ŠABA-PD, Fasc. 20 No. 1437/SN
- 3 Uo.
- 4 Uo.
- 5 Štátny archív Bratislava, pobočka Šaľa, fond Magisztrát mesta Šamorín /Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltára, Somorja Város Magisztrátusa (továbbiakban ŠABA-SA, MMŠ), Kiváltságos Somorja városának 1848.eszt. protocolluma Fasc. 24, MRZ-71 62 o.
- 6 ŠABA-SA/ MMŠ Gazdasági ülések protocolluma 1847/48/49 HZ-5 80. o.
- 7 Uo. 80. o.
- 8 Uo. 107. o.
- 9 Uo. 126 o.
- 10 Uo. 179.o.
- 11 ŠABA-PD Fasc. 19 No. 1281/552
- 12 ŠABA-SA/ MMŠ Fasc. 24, MRZ-71 63. o.
Raktáraitak bérbeadó somorjaiak: Laszkandl János tanácsos, Klimits Pál, Jóhnn Károly, Brenner Keresztély, Károly Mátyás, Toman József, Tartsi Gergely, ifj. Vajda Istvánné, Fischer Mátyás
- 13 Uo.
- 14 Uo. 101. o.
- 15 ŠABA-PD Fasc. 20 1450/SN
- 16 ŠABA-SA/MMŠ Fasc. 24. MRZ-71 88. o
- 17 Indoklás: "...mivel sok polgárok, kik ezen hivatalt szokás szerint egy esztendeig viselték, a heveség és részegeskedéshez úgy annyira hozzá szoktak, hogy úgy szólván ezen hivatalra való választások által alapja vétetett későbbben érintett okok következtében el szegényesedésüknek és megromlásuknak." A telekbíró éves fizetését közmegegyezéssel az alábbiakban állapították meg: készpénzben 25 forint, lakbér fejében 40 forint, három öl fa, 5 szapu rozs, 2 pár új, 2 pár csizma fejelés, továbbá minden ház és egyéb becslésnél 30 krajcár.
- 18 Uo. 102. o.

- 19 Bukovszky László 1998: Országgyűlési követválasztás a Csallóközben. *Csallóköz* 32. 3. o.
- 20 ŠABA-SA/MMŠ Fasc. 24 MRZ-71 85–86 o.
Főhadnagyok: Szeleczy Károly 76 szavazattal, Vinkler Ferenc 52.
Alhadnagyok: Bartalos Sándor 77, ifj. Ádler József 66, Luther Keresztély 41, Oberhoffer Ferenc 31 szavazattal.
Őrmesterek: Hitzlberger Ferenc, Ringbauer Károly, Csiba Orbán és Erős Leopold.
Tizedesek: Dénes Antal, Butsuházi Mihály, Kotsis István, Kotsis Dániel, Butsuházy János, Bek József, Butsuházy Károly, Huszágh Mihály, Bohus János, ifj. Bodolay János, Bodolay János, Schuman Mihály, Schuman Jakab, Varga Mihály, Mayer Ferenc, Iván József.
A nemzetőrség orvosa: Bökk Béla.
A nemzetőrök közé 2 ácsolt is besoroztak: Vinkler Jánost és Máté Reunoldot.
- 21 ŠABA Súpis členov národnej gardy 1848 ŽB I.
- 22 Vinkler (Szegeti) Ferenc 1802-ben született Szencen. 1821–1828 a 8. huszárezredben szolgált. 1830-tól Somorján élt. Kezdetben nemzetőr, majd belép a nemzetőrség kötelékébe és a Lócsén alakuló 19. honvédszázlóalj századosa. A téli és a tavaszi hadjáratot a felső-tiszai, illetve az I. hadtest kötelékében küzdi végig. 1849. május 14-től őrnagy, a Léván szerveződő 100. honvédszázlóalj parancsnoka. Július közepétől alakulatával a Közép-Tiszai hadseregben szolgált. Az általános fegyverletételkor Komáromba menekül, a vár őrségével fejezi be a szabadságharcot. Az 1850-es években előbb gazdálkodott, de tönkremegy és uradalmi pajtásmester a gr. Pálffy családnál Vöröskőn (Bóna Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49-évi szabadságharcban, 717. o.)
- 23 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5 171 o.
- 24 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5 136 o. Fekete Mihály somorjai gazdát 1834-ben tehénlopás miatt megbüntették. Bucsuházi János gazda 1832. február 11-i városi tanács törvényűlési jegyzőkönyve szerint bevallotta, hogy halva született gyermekét elásta. "A gyermek elhagyása és helytelen elásása miatt, ezen vétkének megboszulása végett T. N. Pozsony vármegye Törvény Székének leendő feladása bíróilag megrendeltetett; - ezért mind Fekete Mihály, mind pedig Butsuházi József a nemzeti őrség soraiból ki törlöttni rendeltetett."
- 25 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5 130 o.
- 26 Uo. 207 o.
- 27 ŠABA-PD Fasc. 17 No. 1102/250
Köpcsényben a somorjai bíró a nemzetőrök részére átvett 1728 db töltenyt, 7 skatulya nagy és 2 skatulya kis kapszlit, továbbá a töltényekhez szükséges mennyiségű puskaport.
- 28 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5 193. o.
- 29 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5 194. o.
- 30 ŠABA-SA/MMŠ Fasc. 24 MRZ-71 129 o.
- 31 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5 153 o.
A toborzással járó kiadásokról pénztári jelentés készült. "Azon költségek, mely itt a Város F. esztendő június 23-án és utána következő napo-

- kon a toborzásra és a mozgékony nemzeti őrséghez önként fel állott egyének toborzására volt 123 forint 36 krajcár, ugyanazon toborzó küldöttségre való költségére 13 forint 54 krajcár. Ekkor 36 itce sör ára 3 forint 42 krajcár, bor és kolbászok ára 16 forint 15 krajcár, 200 db szivar ára 1 forint 40 krajcár, 100 db szivar ára 1 forint 24 krajcár.”
- 32 Uo. 205. o., Számlakönyvi bizonylatok, 1847–1849, ŠABA-SA/MMŠ Fasc. 148.
- 33 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5, 1848. XII. 7.
- 34 ŠABA-PD Fasc. 20 No. 1380/791
- 35 ŠABA-PD Fasc. 20 No. 1474/SN
A hadügyminisztérium 1848. június 28-án kiadott körlevelében az önkéntes hadsereg részére alsó határként az 5 láb 2 hüvely magasságot (163 cm) írta elő.
- 36 ŠABA-SA/MMŠ 1882-ben még élő és segélyezésre szoruló honvédek és honvéd özvegyek névjegyzéke:
Csóka György özvegye	Mint besorozott gépész, vagyontalan honvéd özvegye, 3 kiskorú gyerekekkel.
Botló Vendel özvegye	Szabó segéd fiával nyomorog a világon.
Márton József	Gümőkóros beteges csizmadia.
Révay Fülöp	Törődött, vagyontalan napszámos.
Mundi József	Mint ismert besorozott honvéd, egészen vagyontalan, most borjúpásztor.
Mihálházy András	Komáromi volt honvéd, most útkaparó, haladott korú, vagyontalan, gümőkóros feleséggel.
Szarka Mátyás	Mint csekély vagyonnal bíró, de haladott korú napszámos.
Bán László	Mint csekély vagyonnal bíró, de lágyéksérvben szenvedő molnár.
Miklós János	Mint besorozott, csekély vagyonnal bíró napszámos.
Kovács János	Mint állítólag besorozott vagyonnélküli volt honvéd.
Kurucz József	Mint állítólag besorozott vagyonnélküli haladott korú napszámos.
Farkas Gábor	Mint nehéz hallású napszámos, keveset vették igénybe, vagyontalan.
Flikinger Márton	Mint vagyontalan, beteges napszámos.
Mundi István	Haladott korú, egészen vagyontalan cigány, volt honvéd.
Mikár Zsigmond	honvéd névkönyvében:
Petzner János alhadnagy, póstamester, Buzinkay Béla tizedes, földműves, közhonvédek: Bucsuházi Bény földműves, Farkas Gábor napszámos, Gyóry Nagy István gépész, Ritter Károly evangélikus lelkész, Török Pál ügyvéd.	
- 37 ŠABA-PD Fasc. 20 No. 1474/SN
- 38 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5, 1848. szeptember 29.
- 39 ŠABA-PD Fasc. 20 No. 1474/SN
- 40 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5, 1848. szeptember 25.

- 41 ŠABA-SA/MMŠ Számlakönyvi bizonylatok
- 42 Uo. 221 o.
- 43 ŠABA-SA/MMŠ Fasc. 24 MRZ-71 180 o.
- 44 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5 232. o.
- 45 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5 235 o.
- 46 Uo. 240 o.
- 47 Uo. 246 o.
- 48 Uo. 250 o., Számlakönyvi bizonylatok 1847-1849.
- 49 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5 264. o.
- 50 Győri tanulmányok 22, 172. o.
- 51 ŠABA-PD Fasc. 19 No. 1260/786
- 52 ŠABA-PD Fasc. 20 No 1395/830
- 53 Kumlik Emil 1998: *A szabadságharc pozsonyi vértanúi*. Pozsony, 231 o.
- 54 Uo.
- 55 ŠABA-PD Fasc. 22. No. 1589/68
- 56 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5 1849/68 o.
- 57 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5 207 o.
- 58 Uo. 91. o.
- 59 Uo. 111. o.
- 60 Szinnyei József 1887: *Komárom 1848-49-ben (Napló jegyzetek.)* Budapest, 122 o.
- 61 Uo. 126 o.
- 62 ŠABA-SA/MMŠ HZ-5, 1849, 145. o.
- 63 Uo. 154. o.

SOMORJA 1920–1945 KÖZÖTT

Édes Enikő

Csehszlovákia megalakulása

Az első világháború és az ezt követő békediktátum legnagyobb vesztese Magyarország volt. Elvesztette lakosainak 63,54 és területének 71,44 százalékát. A győztesek támogatásával létrejött Csehszlovákia, amely korábban az Osztrák Magyar Monarchia osztrák feléhez tartozó Csehországon, Morvaországon és Szilézia nagyobbik részén kívül magába foglalta a történelmi Magyarország 11 vármegyéjének egész területét, de további 11 vármegye kisebb-nagyobb része is az új állam határain belülre került.¹ A határokat a békeszerződések véglegesítették. Magyarország 1920. jún. 4-én írta alá a számára megalázó békediktátumot.

Az új állam, Csehszlovákia etnikailag rendkívül tarka képet mutatott. Az 1921. évi népszámlálás alapján a csehek és szlovákok együttesen csak az ország lakosságának 66%-át alkották. Tehát a maradék 34% kisebbség volt, amely többnyire ellenségesen viszonyult az új államhoz.²

Az ország területét hat új közigazgatási egységre, ún. nagyzsupába osztották. Ez a törvény Kárpátalját nem érintette. Az átszervezésnél nem voltak tekintettel az egykori vármegyerendszerre. A hat új szlovákiai nagyzsupa székvárosa Pozsony, Nyitra, Túrócszentmárton, Zólyom, Liptószentmiklós és Kassa lett.³ A nagyzsupák élén a belügyminiszter által kinevezett megyefőnökök (zsupánok) álltak, a politikai járások élén pedig a zsupánoknak alárendelt járási főnökök. Mindkét poszt állami hivatalnak minősült. A zsupáni hivatal mellett létre kellett hozni a megyei képviselőtestületet, amely 35 választott tagból állt.⁴

1928-ban új közigazgatási reform történt, amit még az 1927-ben kelt 125. számú törvény írt elő. E szerint a köztár-

saság közigazgatása a tartományi és a járási hivatalok hatáskörébe tartozott, és az eddigi közbeeső fórum, a zsupáni hivatal megszűnt. Az egész országban 4 tartományi hivatal lett: Prágában, Brünnben, Pozsonyban és Ungvárott. Szlovenszko Pozsony székhellyel önálló közigazgatási egységet alkotott. Az egyes tartományi hivatalok mellett tartományi képviselőtestület működött, mely Szlovenszkon 54 tagból állt; kétharmada választás útján foglalta el helyét, egyharmadát a kormány nevezte ki a szakértők köréből. A tartományi közigazgatásnak közvetlen alárendeltje lett a járás, a járási hivatallal és a járási képviselőtestülettel. A járási hivatalok jogköre bővült, mert sok olyan ügy, amely eddig a zsupáni hivatalok hatáskörét képezte, a járási hivatalokhoz került.

Somorja politikai élete Csehszlovákiában

Parlamenti választások

Az új közigazgatási rendszer szerint Somorja a pozsonyi nagyzsupába került, és járási székhely lett a két világháború közötti időszakban. Nagyközség rangú, hisz a csehszlovák kormány minden várost – kivéve Pozsonyt, Kassát, Ungvárt és Munkácsot – nagyközséggé degradált. Somorjának ekkor megközelítőleg 3000 lakosa volt, melynek legnagyobb részét magyarok alkották.

Népszámlálás éve ¹	Magyarok		Szlovákok	
	Szám	%	Szám	%
1921	2 731	86,9	157	5,0
1930	2 756	76,9	423	11,8
1938	3 318	97,7	27	0,8

Somorja nemzetiségi adatai az 1920–1945 között

Népszám éve ²	Össz.	r.kat.		g.kat.		evan.		ref.		zsidó		egyéb	
		sz	%	sz	%	sz	%	sz	%	sz	%	sz	%
1921	3144	2304	73,3	-	-	344	10,9	219	6,9	267	8,5	10	0,3
1930	3586	2719	75,8	1	-	310	8,6	218	6,1	318	8,9	20	0,6
1941	3474	2691	77,5	4	-	266	7,7	244	7,0	269	7,7	-	-

Somorja lakosságának felekezeti megoszlása 1920–1945 között

Az első Csehszlovák Köztársaság polgári demokratikus állam volt. Az ország területén sok párt működött, beleértve a kisebbséget képviselő pártokat is. Az első parlamenti választásokat 1920-ban tartották, majd a továbbiakra 1925-ben, 1929-ben és 1935-ben került sor. Mivel sem a források, sem az 1929-től megjelenő Somorja és Vidéke konkrétan nem teszi közzé a nagyközség választási eredményeit, így csak a somorjai járási eredmények állnak rendelkezésre. Valószínűsíthető viszont, hogy a járási és a nagyközségi eredmények nem térnek el egymástól. Az 1925-ös választásoknál a magyar pártok végeztek az első helyen a járásban.⁷ A kommunista párt meglepően kimagasló eredményt ért el.⁸ Az 1929-es választásoknál a somorjai járásban az Országos Keresztényszocialista Párt (OKSZP), a másodikon az Agrárpárt, és harmadik helyen a kommunisták (CSKP) végeztek.⁹ Az 1935-ös választások eredménye teljes mértékben megfelelt az 1929-es évinek.¹⁰

A parlamenti választási eredményeket összegezve elmondhatjuk, hogy a somorjai járásban – valószínűleg Somorján is – mindig a katolikus magyarságot összefogó Országos Keresztényszocialista Párt nyert. A másodikként befutott Agrárpárt bizonyítja, hogy Csehszlovákia legerősebb pártja a magyarlakta vidéken is szép eredményeket ért el.

Községi választások

A képviselők választását az önkormányzatokba a 75/1919-es választási törvény szabályozta.¹¹ Érdekes a mai választási törvénnyel összehasonlítva az, hogy a választónak nem joga, hanem kötelessége volt a részvétel a választásokon. A kivételt a kötelesség alól a 7. § szabályozta. Önkormányzati választásokra 1923-ban, 1927-ben, 1931-ben és 1938-ban került sor. 1935-ben nem voltak helyhatósági választások, ugyanis a 122/1933-as törvény a négy éves választási ciklust meghosszabbította hatévesre. A helyhatósági választási eredmények Szlovákia területén híven tükrözték a politikai, gazdasági, nemzetiségi és szociális viszonyokat az egyes városokban és községekben.

Somorja politikai színpadán az első köztársaság alatt három politikai párt játszott meghatározó szerepet: az OKSZP, a Magyar Nemzeti Párt (MNP) és a CSKP.

Mivel az első önkormányzati választásokra csak 1923-ban került sor, a helyi vezetőséget addig is meg kellett választani. Ehhez az 1920-as parlamenti választási eredményeket vették alapul. Országos szinten ebben az évben a szociáldemokraták nyerték a választásokat 25,7%-kal. A pozsonyi zsupáni hivatal ez alapján nevezte ki Somorja képviselőtestületét.¹²

A párt neve	Képviselők száma
CSSZDP	14
Keresztényszocialista Párt	10
Szlovák Néppárt	2
Nemzeti Földm. és Párt	2
Zsidópárt	1
Csehszlovák Szocialista Párt	1

Az 1920-as képviselőtestület politikai megoszlása

A szociáldemokraták 4, a keresztényszocialisták 3, míg a többi párt 1-1 póttagi helyet kapott.¹³ Az első demokratikus községi választásokra 1923. szeptember 16-án került sor. Somorján 927 férfi és 829 nő volt választásra jogosult. Ebből 855 férfi és 739 nő, összesen 1 594 polgár vett részt a választásokon, vagyis a lakosság 90,7%-a. A legtöbb, összesen 14 képviselői mandátumot az OKSZP szerezte meg a 30 helyből.¹⁴

A párt neve	A képviselők száma
OKSZP	14
Országos Magyar Kiszgazda és Földm. és Párt	5
Csehszlovák Köztársaság Magyar Szociáldemokrata Pártja	5
Egyesült Csehszlovák Pártok	4
Zsidópárt	2

Az 1923-as képviselőtestület politikai megoszlása

1926-ban a megyei hivatal feloszlatta a községi képviselőtestületet. Az ügyeket Tóth Kálmán vezetésével egy kinevezett községi intézőbizottság intézte. A következő választásokra 1927-ben került sor, amit parázs hangulatú gyűlések előztek meg. Az OKSZP gyűlésén a szónok, Fedor Miklós megkérdőjelezte a csehszlovákizmus eszméjét, ezenkívül tudatosította a hallgatósággal, hogy ők, magyarok vannak itthon, és aki idejön, az viselkedjék úgy mint egy vendég.¹⁵ A választások előtt egy nappal rölapok jelentek meg Somorja utcáin, amelyeket az OKSZP és a MNP helyi szervezetei adtak ki.¹⁶ Végül a választásokra 1927. október 16-án került sor, a község 1 583 polgára adott le érvényes szavazatot.¹⁷

A párt neve	A képviselő k száma	A leadott szavazatok száma
OKSZP	11	569
MNP	6	333
CSKP	6	320
Zsidópárt	3	140
CSKMSZDP	3	130
Csehszlovák Nemzeti-szocialista Párt	1	57
ECSP	0	34

Az 1927-es képviselőtestület politikai megoszlása

Az újonnan választott községi képviselőtestület november 20-án délután három órakor tartotta első, alakuló gyűlését, melynek tárgysorozatában a képviselőtestület fogadalomtétele, megalakulása, továbbá a községi elöljáró, első és második helyettesének, valamint a községi tanács tagjainak megválasztása szerepelt.¹⁸ A választás törvényben előírt módzatainak ismertetése után a képviselőtestület letette a hűségfogadalmat, majd elkezdődött a bíró, helyettesek és a tanács tagok megválasztása. A községi bírói állásra a leadott 30 szavazat közül 17-et, tehát abszolút többséget szerzett dr. Zellinger Ernő Pszota István 9 és Pék István 1 szavazatával szemben (3 szavazólap üres volt). Az első helyettes bírói posztra ifj. Klimits Károly 18 szavazata mellett Patócs Gábor

10 szavazatot nyert, míg 1 szavazólap üres volt. A második helyettes bírói állásra Patócs Gábor 3, Pszota István 2, Sidó István és Pék István 1-1 szavazatot kapott, míg 22 szavazólap üres volt, tehát a törvényben kívánt abszolút többséget nem érte el senki, ezért pótválasztásra került sor. Ez Patócs és Pszota között zajlott, melynek eredménye alapján Patócs 4 szavazattal megszerezte a második helyettesi állást. Ezután következett a 7 tanácsstag választása, melyre az OKSZP 3, az MNP, a Zsidópárt és a kommunista párt, valamint a szociáldemokraták 1-1 tagot delegálhattak a törvény értelmében. A tanácsstagok működési körét a pártok vezetői kölcsönös megegyezéssel állapították meg. Az eredmény tehát a következő volt: bíró: dr. Zellinger Ernő 1.hely. bíró: ifj. Klimits Kálmán, 2.hely. bíró: Patócs Gábor. A tanácsstagok és munkakörük: Bargár Richárd (OKSZP) a gazdasági ügyek vezetője, Oberhoffer Ignác (OKSZP) közgyám, Láng Pál (OKSZP) ügykör nélküli tanácsos, ifj. Plutzer János (MNP) a középületek gondozója, Pék István (szocdem) a faiskola és a kertészet vezetője, Dr. Kardos Zsigmond (Zsidópárt) az utak gondozója, Pszota István (CSKP) rendőrtanácsos. A járási jegyző ezután bejelentette, hogy az újonnan megválasztottak 8 nap múlva vehetik át hivatalukat, ha nem történik fellebbezés. Fellebbezés történt, de azt a megyei hivatal elutasította, így az új testület megkezdhette munkáját.¹⁹ Az új somorjai bíró bevezető programbeszédében fontosnak tartotta, hogy helyreállítsa a lakosság nyugalmit, ami az intézőbizottság működése alatt felborult. A polgárokat nagyon érzékenyen érintette, hogy 1926-ban megvonták Somorja autonómiáját, mikor a megyei hivatal feloszlatta a képviselőtestületet. Továbbá célul tűzte ki a község és a közbirtokosság közötti viszony rendezését, a pótdadó kérdését: "Újabban ugyanis a legnépszerűbb program: a pótdadó leszállítása. Minden kormányzat iránti szimpátia vagy antipátia fokmérője az adókulcs magassága. Így van ez a községnél is, ami a jelenlegi sivár gazdasági helyzetre való tekintettel könnyen érthető."²⁰ Továbbá fejlődést ígért a kultúra terén is.

1932. március 6-án Somorján ismét sor került a községi képviselőtestület megválasztására.²¹ A gazdasági válság kö-

vetkeztében a kommunista párt megerősödött, hisz ők foglalkoztak legtöbbet a munkanélküliség problémájával. Ami a pártok eredménymérlegét illeti, az előző választásokhoz képest változások történtek. Az MNP jelentősen visszaesett, miután propagandája nem volt olyan éles, mint más pártoké. A legerősebb küzdelem az OKSZP és a nemrég alakult Politikamentes Községi Gazdasági Párt, a Pschierer-párt között alakult ki. Az OKSZP több mandátumot elveszített, míg a gazdasági párt az előzetes várakozást meghaladó eredményt ért el. A zsidó és csehszlovák pártok a várható eredményt érték el.²²

A párt neve	A képviselő k száma	A leadott szavazatok száma
CSKP	9	501
OKSZP	7	428
Politikamentes Községi Gazdasági Párt	6	381
MNP	3	182
Zsidópárt	3	160
Egyesült Csehszlovák Pártok	2	126

Az 1932-es képviselőtestület politikai megoszlása

Miután a községi választás jogerőre emelkedett, az új testület 1932. április 11-én megtartotta alakuló ülését. Első bírónak újra Zellinger Ernőt (OKSZP) választották meg. Helyettese Pszota István (CSKP), második helyettese Schmiedl Ferenc (Zsidópárt) lett. A leadott szavazatok szerint az egyik oldalon a keresztényszocialisták a magyar nemzetiekkel, a csehszlovák pártokkal és a zsidópárttal, míg a másik oldalon a politikamentes gazdaságiak a kommunistákkal együtt szavaztak. A kisebbségi pártok eltekintettek a helyettes bírói tisztre vonatkozó törvényes igényüktől. A megválasztott tanácsstagok névsora: ifj. Klimits Károly, Bargár Richárd, Cséfalvay János, Patócs Gábor, Bucsuházy János, Balheim Károly, Bicenc Ján.²³

Az utolsó községi választásokra Csehszlovákiában 1938. május 22-én, május 29-én és június 12-én került sor, melyek nagyban eltértek az előzőektől, ugyanis ezekre a választásokra már rányomta bélyegét az elmélyülő belpolitikai válság és a háborús készülődés.²⁴ A 38-as községi választások az EMP

Somorja öslakosai!

Magyar testvérek!

Itt a választások napja. Megint alkalmatok nyílik, hogy józan belátástok szerint választatók meg azokat, akik őai községetek sorsát négy éven át hivatva lesznek intézni. Fontoljátok meg tehát jól, hogy kiket választatok.

Olvassátok el a jelöltilistákat, nézzétek a pártok csoportosítását, a listák kapcsolását és azonnal láthatjátok, hogy kik érdemesek a ti bizalmatokra.

Egyik oldalon áll Somorja község törzsökös lakosságának tömhje, akiket a város dicső multjának küzdelmei évazázadokon át egyró forrasztottak, a másik oldalon áll az a csoport, amely a községhez semmiféle hagyomány és történelmi mult nem fűz hanem csak pillanatnyi érdekek és hatalmi törekvések hoztak egy kalap alá. Ezeknek csak az a törekvésük, hogy a kormányhatalom kezéért, vagy vezetőik egyéni érdekéért a törzsökös lakosság anyagi és erkölcsi javait elherdálják és így elszegényítve a hatalom mindent eltűrő nyomorultjaivá süllyeszék.

Az elmúlt esztendő alatt működő intézőbizottság kezei köztoldt adott és megmutatta, hogy mit várhatunk ettől a csoporttól. A város kasszái, melyeket megtelve vettek át, ma üresek. De nincs házatartja a pénz hóvafordításának, csak szétfolyott. Pótadoménstességet hirdettek és 180 %-os pótdó lett belőle.

Ilyen pártok bizalmatokat nem érdemlik meg, ki ezekre a pártokra szoraz vőtkozik ömaga, községe éssaját magyar faja ellen.

A mi programmunk a község békés fejlődésének biztosítása, a lakosság vagyoni érdekeinek megvédeése, a munka igazságos megosztása, annak megbecsülése, az osztály és felekezeti ellentétek kiegyenlítése, a község jogos érdekeinek és jogainak feltétlen megvédeése és érvényesítése.

Magyar Testvérek! Kinek a község jövője a szíven fekszik az csak bennünket támogathat és az

5-ös és 6-os listára szavaz.

AZ ORSZÁGOS KERESZTÉNY SZOCIALISTA

és

A MAGYAR NEMZETI PÁRT

somorjai helyi szervezetei.

Az Országos Keresztény-Szocialista Párt és a Magyar Nemzeti Párt helyi szervezeteinek választási röplapja 1927-ből.

elsőprő győzelmét hozták, sajnos a somorjai községi választásokat illetően semmilyen adat nem állt rendelkezésre a kutatott anyagban.

SOMORJA 1938-1945 KÖZÖTT

Az első bécsi döntésre 1938. november 2-án került sor a Belvedere-palotában Ciano olasz és Ribbentrop német külügyminiszter vezetésével.²⁵ Ennek következtében Magyarország visszakapott 11 927 négyzetkilométernyi területet, 1 050 000 túlnyomó részben magyar lakossal együtt.²⁶

A visszacsatolt területen először katonai közigazgatást vezettek be, hogy a rendet biztosítani tudják. Ezt 1938. december 21-én éjféltkor felváltotta a polgári közigazgatás, és a vármegyei rendszer lépett életbe. Az akkori járási beosztást meghagyták. A közigazgatási hatóságok azonnal megkezdték működésüket, és megindult a pénzügyi és igazságügyi közigazgatás átszervezése. A vármegyék élére a kormányzó által kinevezett főispánok kerültek. A vármegyei tisztviselőket és a polgármestereket a belügyminiszter nevezte ki.²⁷

Somorja a Magyar Királyság időszakában

A község az 1938-as visszacsatolás után Komárom vármegye területéhez került. Komárom vármegye főispánja Bartal Iván lett, aki 1938. december 21-én vette át hivatalát.²⁸ A vármegye alispánja Reviczky István lett.²⁹ Közigazgatási beosztása és minősítése szerint Somorja ugyan nagyközség maradt, de Szemet és Gútor kisközséggel körjegyzőséget alkotott.³⁰ A település képviselőtestülete irányította a község mindennapi életét a bíró vezetésével és a körjegyzővel együtt.³¹ Ezenkívül Somorja továbbra is járási székhely maradt. Mivel a település legnagyobb részben magyarlakta volt, a bécsi döntést kitörő örömmel fogadták: "Megtörtént a döntés a határrevízió tekintetében. Mi magyarok vagyunk! Pozsony elveszett. Csonka Magyarország – Csonka Csallóköz! Új Trianon. Salamoni ítélet, mely ketté vágta a gyereket. Magyarok vagyunk Somorjától kezdve (...) Örömmel tűzzük ki a nemzeti szín zászlót. És

egy kis fekete gyászfátyolt rá (...) Végvár lettünk: magyar Somorja! Hogy ne legyen teljes az örömünk: Pozsony Bratislava marad. Reméljük, hogy nem mindörökre.”³²

A magyar nemzeti hadsereg november 7-én délután fél egykor vonult be ünnepélyesen Somorjára. A házakat reggel kilenctől lehetett feldíszíteni nemzeti színű lobogókkal, a tűzoltóság pedig este hatkor rendezett fáklyás és lampionos felvonulást. A “magyar a magyarért” mozgalom keretében ezen a napon megvendégelték a település szegény sorsú és nélkülöző magyar családjait.

A bevonuló magyar hadsereg katonáit virágosó és “Mindent vissza!”, “Pozsonyt vissza!” jelszavakkal köszöntötték az eléjük vonuló somorjaiak. Szüllő Géza, az Egységes Magyar Párt vezetője és Zellinger Ernő polgármester várta a bevonuló katonákat a község főterén. Itt a somorjai dalárda elénekelt a Szózatot és a Himnusz. Elmondták a magyar Hiszekegyet.³³ Az ünnepi beszédet Szüllő tartotta, beszédének “Életünket és vérünket az egy, egész Magyarorszáért. Mindent vissza, csak a cseheket sohase!” része óriási tettszést aratott. A beszéd után a magyar csapatokat a helyi klérus köszöntötte.³⁴

A cseh csapatok kivonulásától a magyar csendőrség akcióba lépéséig Somorján az önkéntes tűzoltók látták el a közbiztonsági szolgálatot. A magyar királyi 2. honvédegyesdandár parancsnokság kiküldött katonai járásparancsnoka, Bleszkányi Lajos alezredes, a magyar királyi belügyminiszter által kirendelt Dr. Sebe Andor főszolgabíró és a járási nemzeti tanács által kinevezett tanácsadó, Dr. Zellinger Ernő megszervezték a járás közigazgatását. Szolgabírónak Dr. Földes György nyugalmazott árvaszéki ülnököt, volt szolgabíróként nevezték ki, míg a vezetőjegyzői állás Takáts Endréé lett.³⁵ Hogy a rend, a törvényesség és a közigazgatás ne boruljon fel, Werth Henrik gyalogsági tábornok, a vezérkar főnöke a visszacsatolt területekre vonatkozó rendeletet adott ki.³⁶

1938. november 19-ig kellett a koronát pengőre váltani. Száz korona 14,28 pengőt ért, vagyis egy a héthez váltották a fizetőeszközt. December 3-a után pedig megszűnt a korona mint érvényes pénz.³⁷

A katonai közigazgatás megszűnése után életbe lépett a polgári közigazgatás, 1938. december végén kinevezték a vármegyei tisztviseleket. A Komárom vármegyéhez tartozó somorjai járás főszolgabírójává Dr. Bacsák Kálmánt, szolgabíróvá pedig Dr. Sebe Aladárt nevezték ki.³⁸

A bécsi döntést követően megszüntették a helyőrséget a nagyközségben. Ez a tény súlyosan érintette Somorja gazdasági és pénzügyi helyzetét. A fogyasztók száma több százzal csökkent, és így jelentősen csökkent a fogyasztási adó is. Továbbá a község elesett egy jelentős bérösszegetől is. Ezért a vezetőség kérelemmel fordult a honvédelmi miniszterhez, hogy újból helyezzenek helyőrséget a településre. 1941-ben a honvédelmi minisztérium utasítást adott a 16/II. zászlóalj áthelyezésére Galántáról Somorjára, amely egészen a háború végéig itt állomásozott.³⁹

Tápiószecső község előljárósága és lakosai országzászlót ajánlottak fel, így köszöntve Somorját Magyarországhoz való visszacsatolása és a csehszlovák uralom alóli felszabadulása apropóján.⁴⁰ Az országzászló felajánlása az egyesülés szimbólumát jelentette, és Tápiószecső kérte, hogy még 1938 decemberében történjen meg az ünnepélyes átadás. Somorja a felajánlást tisztelettel elfogadta és megköszönte, de mivel ilyen rövid idő alatt nem tudták elkészíteni az országzászló talpatát, ezért a zászlót ideiglenesen a római katolikus templomban helyezték el. Az országzászló köztéri elhelyezésére 1940. november 10-én került sor. A képviselőtestület még júniusban határozott az országzászló végleges elhelyezéséről, mely végül a Főtéren⁴¹ kapott helyet. A novemberi ünnepségen nemcsak az országzászlót helyezték át, hanem sor került a Turul-szobor felavatására is.⁴² A Főtéren levő fedett kút fölé építették meg a szobor talpatát, és maga a zászlótartó főoszlop a kút szélére került. A kút befedésével egy kis halmot kaptak, melyet befüvesítettek. Az oszlop felső részére a törvényi Magyarország címere került.⁴³ A novemberi ünnepség istentisztelettel kezdődött, majd a tűzoltó zenekar eljátszotta a Himnuszt.⁴⁴ A megnyitó beszédet Dr. Bacsák Károly főszolgabíró tartotta. Ezután a Hiszekegy éneklése alatt húzták fel az országzászlót, és felállt a cserkészország is. Majd követke-

zett az ünnepi beszéd és szavalat.⁴⁵ Miután a községi bíró leplezte a szobrot, megkoszorúzták azt, és az ünnepség a Szózzattal fejeződött be. Az ünnepségre az előljárosság meghívta a Magyar Film Iroda Híradó szerkesztőségét, hogy készítsen felvételt és azt a magyar híradóban adja le. A meghívást sajnálattal visszautasították, arra hivatkozva, hogy a zászlóavatásból szinte minden hétre esik egy valahol az országban.⁴⁶

Háborús mindennapok Somorján

Mivel háborús időszak volt, ezért a lakosság élelmiszerekkel és más közszükségleti cikkekkel való ellátását kormányzati eszközökkel biztosították. Erre a célra alakult 1940. december 17-től a Közellátásügyi Minisztérium. A főispánok mint közellátási biztosok intézték a vármegyék közellátását. Mindenhol közellátási bizottságot kellett alakítani. A községekben a községi bíró volt az elnöke. A tagok száma hatnál kevesebb, illetve tizenkettőnél több nem lehetett. A tagok egyharmadát a helyi gazdálkodók, egyharmadát a helyi kereskedők alkották, további egyharmadát a helyi viszonyoknak megfelelően alakították ki.⁴⁷ A közellátás a jegyrendszerre és az ún. vásárlási könyvre, valamint fogyasztási korlátozásokra épült. A jegyrendszer hatálya alá tartozó élelmiszerekből minden állampolgár csak a rendeleti úton megszabott fejadagot vásárolhatta meg. A jogosultságot jegyszelvény leadásával kellett igazolni. A kis- és idősorúak, a betegek, a nehéz testi munkát végzők pótagadokban részesültek. A mezőgazdasági munkásoknak és az önálló iparosoknak nehéz testi munkát végző pótagyere való igényét az adott község előljárossága bírálta el. Kritériumként megszabták, hogy legalább napi 10 óra fizikai munkát kell végezni a pótagy kiutalásához. A terhes és szoptató anyák is pótagyben részesültek.⁴⁸ 1941-ben bevezették a vásárlási könyvet, minden közszükségleti cikk vásárlását be kellett jegyezni.⁴⁹

1943. januárjában rendelettel korlátozták a villanyáram fogyasztását, a közvilágítási lámpák csak este nyolc után éghettek. A kirakatokat tilos volt kivilágítani. A szállodák, kávé-

házak, kocsmák fogyasztásmérőjük legközelebbi leolvasásától kezdve csak a 70%-át, a vállalatok bármilyen célra csak a 90%-át használhatták fel annak az árammennyiségnek, amelyet alapfogyasztásként határoztak meg.⁵⁰

A népruházati akció célja a rászoruló réteg téli ruhaszükségletének bebiztosítása volt. Ez a feladat a Közellátási Hivatal hatáskörébe tartozott. Az ő meghatározásuk szerint az részesülhetett akciós cikkben, akinek keresete falun nem haladta meg a havi 100, városon pedig a 200 pengőt. Annak elbírálása, hogy ki részesíthető ebben a kedvezményben a község közellátási bizottságának volt a feladata. Külön felhívták a figyelmet arra, hogy a lakással, állandó lakhellyel nem rendelkező "kóbor cigányokat" csak abban az esetben lehet az akcióban részesíteni, ha a rászoruló réteg igényeit már kielégítették, de akkor is csak 50%-ban lehet ellátni őket. A zsidóságot és más, nemzethűség, valamint megbízhatóság szempontjából kifogás alá esőket nem lehetett a népruházati akcióban részesíteni.⁵¹ Utalványra lehetett cipőt kapni, és az adott közellátási bizottságoknál kellett igényelni az ilyen utalványokat. A takarékoság jegyében Komárom vármegye alispánja körlevélben hívta fel a lakosságot a fatalpú lábbelik viselésére.⁵²

A mezőgazdaságra irányuló állami beavatkozási politika a háború előtt főként a terményértékesítés megszervezésére irányult. A háború alatt eleinte a terménykészletekkel való rendelkezést, annak elosztását, majd egyre inkább a termés szerkezetének szabályozását célozta. A háborús szükségletek, de legfőképp a német követelések tették ezt szükségessé.⁵³ A hadsereg, illetve Németország igényei következtében fellépő áru- és élelmiszerhiány ellenére a társadalom életviszonyai nem romlottak olyan mértékben, mint az első világháború alatt. Az életszínvonal csökkent, ám az alapellátottság 1944-ig mindenki számára biztosított volt.⁵⁴

A háború minden országra és népre plusz terheket ró. Nem volt ez másképpen Somorján sem. A háború ideje alatt különféle segélyakciókat szerveztek, mint ruha- és pénzgyűjtés, de a vöröskereszt égisze alatt is folytak gyűjtések. Ezen

kívül a lakosságot terménybeszolgáltatásra, illetve hadiadó fizetésére is kötelezték.

A honvédelmi miniszter 1941-ben körrendeletben megjelölte azokat az irányelveket és módokat, ahogy a hősi halottak hátramaradottairól gondoskodni kíván. Ez vonatkozott mindazokra a hadiözvegyekre és árvákra, akiknek családtagja 1938-tól végrehajtott katonai akciókban részt vett. Háromféle gondozói tisztséget különböztettek meg: a) akik hajlandók hadiárvét maguk mellé venni és felnevelni (különösen gyermektelen házaspárok), b) akik a személyes gondozást vállalják, meglátogatják a hadiárvét, gondoskodnak szükségleteiről, ellátják jótanáccsal és elintézik ügyes-bajos dolgait, c) akik csak az anyagaikat biztosítják a hadiárvak felneveléséhez és gondozásához (intézmények, vállalatok, testületek, üzemek).⁵⁵ Somorja körjegyzősége 1942. januárjában jelentette, hogy sem hadiárva, sem gondozó nem jelentkezett.⁵⁶ A képviselőtestület megtárgyalta az Országos Hadigondozó Szövetség 1943. évi felhívását, és megállapította, hogy a társadalom minden rétegét tájékoztatták.⁵⁷ A körjegyzőség területén nem akadtak olyan egyének, akik 15 éven keresztül hónapról-hónapra vállalták volna egy-egy hadiárva felnevelésének költségeit. A képviselőtestület azonban megszavazta, hogy vállalja egy hadiárva éves költségeit. Egy hónapra 120 pengőt határoztak meg, ami egy évre 1440 pengőt tett ki. Ebből az összegből Somorjára 1253 pengő fizetése hárult a nagyközség adózási aránya szerint. Ezt az összeget az Országos Hadigondozó Szövetség számlájára fizették be. Erre a célra minden évben gyűjtés megszervezését vállalták, és amennyiben a meghatározott összeg nem gyűlt volna össze, a hiányt a község pótolta volna ki.⁵⁸

Mikor Borsod vármegye főispánja megszervezte a bajtársi szolgálatot, a belügyminiszter a kezdeményezést olyan jónak találta, hogy kiadott rendelete értelmében a bajtársi szolgálat megszervezése az egész ország területén kötelező lett. A szolgálatnak a hadbavonultak családtagjainak fokozottabb erkölcsi és szükség szerint anyagi támogatása volt a feladata. A Somorján megalakult bajtársi szolgálat vezetője Fizély Ödön helyi evangélikus lelkész lett. Minden héten vasárnap délelőtt

11-től 12-ig tartottak fogadóórát, ezen kívül Dr. Richter László ügyvéd csütörtökönként, délután 3 és 4 óra között jogi tanácsokat adott.⁵⁹

A somorjai zsidók tragédiája

A 2. világháború alatt egyre több megszorító intézkedés érte a zsidó lakosságot. A zsírellátásra vonatkozóan nem tartoztak az őstermelők közé, így csak másfél kilogramm zsiradék tartására voltak jogosultak. Ugyanis azt kellett önellátónak tekinteni, aki a saját háztartásbeli szükségletére a sertést levágás előtt legalább hatvan napig maga hizlalta. Mivel a zsidó lakosság libaszírral főzött és szükségletének fedezésére minden egyes alkalommal külön – külön vásárolta meg a hízott állatot, ezért nem volt tekinthető önellátónak.⁶⁰

Azok az emberek, akik a magyar Vöröskereszt útján sebesült katonák részére vért adtak, pótellátmányban részesültek. Az igazolás alapján kenyeret, lisztet, cukrot és zsírt kaptak. 1942. július 8-án kelt levelében a Magyar Királyi Közellátásügyi Minisztérium a zsidó véradók részére betiltotta az élelmiszer pótdjegyek adását.⁶¹

A magyar királyi földművelésügyi miniszter rendeletet adott ki, melynek értelmében a zsidók a tulajdonukban levő mező- és erdőgazdasági ingatlanukat, sőt, az erdőbirtokossági társulathoz kötött használati illetőséget sem ruházhatják át.⁶²

A zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanjairól szóló 1942. évi XV. törvénycikk lehetővé tette, hogy a keresztény ingatlantulajdonosok zsidó haszonbérloiknek felmondhassanak, és élő, valamint holt gazdasági felszerelést is átvehessenek abban az esetben, ha az ingatlanon maguk akarnak gazdálkodni, vagy az ingatlant kishaszonbérletek alakítására használják fel. Azoktól a tulajdonosoktól, akik nem akarták földjeiket bérbe adni több kisbérelőnek, a Közlöleti Szövetkezet vette bérbe a földet, hogy azokon földbérlo csoportokat alakítva a kisembereknek juttassa azt.⁶³ Somorján az összeírás két zsidót érintett, Steiner Józsefet és Löwinger Kálmánt.⁶⁴ Az előbbi négy somorjai keresztény lakostól bérelt

földet, amelyek mindegyike szántó volt.⁶⁵ Az utóbbi pedig egyetlen keresztény tulajdonostól bérelt szántóföldet.⁶⁶ A birtokok egyikén sem volt épület, összterületük 47, 2 holdnyi területet tett ki Szeptemberben még az 1942. évi XV. törvénycikk értelmében a zsidó haszonbérloőknek felmondhattak, ezen törvénycikk 3.§-ának alapján októberben a zsidó tulajdonosokat arra kötelezték, hogy ingatlanaikat az összes tartozékkal együtt az államnak engedjék át. A 12. § alapján pedig a kijelölt ingatlant a tulajdonosnak az 1942. szeptember 6. napján levő állapotában fent kellett tartania, és a szokásos munkálatokat el kellett végeznie mindaddig, míg az ingatlant az Országos Földhitelintézet, illetve a Komáromi Magyar Királyi Erdőigazgatóság birtokba nem veszi. Ez a rendelet Somorján 13 zsidó lakost érintett.⁶⁷

A zsidótörvények és munkaszolgálatok ellenére 1944-ig a zsidók viszonylag biztonságban érezhették magukat Magyarországon.⁶⁸ Sorsuk az ország német megszállásával pecsételődött meg. A megszálló német hadsereggel Budapestre érkezett a Gestapo és a hírhedt Eichmann-kommandó. Eichmann, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal zsidóügyekkel foglalkozó osztályának vezetője Hitlertől parancsba kapta, hogy a lehető leggyorsabban deportáljon minden zsidót Auschwitzba. Kezdje a keleti megyékkel, ahová közelednek az oroszok. Májusban megkezdődött a vidéki zsidók gettókba való összegyűjtése. Ezután német felügyelet mellett, de a magyar csendőrség és az illetékes magyar közegek közreműködésével megkezdődött a zsidóság deportálása.

Somorján 1944. márciusában minden zsidó lakosnak meg kellett jelennie a községházán, hogy nyilvántartásba vegyék. Ezenkívül le kellett adniuk az értékeiket, a rádiókat és közlekedési eszközeiket. A községháza udvarán állt felhalmozva a somorjai zsidók vagyona, úgymint ékszerek, ezüstök, rádiók.⁶⁹

1944. március 28-án dobszóval hirdették ki, hogy minden izraelitának kötelező a sárga csillag viselése. Hasonlóan kanárisárga, 1 méteres átmérőjű csillagot kell kitenni minden zsidó ház bejáratának bal oldalára.⁷⁰ 1944. április 5-én a kisbíró újból zsidóellenes rendeletet hirdetett ki. Eszerint a keresztény lakosságnak szigorúan tilos volt üdvözölni a zsidó-

kat, elfogadni a köszöntésüket, beszélni, levelezni velük, bármit adni nekik, illetve elfogadni tőlük. A zsidóknak tilos volt olyan nyilvános helyeken megjelenni, mint a színház, mozi, park, kávéház, étterem, posta, községi hivatal vagy könyvtár. A keresztények kötelesek voltak azonnal jelenteni, ha ilyen helyen zsidókat láttak.⁷¹

Utasították a zsidó közösségek vezetőit arra, hogy állítsanak össze négy példányban egy névjegyzéket, és azt adják át a polgármesternek. A polgármesterek ezt továbbították a rendőrhatalóságnak, az a csendőrs-parancsnokságra és a belügyminisztériumba.⁷² A somorjai körjegyzőség az összeírtak névjegyzékét 1944. április 7-én terjesztette fel. Ez az összeírás 385 zsidó vallású ember nevét tartalmazta, férfiakét, nőkéit, gyermekeiket és időseket egyaránt.

Április 13-án jött az újabb hír, hogy az összes somorjai zsidót ki kell költöztetni a nagymagyari gettóba. Összesen öt napot kaptak arra, hogy összekészülődjenek. Minden zsidó család magával vihetett a személyes vagyonát és egy szobára való bútort. Minden egyebet hátra kellett hagyniuk, úgy ahogy volt. A kulcsokat át kellett adni a rendőrségen az elköltözés napján.⁷³ A zsidók csomagjait egy-egy szekérre rakták fel, és az indulást 1944. április 18-án délután egy órában határozták meg.⁷⁴

A nagymagyari gettóban kb. 500 családot zsúfoltak össze a környékbeli 15 községből. Itt le kellett adniuk imádságos könyveiket, jegyzetfüzeteiket, Bibliáikat, fényképalbumaikat, regényeiket, irataikat, útleveleiket, Talmud könyveiket és a zsinagógák Tóra tekercseit. Miután beszedtek mindent, felgyújtották azt.⁷⁵ Május 20-án a magyar csendőr közölte a zsidósággal, hogy a következő vasárnap a gettót felszámolják. Mindenki annyi dolgot vihetett magával, amennyit elbír, de több mint 50 kg nem lehetett. A gettó felszámolásának napján, 1944. május 27-én kora reggel kiterelték a zsidókat a falu végére, ahol lovas kocsik vártak rájuk, amelyeken a dunaszerdahelyi gettóba szállították őket. A dunaszerdahelyi tartózkodás mindössze egy hétig tartott. Itt az irányítást már SS katonák vették át. A helyi állomáson vagonokba terel-

ték őket, minden vagonba 85 embert. A vonat Auschwitzba indult.⁷⁶

Az elhurcolt zsidók ingó és ingatlan vagyonára a község belügyminiszteri rendelet alapján gondnokokat jelölt ki.⁷⁷ A gondnokoknak a vagyont leltár mellett kellett átvenniük, és gondoskodniuk kellett arról, hogy a házak és raktárak tűz ellen biztosítva legyenek. Az ingatlanokat számadás kötelezettsége mellett kellett kezelni. A gondnok, amennyiben azt a hadi, kiürítési és egyéb korlátozások megengedték, köteles volt a lakóházakat és kisebb mezőgazdasági ingatlanokat bérbe adni, a befolyó jövedelemből a szükséges fizetéseket rendezni, és hat havonként a feleslegeket a távollevő zsidók zárolt számlájára befizetni. Amennyiben a magyar királyi pénzügyőrség a zsidók ingóságait azok leltározása után elszállította, a gondnoknak az átadott értékekről elismervényt kellett kérnie. Végül köteles volt a megmaradt ingóságokat megőrizni.⁷⁸

EGYESÜLETEK

A tárgyalt időszakra általánosan jellemző volt a gazdag egyesületi élet. Ezek az egyesületek különböző feladatokat láttak el, különböző területeken próbáltak tevékenykedni. A somorjai egyesületeket tevékenységük szerint hat csoportba lehet sorolni:

1. kulturális-közművelődési egyesületek
2. társadalmi egyesületek
3. humanitárius egyesületek
4. mezőgazdasági egyesületek
5. sportegyesületek
6. védelmi egyesületek

Kulturális-közművelődési egyesületek

Az ilyen irányultságú egyesületek célja a magyar kultúra terjesztése és előadások szervezése révén a közönség szórakoztatása. A népiskolákban és a polgári iskolában is működtek színjátszó ill. önképző csoportok. Ezek a magyar történelem jeles évfordulóiról és a magyar irodalom híres alakjairól

emlékeztek meg különféle értekezleteken és színdarabok előadásával.⁷⁹

Az 1870-től működő Somorjai Kaszinó felolvasóesteket, színielőadásokat tartott.⁸⁰ Legtöbbször teltházas előadásai voltak, a befolyt összeget jótékonyági célokra fordították. A rendezvények megtartására a Korona vendéglő termeiben került sor.⁸¹

Az 1923-ban alakult Somorjai Munkás Önművelődési Kör célja minden politikát kizárva a nemzeti kultúra, a szociális érzék, a demokratikus világnézet, a művészetek iránti érdeklődés, de főként a munkás önművelés fokozása volt. Ez a kör minden politikai pártállás, nemzeti hovatartozás és felekezetre való tekintet nélkül megpróbálta soraiba gyűjteni a műkedvelő fizikai és szellemi dolgozókat. A kör tagja lehetett minden 16. életévét betöltött polgár. Minden tagnak jogában állt a kör helyiségét látogatni, a társas összejöveteleken részt venni, felszólalni, szavazni és a könyvtárat látogatni. Kötelesek voltak a kör által rendezett előadásokon a kijelölt szerepkört betölteni. Amennyiben ez valamilyen oknál fogva nem volt lehetséges, írásban kellett megindokolni. Tagsági díjat a rendes tagoktól szedtek, az alapító tagok egyszeri összeget fizettek be a kör javára. Az önművelődési kör zenés esteket rendezett, színdarabokat adott elő. További célja volt a hazafias dalok népszerűsítése, énekkar alapítása és táncvigadalmak szervezése. A tagok ezen kívül könyvtár alapítását, felvilágosító, valamint tudományos előadások szervezését is vállalták, hogy a céljaik közt megfogalmazott feladatoknak megfeleljenek.⁸²

A Csallóközi Múzeum Egyesület a Csallóközi Múzeum támogatása céljából jött létre.⁸³ Mikor 1928-ban – hosszú munka végeredményeként – az Uránia társaság létrehozta a múzeumot, szükségessé vált egy egyesület megalapítása is, amely a múzeum körüli teendőket felvállalja.⁸⁴ A Csallóközi Múzeum Egyesület elsődleges célja volt az összegyűjtött anyag katalógizálása és megfelelő helyiségekben való elhelyezése. A kiállított anyagot a közönség minden vasárnap megtekinthette 11 és 12 óra között.⁸⁵ További céljuk volt, hogy Felső-Csallóközben egy kulturális központ jöjjön létre, és

hogy a múzeum e táj értékeit összegyűjtse, feldolgozza és kiállítsa. Az egyesület ennek érdekében nevelő és ismeretterjesztő munkát végzett.

Társadalmi egyesületek

Ezek az egyesületek vallási, nemzetiségi szempontok alapján jöttek létre. Az ilyen jellegű szervezetekből működött a legtöbb Somorján. Mivel a nagyközségben négy egyház is működött, mindegyiknek volt valamilyen jellegű szervezete. Az evangélikus és református gyülekezet tagjai közösen, protestáns megnevezés alatt működtek szervezeteket. Ezenkívül a katolikus és a zsidó gyülekezet vette ki részét a társadalmi életből.

A Somorjai Protestáns Nőegylet tagjai azok az evangélikus és református magyar állampolgárok lehettek, akik 16. életévüket betöltötték és a tagdíjat fizették. Az egyesület tagjai rendes, alapító és pártoló tagok voltak. Az alapító egyszer és mindenkorra 20 pengőt fizetett be, míg a rendes tagok évi 1 pengőt fizettek.⁸⁶ Természetesen ők rendelkeztek szavazati joggal, ők voltak választhatók az elnökségbe és a választmányba.⁸⁷ Az elnökség tisztikara: elnök, két alelnök, pénztáros, ellenőr, jegyző és titkár. A választmány tagjainak legalább kétharmada nő kellett, hogy legyen. Tagjainak száma tizenkető, ha azonban az egyesület rendes tagjainak száma az ötvenet meghaladta, akkor minden további tíz rendes tag után még két választmányi tag volt választható. Az 1942-ben működő tisztikarban a nőegyletnél tizenhét választmányi tag volt feltüntetve.⁸⁸ Ebből adódóan a rendes tagok száma hetven és nyolcvan között mozgott. A protestáns nőegylet célja a jótékonyág gyakorlása volt, de feladatának tekintette a református és evangélikus templomok belsejének gondozását is. A célok elérése érdekében teaesteket, karácsonyi vásárokat rendeztek, továbbá az adakozásból és tagdíjakból befolyt összeg is rendelkezésükre állt. A jótékony cél szegény iskolás gyermekek és segítség nélkül maradt betegágyas asszonyok támogatása volt.⁸⁹

A Protestáns Önképzőkör célja a vallási és erkölcsi élet fejlesztése, valamint a művelődés terjesztése volt.⁹⁰ Az ön-

képzőkör csaknem háromszáz kötetes könyvtárral rendelkezett, lapot járatott, felolvasásokat, dal- és szépművészeti eszteket, valamint színielőadásokat rendezett. Az egyesület szabályzata kimondta, hogy vallási hovatartozásra való tekintet nélkül bárki a tagja lehet, ha az évi tagdíjat fizeti. Rendes tag az lehetett, aki 16. életévét betöltötte. Az önképzőkör rendelkezett helyiséggel is, melynek megnagyobbítására még 1936-ban sor került. A fiatalok számára itt különböző társasjátékok, biliárd és asztalitenisz biztosította a szórakozást.⁹¹ Mind ezen túl az egyesület a segítségnyújtást is feladatának tekintette a nőegylettel egyetemben, hiszen a két protestáns egyesület együttműködött.

A katolikus egyház keretein belül is működtek egyesületek: a Római Katolikus Legényegylet, mely a budapesti központi egylet fiókjaként működött, valamint a Római Katolikus Jótékony Nőegylet. A legényegylet tagjainak vallásos és erkölcsi nevelésére törekedett. Ezt szolgálták a színielőadások és a felolvasóestek. 1931-ben átadott székháza újabb segítséget jelentett a községnek is, hiszen a Korona vendéglő mellett már kultúrházzal is rendelkezett.⁹² A nőegylet, amint a neve is mutatja, a szegények és elesettek támogatását tűzte ki célul. Különféle jótékonyossági akciókat szervezett, és a befolyt összeget jótékony célra fordította.⁹³

A zsidó hitközség oltalmában is működtek különféle egyesületek, ezekről a két világháború közötti időszakban találunk feljegyzéseket. Itt működött a Chewra Kadischah, az Izraelita Kaszinó, az 1927-ben alakult Társaskör és az Izraelita Nőegylet. Az egyesületek célja a zsidó közösség kulturális és vallási összetartása. Tudatosan ápolták a zsidó kultúrát és vallási szokásokat.⁹⁴ Az 1940-ben leadott egyesületek névjegyzékében már csak az Izraelita Nőegylet szerepel, de ez is csak 1942-ig.⁹⁵ Ugyanis ebben az évben a belügyminisztérium nem hagyta jóvá az egylet alapszabályát, és három hónapos határidőn belül az egyesületet fel kellett oszlatni.⁹⁶ Így 1942-től zsidó jellegű egylet nem működött a nagyközségben.

A társadalmi csoportok közé tartoznak a nemzetiségi szempontok alapján szerveződött egyesületek is. Somorján 1941-ben megalakult a Magyarországi Németek Szövetségé-

nek helyi csoportja. Célja a magyarországi német nemzetiségű magyar állampolgárok kulturális érdekeinek előmozdítása és értékeinek megőrzése, továbbá a hazához való ragaszkodás ápolása és erősítése. A szövetség a magyar törvényekben biztosított jogok alapján iskolákat tarthatott fenn német nemzetiségű magyar állampolgárok gyermekei számára, kulturális tanfolyamokat szervezhetett.⁹⁷

Mezőgazdasági egyesületek

Ebbe a csoportba tartoztak azok az egyesületek, melyek próbálták összefogni a mezőgazdasággal, iparos munkával foglalkozó embereket. Somorján négy ilyen egyesület működött: a Somorjai Gazdakör, a Méhészegyesület, az Ipartársulat és a Katolikus Iparos. 1942-ben alakult meg a Munkásifjak Országos Egyesületének helyi csoportja.⁹⁸ A Somorjai Gazdakör célja a mezőgazdasági munkák megszervezése volt. Biztosította a mezőgazdasággal foglalkozó emberek számára a vetőmag és a mezőgazdasági gépek beszerzését, valamint a termelt áru forgalmazását. Másik fő célkitűzése a szakképzés volt: szakkönyvek, szakfolyóiratok beszerzése és szake előadások szervezése a gazdák számára.⁹⁹ 1940-ben egy nagyszabású, a somorjai járás mezőgazdasági bizottságának közgyűlése keretében állatdíjazással egybekötött gazdanap megrendezésére került sor Somorján. Első ízben történt, hogy hízómarha-bemutatón részt vett és díjazásban részesült állatokra a Külkereskedelmi Hivatal kiviteli engedélyt adott. A vármegye vezetősége is részt vett a gazdanapon, akiket Bacsák Kálmán főszolgabíró köszöntött. A közgyűlés után bemutatták a magyar zöldmező mozgalom gazdafilmjét, az "Alföld ösztönzése" és a Külkereskedelmi Hivatal "Szarvasmarhatenyésztés Magyarországon" című filmjét is. Délután pedig a somorjai tűzerűteg bemutatója zárta a rendezvényt.¹⁰⁰ Az Ipartársulat a járás mesterembereit próbálta meg összefogni. A társulat központja Somorján volt. A helyi újság tanúsága szerint a fiatal iparoslegények vizsgát tettek az Ipartársulatnál, bizonyítva rátermettségüket. A Méhészegyesület a megbízható mézkereskedelem elősegítése, valamint a méhbetegségek és a mézhamisítás elleni küzdelem összefo-

gása érdekében alakult.¹⁰¹ Gazdaságilag fontos volt, hogy a tagok érdekeit védje a piacon. Az egyesület átvette tagjaitól a mézet és gondoskodott vevőkörről. Megállapodott a Szlovák Népbank helyi fiókjával jutányos kamatú előleg kiutalására, míg termékei piacra nem kerültek. Így a méhészek nem kényszerültek akkor piacra vinni terméküket, amikor a kínálat a legnagyobb volt. Az egyesület gondoskodott szakirodalomról, szakoktatásról és megfigyelő állomások biztosításáról is.¹⁰²

Humanitárius egyesületek

Ahogy az elnevezésből is adódik, ezek az egyesületek karitatív munkát láttak el. Segíteni próbálták a társadalom azon tagjait, akik nagyon nehéz körülmények között éltek. A háború újabb nyomorúsággal sújtotta az amúgy is nehéz körülmények között élő embereket. Somorján tevékenykedett az Országos Gyermekvédő Liga helyi fiókja, a Magyar Asszonyok Szövetsége (Mansz), a Fiataikorúak Védegylete és a Hadirokkantak, Hadiözvegyek, Hadiárva Országos Nemzeti Szövetsége. Az 1928-ban alakult Fiataikorúak Védegylete a két világháború között működött. Az egyesület politikai és felekezeti hovatartozás nélkül volt hivatott gondoskodni az elhagyott és gondozást nélkülöző fiataikorúakról. A megalakuláskor már 305 tagot számlált a védegylet, ahol az évi tagdíj 20 korona volt. Nagyon fontos karitatív munkát vállalt magára. Működtetett egy kismamák részére fenntartott tanácsadót is. Itt az anyák tanácsot, segítséget kaptak a csecsemőgondozás terén. A csecsemőket a nővér rendszeresen ellenőrizte. Ezenkívül a Védegylet gondoskodott a 14 éven aluli gyermekek elhelyezéséről és a törvénytelen gyermekekről. Továbbá intézte a kiskorúak hivatalos ügyeit, a testi és szellemi fogyatékos gyermekek intézetekben való elhelyezését, magára vállalta a büntetett ifjúság felügyeletét is. Nyaraltatási akciókat szervezett és jelentős összeggel hozzájárult (200 000 korona) a járási gyermekotthon építési költségeihez. Az egyesület a Népjóléti és Egészségügyi Minisztériumtól is kapott támogatást. Utódja az Országos Gyermekvédő Liga volt, amelyik a második világháború alatt működött. A felvidéki gyermekvédő egyesület választmánya Budapesten tartotta utolsó ülését, melyen az

egyesület fiókszerveinek képviselői is jelen voltak, így tehát Somorja is képviseltette magát. Ezen az ülésen kimondták a szervezet beolvadását a ligába. Ezentúl is ugyanazt a karitatív munkát végezték, csak más név alatt.¹⁰³

A Mansz sokrétű munkával foglalkozott. Tagjai elsősorban az itt élő értelmiség soraiból kerültek ki, akik fontosnak tartották a jótékony célú munkát. Tartottak varrodélutánokat, ahol ruhákat varrtak és kiegészítőket. Ez a foglalatosság honvédelmi munkaszolgálatnak minősült. Ide a nők a nagyközség területéről önként jelentkeztek és vállaltak varrást. A Mansz munkaközössége karitatív munkát is folytatott. Ingyen osztottak ebédet, cipőt, anyagot és ruhát. Színielőadásokat rendeztek, és az ebből befolyt összeget jótékony célra fordították.¹⁰⁴

A Hadirokkantak, Hadiözvegyek, Hadiárvak Országos Nemzeti Szövetsége, amint a nevéből adódik, a háború során megrokkant, megözvegyült és árván maradt gyermekeket segítette.¹⁰⁵ Elsősorban élelmiszer- és ruhacsomagokat juttatott nekik, hogy a megélhetést biztosítsa számukra. Ezek az emberek általában nem tudtak munkát vállalni, így a megélhetésük veszélybe került.

Sportegyesületek

Az 1914-ben alakult Somorjai Testgyakorlók Köre a háború alatt nem működött. A frontról hazatért sportolók viszont újult erővel láttak hozzá az egyesület újjászervezéséhez. 1921-ben egy másik sportklub is alakult, a Somorjai Football Club, amely azonban 3-4 mérkőzés lejátászása után megszűnt. A 20-as évek elején a fiatalság körében népszerű lett a sport. A polgári iskola megalakította a Somorjai Ifjúsági Torna Egyesületet, majd az iparos ifjúság a Törekvés elnevezésű kört. Sajnos ez utóbbi pénzühiány miatt megszűnt ill. beleolvadt a Somorjai Testgyakorlók Körébe (STK). Ezzel viszont az STK megerősödött, és 1923-ban megrendezte első atlétikai versenyét, melyre beneveztek Pozsony és Komárom legjobb atlétái is. Az STK 1923–25 között élte fénykorát. Évenként 15–20 mérkőzést, több különböző sportrendezvényt mondhatott magáénak. A 20-as évek végére viszont hanyatlás állt be a somorjai sportéletben. Mint általában mindennek, ennek is a

pénzhiány volt az oka. A község lakossága nem látogatta nagy számban a rendezvényeket, ezért a befolyt összeg rendkívül alacsony volt.¹⁰⁶ A futball mellett a második leginkább kedvelt sportág a tenisz volt. A község két pályával rendelkezett. 1929-ben megalakult a római katolikus iparostanoncok sportegyesülete, a Somorjai Ifjúsági Torna Egyesület. Célja a felebaráti szeretet mélyítése mellett a testi nevelés volt. A 30-as évek közepére többé-kevésbé megszűnt a sportélet váltsága, és a fentiekben említett sportegyesületek folyamatosan működtek.

Védelmi egyesületek

Ezek az egyesületek mind védelmi célú munkát láttak el. Ide tartozott a Légoltalmi Liga, a Somorjai Tűzharcos Csoport, a Somorjai Önkéntes Tűzoltótestület és a Somorjai Levente Egyesület.¹⁰⁷

A Légoltalmi Liga feladata, hogy a légitámadások idején megszervezze és irányítsa a lakosság védelmét. A községben irodájuk működött, ahol minden hét keddjén és péntekén hivatalos órát tartottak, hogy felvilágosítást adjanak annak, aki kéri. A liga többször tartott felvilágosító előadást, azonkívül továbbképzéseket szerveztek az elsősegélyt nyújtó alkalmazottak, tűzoltók és házcsoport-parancsnokok számára. A község egész területét felosztották kerületekre és körzetekre, minden kerületbe három körzet tartozott. A körzetek egy-egy körzetparancsnok és helyettese alá kerültek, feladatuk volt az adott körzet lakosságának óvóhelyre szállítása a bombázások idején. A lakosság előnyben részesítette az otthonában, pincéjében történő elbújást, mintsem hogy óvóhelyre (árok) menjen. Minden háztulajdonos évi három pengő befizetésére volt köteles, ebből az összegből fedezték a liga kiadásait. A liga bizonyos időszakonként riadópróbát is tartott, és együtt működött a helyi tűzoltókkal.¹⁰⁸

Az 1870-ben alakult Somorjai Önkéntes Tűzoltótestület kötelező volt a tagjait a szolgálati és gyakorlati szabályzat alapján kiképezni. A testület tagja tiszteletbeli, alapító, pártoló és működő lehetett. Tiszteletbeli taggá az vált, aki a testület érdekében kifejtett munkájával érdemeket szerzett. Felvételéről

a közgyűlés határozott. Alapító tag az lehetett, aki a testület részére ötven pengőt befizetett. Pártoló tagként azt vehették fel, aki évi két pengő fizetésére kötelezte magát. Ezek felvételéről a választmány határozott. Működő tagul felvehető volt az, aki a szolgálati és gyakorlati szabályzat szerint gyakorlaton és őrszolgálaton, segélynyújtásban bevethető, valamint a testület jogerős határozatának megtartására kötelezi magát. Az ő felvételükről a parancsnokság döntött. Ők három hónapos próbaidő letöltése után váltak igazi taggá. A próbaidő alatt bármikor elbocsáthatták őket. Az új tag a testület parancsnoksága előtt fogadalmat tett.¹⁰⁹ A működő tagoknak a közgyűlésen tanácskozási, szavazási és választási joguk volt. Felvétele esetén a tag igazolványt, egyenruhát és felszerelést kapott, amit ünnepnapokon vagy vasárnap viselhetett. Ha baleset érte, segélyben részesült. A testület intéző szervei a közgyűlés, a választmány, a parancsnokság, a tisztviselők és a tisztek. A tűzoltótestület feladata a község területén és körzetében keletkezett tűz terjedésének megakadályozása, a tűzoltás és az ezzel kapcsolatos munkák elvégzése, egyéb elemi csapás (árvíz, földrengés, stb.) vagy közveszély, továbbá baleset alkalmával pedig a mentési munkálatokban, műszaki mentésben való segédkezés volt. Ilyen esetekben a tűzoltók a mentési munkálatokat irányító hatóság kiküldöttjének utasításait követték. A körzeten belül fekvő községekben szükséges közreműködés céljából a működő tagok egyharmada volt köteles kivonulni. Más város vagy község területén előforduló tűzvészben akkor segíthetett, ha erre a hely körjegyzője kérte, illetve a tűzoltóság működési területén az illetékes (körjegyző vagy bíró) azt jóváhagyta. Közreműködtek légítámadás elhárításánál és légítámadás veszélye esetén. Ilyen esetben a légítámadás elhárítását irányító katonai parancsnok vagy légoltalmi vezető vezetése alatt álltak.¹¹⁰

Jegyzetek

- 1 Árva, Bars, Liptó, Nyitra, Pozsony, Sáros, Szepes, Trencsén, Turóc, Ung és Zólyom megyék egészben, Abaúj-Torna, Bereg, Esztergom, Gömör és Kishont, Győr, Hont, Komárom, Máramaros, Nógrád, Ugocsa és Zemplén

- megyék részben kerültek Csehszlovákia fennhatósága alá. Popély Gyula 1995: Ellenszélben. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony, 8.o.
- 2 A kisebbség százalékaránya a következőképpen alakult: német 23%, magyar 6% a többi fennmaradt 5%-ot a rutén, lengyel, román, horvát és egyéb anyanyelvűek alkották.
  - 3 Az új Pozsony nagyszupa területe a következőképpen alakult: "a Pozsony székhellyel létrehozott XV. számú zsupát a következő területek alkotják: az eddigi Pozsony vármegye Pozsony városával, Nyitra vármegyéből a holicsei, szenicei, miavai, vágújhelyi, póstyéni, galgóci és vágsellyei járás és Szokolca városa, Komárom vármegyéből a gútai járás és Komárom városa, valamint Győr vármegyének Csehszlovákiához tartozó része." Popély 1995: 166.o.
  - 4 Amennyiben a zsupa lakossága meghaladta a 700 000 főt, minden további 20 000 lakos után egy további képviselőt kellett választani. A törvénynek volt egy megszorító intézkedése, miszerint a kormány a képviselőtagokon felül azok egyharmadának megfelelő számú taggal bővítheti ki-nevezés útján a képviselőtestületet. Nyilvánvaló, hogy ezzel a megszorító rendelkezéssel a kormány a saját befolyását akart növelni, ha a megyei képviselőtestület nagyobb részben az ellenzéki pártok képviselőiből tevődne össze. Popély Gyula 1995: 166.o.
  - 5 Végh László 1996: Somorja a népszámlálás tükrében. In: *Történelmi olvasókönyv*. Somorja, 161.o.
  - 6 A Felvidék településeinek vallási adatai. Budapest 1999. 176.o
  - 7 Az országos eredményeket tekintve az Agrárpárt végzett az első helyen. Második a Csehszlovák Kommunista Párt, míg 3. Csehszlovák Néppárt lett. Szlovákia szintjén a győztes a Hlinka-féle Szlovák Néppárt lett. Kováč, Dušan 1998: *Dejiny Slovenska*. Praha, 189.o.
  - 8 Angyal Béla 2002: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Dunaszerdahely, 128.o.
  - 9 Országos szinten az Agrárpárt nyert, őket a kommunisták és a szociáldemokraták követték. Szlovákiában ismét a Hlinka-féle Szlovák Néppárt bizonyult a legerősebb pártnak. Kováč 1998: 189-195.o.; Somorja és Vidéke II/45, 4.o.
  - 10 Országos szinten a Szudétanémet Párt nyert, Szlovákiában pedig ismét a Hlinka-féle Szlovák Néppárt. Kováč 1998: 202-203.o.; Somorja és Vidéke VIII/22, 2.o.
  - 11 Ez a törvény adott először választói jogot a nőknek is.
  - 12 A szocdemek képviselőtestületében a képviselőtestület rendes tagjai: Mikus István, Farkas Gyula, Kocsis Péter, Mikus Zsigmond, Fekete Péter, Pollák János, ifj. Petz István, Sereg János, Pammer Mihály, Takács János, Kovács Imre, Sándor Zsigmond, Purger Péter és Kocsis Károly. A keresztényszocialisták képviselői: Pschierer József, Balheim Károly, Posztos Lajos, ifj. Safarit József, Plutzer Vince, Láng Pál, Plutzer József, Farkas István, Németh Imre és Wágner János. A néppárt jelöltjei: Márkus József és Hajmási Ágoston. A gazdapárt képviselői: Lengyel János, Dr. Pártos Károly. A Zsidópárt képviselője Dr. Kardos Zsigmond, a szocialisták képviselője Jozef Trojan. Pótképviselők: Kalusz Vince, Sármány Vendelin, Pék István, Szalai István (szocdem), Kranzinger Nándor, Kállay József, Csóka Jó-

zsef (keresztényszocialisták), Krajcsovics József (néppárt), Dr. Wolf Jenő (gazdák), Frank Miksa (zsidópárt) és Zsák Ágoston (szocialisták). Štátny archív Bratislava, pobočka Šaľa, Notársky úrad Šamorín /Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fiókleveletára, Somorjai Jegyzői Hivatal (továbbiakban: ŠABA-ŠA, NÚ) 1317/1922.

13 ŠABA-ŠA, NÚ 1317/1922

14 Az OKSZP színeiben: Oberhoffer Ignác, Pschierer József, Dr. Zellinger Ernő, Unger Alajos, Csaszny Kálmán, Takáts Vince, Lang Pál, ifj. Safarik József, Farkas István, Baráth Béni, Balheim Károly; az OMKFP színeiben: Dr. Röck Ernő, Vörös Vince, id. tlutzer János, ifj. Klimits Károly, Frank Károly; a CSKMSZDP színeiben: ifj. Pék István, Dr. Pártos Károly, Farkas Gyula, Mikus István, Fekete Péter; ECSP képviselőtében Ján Trnadel, Jozef Trojan, Jozef Márkus, Július Havasi; a Zsidópárt képviselőtében pedig Dr. Kardos Zsigmond és Frankl Miksa kerültek be a képviselőtestületbe. ŠABA-ŠA, NÚ 3145/1923

15 ŠABA, ŽB II. 1923–28, 6859/1927 prez.

16 Lásd a mellékletben.

17 ŠABA-ŠA, NÚ, 3379/1928 prez.

18 A gyűlésen dr. Hollovics József járási főnök, Ambró Artúr járási jegyző, Saskó Szilárd és Jeskó Márton községi jegyzők, valamint a képviselőtestület összes tagja jelen volt.

19 Felsőcsallókőz I/1, 4.o.

20 Részlet a bíró bevezető programjából, Felsőcsallókőz II/6, 1.o.

21 A somorjai járás több községében még 1931-ben sor került a választásokra.

22 A CSKP képviselői: Pszota István, Füle Lajos, Sidó István, Bartal János, Cséfalvay János, Álló Gáspár, Patócs Gábor, Hauk János, Madarász Mihály; az OKSZP képviselői: Oberhoffer Ignác, Dr. Zellinger Ernő, Láng Pál, Bargár Richárd, Dr. Herczeg József, Záborszky János, Csóka József; a Pschierer-párt képviselői: Pschierer József, Schwikker János, Czeglédy Endre, Bucsuházy János, Balheim Károly, Náday Dénes; a MNP képviselői: Szlamka Samu, ifj. Klimits Károly, Pleyer Árpád; a Zsidópárt képviselői: Dr. Pártos Károly, Schmiedl Ferenc, Steiner Samu; az ECSP képviselői: Karol Indra, Ján Bicenc voltak. Somorja és Vidéke V/11, 1.o.

23 Somorja és Vidéke V/11, 1.o.

24 Angyal 2002: 225.o.

25 Sallai Gergely 2002: *Az első bécsi döntés*, Bp. 143–152.o.

26 Szerzői kol.: *Magyar Kódex* 6. Budapest 2001, 35.o.

27 Komáromi Lapok, 59/51 1.o.

28 Bartal Iván 1939. júliusával kérte nyugalomba vonulását. Helyette a főispán Nagy Nándor lett, aki a főispáni hivatalt egészen a nyilas hatalomátvételig vezette.

29 Komáromi Lapok, 59/52 2.o.

30 Somorja kérvényben fordult a belügyminisztériumhoz 1939-ben, amelyben kérte hogy nagyközségi jellegét hagyják meg, mely már 1900-tól létezik. Sérelmesnek tartották, hogy megkérdésük nélkül kisközséggé, Gútor és Szemet kisközséggel körjegyzőséggé alakították e három települést. A másik két település Csehszlovákia időszaka alatt a dénesdi

- körjegyzőséghez tartozott. (Dénesd a bécsi döntés értelmében Szlovákiához került) A kérvényre az alispán válasza 1939. júniusában érkezett meg, melyben közölte, hogy Somorja nagyközségi jellege megmarad, de a körjegyzőség is a két említett településsel. ŠABA-ŠA, NÚ 310/1939 prez.; Az 1941-es népszámlálás szerint Szemetnek 548, Gútornak 742 lakosa volt.
- 31 Ásványi Sándor, Dr. Zellinger Ernő, Baráth Béni, id. Bargár Richárd, Baráth János, Botló János, Botló Károly, Bucsuházy József, Buday Ernő, Csóka József, Czeglédy Endre, Farkas Károly, Gaszner Géza, ifj. Góber Károly, Dr. Herczeg József, Hirschler Lajos, Jess Vendel, Kálmán Károly, Klimits Károly, Krcsek József, Limpár Pál, Nagy Rezső, Németh Ferenc, Patócs Jenő, Plutzer János, Plutzer Vince, Simon Dániel, Šamoríni József, Szmicsek Lajos, Záborszky Károly. ŠABA-ŠA, NÚ 52/1942 prez.
- 32 Somorja és Vidéke XI. évf./45 sz. 2.o.
- 33 A trianoni döntés után Magyarországon június 4-ét gyásznappá nyilvánították, és megszületett az elcsatolt területek visszaszerzésére buzdító ima: *"Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, hiszek egy isteni örök igazságban, hiszek Magyarország feltámadásában, ámen"*
- 34 Somorja és Vidéke, XI/46 1-2.o.
- 35 Somorja és Vidéke, XI/46 2.o.
- 36 Somorja és Vidéke, XI/46, 6.o.
- 37 Somorja és Vidéke, XI/47 6.o.
- 38 Komáromi Lapok, 59/52 7.o.
- 39 ŠABA-ŠA, NÚ 100/12/1941 prez., ŠABA-ŠA, NÚ 100/11/1941 prez.
- 40 Tápiószecső főszolgabírája élt itt sokáig, szülei, nagyszülei szintén somorjaiak voltak. SOKA 6282/1938
- 41 Lásd a függelékben. Ebből az időből származó képeslapok némelyikén a Főteret Horthy térnek jelölték. (É.E.)
- 42 A szobor elkészítésével Schwantzer Ferenc somorjai kőfaragó mestert bízták meg. Kétféle variáció volt a turullal kapcsolatban. Az egyik egy kiterjesztett turulmadár, míg a másik szárnyait teste mellett tartó turul volt. Ez utóbbi valósult meg.
- 43 Az országzászló tartozékait, a címet is Martinel Ödön budapesti szobrász készítette el.
- 44 Az evangélikus istentisztelet de. 9-kor, a református és a katolikus istentisztelet de. 10-kor kezdődött. Mindenki a vallása szerinti istentiszteletre ment.
- 45 A körjegyző, Hargítai Pál szavalt.
- 46 ŠABA-ŠA, NÚ 1455/1940 prez.
- 47 Komáromi Lapok, 64/14 7.o.
- 48 ŠABA-ŠA, NÚ 82/28/1942 prez.
- 49 Szerzői koll.: *Magyarország a második világháború alatt*. Budapest 1997, 245.o.
- 50 Komáromi Lapok, 64/1 3.o.
- 51 ŠABA-ŠA, NÚ 82/277/1942 prez.
- 52 ŠABA-ŠA, NÚ 82/251/1942 prez.
- 53 Szerzői kol.: *Magyarország...*, 144.o.
- 54 Szerzői kol.: *Magyar Kódex...*, 366.o.

- 55 ŠABA-ŠA, NÚ 24/1/1942 prez.
- 56 ŠABA-ŠA, NÚ 24/1/1942 prez.
- 57 A képviselőtestület akkori tagjai: Plutzer János, Hargitai Pál, Ásványi Sándor, Baráth Béni, Baráth János, Botló Károly, Buday János, Csóka József, Czeglédy Endre, Farkas Károly, Gaszner Géza, Dr. Herczeg József, Kálmán Károly, Nagy Rezső, Németh Ferenc, Patócs Jenő, Šamoríni József, Záborszky Károly.
- 58 ŠABA-ŠA, NÚ 24/16-1942 prez.
- 59 A somorjai bajtársi szolgálat tagjai: Pollágh Kálmán, Kovács Mihály, Dr. Richter László, Dr. Bacsák felesége, Parais Árpád, Bangha Károly, Dr. Röck Ernőné, Báldy József, Czeglédi Endre, özv. Pschiererné, Váry Károly, Denkler Endre, Takács Tiborné, Šamoríni József, Karl Géza, Bazsó Terézia, özv. Fodor Lajosné, Fizély Ödön. ŠABA-ŠA, NÚ 38/182/1942 prez.
- 60 ŠABA-ŠA, NÚ 82/257/41 prez.
- 61 ŠABA-ŠA, NÚ 82/253/1942 prez.
- 62 ŠABA-ŠA, NÚ 74/1942 prez.
- 63 ŠABA-ŠA, NÚ 74/1942 prez.
- 64 Steiner József 1939 óta keresztény, azelőtt izraelita vallású szüleivel nagyszüleivel együtt.
- 65 özv. Dr. László Kálmánné, 19 hold, Burgár Richárd 6 hold 1200 négyszögöl, Károlyi János 15 hold 1200 négyszögöl, Pósfay Gabriella 3 hold. ŠABA-ŠA, NÚ 74/14/1942 prez.
- 66 özv. id. Nagy Józsefné, 2 hold 1000 négyszögöl
- 67 ŠABA-ŠA, NÚ 74/32/1942 prez.
- 68 Szerzői kol.: Magyar Kódex..., 48-49.o.
- 69 Bitton-Jackson, Livia 1997: *I have lived a thousand years growing up in the Holocaust*. New York, 26-27. o.
- 70 Uo. 30.o.
- 71 Uo. 36.o.
- 72 ŠABA-ŠA, NÚ 12/72/1944. prez.
- 73 Bitton-Jackson 1997: 37.o.
- 74 Uo. 37-40.o.
- 75 Uo. 56.o.
- 76 Uo. 65-69.o.
- 77 231.300/1944 B.M.sz. rendelet, illetve az 1600/1944. M.E.sz. rendelet
- 78 ŠABA-ŠA, NÚ 179/1945. prez.
- 79 A polgári iskola évkönyve 1941/42, 20.o.
- 80 A Somorjai Kaszinó tisztikara: elnök: néhai Marczell Kálmán, alelnök: Dr. Herczeg József ügyvéd, jegyző: Mieskey József tanító, pénztárnok: Illy Rezső nyugalmazott tisztviselő, háznagy: Fiala István, ellenőrök: Herczeg Ferenc és Csóka Vendel, könyvtáros: Holocsy Dénes, választmányi tagok: Bozó Sándor, Huszágh Ernő, Cseh Zoltán, Schwertner Károly, Fizély Ödön, Parais Árpád, Dr. Kovács Mihály, Dr. Takács Tibor. A tagok száma 68. Az engedély száma: M.Kir.Belügyminiszter 114151/1911/V.a, ŠABA-ŠA, NÚ 726/1940. prez.
- 81 ŠABA-ŠA, NÚ 726/1940. prez.
- 82 ŠABA-ŠA, NÚ 17/2/1942. prez.

- 83 Az egyesület tisztkara: elnök: Benyovszky Rudolf, alelnök: Bartal István, jegyző: Szmrtnik János, pénztáros: Bozó Jenő, ellenőrök: Dr. Röck Ernőné, Csiba Lajos, Dr. Baranyay Dezső, Bozó Sándor, választmányi tagok: Dr. Jankó Zoltán, Balheim József, Bognár Gergely, Cseh Zoltán, Dr. Herczeg József, Németh József, Dr. Wallner Antal, Dr. Szeiff Géza, Varjú Mihály, Huszágh Ernő, Parais Árpád, Prohászka István, Tóth Kálmán, Kovács Mihály, Fiala István, Markvarth Gábor, Dr. Klimits Jajos, Winkler Pál, Dr. Bartosik György, Dr. Földes György. A tagok száma 91. Az egyesület 1929-ben alakult. ŠABA-ŠA, NÚ 726/1940 prez.
- 84 Jankó Zoltán 1928: *Csallóközi Múzeum*. Pozsony, 88–95. o.
- 85 Somorja és Vidéke II/48, 3.o.
- 86 Az alapító tag és egyben az egyesület elnöke Dr. Röck Ernőné volt.
- 87 Az elnökség tagjait három évre választották, és az elnök, az alelnökök, a pénztáros és az ellenőr csak a rendes női tagok közül volt választható. Az elnök: Dr. Röck Ernőné, alelnökök: Bucsuházy Jánosné és özv. Csaszny Kálmánné, pénztáros: özv. Márton Józsefné, ellenőr: özv. Honti Gyuláné, jegyző: Bozó Jenőné, titkár: Fizély Ödön (evangélikus lelkész)
- 88 Választmányi tagok: Baráth Béniné, Fizély Ödönné, Buday Ernőné, özv. Karl Andrásné, Jilich Mária, Parais Árpád (református lelkész), Parais Árpádné, Patócs Jenőné, Pleyer Árpádné, Plutzer Vincéné, Plutzer Béláné, Plutzer Mátyásné, Pataki Józsefné, Simon Dánielné, Szalay Sándorné, Vörös Vincéné, Tetzl Károlyné
- 89 ŠABA-ŠA, NÚ 17/2/1942 prez.
- 90 A kör 1901-ben alakult. A tisztkara: elnök: Fizély Ödön (evangélikus lelkész), alelnök: Parais Árpád (református lelkész), jegyző: Schwartz Vilmos, pénztáros: Meixner Béla, háznagyok: Polányi János és Göber Károly, ellenőr: Fekete Árpád, könyvtáros: Hurtik János. A választmányi tagok: Vörös Vince, Huszágh Ernő, Hilke Ernő, Plutzer Vince, Nagy Pál, Limpár Pál, Baráth Béni, Plutzer Béla, Plutzer István, Pleyer Endre, Pirk József, Kulisch János, Plutzer János, Fiala István, Miklós Imre, Domsitz Jenő, Fekete István. Tagjainak száma 97. ŠABA-ŠA, NÚ 726/1940 prez.
- 91 ŠABA-ŠA, NÚ 1567/1928 prez.
- 92 A legényegylet 1886-ban alakult. Tisztkara: egyházi elnök: Kovács Mihály (plébános), világi elnök: Faulhammer Ferenc, Alelnök: Németh Ferenc, jegyző: Fitus Lajos, pénztáros: Duman Győző, háznagy: Űrge Lajos, könyvtárosok: Molnár Vince, Sereg József, számvizsgáló bizottság tagjai: ifj. Holocsy Dénes, id. Bborgár Richárd, választmányi tagok: Belheim József, Ásványi Sándor, Sármány Vendel, Tóth Pál, ifj. Fidler Ferenc, Gyurkovics Ferenc, Hudecz Károly, Koluz Károly, Péder Károly, Zábovszky Károly, Sebestyén János, Szabó László, Takács József. A tagok létszáma 74. ŠABA-ŠA, NÚ 726/1940 prez.
- 93 Az egylet 1914-ben alakult. Vezetősége: özv. Pósfay Ferencné (elnök), Reuckl Nándorné, Csontos Győzőné, Bazsó Terézia, Faragó Mária, Németh Imréné, Karsay Pálné, Sárkány Károlyné, Gyarmathy Anna, Paraszthy Gézáné, Németh Ferencné, Szabó Istvánné, Bucsuházy Józsefné, Kovalovszky Sándorné, Vavrovics Ignácné, Pekárs Károlyné, Fekete Árpádné, Stahl Hugóné. A tagok létszáma 110. ŠABA-ŠA, NÚ 726/1940 prez.

- 94 Engel, Alfréd: A dunaszerdahelyi zsidó hitközség emlékkönyve. Pozsony 1995, 170.o.
- 95 Az Izraelita Nőegylet tisztikara: elnök: özv. Stern Miksáné, alelnök: Engel Gézáné, jegyző: Lövinger Jenőné, pénztáros: Deutsch Mórné, ellenőrök: Wosnor Lázárné és Goldmann Mórné. A választmány tagjai: Deutsch Sándorné, Fucks Lajosné, Gellei Samuné, Glatz Lászlóné, Kohn Sándorné, Lichtenstein Lipótné, Lövenstein Sándorné, Schönfeld Ignácné, Singer Jakabné, Steiner Náthánné, Lungér Henrikné, Waldmann Sándorné. A tagok száma 42 volt. ŠABA-ŠA, NÚ 726/1940 prez.
- 96 ŠABA-ŠA, NÚ 17/11/1942 prez.
- 97 Tisztikara: elnök: Plöchl Pál, alelnök: Tauber Gusztáv, jegyző: Plöchl István, könyvtáros: Tauber Christiner, pénztáros: Keinbauer Ferenc, ellenőrök: Dumann Viktor és Baschak Nándor. A választmány tagjai: Lutzky Róbert és Tauber Károly. A tagok száma 20. ŠABA-ŠA, NÚ 258/1941 prez.
- 98 ŠABA-ŠA, NÚ 17/2/1942 prez.
- 99 A kör 1901-ben alakult. A tisztikara a következő: elnök: Plutzer János, alelnök Czeglédi Endre, jegyző: Csiba László, pénztáros: Hirschler Lajos, háznagy: Plutzer Vince, könyvtáros Zimmermann József, magtáros: Botló Károly. A választmányi tagok: Bucsházy József, Gaszner Géza, Gaszner Gusztáv, Molnár János, Kálmán Károly, Kemény József, Plutzer Béla, Plutzer István, Schwikker János, Tetzl Károly. Tagjainak száma 120. ŠABA-ŠA, NÚ 1732/1923 prez.
- 100 A rendezvény díszelnökei: Nagy Nándor főispán, Rázgha Károly kormányfőtanácsos, a Kisalföldi Kamara elnöke, Reviczky István alispán. A földművelésügyi minisztérium képviselőjében megjelent dr. Kerék József gazdasági felügyelő és dr. Bittera Miklós felsőházi tag. Komáromi Lapok, 61/24 3.o.
- 101 1928. május 3-én tartotta alakuló ülését. Felsőcsallóköz II/19, 8.o.
- 102 Somorja és Vidéke II/7, 7.o.
- 103 Az ülésen Érsekújvár, Komárom, Somorja, Dunaszerdahely, Verebély, Léva, Ipolyság, Losonc, Rimaszombat, Torna, Rozsnyó és Beregszász fiókegyesületei képviseltették magukat. Komáromi Lapok, 60/52 1.o.
- 104 A Mansz elnöke: Kuhn Aranka (polg. isk. tanár). Tagjai: Dr. Bacsák Kálmánné (főszolgabíró neje), Bazsó Teréz (rk. el. isk. tanítónője), Fizély Ödönné (ev. lelkész neje), Parais Árpádné (a ref. lelkész neje), Huszágh Ernőné (takarékpénztári tisztviselő neje), Dr. Jobák Mihályné (polg. isk. tanár), Karló Emília (földműves lánya), Klasz Rudolfné (gyógyasztáros neje), Dr. Marso Józsefné (járásorvos neje), Miskey Józsefné (állami el. isk. tanítónő), Reininger Józsefné (polg. isk. ig. neje), Dr. Röck Ernőné (ügyvéd özvegye, polg. isk. tanár), Schwikker Jánosné (járásorvos neje), Szmrtnyik Jánosné (polg. isk. tanár neje), Takács Tiborné (járásbíró felesége, áll. el. isk. tanítónő), Tallós Istvánné (festőművész felesége, iparművész), Dr. Tóth Lászlóné (orvos felesége), v. Váry Károlyné (takarékpénztári ig. neje), Dr. Zellinger Ernőné (körjegyző neje). ŠABA-ŠA, NÚ 17/2/1942 prez.
- 105 A szövetség tisztikara: elnök: Posztós Lajos, jegyző: Hurtik János, Pénztáros: Safarit József, ellenőrök: Smida Mihály, Farkas János, Stifter Vin-

- ce. Választmányi tagok: Puzs Alajos, Nagy János, Kovács Mihály, Kopold Simon, Tóth István, Tauber Gusztáv, Fehér István, Sidó István, Mészáros József, Hakl István Kovács István, Fodor Lajosné. Pótválasztmányi tagok: Dulinszky József, Fuchs Mór, Kiács István. A tagok száma 183. ŠABA-ŠA, NÚ 726/1940 prez.
- 106 Somorja és Vidéke II/12, 1.o.
- 107 A Somorjai Tűzharcos Csoport 1942-ben, a polgári iskola tortatermében tartotta alakuló közgyűlését. ŠABA-ŠA, NÚ 17/2/1942 prez.
A Somorjai Levente Egyesület tisztikara: elnök: Vörös Vince, alelnök: Dr. Baranyai Dezső, Főtitkár: Bozó Sándor, titkár: Karl Géza, jegyző: Herczog Ferenc, pénztáros: Tóth Kálmán, ellenőr: Schwertner Károly, csapatkapitányok: Huszágh Ernő, Pollágh Kálmán, Strasser József, Czeplédi Endre, Ox Tamás, Huszágh László, ügyész: Dr. Herczeg József, orvos: Dr. Pósfay István, gazda: Csiba László, számvizsgálók, rendes tagok: Illy Rezső, Csóka Vendel, Breda Lajos (Gútor), póttagok: Balheim József, Nagy János (Szemet). Választmányi tagok: Dr. Zellinger Ernő, Schwicker János, Szmrtnyik János, Botló Károly, Bucsuházy János, Gáspár László, Németh Ferenc, Panda Ferenc(Szemet), Sággy István (Gútor). A tagok száma 33 volt. ŠABA-ŠA, NÚ 726/1940 prez.
- 108 ŠABA-ŠA, NÚ 707/1944 prez.
- 109 A fogadalom szövege: "Én ... ünnepélyesen fogadom, hogy Magyarországhoz, annak alkotmányához és Magyarország Kormányzójához hű leszek, s mint a somorjai önkéntes tűzoltótestület működő tagja, a testület alapszabályait és határozatait, a szolgálati szabályokat megtartom, előljáróimnak engedelmeskedem, szolgálatomban híven és pontosan eljárók. Erre becsületszóval és kézzel kötölem magamat." ŠABA-ŠA, NÚ 17/2/1942 prez.
- 110 ŠABA-ŠA, NÚ 17/2/1942 prez.

M e g h í v ó

Fejezetek Somorja város történetéből

**Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok
elnyerésének 600. évfordulója alkalmából**

2005. szeptember 9., (péntek) 9.30–16.30 óra Somorja (Šamorín)
Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park utca 4., 931 01 Somorja, E-mail: forum@foruminst.sk

**A találkozó megrendezését a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma
és az Illyés Közalapítvány támogatja**

Rendező:

Pro Urbe Alapítvány, Somorja – Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

Program:

09.00 Érkezés, regisztráció

A konferenciát vezeti: **Végh László**

09.30 Megnyitó: Domsitz Károly, polgármester

09.40 Strešňák Gábor: Az 1405-ös privilégium hatása Somorja város fejlődésére a középkorban

10.00 Jozef Urminský: A középkori Somorja a régészeti leletek tükrében

10.20 Ján Kúkel: Somorja és Pozsony kapcsolatai a 16–17. században

10.40 Szünet

11.00 Ifj. Novák Veronika: A somorjai városi közigazgatás a 16. század végétől a 18. század közepéig

11.20 Radoslav Ragač: A somorjai mészárosceh jegyzőkönyve

11.40 Tomáš Tandlich: A somorjai kereskedőceh a 18. század első felében

12.00 Szünet

13.00 Prokopp Mária: Somorja középkori temploma

13.20 Rastislav Petrovič: A somorjai paulánus kolostor

13.40 Radoslav Ragač–Strešňák Gábor: Somorja város pecsét történetének forrásai a 19. század első feléig

14.00 Szünet

14.20 Horváth Lajos: Somorja az 1848–1849-es polgári forradalom és szabadságharc idején

14.40 Édes Enikő: Somorja 1920 és 1945 között

15.00 Vita

16.00 A kiállítás megnyitása a Városi Honismereti Házban

Somorja, 2005. augusztus 12.

Tóth Károly s.k.

Végh László s.k.

Szerzőink:

PhDr. ÉDES ENIKŐ (1974)
történelemtanár, Alistál

Mgr. HORVÁTH LAJOS (1939)
nyug. történelemtanár, Somorja

Mgr. JÁN KÚKEL (1975)
levéltáros – történész, Archív hlavného mesta SR Bratislavy
(Fővárosi Levéltár, Pozsony)

Ifj. NOVÁK VERONIKA (1981)
egyetemi hallgató, FF UK Bratislava (Komenský Egyetem,
Pozsony)

Mgr. arch. RASTISLAV PETROVIČ (1967)
műemlékvédő, Krajský pamiatkový úrad Trnava (Kerületi Mű-
emlékvédelmi Hivatal, Nagyszombat)

Prof. Dr. PROKOPP MÁRIA (1939)
művészettörténész, ELTE Budapest

PhDr. RADOSLAV RAGAČ (1975)
levéltáros – történész, Archív Ústavu pamäti národa, Brati-
slava (Nemzeti Emlékezet Intézetének Levéltára, Pozsony)

Mgr. STREŠŇÁK GÁBOR (1974)
levéltáros – történész, Archív Ústavu pamäti národa, Brati-
slava (Nemzeti Emlékezet Intézetének Levéltára, Pozsony)

Mgr. TOMÁŠ TANDLICH, PhD. (1972)
levéltáros – történész, Štátny archív v Bratislave (Állami Le-
véltár, Pozsony)

Mgr. JOZEF URMINSKÝ (1974)
régész, Vlastivedné múzeum Hlohovec (Honismereti Múzeum,
Galgóc)

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
P. O. Box 52
931 01 Šamorín
WEB: www.foruminst.sk
E-mail: forum@foruminst.sk

Strešňák Gábor–Végh László szerk.
FEJEZETEK SOMORJA VÁROS TÖRTÉNETÉBŐL
Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi
kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából
Disputationes Samarienses, 4.
Első kiadás
Felelős kiadó: Tóth Károly
Sorozatszerkesztő: Csanda Gábor és Tóth Károly
Borítóterv: Matús Gábor
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár
Nyomta: Expresprint s.r.o., Partizánske
Kiadta: Lilium Aurum Könyvkiadó,
Dunaszerdahely, 2005
ISBN 80-8062-270-1

Az 1405-ben Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából a somorjai Pro Urbe Alapítvány és a Fórum Kisebbségkutató Intézet könyvtára és levéltára, a Bibliotheca Hungarica 2005. szeptember 9-én nemzetközi tudományos konferenciát szervezett *Fejezetek Somorja város történetéből* címmel. A konferencia résztvevői kivétel nélkül a város történelmével aktívan foglalkozó levéltárosok, történészek, művészettörténészek és műemlékvédelmi szakemberek voltak. Kötetünk a konferencián elhangzott előadások anyagát tartalmazza.

Somorja érdekes történelmi keresztmetszetét tartja tehát kezében az olvasó. Bízva abban, hogy az új kutatási eredményeket bemutató kötet nemcsak a szakemberek érdeklődésére tarthat számot, a régi kiváltságlevelek szellemében ajánljuk mindazok figyelmébe kötetünket, akik többet szeretnének tudni Somorja múltjáról: „*Civibus et Hospitibus civitatis Samariae, ad usum eorum...*”, vagyis Somorja város polgárai és vendégei hasznára.

ISBN 80-8062-270-1

9 788080 622701

Ára: 170,- Sk